

HARVARDIANAE IN NOV·ANG·
SIGILLUM ACADEMIAE
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS

VERHANDELINGEN

VAN DE

MAATSCHAPPIJ

DER

NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE

TE LEYDEN.

DERDE DEELS, EERSTE STUK.

TE LEYDEN,
BIJ HAAK EN COMP.,
Drukkers der Maatschappij.
MDCCCXIX.

De reden, welke de uitgave dezer lofrede tot hiertoe vertraagde, is voornamelijk gelegen in de hoop van den ſchrijver om toegang te verkrijgen tot de nagelatene papieren van den Raadpenſionaris, onder deszelfs nakomelingen berustende. Reeds voor de inzending van zijn ſtuk had hij, in het zekere onderrigt, dat daarvan nog twee kisten voorhanden waren, door tusſchenkomst van een' zeer achtbaar' vriend, bij de afſtammelingen van den grooten man aanzoek gedaan, om, onder billijke voorwaarden, van dezelve ter zamenſtelling van zijne lofrede gebruik

te mogen maken; doch dit aanzoek werd, na eenige raadpleging, op eene beleefde wijze van de hand gewezen. Na de bekrooning van zijn ſtuk hernieuwde de ſchrijver, met voorkennis der Maatſchappij, zijne vroegere pogingen, en zond daarbij hetzelve ter lezing over, in de hoop dat 's mans nakomelingen, ziende hoe verſcheidene, voor zijne eer hoogst belangrijke punten nog nadere opheldering noodig hadden, te eerder bereid zouden wezen, om aan het verzoek ter bekoming van deszelfs nagelatene papieren te voldoen. Dan, hoezeer ook de lofrede met welgevallen ontvangen en het wenſchelijke van hare aanvulling uit echte beſcheiden erkend werd, begreep men echter bij het vroeger genomen beſluit te moeten volharden, op grond, dat de Raadpenſionaris, die papieren ten bijzonderen gebruike van zijne nakomelingen beſtemmende, dezen de vrijheid ontzegd had, om dezelve onder het oog van anderen te brengen. Na deze nieuwe teleurſtelling bleef den ſchrijver niets anders over, dan eene reeks van vragen te ontwerpen, op welke hij zich vleide, dat uit de voor-

han-

handen zijnde papieren en aanteekeningen antwoord zou te bekomen zijn, met vriendelijk verzoek, dat iemand der Familie de goedheid wilde hebben, dezelve tot dat einde na te zien. De Hoog-Edel-Geboren Heer J. D. VAN SLINGELANDT *nam hierop heufchelijk op zich, zoo veel zijne menigvuldige bezigheden, het nazien van een' zoo grooten voorraad van ftukken naauwelijks gedoogende, hem zouden veroorloven, aan dit verlangen te voldoen. Weldra ook kwam die Heer zijne belofte na, en deelde den fchrijver eenige weinige ophelderingen op deszelfs vragen mede, onder betuiging van zijn leedwezen, van geene meerdere inlichtingen te kunnen geven; voor welke dienstvaardigheid de pligt der erkentelijkheid vordert genoemden Heer hier openlijk dank te zeggen. Daar intusfchen de meeste en belangrijkfte vragen onbeantwoord bleven, verfchijnt de lofrede nog, in vele opzigten, gebrekkig en onvolkomen in het licht. De redenen hiervan kortelijk te ontvouwen fcheen noodzakelijk, zoo om het vermoeden van den fchrijver af te weren, als*

 had

had hij zich de vereischte moeite niet gegeven ter bekoming der noodige bescheiden, als om te doen zien, dat de Maatschappij zijn werk niet bekroond of uitgegeven heeft, zonder genoegzame verzekering, dat ten aanzien der zaken niets volkomeners te leveren viel.

* * *

Hoezeer ook de roem van eerlijke en kundige ſtaatsmannen doorgaans min ſchitterend zij, hun lof minder luid verkondigd worde, dan die van ervarene en dappere krijgshelden, is het nogtans onbetwistbaar, dat de eerſten, zoo wegens de vereeniging van ongemeene bekwaamheden, welke in hen vereischt wordt, als wegens hunnen hoogst belangrijken invloed op de bevordering van den bloei en het welzijn van den ſtaat, geene mindere, ja nog veel grootere aanſpraak op onze erkentenis en hoogachting, dan de laatſten, maken mogen. Gelijk de waarheid hiervan, in het algemeen, bij verſtandigen gereede toeſtemming zal vinden, zoo is dezelve inzonderheid boven alle tegenſpraak verheven ten aanzien van ſtaten, welker grootheid en welvaart, boven andere, op den vrede gevestigd is. En wie zal één oogenblik twijfelen, onder deze ſtaten, in de eerſte plaats, het voorma-

lige Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden te rangſchikken? Hetzelve had, wel is waar, niet ſlechts meermalen zijn behoud, maar ook zijne eerſte opkomst en vestiging grootendeels aan den voorſpoed en de dapperheid zijner wapenen dank te weten; doch dit neemt in geenen deele weg, dat de kunſten des vredes oneindig meer tot deszelfs luiſter en welvaart hebben toegebragt, dan die des oorlogs. Ja zelfs zoude het den hagchelijken en zwareu krijg tegen den magtigſten Monarch van Europa onmogelijk hebben kunnen volhouden en tot een gelukkig einde brengen, indien niet de ſchranderheid en vlijt zijner beſtuurderen en ingezetenen gelegenheid gevonden had, om, te midden daarvan, de kunſten des vredes te oefenen, en door die oefening zich de noodige hulpmiddelen en krachten ter voortzetting van den oorlog te verſchaffen. En voerde de ſtaat, na deszelfs vestiging, wel een' enkelen krijg, die, hoe noodzakelijk ook voor zijne onafhankelijkheid en beſtendig welzijn, hoe ſchitterend door den luiſter van roemruchtige bedrijven, echter voor deszelfs bloei en welvaart geene hoogst nadeelige uitwerkſelen had? Hoezeer derhalve ook de namen en verdienſten van eenen *Maurits*, *Frederik Hendrik*, *Willem* III, *Piet Hein*, *de Ruiter*, de beide *Trompen*, en zoo vele andere krijgshelden, als te lande, maar bovenal ter zee het Gemeenebest ontzaggelijk maakten, bij den regtſchapen Nederlander

ſteeds

ſteeds in zegenend aandenken behooren te blijven, verdienen echter zij, die, op het voorbeeld van den onſterfelijken grondlegger van dezen ſtaat, wiens gadelooze bekwaamheden als ſtaatsman den roem van den oorlogsheld verdonkerd hebben, naar den eernaam van voortreffelijke ſtaatsbeſtuurders ſtreefden en zich denzelven waardig maakten, een *Oldenbarneveldt*, *de Witt*, *Beverningk*, *van Beuningen*, de *Hoppen*, de *Fagels*, en eene ontelbare menigte van anderen, aan de dankbare hulde der nakomelingſchap geen minder, ja nog grooter deel te hebben. Aan hunne wijsheid, kloekmoedigheid en ſchrander beleid was het voornamelijk dank te weten, niet ſlechts dat de ſtaat, door zijne inwendige geſteldheid, meer dan eenige andere, gedurig aan de hevigſte botſingen onderhevig, voor ontwrichting, ja eene geheele ſlooping beveiligd werd, maar ook dat dezelve meermalen op de regeling der algemeene belangen van Europa den gewigtigſten invloed oefende, en, als het ware, de ſchaal daarvan in handen hield. Zelfs zijn er tijden geweest, waarin het aanzien, hetwelk de ſtaat bij vrienden en vijanden genoot, ſchier eeniglijk het uitwerkſel was van den eerbied, hun door enkele groote ſtaatsmannen ingeboezemd, wier luisterrijke bekwaamheden als 't ware een' nevel wierpen op deszelfs inwendige zwakheid en verwarring, waardoor hij een

voorwerp van smaad en verguizinge had kunnen worden.

Onder die eerbiedwaardige staatslieden zal niemand aarzelen, met mij den beroemden Raadpensionaris SIMON VAN SLINGELANDT te plaatsen; een' man, die, offchoon ook zijne loopbaan min gevaarlijk en te gelijk min schitterend dan die van *Barneveldt* en *de Witt* geweest zij, echter, gedurende eene reeks van ruim zesen-veertig jaren, waarin hij, in de belangrijkste betrekkingen, ten nutte van den staat werkzaam was, denzelven geene min gewigtige diensten dan een hunner bewezen heeft, en die, in verstandelijke waarde in geen opzigt bij hen achterstaande, in zedelijke beiden misschien overtroffen heeft; een' man, die door zijne nagelatene schriften niet slechts het eerst de fakkel ontstoken heeft ter opheldering van de echte gronden van het oude Nederlandsche Staatsregt, maar ook de leermeester en wegwijzer van alle toekomende regeerderen geworden is, en als zoodanig ook nog heden verdient vereerd te worden. Het voegde derhalve eener Maatschappij, beroemd door de diensten, welke zij ter uitbreiding van Neêrlands staats- en letterroem bewezen heeft, voor alle beoefenaars der vaderlandsche geschiedenis en welsprekendheid eenen wedstrijd te openen, ten einde aan de nagedachtenis van een' zoo achtbaar' en verdienstelijk' staatsman het schuldig offer van dankbaarheid

heid en hoogachting toe te brengen. Ik wage het, mij mede tot dien edelen wedſtrijd aan te gorden, niet in een vermetel vertrouwen op het toereikenkende van mijne krachten, om de daarbij voorgeſtelde overwinningskroon te behalen, maar uitgelokt en aangeſpoord zoo door de voorſtelling van het nut en genoegen, uit die mededinging voor mij zelven te ſcheppen, als inzonderheid door eenen, zoo ik meene, prijsſelijken ijver, om, van mijne zijde althans, niet te kort te komen in de bevordering van het edel doel der Maatſchappij met de opening van eenen wedſtrijd, door dankbaarheid en vaderlandsliefde geheiligd.

Daar het doel dezer lofrede voornamelijk is, de verdienſten van SLINGELANDT, als *ſtaatsman*, in het licht te ſtellen, zal het niet ongepast wezen, het beeld van den echten ſtaatsman, inzonderheid met betrekking tot het voormalige Gemeenebest der vereenigde Nederlanden, vooraf met korte trekken te ſchetſen, ten einde daarin, als het ware, eenen toetsſteen bij de hand te hebben, waaraan wij die verdienſten naar eisch beproeven en waarderen kunnen. Zoo in iemand anders, dan zeker behoort in hem, wiens beeldtenis wij afmalen, eene heerlijke en ongemeene vereeniging zoo van natuurlijke en door oefening verhoogde gaven én bekwaamheden, als van veelſoortige en niet dan door aanhoudende vlijt en inſpanning verkrijgbare kundigheden plaats te hebben.

ben. Van nature moet hij met een vlug, door-dringend en veel omvattend verstand begaafd wezen. Hierbij moet reeds vroegtijdig eene echt wijsgeerige vorming komen, door welke niet slechts de snelheid, maar bovenal de juistheid van den blik des verstands verhoogd, en de geest bekwaam en gewend worde, om niet aan de oppervlakte der dingen te blijven hangen, maar derzelver inwendige gesteldheid met volkomene helderheid te doorzien, om zich niet met de waarneming der schijnbare, onmiddellijke en terstond in het oog loopende oorzaken van zekere bedrijven en gebeurtenisfen te vrede te stellen, maar tot de wezenlijke, meer verwijderde en voor den gewonen opmerker verborgene oorzaken door te dringen. Met een' zoo helderen en scherpen blik toegerust, beoefene hij de geschiedenis van vroegere en latere volkeren, en bijzonderlijk die van zijn eigen vaderland. De geschiedenis toch, door Cicero met regt de fakkel der waarheid geheeten, is, gelijk voor alle menschen, zoo inzonderheid voor hen, die tot eenig staatsbestuur geroepen zijn, eene weldadige, ja volstrekt onontbeerlijke leermeesteresse. Doch, om hun met der daad tot voorlichtster en gids te strekken, moet hare kennis in iets meer dan eene onvruchtbare wetenschap van namen, jaartallen, bedrijven en lotwisselingen bestaan; zij moet zich tot die hoogere en den naam van wetenschap alleen waardi-

ge

ge kunde verheffen, welke de oorzaken van den bloei en den ondergang der volkeren voor haren bezitter open legt, hem lessen van wijsheid ter besturinge van zijn gedrag kan geven, en het verledene tot eenen spiegel van het tegenwoordige en toekomende doen aanwenden. — En, daar de staatsman voornamelijk met en op menschen werken moet, zoo is het van zelve blijkbaar, dat de kennis van den mensch bovenal voor hem ten hoogste belangrijk is. Het menschelijke hart, met zijne neigingen en driften moet voor hem bloot liggen; *zijn* scherpziend oog moet tot de verborgene roerselen der menschelijke daden weten door te dringen; hij moet de groote, maar moeijelijke kunst verstaan, om de verstandelijke en zedelijke waarde van anderen met gelijke juistheid als snelheid te doorgronden, en de nog moeijelijker, om hen door den liefelijken dwang van overreding naar zijnen wil te leiden en aan de bevordering zijner oogmerken dienstbaar te maken. — En zal het wel noodig zijn te zeggen, dat hij zoo met de algemeene als bijzondere grondbeginselen der regeerkunde gemeenzaam moet wezen, dat hem de staatsgesteldheid van de voornaamste rijken en volkeren, tot welke zijn vaderland in eenige betrekking staat, en inzonderheid die van zijn eigen land grondig bekend behoort te zijn? Deze laatste kennis intusschen, hoe onontbeerlijk ook voor den Nederlandschen staatsman, viel echter,

in

in alle hare deelen en bijzonderheden, niet gemakkelijk voor hem te verkrijgen, daar men bezwaarlijk een rijk of gemeenebest zal kunnen aanwijzen, welks bestuur uit zoo vele onderscheidene en ongelijk werkende raderen was zamengesteld, als dat van het voormalige Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden. Hier toch vond men eenen staat, gevormd uit de vereeniging van zeven staten, van buiten wel tot een gemeenschappelijk doel verbonden, maar van binnen, in de regeling zelfs van hetgeen tot dit doel behoorde, van elkander geheel *onafhankelijk*, naar verschillende wetten en inzettingen bestuurd, en in hunne inwendige huishouding, buiten eenige gemeene hoofdtrekken, meer of min aanmerkelijk uiteenloopende. Deze onderscheidene leden waren weder in eene menigte van smaldeelen gesnipperd, elk in zijnen kring oppermagtig, en ten aanzien van hun inwendig bestuur in vele opzigten verschillende. Voeg hierbij, dat de bondgenootschappelijke vereeniging dier zeven staten eene *unie* tot grondslag had, niet slechts tot andere einden ontworpen, dan waartoe zij naderhand werd aangewend, maar van welke ook zeer gewigtige hoofdpunten of in onbruik en vergetelheid geraakten, of door verandering van tijden en omstandigheden geene toepassing vonden; dat de algemeene belangen van het gemeenebest aan twee ligchamen ter beheering waren toevertrouwd, ten aanzien van de palen hun-

hunner magt en gebiedvoering door geene zekere grenslijn afgezonderd, en eindelijk (hetgeen bovenal niet mag verzwegen worden), dat hetzelve bij wijlen voorzien, of verſtoken was van een doorluchtig hoofd der regering, wiens gezag, in zijne eigenlijke uitgeſtrektheid, mede door geene vaste regelen bepaald, niet minder een voorwerp was van duister en moeijelijk onderzoek. Eenen ſtaat, op die wijze gevormd en zamengeſteld, in deszelfs eigenlijke wezen, regten zamenhang en de ware geſteldheid van deszelfs onderſcheidene deelen, grondig en volledig te kennen, dit voorzeker was eene wetenſchap, tot welker verkrijging eene uitgebreide naſporing, eene langdurige oefening gevorderd werd.

Letten wij verder op andere kundigheden, welke ter vorming van den echten ſtaatsman noodzakelijk zijn, ook hier zullen wij wederom de taak van den Nederlandſchen ſtaatsbeſtuurder boven die van anderen bezwaarlijk vinden. Tot die kundigheden zal ieder, buiten twijfel, zonder aarzeling met mij brengen eene grondige kennis van de onderſcheidene bronnen der algemeene en bijzondere welvaart en van de meest geſchikte middelen, om dezelve of met een' milderen ſtroom te doen vloeijen, of althans voor verſtopping en uitdrooging te behoeden. Hoe belangrijk, ja noodzakelijk hiervoor ook eene wijsgeerige beoefening van de algemeene grondbeginſelen der ſtaatshuishoud-

kun-

kunde zijn moge, wordt echter daartoe, vooral in eenen ſtaat, als de Nederlandſche, welks voornaamſte takken van volksbeſtaan hunnen groei en opwas aan de kunst, niet aan de natuur te danken hebben, nog bovendien eene naauwkeurige kennis gevorderd der welvaartsbronnen van andere volkeren, en van de inrigtingen, tot derzelver uitbreiding bij hen verordend, een gedurig toezigt op de veranderingen, in hunne ſtaatkundige huishouding voorvallende, eene ſnelle en juiste doorgronding van den voor- of nadeeligen invloed, daarvan op het *eigene nationale* welzijn te verwachten, en van de dienſtigſte middelen, om den eerſten aan te kweeken, den laatſten af te wenden. De Nederlandſche ſtaatsman ziet de moeijelijkheid zijner take in dezen nog verhoogd, omdat zijne bedrevenheid, zijn toezigt, ten aanzien van het voorgeſtelde, zich niet tot een enkel, maar ſchier tot alle deelen der bekende wereld moet uitſtrekken. — En hoe noodzakelijk, gelijk voor iederen ſtaatsman, zoo inzonderheid voor hem, maar te gelijk, bij de tallooze aanrakingspunten van den Nederlandſchen ſtaat met andere, hoe moeijelijk verkrijgbaar is eene naauwkeurige kennis van de betrekkingen en verbindtenisſen van zijnen ſtaat tot en met vreemden, en van de onderſcheidene verpligtingen, daaruit voor denzelven voortvloeijende? Welk een ſchrander en omzigtig beleid wordt er ver-

vereischt, om de vervulling dier verpligtingen steeds, zoo veel mogelijk, in overeenstemming te brengen met de belangen van eenen staat, welks welvaren eeniglijk op den vrede gevestigd is? — Ieder gevoelt eindelijk, van hoeveel belang, ja noodzakelijkheid het voor iederen staatsbestuurder zij, niet slechts de wezenlijke en vermeende belangen der voornaamste rijken en volkeren, maar ook de begaafdheden, neigingen, en verborgene bedoelingen van hen, die het roer der regeringe in handen hebben, volkomen en *naauwkeurig* te kennen, ten einde die kennis tot bevrediging der gerezene onlusten, tot handhaving zoo der gemeene, als eigene rust en onafhankelijkheid te kunnen aanwenden. Onontbeerlijk bovenal was die kennis voor den bestuurder van het Nederlandsche Gemeenebest, 't welk, door zijn gewigt in de algemeene schaal van Europa, door zijne onvermijdelijke verbindtenissen met magtige naburen, of ook door het belang van zijnen handel, schier in alle staatsgeschillen was ingewikkeld.

Tot hiertoe hielden wij onze aandacht alleen op de verstandelijke hoedanigheden van den echten staatsman gevestigd; doch ook zijne zedelijke verdienen niet minder onze opmerking. Ik zal thans niet spreken van zulke eigenschappen, welker gemis niet slechts de uitstekendste gaven en bekwaamheden des verstands op het jammerlijkst ontluistert, maar dezelve ook tot een' vloek, in

ſtede van zegen; doet ſtrekken, als eerlijkheid, regtſchapenheid, vervreemdheid van toomelooze heerschzucht en verfoeijelijke eigenbaat. Dan er zijn nog andere hoedanigheden, welke, hoezeer ook den braven man tot luiſter ſtrekkende, echter meer regtſtreeks tot den waardigen ſtaatsbeſtuurder behooren; en bij deze moeten wij een weinig langer ſtil ſtaan.

Tot dezelve meene ik, met aller toeſtemming, in de eerſte plaats ſtandvastigheid te mogen rekenen. Door vaste en wel doordachte grondbeginſelen geleid, behoort de echte ſtaatsman, met een' eenparigen tred en mannelijke volharding, naar één groot doel, de bevordering namelijk van het algemeene welzijn, te ſtreven. Men vatte dit echter niet zoodanig op, als of wij hem alle betamelijke ſchikking naar tijden en omſtandigheden verbieden wilden. Bij volſtandige getrouwheid aan groote beginſelen, kan en moet niet zelden, naar aanleiding van onvoorziene gebeurtenisſen en veranderde omſtandigheden, eenig verſchil van maatregelen plaats grijpen, waarin de oppervlakkige beſchouwer misſchien meenen zal ongelijkmatigheid te ontwaren, maar de kundige waarnemer gewisſelijk niets dan de ſchoonſte eenparigheid ontdekken zal, omdat hij erkent, dat hetzelve door de hoogſte wet voor elken ſtaatsbeſtuurder, het algemeene heil, werd voorgeſchreven. Neen, het is niet de navolging van het voorbeeld des

verstandigen stuurman, die, bij opkomenden storm en verbolgen zee, het hem toevertrouwde schip anders, dan bij kalmte en heldere lucht, besturen zal, het is deze wijze navolging niet, welke wij afkeuren; maar die onbestendigheid en wankelbaarheid in ontwerpen, raadsbesluiten en gedragingen, welke ten duidelijkste of het gemis van vaste en wel beredeneerde beginselen, of eene laakbare zwakheid van geest verraadt, en, gelijk overal, zoo inzonderheid in het bestuur van den staat, de verderfelijkste gevolgen na zich sleept. *Om deze* even noodzakelijke, als eerbiedwaardige standvastigheid te schragen, wordt verder in den staatsman, bijzonderlijk in den bestuurder van een vrij gemeenebest, waarin de verdeeling der oppermagt tusschen velen, natuurlijk, de menigte van hen, die op den naam van staatkundigen aanspraak maken, schier even groot als dat der ingezetenen doet zijn, met één woord wordt in den bestuurder van eenen staat, hoedanig de oud-Nederlandsche was, eene verhevene onverschilligheid voor lof en laster gevorderd. Ja, met zijn groot, zijn eenig doel, het heil van het algemeen, bestandiglijk voor oogen, vervolge de achtbare staatsman rustiglijk zijnen weg, zonder zich aan de toejuiching, of beschimpingen van de partijdigheid of het onverstand te bekreunen. Onzijdige vaderlandsliefde en zucht voor het algemeene boven het bijzondere welzijn wone steeds

 in

in zijn hart, en zij de leidsvrouw, die alle zijne daden besture. Dan die liefde, die zucht, hoe schaars was zij, in den volsten, den verhevensten zin, het eigendom, het sieraad van onze vroegere staatsbestuurderen! Bij de gedurige botsing der belangen van zoo vele, op zich zelve staande, grootere en kleinere staten, moest het hun voorwaar ten uiterste bezwaarlijk vallen, zich tot die hoogte van echte vaderlandsliefde te verheffen, welke hen weêrhield het heil, de belangen van het gewest, van de stad, waartoe zij in de naaste betrekking stonden, met die van het gemeene vaderland te verwisselen en te verwarren. En wie gevoelt niet, hoezeer de worsteling van twee groote staatspartijen, door welke het Nederlandsche gemeenebest, van zijne eerste opkomst af, schier onafgebroken verdeeld en geschokt werd, ook de eerlijksten en kundigsten in gevaar moest stellen, van de zegepraal der partij, welke zij omhelsd hadden, als de zege van de vrijheid en het vaderland aan te merken? Of, en in hoe verre het SLINGELANDT gebeuren mogt deze beide klippen, voor welke ook de grootste mannen zich niet genoegzaam behoed hebben, gelukkig te ontwijken, zal het vervolg dezer lofrede ons in staat stellen te beoordeelen.

Ziet daar, zoo ik meen, genoeg gezegd, om ons, als het ware, eenen maatstaf in handen te geven, naar welken wij de staatkundige verdiensten van het voorwerp onzer lofspraak kunnen af-

meten. Gaan wij thans over, om die verdiensten meer opzettelijk in het licht te stellen, door onzen staatsman op de onderscheidene tooneelen, waarop hij werkzaam was, met onpartijdige oplettendheid gade te slaan.

Simon van slingelandt werd, in den jare 1664, uit een achtbaar en aanzienlijk geslacht geboren. Deze zijne geboorte verschafte hem het gewigtig voordeel, dat de heerlijke aanleg en *uitstekende* begaafdheden, welke zich reeds vroegtijdig in hem openbaarden, door eene zorgvuldige en geleerde opvoeding ontwikkeld en volmaakt werden. Aan de kennis der voornaamste nieuwere paarde hij die der Latijnsche en Grieksche talen, in welke laatste hij zich bovenal eene ongemeene bedrevenheid verwierf (*a*). Hierdoor zag hij zich den weg gebaand, om de vroegere en latere geschiedenissen uit de echte en oorspronkelijke gedenkschriften te beoefenen; eene beoefening, waarbij de wijsgeerige aanleg van zijnen geest, door een gepast onderwijs in de wiskunde opgescherpt en verhoogd, hem uitnemend te stade kwam. Het natuur-, het staats- en volkenregt, met alles wat tot de kennis der Romeinsche en vaderlandsche regten behoort, maakte voorts het bijzonder voorwerp zijner oefeningen uit, bij welke hij de bekwaamste mannen tot leermeesters en leidslieden had (*b*). Dan nog ge-

gewigtiger was het voorregt, hetwelk, buiten het reeds gemelde, aan SLINGELANDT ten deel viel, en niet altijd met luister van geboorte en aanzienlijkheid van stand gepaard gaat; dat namelijk van, in zijn geslacht, de voortreffelijkste leeraars en voorgangers te hebben ter verkrijging bovenal van die kundigheden, welke meer bijzonder tot vorming van den Nederlandschen staatsman noodzakelijk zijn. De eerste en voornaamste van dezen was zijn vader *Goverd van Slingelandt*, volgens getuigenis van een' zeer bevoegd' regter, een der geleerdste regenten en ministers van zijne eeuw (*c*). Deze, eerst Pensionaris der oudste en voorstemmende stad van het aanzienlijkste der Nederlandsche gewesten, en, wegens zijne uitmuntende bekwaamheden, met de belangrijkste buitenlandsche bezendingen bekleed, in welke hij voor zich zelven en zijn vaderland den grootsten roem behaalde, werd later tot het gewigtig en aanzienlijk ambt van Secretaris van den Raad van State bevorderd, hetwelk hij tot aan zijnen dood, met even grooten lof van kunde als getrouwheid, waarnam. Hetgeen verder voor zijnen roem niet mag verzwegen worden is de vertrouwde vriendschap, met welke de grootste staatsman zijner eeuwe, de onvergelijkelijke *de Witt*, hem vereerde, de hooge prijs, waarop die schrandere waardeerder der verdiensten zijne gaven en bekwaamheden stelde (*d*),

Wel-

Welke moeite en zorgen zal zulk een vader niet besteed hebben, om eenen zoon, hoedanig onze SLINGELANDT was, tot die hoogte van verstandelijke en zedelijke volkomenheid op te voeren, waarop zijn aanleg en geaardheid de gegrondste hoop gaven! En met welk een' dankbaren ijver zal niet de laatste zich de onderrigtingen, de raadgevingen, het voorbeeld van een' zoo uitmuntenden vader ten nutte gemaakt hebben! Niet minder kwam den jeugdigen SLINGELANDT het onderwijs en de vriendschap van zijnen moederlijken oom, *Simon van Beaumont*, te stade; een' man, die, ruim eene halve eeuw, met grooten lof van schrander beleid en onvermoeide werkzaamheid, de gewigtigste staatsambten bekleedde, en bijzonderlijk, als Secretaris der Staten van Holland, zich de grondigste kennis der belangen en inwendige gesteldheid van dat rijkste en magtigste der Nederlandsche gewesten verworven had (*e*). Welke schatten van wijsheid, door eigene ondervinding opgezameld, was deze niet in staat den veel belovenden jongeling mede te deelen!

Met een zoo zeldzaam geluk liep alles te zamen, om SLINGELANDT reeds vroegtijdig met alle die kundigheden te verrijken, met alle die bekwaamheden toe te rusten, welke, door echte zedelijke waarde verhoogd en veredeld, hem tot een' zegen voor zijne tijdgenooten, en een' spie-

gel voor de nakomelingſchap zouden maken. — Geen wonder dus, dat hij, naauwelijks zes- entwintig jaren oud zijnde, reeds boven anderen waardig gekeurd werd, om zijnen vader op te volgen in de hoogst belangrijke werkzaamheden van Secretaris van den Raad van State, van welke de dood dien waardigen ſtaatsman had afgeroepen. — Om het zwaarwigtige van dit aanzienlijk ambt, naar eisch, te doen beſeffen, zal het noodig zijn, kortelijk iets omtrent den aard en omvang van beſtuur, aan dat hooge ſtaatsligchaam toevertrouwd, te herinneren. Oorſpronkelijk werd hetzelve ingeſteld, om het opperſte beleid te hebben over alles, wat tot de verzorging van de algemeene belangen der bondgenooten, en de verdediging van den ſtaat, zoo te water als te lande, behoort, en telde onder zijne leden ook de ſtadhouders der bijzondere gewesten, gelijk in tijden, waarin de ſtaat eenen algemeenen ſtedehouder had, dit aanzienlijk hoofd van het ſtaats- en krijgsbeſtuur, uit kracht van zijne waardigheden, daarin zitting had. Het mogt derhalve, in zijnen oorſprong, met regt het eerſte en aanzienlijkſte ligchaam van ſtaat heeten; en, ſchoon ook later, nadat de vergadering der Algemeene Staten, in den beginne ſlechts gewoon van tijd tot tijd, op bijeenroeping van den Raad van State, zamen te komen, in een beſtendig

lig-

ligchaam veranderd was, een groot deel van deszelfs gezag tot die vergadering overging, en in 't bijzonder ook van deszelfs oorspronkelijk opperbestuur over de verdediging te water, in vervolg van tijd, weinig meer dan eene bloote schaduwe overbleef, behield echter de Raad van State steeds zijnen rang onder de eerste en onafhankelijke staats-collegien, en oefende, wegens den aard van zijne werkzaamheden, den grootsten invloed op het beheer der algemeene zaken. Men lette slechts op de voorwerpen, aan zijn beleid en toezigt aanbevolen, de verzorging namelijk van de vestingen en grenssteden, de voordragt van het getal krijgsknechten, ten dien einde en ter verdere verdediging van den staat in dienst te houden, de zorg voor de behoorlijke voltalligheid en goede krijgstucht van het leger, de beschikking, met en nevens de vergadering der Algemeene Staten en onder beraadslaging met de hooge bevelhebbers, over het gebruik van het krijgsvolk, de beraming van het noodige tot onderhoud eener voldoende zeemagt ter bescherming van den handel, het beheer eindelijk over de penningen, het zij uit de gemeene inkomsten van den staat, het zij uit de jaarlijksche bijdragen der bondgenooten voortspruitende, en ter vervalling van de gemeene lasten moetende dienen, voor zoo verre de gelden, daartoe bestemd, niet, gelijk omtrent de

betaling van het krijgsvolk plaats had, door de bijzondere gewesten, elk voor zijn aandeel, werden uitgereikt, of aan het bestuur van andere collegien, met name aan die der Admiraliteit, waren toevertrouwd. Omtrent alle de genoemde en meer andere onderwerpen, tot beveiliging van den staat behoorende, was het de pligt van den Raad van State jaarlijks de bondgenooten voor te lichten, door aan dezelve, en in de eerste plaats aan hunne afgevaardigden ter vergadering van de Algemeene Staten, eene juiste en beredeneerde voordragt te doen van alles, wat ter verzorging van de algemeene belangen van het Gemeenebest noodzakelijk was, vergezeld van eene naauwkeurige begrooting der sommen, tot bestrijding van elke benoodigdheid vereischt wordende, en eene evenredige verdeeling van dezelve over de onderscheidene leden van het bondgenootschap. Voorts zij omtrent dit hooge regerings-ligchaam nog aangemerkt, dat hetzelve het eenige was, welks leden, ten getale van twaalf, uit de verschillende gewesten, deels voor een' bepaalden tijd, gekozen, hunnen lastbrief niet van eenig bijzonder gewest, maar van den gemeenen staat hadden, en in hunne onafhankelijke raadplegingen alleen het belang en welzijn van dezen laatsten, met terzijdestelling van die der afzonderlijke leden, betrachten moesten (*f*). Uit deze beknopte schets laat zich het gewigt en veel

wel bevattende der werkzaamheden, tot dit aanzienlijk ſtaats-ligchaam behoorende, en te gelijk de groote omvang van kundigheden afleiden, welke in deszelfs leden, en bijzonderlijk in hem gevorderd werden, die tot den belangrijken post van deszelfs geheimſchrijver, of, met andere woorden, dien van voorlichter en wegwijzer der vergadering, geroepen was. Geplaatst op het ſtandpunt, van waar hij, meer dan elders, de groote en algemeene belangen van den ſtaat kon, en moest, overzien en behartigen, mogt hij, gelijk ieder ziet, niet verſtoken zijn van eene naauwkeurige kennis van de ware geſteldheid van alle deszelfs beſtanddeelen, van alle de bijzondere belangen, uit welker gepaste vereeniging het algemeene welzijn geboren wordt. Er is toch geene grootere en gevaarlijker dwaling, dan die, welke de kennis van het groote, bij onkunde van het kleine, van het geheel, zonder die der bijzondere deelen, voor mogelijk ſtelt. Welk eene ongemeene vereeniging van natuurlijke en verkregene bekwaamheden moet dan in onzen SLINGELANDT hebben uitgeblonken, dat hij, reeds in zoo jeugdigen leeftijd, tot een der gewigtigſte ſtaatsambten bevorderd werd, en wel zonder dat hierbij eenig het geringſte vermoeden van bijzondere gunstbetooning vallen kan! Het is toch bekend, tot welk eene hoogte het gezag van *Willem* III, ten dien tijde,

in

in dezen ſtaat geſtegen was; en hoe kon de zoon van eenen ſtaatsman, die beſtendiglijk de zijde van de *Witt* gevolgd had, bij dien vorst eenige andere aanbeveling, dan die zijner verdienſten hebben? Daarenboven geſchiedde de bevordering van SLINGELANDT niet in eenen tijd, waarin de ſtaat zich in het genot van een' diepen en gerusten vrede verblijden mogt, maar in dagen, waarin dezelve een' zwaren en hagchelijken krijg met een' magtig' en heerschzuchtig' nabuur te voeren had. Frankrijk namelijk, ſedert lang door eene veroveringszucht geleid, welke aan alle mogendheden en bijzonderlijk aan dezen ſtaat de regtmatigſte ſtoffe tot bezorgdheid en vreeze gaf, had, wegens opgevat misnoegen over de kloekmoedigheid van deszelfs beſtuurderen in het wederſtaan zijner heerschzuchtige bedoelingen, en bijzonderlijk over hunne krachtige medewerking ter verheffinge van *Willem* III op den troon van Engeland, onlangs wederom, onder nietige voorwendſelen, aan het Gemeenebest den oorlog verklaard. Hoezeer ook die oorlog, van onze zijde, met behulp van magtige bondgenooten, den keizer namelijk van het Duitſche rijk, Engeland en Spanje gevoerd werd, was dezelve echter, om de ſtrijdbaarheid en het groote vermogen des vijands en de nabijheid van het krijgstooneel, hetwelk voornamelijk in de Spaanſche Nederlanden geopend werd, hoogst ge-

vaar-

vaarlijk voor dezen staat, en kwam denzelven op de grootste opofferingen, en te gelijk, om de stremming en het verderf van zijnen handel, op de zwaarste verliezen te staan. Ieder gevoelt genoegzaam, hoezeer het belang en tevens de moeijelijkheid der ambtsverrigtingen, aan onzen jeugdigen staatsman toevertrouwd, door zulke omstandigheden verhoogd moest worden. Dan hij vervulde niet slechts, maar overtrof zelfs de groote verwachtingen, welke zijne bekwaamheden hadden ingeboezemd; en bragt, door zijne kunde, zijn beleid, zijne waakzaamheid en onvermoeide werkzaamheid, niet weinig toe, om de grenzen van het Gemeenebest te versterken, deszelfs leger in een' ontzag verwekkenden staat te brengen en te onderhouden, en de oogmerken der hooge krijgsbevelhebberen, ter beveiliging van den staat, of tot afbreuk van den vijand, te bevorderen.

Dan eene nog veel zwaardere taak stond eerlang onzen SLINGELANDT te volbrengen. Te weten het krijgsvuur, dat, ruim zeven jaren achtereen, schier geheel Europa in vlam gezet had, was door den vrede, te Rijswijk gesloten, ter naauwernood gebluscht, toen hetzelve op nieuw en met nog grootere hevigheid ontbrandde. De zwakke en wankelende gezondheid van den Spaanschen koning, *Karel* II, bij wiens kinderloos overlijden bovenal twee magtige mededingers, Oostenrijk

en

en Frankrijk, elkanderen het regt ter opvolging in deszelfs rijken, gewapender hand, scheenen te zullen betwisten, en schier geheel Europa, tusschen beide mededingers verdeeld, in dien twist te zullen inwikkelen, hield, reeds terstond na het sluiten van den straks genoemden vrede, alle mogendheden in eene angstvallige ongerustheid, welke de zegeningen des vredes schier geheel verloren deed gaan. In die ongerustheid deelde vooral ook deze staat, welks welvaart en onafhankelijkheid, bij het uitbarsten van den gevreesden oorlog, in het grootste gevaar zouden komen. De listige staatkunde van het Franschehof zocht wel de voornaamste mogendheden, en met name ook de bestuurders van dit Gemeenebest, omtrent zijne vredelievende gezindheden gerust te stellen, en nam, met een geveinsde opregtheid, deel aan de maatregelen, tot handhaving zoo van de rust als van het evenwigt van Europa ontworpen; dan het wantrouwen omtrent deszelfs bedoelingen, hetwelk niettemin bij de doorzigtigsten, ook hier te lande, steeds bleef bestaan, bleek weldra maar al te gegrond te zijn geweest. Terstond toch na het kinderloos overlijden van den Spaanschen koning, ontzag Frankrijks heerschzuchtige monarch zich niet, met verbreking der plegtigste verbindtenissen, zijn besluit te openbaren, om eenen bedriegelijk afgeperften uiterften wil, waarbij zijn kleinzoon, de Hertog van

Anjou, tot opvolger op den Spaanschen troon verklaard werd, niet al zijn vermogen te handhaven. Geweldige ontsteltenis baarde dit besluit vooral hier te lande, waar de vervallen staat der geldmiddelen, het treurig gevolg van zoo vele kostbare oorlogen, als het Gemeenebest in de laatste helft der zeventiende eeuw, beide ter zee en te land, had moeten voeren, en de uitputting der gemeente door zware lasten het behoud van den vrede, met regt, op dubbelen prijs deed stellen. Dan, terwijl ieder met siddering eenen oorlog te gemoet zag, welke, ook bij den hoogst mogelijken voorspoed, niet anders dan de rampen en kwalen van den staat kon verergeren, waren de gevoelens over de mogelijkheid en raadzaamheid om dien te ontwijken verdeeld. Kleinmoedigheid en gebrek aan doorzigt deden sommigen het oor leenen aan de bedriegelijke voorstellingen van het Fransche hof, hetwelk, naar zijne gewone arglistigheid, geene pogingen onbeproefd liet, om dezen staat eene verderfelijke gerustheid in te boezemen, en denzelven van zijne aangegane verbindtenissen tot behoud van het evenwigt van Europa af te trekken. De meesten echter, en onder deze ook SLINGELANDT, hielden dezelfs vleijende vertoogen voor hetgeen zij waren, voor Sirenen-zangen namelijk, geschikt om de onnoozelen, die zich daardoor lieten verleiden, te zekerder in het verderf

te storten. Toen eindelijk het gedrag van Frankrijk de gegrondheid van dit oordeel hoe langs hoe duidelijker aan den dag leide, werd, met genoegzame eenparigheid, het kloekmoedig besluit genomen, om, op het voetspoor der vaderen, liever het uiterste te wagen, en zich de zwaarste opofferingen te getroosten, dan het vaderland tot eene weêrloozen prooi te laten voor de onverzadelijke heerschzucht van eenen vorst en eene natie, bij wie de heiligheid der plegtigste verdragen voor spel gehouden werd. Hoezeer het niet duidelijk blijke, in hoe verre het nemen van dit manmoedig besluit aan het gezag en den invloed van SLINGELANDT zij toe te schrijven, is het nogtans zeker, dat hij, meer dan iemand, heeft medegewerkt, om den staat daarbij met onbezwekene standvastigheid te doen volharden, en van de noodige middelen tot die volhardinge te voorzien. Te weten, nog voor het uitbarsten van dezen oorlog, een' der langdurigste en zwaarste, die het Gemeenebest immer te voeren had, werd hetzelve, door het kinderloos overlijden van *Willem* den III, van eenen opperbestuurder van zijne regerings- en bijzonder van zijne krijgszaken verstoken, wiens hoog gestegen gezag aan derzelver beleid de noodige eenparigheid, veêrkracht en klem gegeven had. Bovenal verloor de Raad van State, die, meer dan eenig ander staatsligchaam, met de traagheid,

de ijverloosheid der onderscheidene leden in de behartiging van het gemeene welzijn te worstelen, en' van de verachtering, door derzelver onderlinge verdeeldheden, aan het laatste toebragt, telkens de zorgelijkste ondervinding had, in hem eenen magtigen medehelper ter overwinning van de zwarigheden, aan de vervulling van zijne hoogst belangrijke taak verbonden. Hoezeer derhalve ook dit overlijden den Staat van zijn even wijs als heldhaftig besluit, om zijne eigene veiligheid en zekerheid, te gelijk met die van Europa, door de wapenen te verdedigen, geenszins deed afgaan, bragt hetzelve nogtans geene geringe stremming voort in de eenparige en ijverige toereeding en verzorging der middelen, tot het voeren van den krijg noodzakelijk, en verzwaarde alzoo niet weinig de moeijelijkheid van het ambt, den Raad van State opgedragen. In dit hagchelijk tijdsgewricht bewees SLINGELANDT den Staat de gewigtigste diensten, daar hij niet slechts de pligten van zijnen post met de loffelijkste getrouwheid vervulde, met onvermoeide oplettendheid en waakzaamheid in alles voorzag, alles verzorgde, wat ter verdediging van den Staat en tot uitvoering van de ontwerpen der hooge krijgsoversten noodig was, maar ook niet afliet den ijver der bondgenooten ter volharding in een' regtvaardigen en noodzakelijken oorlog, door de nadrukkelijkste voorstellin-

 gen

gen, gedurig op nieuw te ontvonken, hun met ernst en waardigheid de nadeelen voor te houden, uit hunne verdeeldheden, hun pligtverzuim, voor het gemeene welzijn voortspruitende, en hen met wijsheid, aan overredingskracht gepaard, omtrent de ware belangen van den Staat en de middelen tot deszelfs duurzame beveiliging voor te lichten. Men leze, ten bewijze hiervan, de inleidingen, door onzen staatsman, in dit tijdvak, t' elken jare aan het hoofd geplaatst der dus genaamde *Petitiën* van den Raad van State, die heerlijke gedenkstukken van zijne staatkundige wijsheid, zijne edele vaderlandsliefde en uitgebreide kundigheden. Gij vindt hier nu eens de billijkheid en heiligheid der zaak, tot welker verdediging de wapenen waren opgevat, met even groote duidelijkheid als kracht betoogd; op een' anderen tijd, het stelsel van onregtvaardigheid en veroveringszucht, door Frankrijk van de vroegste tijden en bijzonder in de laatste eeuw gevolgd, met ware en levendige trekken afgemaald; nu eens worden de afwisselende uitkomsten van den gevoerden krijg met eene zoo klare en bondige aanwijzing der oorzaken, beide van den voor- en tegenspoed, ontvouwd, dat gij u eene leerschool van krijgs- en staatkunde geopend ziet; dan weder vindt gij het vermogen, de hulpmiddelen en werkzame geaardheid van den vijand op het treffendst afgemaald,

en

en ter waarſchuwing tegen traagheid, zorgeloosheid, en verſlapping aangewend; hier wordt de moed geprikkeld door het tafereel der behaalde voordeelen, elders de ſtandvastigheid geſchraagd, door op het doorluchtig voorbeeld der vaderen te wijzen; nu wordt de lof des vredes verkondigd, maar van eenen vrede, welks duurzaamheid door genoegzame waarborgen verzekerd is, en de volharding in den oorlog, met kracht van overtuiging, als het eenige middel voorgeſteld, om zulk eenen vrede te bekomen; dan weder wordt het bedriegelijke van 's vijands voorſlagen ter bevrediging in het helderst licht geplaatst, en de beſtendige trouweloosheid van zijn gedrag ten bewijze aangevoerd, dat geene verdragen, hoe plegtig ook bezworen, maar alleen een ſterke en zekere voormuur in ſtaat is, het vaderland tegen zijne heerschzucht te beveiligen; hier worden de gevaren, met welke de ijverloosheid, tweedragt en verkeerde vrijheidszucht der bondgenooten den ſtaat bedreigen, even waar als krachtig geſchilderd; elders deszelfs wezenlijke belangen en de regte wijze om die te bevorderen, niet min bondig dan duidelijk, opengelegd (*g*). Met één woord, er is in alle deze vertoogen eene zoo grondige kennis van den uit- en inwendigen toeſtand van het Gemeenebest, van de oorzaken van deszelfs bloei, en die van zijn verval, eene zoo

juiste en schrandere waarneming van den loop der krijg- en staatkundige gebeurtenissen, eene zoo uitgebreide en echt wijsgeerige bedrevenheid in de vroegere en latere geschiedenissen, bijzonderlijk in die van dezen Staat, een zoo diep en helder inzigt in de beginselen der algemeene en bijzondere regeerkunde, ten toon gespreid; er heerscht in de voordragt der daarin vervatte lessen, opmerkingen en vermaningen zoo veel vrijmoedigheid aan bescheidenheid, zoo veel diepte aan eenvoudigheid, zoo veel bondigheid aan duidelijkheid gepaard, dat, hadden wij geene andere gedenkteekenen van SLINGELANDTS kunde, wijsheid, en werkzame vaderlandsliefde overig, wij in deze alleen genoegzamen grond zouden vinden, om hem als een' der verlichtste en ijverigste mannen te eerbiedigen, die immer hunne diensten aan dezen Staat gewijd hebben. Maar zou het dan wel eene overdrevene lofspraak heeten mogen, wanneer ik beweer, dat de standvastigheid, waarmede het Gemeenebest in een' zoo moeijelijken en langdurigen oorlog volhardde, de ontzag verwekkende houding, waarin deszelfs leger te velde verscheen, de roem en voorspoed zijner wapenen, voor een groot deel, aan de kloekmoedigheid, de wijsheid, en het wakker beleid van SLINGELANDT zijn toe te schrijven (*h*)? In het bijzonder komt hem, nevens den toenmali-

gen

gen algemeenen fchatmeester der *Unie*, den uitmuntenden HOP (*i*) de eere toe, van de geldmiddelen, die zenuw van den krijg, met eene fpaarzaamheid en fchranderheid beftuurd te hebhebben, door welke, niet tegenftaande de traagheid der gewesten in het voldoen aan hunne verbindtenisfen, de jaarlijkfche ftoffe van klagten voor den Raad van State, in alle behoeften der gemeene verdediging voorzien, en het geloof van den Staat, zoo veel mogelijk, gehandhaafd werd.

Toen eindelijk, na eenen elfjarigen oorlog, met de hoogst mogelijke infpanning van krachten gevoerd, een vrede gefloten was, door de ontrouw van een' der magtigfte bondgenooten, wel niet zoo voordeelig en roemrijk voor dezen ftaat, als waarop zijne opofferingen voor de gemeene belangen van Europa hem billijke aanfpraak gaven, maar nogtans zoodanig, dat daardoor deszelfs onafhankelijkheid en veiligheid genoegzaam verzekerd werd, toen was het, dat onze SLINGELANDT zich door de heilige ftem des pligts en der vaderlandsliefde magtiglijk genoopt gevoelde, om aan de genezing der inwendige kwalen van den Staat, de herftelling van de bronnen van deszelfs welvaart, met ijver en beleid, de hand te flaan. Hij zag, met het diepfte leedwezen, zoo den gemeenen Staat, als de bijzondere gewesten met eenen last van fchulden overladen, waaron-

der zij dreigden te verzinken, de uitputting der gemeente, naar ruimte en verademing hijgende, het deerlijk verval van den koophandel, de kwijning van alle overige takken der algemeene welvaart; hij zag, met nog dieper leedwezen, de schromelijkste verwarring in alle deelen van het openbare bestuur doorgedrongen, den band der eenigheid tusschen de gewesten, door de telkens toenemende twisten der bondgenooten en hunne halstarrigheid in het handhaven eener vrijheid, welke regtstreeks tot regeringloosheid en alle daaraan verbondene onheilen leiden moest, op het punt staande van geheel te worden van een gereten, en het Gemeenebest, even als een schip, hetwelk onderscheidene bootslieden, zonder gemeen opperhoofd, elk naar zijne zinnelijkheid besturen willen, aan het gevaar blootgesteld, van, bij den geringsten opkomenden storm, op de klippen verbrijzeld, of door de zee verzwolgen te worden. Al dit kwaad zag hij in deszelfs volle uitgestrektheid, en te gelijk de moeijelijkheid, om, bij den geest van eigenbaat, welke alomme dien van belangelooze volks- en vaderlandsliefde had uitgedoofd, daaraan herstelling toe te brengen; dan hij liet zich daardoor niet afschrikken van zijn edel opzet, om de wonden van den Staat, welker diepte zijne ervarene meesterhand voor lang gepeild had, onbewimpeld bloot te leggen, en tevens de naar tijden en omstandigheden meest ge-

pas-

paste geneesmiddelen, welke zijne wijze fchranderheid daarvoor had uitgedacht, duidelijk aan te wijzen, en met mannelijken ernst op derzelver gebruik aan te dringen. Het was hem niet genoeg, om, bijgeftaan door zijn' edelen vriend, den reeds met lof vermelden fchatmeester der *Unie*, HOP, de algemeene geldmiddelen van den ftaat, door de zware kosten van den jongften oorlog en de nalatigheid der bondgenooten tot een zoo diep verval gebragt, dat de betalingen een geheel jaar moesten ftil ftaan, door fpaarzaamheid en fchrander beleid uit hunne laagte op te beuren, derzelver beheer op een' geregelden voet te brengen, en alzoo het Gemeenebest de fchande en het nadeel van eene openbare bankbreuk te befparen; het was hem niet genoeg, als dienaar en penvoerder van den Raad van State, de bondgenooten tot eendragt en zucht voor het algemeene welzijn, tot herftelling en verbetering der misbruiken en grove gebreken, in den vorm der regeringe ingeflopen, te vermanen, en omtrent de eenvoudigfte, zekerfte en met het gebruik van vroegere dagen meest overeenftemmende middelen daartoe voor te lichten. Neen, hij liet ook nog afzonderlijk de ftem der wijsheid, der ondervinding en der vaderlandsliefde hooren in die hooge ftaatsvergaderingen, van welke het herftel van het vervallene, de verbetering van het gebrekkige met regt gevorderd werd (*k*). Getuigen hiervan zijn die

heerlijke vertoogen, ingerigt zoo tot aanwijzing der bestaande gebreken in het algemeene staatsbestuur, als van de dienstigste middelen, om dezelve weg te nemen, welke onder 's mans nagelatene schriften voorhanden zijn. Bij het lezen dier vertoogen, staat men in twijfel, wat meer te bewonderen, of de bescheidene rondborstigheid, waarmede hij de kwalen van het Gemeenebest openlegt, den ontroerenden ernst, waarmede hij de doodelijke gevolgen schildert, uit de voortduring dier kwalen voor hetzelve te duchten, of de diepe wijsheid en schrandere voorzigtigheid, met welke hij, zonder het doel eener volkomene genezing uit het oog te verliezen, echter geene andere middelen daartoe voordraagt en aanbeveelt, dan voor welke de toenmalige tijden vatbaar schenen. Verre verwijderd van de roekeloosheid dier onbevoegde staatshervormeren, die, naar het ideaal eener hersenschimmige volmaaktheid strevende, met omvérrukking van het oude, een geheel nieuw staatsgebouw willen optrekken, zoekt hij integendeel het bestaande, zoo veel mogelijk, in alle zijne deelen ongeschonden te laten, en stelt geene veranderingen in hetzelve voor, dan die tot deszelfs vestiging en duurzaamheid, en tot het welzijn en behoud van den geheelen staat, volstrekt noodzakelijk zijn. En die veranderingen zelve zijn, voor het meerendeel, geene andere, dan welke, blijkens de oorspronkelijke gedenkschriften van

het

het Gemeenebest, met welker nasporing en beoefening hij zich, meer dan iemand, onledig had gehouden, door de wijsheid der vaderen deels voor nuttig en noodzakelijk gekeurd, deels met der daad te werk gesteld waren. Uit alles, wat, in vroegere dagen, omtrent de inrigting en verbetering van het algemeene bestuur ontworpen en vastgesteld was, weet hij, met eene wonderbare schranderheid, dat gene te kiezen, hetwelk, overeenkomstig den geest zijner tijden, meest dienstig scheen ter bereiking dezer twee hoogst belangrijke doeleinden, de spoedige en billijke beslissing namelijk van de verschillen der bondgenooten over onderwerpen, de gemeene belangen rakende, welke, volgens de grondwetten van den staat, niet dan met eenparigheid van stemmen tot besluit konden gebragt worden; en het geven van den noodigen klem aan de algemeene regering, om de onderscheidene leden van het bondgenootschap te verpligten tot de getrouwe vervulling der verbindtenissen, welke zij vrijwillig op zich hadden genomen. Dan, hoe blijkbaar ook de noodzakelijkheid der voorziening in deze beide hoofdgebreken der regeringe, zelfs voor den minst doorzigtigen, wezen moest; hoe luid en nadrukkelijk dezelve ook door de ondervinding, bovenal der laatste jaren, gepredikt en bevestigd werd; het mogt echter onzen vaderlandlievenden staatsman niet gebeuren, zijne ernstige vermaningen naar eisch

behartigd, zijne wijze raadgevingen gevolgd te zien. Wel verre intusschen van daardoor in zijnen ijver te verflaauwen, verdubbelde hij integendeel den ernst en nadruk zijner pogingen, om zoo de bondgenooten in het gemeen, als inzonderheid de bestuurders van het aanzienlijkste der Nederlandsche gewesten, ter wegneming van de groote oorzaak en bestendige voedster van hunne kwalen, gebrek aan eenparigheid en overeenstemming, op te wekken (*l*).

Een voornaam voorwerp zijner bemoeijingen was bovenal de herstelling van het zeewezen van den Staat, tot zulk eene laagte van verval gezonken, dat hetzelve den koophandel de noodige bescherming niet verleenen kon. De verschillende ligchamen, met het beheer der zeezaken belast, dreigden onder het gewigt hunner schulden te bezwijken; de inkomsten, aan dezelve toegewezen, werden met eene oogluiking, eene ongelijkmatigheid ingezameld, beide voor den Staat en den koophandel ten uiterste verderfelijk; en, zonder eene tijdige voorziening, was het tijdstip op handen, waarop dit Gemeenebest, weleer zoo ontzaggelijk door zijne zeemagt, ter afwering van den geringsten aanval onvermogend wezen, en door het verlies van zijnen handel, als het ware, van zijn levensbeginsel beroofd zou worden. Slingelandt, die dit kwaad sedert lang gekend

kend en diep betreurd had, voelde zich magtig-lijk gedrongen, om hetzelve, met de edele rondborstigheid van een' regtschapen' vriend zijns vaderlands, in zijne gansche uitgestrektheid, bloot te leggen, de oorzaken van hetzelve, zonder vrees voor ondank, bescheidenlijk te ontvouwen, en te gelijk de minst wansmakelijke, maar tevens genoegzame middelen aan te wijzen, om, zoo veel mogelijk, den wortel daarvan uit te roeijen (*m*). Offchoon ook hier het eigenbelang de pogingen der wijsheid en vaderlandsliefde, voor een groot deel, verijdelde, was echter de noodzakelijkheid van herstel in dezen te dringend en in het oog loopend, om niet hare raadgevingen, althans gedeeltelijk, op te volgen. Als de vrucht hiervan mag men die nieuwe verordening omtrent de regeling der in- en uitgaande regten, en de wijze van derzelver ophef, aanmerken, welke, na langdurige raadplegingen, eindelijk in den jare 1725 werd vastgesteld, en, door alle bevoegde regteren, die in hetzelve de gelukkigste vereeniging erkenden van de belangen van 's lands schatkist met die van den koophandel, voornamelijk door vrijheid bloeijende, steeds als een meesterstuk van staatkundige wijsheid geroemd is. Het is wel niet volkomen beslist, dat de eer van het instellen dier verordening geheel aan onzen SLINGELANDT toebehoort; maar dit nogtans is zeker, dat hij daaraan een zeer gewigtig aandeel

had

had (*n*). Te weten, hoezeer ook de lesfen en vermaningen van onzen eerlijken en wijzen ftaatsman niet al die werking hadden, welke eene verlichte vaderlandsliefde aan dezelve moest toewenfchen, was echter de eerbied voor zijne regtfchapenheid, zijne trouw, zijne kunde en doorzigt zoo groot en algemeen, dat er niets gewigtigs beraadflaagd, of ter hand genomen werd, waarbij zijne voorlichting en medewerking niet verzocht werd. Men was hiertoe te gereeder, omdat de luister zijner deugden en bekwaamheden, door eenvoudigheid en nederigheid gematigd en verzacht, niemand met verblindenden glans in de oogen fcheen, maar allen tot vertrouwen en genegenheid uitlokte. Geen wonder dan, dat hij, toen het aanzienlijk ambt van algemeenen fchatmeester der *Unie*, door het overlijden van den waardigen HOP, ledig kwam te ftaan, met eenparigheid van ftemmen tot deszelfs opvolger benoemd werd. Hij trad echter hiermede geen nieuwen werkkring in, maar voltooide flechts op de gronden, in vereeniging met zijnen voorganger door hem gelegd, het groote werk der herftelling van 's lands geldmiddelen en geloof. Dan nog fchitterender bewijs van vertrouwen viel hem eerlang ten deel, toen hij tot den post van Raadpenfionaris van Holland, door den dood van den braven en kundigen VAN HOORNBEEK ontledigd, bevorderd werd. Door de aanvaarding van dit

luis-

luisterrijkst en gewigtigst eerambt in den Staat, zoo als dezelve thans, zonder Stadhouder, bestuurd werd, zag hij een nieuw en uitgebreid tooneel voor zich geopend, waarop hij den vollen rijkdom zijner wijsheid, ondervindinge en kundigheden op het heerlijkst kon ten toon spreiden. Het zal derhalve, ter voltooijing van onze schets zijner verdiensten als staatsman, noodig zijn, dat wij hem, op deze verhevene schouwplaats, met naauwkeurigheid gadeslaan.

Het ambt van Raadpensionaris, hoewel in de eerste plaats alleen tot Holland betrekking hebbende, werd echter, met regt, te allen tijde, als de hoogste waardigheid in het Gemeenebest, na die van Stadhouder, aangemerkt. In naam, wel is waar, niet meer dan dienaar der Staten van het genoemde gewest, was echter de man, met die waardigheid bekleed, bij eenigzins uitstekende bekwaamheden (en zonder deze werd zelden, of nimmer iemand tot dezelve bevorderd) in der daad de ziel van alle hunne raadplegingen, de hoofdbeleider van alle gewigtige bedrijven. Geroepen, om voor de hoogheid en voorregten van het gewest te waken, over deszelfs geldmiddelen een bestendig toezigt te houden, de Staten, bij hunne gewone en buitengewone zamenkomsten, omtrent de onderwerpen der beraadslaging voor te lichten, de stemmen der onderscheidene leden op te

zamelen, en daaruit het besluit der vergadering op te maken, had hij, wegens zijne meerdere kunde en bedrevenheid in alle deelen van het algemeene bestuur boven de telkens afwisselende leden eener niet bestendige vergadering, natuurlijk den gewigtigsten invloed op hare raadplegingen en besluiten. Zelden of nooit ook werd eene zaak van eenig belang aan gemagtigden ter overweging en voorlichting aanbevolen, zonder dat de Raadpensionaris onder hun getal behoorde; en waar, gelijk, helaas! te dikwijls plaats had, verschil van gevoelens de leden verdeelde, daar wachtte men van hem de voordragt van het middel, om dezelve, ware het mogelijk, tot één te brengen. Voorts had hij, uit kracht van zijnen lastbrief, bestendig zitting en stem in dat aanzienlijk staatsligchaam, hetwelk, bij afwezigheid der Staten, de plaats der hooge overigheid vervangende, met het bestuur der algemeene zaken in Holland belast was, en (hetgeen nog van grooter gewigt te achten is) was hij mede geroepen ter gestadige bijwoning van de raadplegingen der Algemeene Staten. Hier had hij, wel is waar, eene enkel raadgevende, geene beslissende stem; dan zijn gezag en invloed was niettemin, ook in deze vergadering, zeer groot, zoo om het aanzien van het gewest, hetwelk hem had afgezonden, als inzonderheid, omdat bij hem het hoofdbeleid was van alle handelingen met uitheemschen.

schen. Te weten, tot de bijzönderheden, hem uitdrukkelijk aanbevolen, behoorde ook het houden van gedurige briefwisseling met de afgezanten van den staat in vreemde gewesten; en van daar, dat hij boven anderen bevoegd was, om de gewigtigste onderhandelingen met vreemde volken te besturen. Ieder gevoelt gereedelijk, dat dit in zich zelve hoogst gewigtig ambt van dubbele aangelegenheid werd in dagen, waarin, gelijk in die van SLINGELANDT, het Gemeenebest in het algemeen, en bijzonderlijk het vermogendste van deszelfs leden, geenen Stadhouder aan het hoofd der regeringe had, door wiens invloed en gezag zijne in- en uitwendige belangen voornamelijk geregeld en bestuurd werden. In zulke dagen toch was het de Raadpensionaris, die, boven anderen, het schip van Staat aan zijne besturing zag toevertrouwd, en die inzonderheid door zijne wijsheid, achtbaarheid en kunde, meer dan iemand, kon medewerken, om deszelfs aanzien en ontzag naar buiten te handhaven. Wat een Raadpensionaris in zulk eenen tijd vermogt, tot welk een hoogen trap van luister en vermogen hij, door zijne bekwaamheden en daaruit geboren gezag, het Gemeenebest verheffen kon, had bovenal het voorbeeld van DE WITT op het heerlijkst aan den dag gelegd. Misschien werd er, na dien onvergelijkelijken staatsman, niemand ter bekleedinge van dit gewigtig ambt geroepen, die

die hetzelve meer met gelijken en billijk verworvenen roem van uitſtekende vermogens en begaafdheden, met een gelijk en algemeen vertrouwen op beproefde trouw, kunde en wijsheid, aanvaardde, dan onze SLINGELANDT. Er zijn tusſchen deze beide groote en achtbare ſtaatslieden zoo vele merkwaardige overeenkomſten en verſcheidenheden, zoo ten aanzien hunner verſtandelijke en zedelijke hoedanigheden, als van de tijden, waarin zij het hoofdbewind der zaken hadden, dat wij het van belang rekenen, dezelve naar vermogen te ontwikkelen, en in het licht te ſtellen.

Beiden bekleedden zij hunne waardigheid in ſtadhouderlooze tijden: dan DE WITT in eenen tijd, waarin de hevigſte verdeeldheid der gemoederen, omtrent het al of niet benoemen van een doorluchtig hoofd der regeringe, plaats had; SLINGELANDT in dagen, waarin het gemis van een' regtſtreekſchen opvolger en afſtammeling des laatst overledenen Stadhouders, en andere omſtandigheden eene meerdere eenſtemmigheid tot handhaving eener onafhankelijke ſtaatsregering te weeg bragten. DE WITT ſtond aan het hoofd der partij, die tegen den Stadhouder en zijnen aanhang gekant was; SLINGELANDT ſtond tusſchen beide partijen in het midden, en werd door geen ander beginſel, dan zucht voor het algemeene

ne welzijn gedreven. Beiden ftelden zich de handhaving der ftadhouderlooze regering voor; maar de eerfte uit perfoonlijken afkeer van het ftadhouderlijk bewind, en als hoofddoel zijner pogingen en bedrijven, de laatfte voornamelijk uit eene verftandige fchikking naar den geest zijner tijden, en ter voldoening aan zijnen pligt, als dienaar van meesteren, die zich van het ftadhouderlijk gezag afkeerig betoonden. Van daar, dat de eerfte, ter overwinning van den tegenftand, dien hij te beftrijden vond, en ter verijdeling van de raadflagen zijner tegenftreveren, wel eens tot maatregelen de toevlugt nam, die beide voor den ftaat en hem gevaarlijk waren. SLINGELANDT, daarentegen, zocht de vestiging van den beftaanden regeringsvorm door middelen te bevorderen, die met de wezenlijke belangen van den ftaat in het naauwfte verband ftonden, de hervorming namelijk van die gebreken, welker voortduring het ftadhouderlijke beftuur tot eene onmisbare behoefte moest maken. DE WITT, in den vollen bloei en kracht zijns levens tot den hoogften trap van eer verheven, gevoelde in zich, bij de bekwaamheid, tevens de eerzucht, om alleen het roer der regeringe in handen te houden, en werd door de laatfte tot eene infpanning van krachten en werkvermogen geprikkeld, welke de verbeelding fchier te boven gaat; SLINGELANDT, door verfchil

van geaardheid en de matiging, aan een' meer gevorderden leeftijd natuurlijk eigen, van die eerzucht vreemd, zocht zijne bekwaamheden niet even zeer te doen gelden, en hield zich te vrede met den roem, van zijne pligten, met de loffelijkfte getrouwheid, te volbrengen, en in zijnen werkkring al het nut te ftichten, hetwelk in zijn vermogen was, en met de hulde, door de erkentenis van allen, die, bij gewigtige aangelegenheheden, zijnen raad kwamen innemen, aan zijne wijsheid en ervarenheid toegebragt. DE WITT, geftreng van voorkomen en terughoudend van aard, boezemde meer ontzag en bewondering; SLINGELANDT, wiens achtbaarheid door minzaamheid getemperd was, meer eerbied en vertrouwen in. De eerfte, die den ftaat, gedurende zijn beftuur, naar buiten niet min hevig aangevochten, dan inwendig door partijfchappen gefchokt zag, wist denzelven, door gelijke infpanning van krachten, als waardoor hij zelve zijne tegenftrevers in ontzag hield, bij de vijanden van zijnen voorfpoed en zijne onafhankelijkheid geducht te maken; de laatfte, die, in kalmere tijden, het fchip van ftaat aan zijn beftuur zag toevertrouwd, vond in zijne wijsheid middelen, om de ftormen af te wenden, welke die kalmte dreigden te ftoren, en zette aan het Gemeenebest een' gelijken eerbied bij, als hij zelve inboezemde. Juistheid,

hel-

helderheid en snelheid van bevatting, kloekheid van raad en beleid, schranderheid van vooruitzigt, uitgebreide kunde van 's lands belangen en de inzigten en belangen van vreemden, eerlijkheid, getrouwheid en vaderlandsliefde waren bij beiden, in gelijke mate, aanwezig: maar in DE WITT werkten alle deze hoedanigheden met een vermogen, waardoor hij alles aan zich onderwierp; hij bezat al de vastheid van geest, al de onverzettelijkheid van karakter, al de onvermoeibare kracht van werkzaamheid, geschikt om zoo de partij, aan welker hoofd hij stond, als den staat, die, op het hevigst aangevochten, op zijne kloekheid en bescherminge voornamelijk rustte, over derzelver vijanden te doen zegevieren; hij bewees niet slechts aan het Gemeenebest, in de moeijelijkste omstandigheden, de gewigtigste diensten, maar hij offerde ook zich zelven aan de behartiging van deszelfs welzijn op, en gaf daardoor de beslissendste proeve van zijne eerlijkheid en vaderlandsliefde: dan de dringende behoefte van het oogenblik deed hem de toekomst uit het oog verliezen, en, terwijl hij den staat ter zee ontzaggelijker maakte, dan dezelve, voor of na hem, immer was, droeg hij voor deszelfs verzekering en bescherming van de landzijde geene genoegzame zorg; vooroordeel en de hevigheid van diep gewortelden afkeer verblindden hem zoo zeer, dat

 hij

hij de zegepraal der partij, welke hij was toegedaan, voor die der vrijheid en des vaderlands hield, en niet ziende, dat de middelen, welke hij te werk ftelde, om die zegepraal volkomen te maken, dezelve, uit hunnen aard, kortftondig moesten doen zijn, de fchoone gelegenheid verzuimde, om, door eene wijze matiging, het ftadhouderlijk gezag voor altijd met de vrijheid en onafhankelijkheid eener gemeenebest-regering in overeenftemming te brengen. SLINGELANDT, daarentegen, ftond misfchien bij DE WITT, in alles bezielende, alles vermeesterende kracht en werkzaamheid, achter; hij zou welligt, in gelijke omftandigheden, als DE WITT, geplaatst, zelf geene even fchitterende rol gefpeeld, noch het Gemeenebest met gelijken luister hebben doen werken; maar, in onbevooroordeeld inzigt en onpartijdige behartiging van 's lands ware belangen, in bedaarde en voorzigtige wijsheid, fchijnt hem de voorrang boven DE WITT toe te komen, en waarfchijnlijk zou hij daardoor, in de plaats van dezen gefteld, den ftaat en zich zelven voor vele gevaren behoed, en deszelfs duurzaam welzijn krachtiger bevorderd hebben. SLINGELANDT bragt aan het vaderland wel geen even moeijelijk en grootmoedig offer, als DE WITT, toen hij, met de bewerking van het beroemde drievoudige verbond, tevens de aanleiding tot zijnen val bewerkte; maar

de

de geheele loop van zijn ſtaatkundig gedrag draagt de ondubbelzinnigſte bewijzen, dat het vaderland hem boven alles dierbaar, en de bevordering van deszelfs welzijn de eenige drijfveder, gelijk het eenig doel, van alle zijne daden was. Dan laat ons, na deze uitweiding, den laatſten, in zijne verrigtingen als Raadpenſionaris, meer bijzonder gadeſlaan.

Uit tweederlei oogpunt bieden zich die verrigtingen aan ons ter beſchouwing aan, voor zoo verre zij namelijk tot de in-, of uitwendige belangen van den ſtaat betrekking hadden. Ten aanzien van het eerſte waren zijne werkzaamheden, uit den aard der zake, wel alleen tot Holland bepaald, maar niettemin, gelijk ieder terſtond gevoelt, van het hoogſte gewigt voor den geheelen ſtaat. Een voornaam voorwerp daarvan was het herſtel van den deerlijk vervallen' ſtaat der geldmiddelen van dat gewest. De korte opeenvolging van zoo vele zware en kostbare oorlogen, waarvan de lasten, boven verpligting, door Holland gedragen waren, had, door de vermeerdering der ſtaatsſchulden, de uitgaven zoo verre boven de gewone inkomſten doen ſtijgen, dat de vrede tot hiertoe geene verligting aan de bezwaren des oorlogs had kunnen toebrengen (o). — Men beſefte ſedert lang de noodzakelijkheid, om

aan deze hoogst verderfelijke kwaal genezing toe te brengen, maar had zich tot dus verre niet kunnen verstaan over de middelen, welke daartoe, met de meeste vrucht, konden aangewend worden. SLINGELANDT, van het gevoel dier noodzakelijkheid, meer dan iemand, doordrongen, had derhalve naauwelijks zijnen post, als Raadpensionaris, aanvaard, of hij nam uit den geuiten wensch des voorzitters, bij zijne eerste intrede in Hollands Staatsvergadering, eene ongezochte aanleiding, om over dit hoogst belangrijk onderwerp eene voordragt te doen, welke den roem van zijne bedrevenheid en wijsheid in dezen ten volle regtvaardigde, en waarin hij de stem eener verlichte en opregte vaderlandsliefde, met bescheidenheid en klem, deed hooren. Het scheen ook, dat deze ernstige opwekking niet zonder gewenscht gevolg zou wezen; dan, helaas! de uitkomst leerde ook nu, dat de wortel des kwaads te diep in de bijzondere inzigten en belangen van vele aanzienlijke staatsleden was ingevlochten, om de uitroeijing daarvan niet onder de vrome wenschen te doen blijven (*p*). Naauwelijks toch was, door de rondborstigheid en wijsheid van SLINGELANDT, de kwaal, in hare volle uitgestrektheid en te gelijk in hare eigenlijke oorzaken, blootgelegd, of men toonde zich afkeerig van de middelen, welke alleen ter volkomene genezing dienen

nen konden; en onze edele ſtaatsman ondervond derhalve op nieuw de ſmart, van het door hem aangevangen hervormingswerk onvoltooid te zien. Hij liet echter niet af, om ter verzachting van de kwaal, welker volkomene genezing hem door anderer ſchuld ontzegd werd, het zijne toe te brengen, en hare verderfelijke uitwerkſelen, met de uiterſte vlijt en ſchranderheid, af te wenden.

Dan, ging de grondige herſtelling der gebreken van den ſtaat den meesten in dien tijd weinig ter harte, des te hoogeren prijs ſtelden zij op de handhaving van den beſtaanden regeringsvorm met uitſluiting van het ſtadhouderlijk gezag, in zoo verre zelfs, dat zij den Raadpenſionaris, bij zijne aanſtelling, plegtig deden beloven, van op geenerlei wijze tot deszelfs verandering te zullen medewerken. Ik heb te voren reeds de denk- en handelwijze van SLINGELANDT omtrent dit teeder en gewigtig punt, met een enkel woord, verklaard; dan ik achte het van belang, bij hare ontvouwing meer uitvoerig ſtil te ſtaan, omdat wij daarbij de onbevoordeelde wijsheid en belangelooze vaderlandsliefde van dien achtbaren ſtaatsman heerlijk zullen zien uitblinken. Als vurig beminnaar der vrijheid en onpartijdig beoordeelaar van het verledene, erkende hij, dat het gedrag der ſtadhouderen, en met name dat van den

jongst verstorvenen, aan wiens groote bekwaamheden en belangrijke diensten, den staat bewezen, hij voor het overige opregtelijk hulde deed, wel eens billijke stoffe tot beklag gegeven had (q). Hij was derhalve geen zoo ijverig voorstander van het stadhouderlijk bestuur, dat hij in eenen tijd, waarin de handhaving eener zuivere gemeenebest regering, bij gemis van een' regtstreekschen afstammeling van den onsterfelijken grondlegger der Nederlandsche vrijheid, zonder schennis van de pligten der dankbaarheid, aan dezen verschuldigd, geschieden kon, in eenen tijd, waarin de afkeer van het stadhouderlijk bewind bij de voornaamste staatsleden het aanwenden van pogingen tot deszelfs herstelling ongeraden maakte, zich door het gevoel van pligt gedrongen, of door den raad der wijsheid opgewekt kon gevoelen, om, door het weigeren der boven vermelde belofte, zich zelven voor den staat onnut te maken (r). Dan hij was tevens, door eene veeljarige opmerking en ondervinding, te diep doordrongen van den schadelijken invloed der groote gebreken in het regeringstelsel, zoo der geheele Republiek, als in dat der afzonderlijke gewesten, en onder deze met name van Holland; hij gevoelde te zeer de regtmatigheid der dikwerf aangehevene, en alleen door algemeenen voorspoed gesmoorde en smoorbare klagten over gro-

ve verkeerdheden en misbruiken, welke, bovenal ten tijde eener zuivere ſtaatsregering, in bijna alle deelen van het openbaar beſtuur in zwang gingen, dan dat hij, nog bovendien door de ondervinding der jongst verloopene eeuwe voorgelicht, niet, als met volkomen heldere aanſchouwing, zou voorzien hebben, dat, bij het voortduren dier gebreken en verkeerdheden, de geringſte ſtoot van buiten het gebouw der tegenwoordige regering, even zeker als in het noodlottige jaar 1672, zou doen inſtorten. Hij verdubbelde derhalve den ernst zijner vroegere vermaningen tot het maken der volſtrekt noodige hervorming, en zocht thans van een welbegrepen eigenbelang te verwerven, hetgeen hij te voren van eene pligtmatige behartiging van het algemeene welzijn, te vergeefs, had trachten te verkrijgen. Dan, hoe duidelijk en klemmend ook zijne voorſtellingen waren, hij kon echter ook de ijverigſte voorſtanders van den beſtaanden regeringsvorm niet bewegen, om een gebouw, welks inſtandhouding hun zoo dierbaar was, door middelen te ſchragen, welker toepasſing aan het eigenbelang van velen een regtſtreeksch nadeel dreigde toe te brengen. Even weinig genegenheid trof hij aan ter opvolging van een' anderen raad, dien zijne wijsheid hun, na de verwerping van den eerſten, mededeelde, om namelijk de gevreesde ongemakken

en bezwaren van het stadhouderlijk bewind af te wenden, door in dagen, waarin het hun nog vrij stond de magt des stadhouders, door wijze bepalingen, uit vroegere ondervinding afgeleid, voor de vrijheid der overige regeerderen onschadelijk te maken, op eenen voorzigtig gestelden lastbrief, een doorluchtig hoofd der regeringe te benoemen, en, door dit vrijwillig gunstbetoon, den benoemden eene verpligting van dankbaarheid op te leggen, welke hem, nog sterker dan die lastbrief zelve, tot eerbiediging van het gezag der Staten verbinden zou. Om de waarheid van het voorgestelde te staven, en aan mijn tafereel afwisseling en leven bij te zetten, wil ik hier de opgave laten volgen van een hoogst merkwaardig gesprek, tusschen onzen SLINGELANDT en zijnen vriend, den Graaf van *Chesterfield*, gehouden, en door den laatsten in zijne *Brieven* voor ons bewaard.
„ Als wij (dus luidt zijn verhaal) den volgen-
„ den dag over dit onderwerp in een vertrouwe-
„ lijk gesprek traden, waren wij het eens, dat
„ die gedrogtelijke en onuitvoerlijke eenheid,
„ door de grondwetten van den staat gevorderd,
„ alleen genoegzaam was, om, in spijt van alle
„ maatregelen der gemeenebest-gezinde partij om
„ zulks te verhoeden, de aanstelling van eenen
„ stadhouder uit te werken. Hij bekende mij,
„ dat hij, *bij zijne benoeming tot Raadpensiona-*

„ *ris*,

„ *ris, zich plegtiglijk verbonden had, om, regt-*
„ *ſtreeks noch zijdelings, tot eenige verandering*
„ *van den tegenwoordigen regeringsvorm mede*
„ *te werken, welke verbindtenis hij zorgvuldig*
„ *wilde nakomen;* maar hij zeide tevens te voor-
„ zien, dat de gebreken, in den regeringsvorm,
„ en de misbruiken, in alle deelen van het be-
„ ſtuur ingeſlopen, onmisbaar ten gevolge zou-
„ den hebben, dat aan het Gemeenebest, even
„ als in het geval van koning Willem, bij eenen
„ opſtand van het gemeen, een ſtadhouder werd
„ opgedrongen. Ik verklaarde hem, dat, indien
„ dit voor de tweede maal gebeuren mogt, de
„ ſtadhouder, op zulk eene wijze aangeſteld, naar
„ mijne gedachten, hun koning zou wezen. Hij
„ zeide zulks mede te gelooven, en dat hij dit alles
„ aan de voornaamſte leden der regering en de
„ ijverigſte gemeenebestgezinden, met nadruk,
„ had voorgehouden. Hij had zelfs een plan ge-
„ vormd, hetwelk hij hun, als het eenige mid-
„ del, om dit over het hoofd hangend gevaar af
„ te wenden, had voorgelegd. De ſtadhouder
„ (had hij hun vertoond) was oorſpronkelijk de
„ voorname ſpil, waarop de regering draaide; en,
„ indien zij geenen ſtadhouder wilden hebben,
„ moesten zij daarvoor iets van gelijk vermogen
„ in plaats ſtellen. Dit moest eensdeels beſtaan
„ in de afſchaffing van die eenſtemmigheid, wel-

„ ke

„ ke de tegenwoordige regeringsvorm vereischte,
„ en een ſtadhouder, door zijnen invloed, alleen
„ uitvoerlijk kon maken. Verder moesten de mis-
„ bruiken, in het krijgswezen ingeſlopen, herſteld
„ worden, daar deze alleen, indien men derzel-
„ ver voortduring gedoogde, een' ſtadhouder
„ zouden te weeg brengen, ten einde de land- en
„ zeemagt, tot welker onderhoud de natie belas-
„ tingen opbragt, van eenig nut mogten wezen,
„ hetgeen zij voor het tegenwoordige niet waren.
„ Deze en vele andere bedenkingen van gelijken
„ aard had hij hun voorgehouden, in de hoop,
„ of dat hij hen zou overhalen, om, door eene
„ billijke hervorming der misbruiken in het be-
„ ſtuur, en door het in de plaats ſtellen van
„ eene meerderheid, of althans van eene overeen-
„ komst van twee-derde der ſtemmen voor de on-
„ gerijmde en onuitvoerlijke eenſtemmigheid, thans
„ gevorderd, eenen ſtadhouder onnoodig te ma-
„ ken; of dat zij, indien zij tot deze voorbe-
„ hoedſelen niet beſluiten konden, genegen zouden
„ zijn, om met den Prins van Oranje vriend-
„ ſchappelijk te onderhandelen, en hem het ſtad-
„ houderſchap, onder naauwe bepalingen en met
„ krachtige voorzieningen voor het behoud van
„ hunne vrijheid, op te dragen. Maar zij wil-
„ den naar geen van deze beide voorſtellen luiste-
„ ren: het eerſte krenkte te zeer de bijzondere be-

„ lan-

„ langen van het meerendeel der aanzienlijken in „ het Gemeenebest, wier magt en voordeel uit „ die misbruiken ontſtonden; het tweede was te „ ſtrijdig met de hevige driften en vooroordeelen „ der voornaamſte hoofden van de hoog gemee- „ nebestgezinde partij. — Hierop zeide ik tot „ den Raadpenſionaris, dat hij mij volkomen „ overtuigd had, niet ſlechts dat er een ſtad- „ houder zou, maar ook dat er een moest we- „ zen. „ Buiten allen twijfel, hernam hij, zal „ „ er een komen; en gij zijt jong genoeg, om „ „ *dit bij* uw leven te zien. Ik hope, dat ik „ „ eerder uit de wereld zal zijn; maar, wan- „ „ neer ik op dien tijd nog in leven ben, zal „ „ ik niet langer in mijnen post wezen, en het „ „ ellendig overſchot van mijne dagen in rust „ „ doorbrengen. Ik bid alleen, dat onze nieu- „ „ we meester, wanneer wij hem ook krijgen „ „ mogen, ons op eene zachte wijze moge ge- „ „ geven worden. Mijn vriend, de Griffier, „ „ acht een' ſtadhouder volſtrekt noodzakelijk, „ „ om de Republiek te behouden, en dit doe „ „ ik evenzeer, als hij, indien zij het andere „ „ behoedmiddel niet willen aannemen; maar „ „ wij bevinden ons in een' zeer verſchillenden „ „ toeſtand: *hij ligt onder geene verbindtenis* „ „ *tot het tegendeel, en ik wel.*" Hij vroeg „ mij toen in vertrouwen, of ik eenigen last had,

„ om

„ om de oogmerken en belangen van den Prins
„ van Oranje te bevorderen. Ik betuigde hem,
„ naar waarheid, dien niet te hebben; maar dat
„ ik het niettemin, in ſtilte en als bijzonder
„ perſoon, zoo veel zou doen, als ik vermogt.
„ Hij zelf had mij overtuigd, dat dit het belang
„ was van de Republiek, welke door mij geëerd
„ werd, en wier welzijn mij ter harte ging, en
„ dat dezelve, onder dien vorm van beſtuur, een
„ vermogender bondgenoot voor Engeland wezen
„ zou. „ Ik moet bekennen (hernam hij) dat
„ „ wij voor het tegenwoordige noch ſterkte,
„ „ noch geheimhouding, noch afdoening van
„ „ zaken hebben." Ik zeide, dat mij dit,
„ bij eigene ondervinding, al te wel bekend
„ was, en voegde er lagchend bij, dat ik
„ hem, als den grootſten vijand van den Prins
„ van Oranje, en de hevige en driftige vijan-
„ den van dien Prins, als deszelfs beste vrien-
„ den, beſchouwde; want dat, indien zijn
„ plan werd aangenomen, de Prins zeer wei-
„ nig hoop zou hebben. Hij viel mij hier in
„ de rede met de woorden: „ Vrees van die
„ „ zijde niets, Mylord; mijn plan kwetst het
„ „ eigenbelang te zeer, om in dezen tijd te
„ „ worden aangenomen, waarin de zucht voor
„ „ het algemeene welzijn niet meer beſtaat (s)."

Ge-

Gelijk de uitkomst het laatste zeggen van SLINGELANDT volkomen bevestigde, zoo drukte zij insgelijks het zegel op de schertsende verzekering van den Britschen staatsdienaar, dat de hevigste tegenstanders van den Prins van Oranje deszelfs belangen, inderdaad, ten krachtigste bevorderden. Immers zij verwierpen niet slechts, door eigenbelang verblind, den raad der wijsheid, hun door onzen achtbaren staatsman gegeven, maar lieten zich ook, door de hitte van partijdigheid en blinde drift, tot maatregelen wegslepen, welke tot niets anders dienen konden, dan om den afstammeling van het doorluchtig huis van Nassau, die daardoor in zijn wettig regt verkort werd, van de meerderheid der staatsbestuurderen afkeerig te maken, en de genegenheid zijner talrijke voorstanderen, aan wie de geledene verdrukking hem dubbel dierbaar moest doen worden, nog veel heviger te ontsteken. Ieder gevoelt, dat ik de beruchte vernietiging van het Markgraafschap van Vere en Vlissingen bedoele; een maatregel, die, al ware hij niet onregtvaardig geweest, nogtans, als hoogst onstaatkundig, afkeuring verdienen zou. En zal het, na het gezegde, wel noodig zijn, iets in het midden te brengen ter afwering van het vermoeden, als of SLINGELANDT mede tot het getal dier Hollandsche staatsleden zou behoord hebben, welke die

die van Zeeland versterkten in hun opzet tot het nemen van een besluit, waartegen de stem, beide der billijkheid en der wijsheid, zich in zijne regtschapene borst even luid verheffen moest? — Neen, zoo wel de gansche denk- en handelwijze van onzen braven en verlichten staatsman, als het oordeel, door *Chesterfield* over die daad geveld (*t*), strekt ons ten ontwijfelbaren waarborg, dat hij veeleer zijn gezag, doch, gelijk meermalen, helaas! zonder vrucht, te werk gesteld zal hebben, om de bestuurderen van beide gewesten tot het inslaan van den weg van gematigdheid en regtvaardigheid te bewegen. Dan, offchoon ook onze SLINGELANDT dit kwaad niet keeren kon, offchoon hij ook zijne wijze raadgevingen, ter vaststelling van den staat en hervorming van deszelfs gebreken, zag in den wind slaan; zijn inwendig bestuur nogtans was, gedurende de zeven jaren, waarin hij, als Raadpensionaris, het voorname beleid der regeringe had, zoo voor den staat in het algemeen, als inzonderheid voor Holland, tot eenen waren zegen. Zijn waakzaam toezigt toch op alle takken van bestuur, zijne nimmer sluimerende zorg voor alle de bronnen der openbare welvaart, zijn verstandig beheer der geldmiddelen werkten niet weinig mede, om de lasten der gemeente te verligten, den algemeenen voorspoed te

doen

doen herleven, en de uitgeputte krachten van den ſtaat langzamerhand te herſtellen. Ook was het vertrouwen op zijne kunde en vaderlandsliefde, de eerbied voor zijne wijsheid en deugd zoo groot en algemeen, dat de tegenwoordige regering daaraan hare achtbaarheid grootendeels verſchuldigd was. Met vollen nadruk geldt dit bovenal omtrent het aanzien, hetwelk de ſtaat naar buiten genoot, gelijk eene nadere beſchouwing van SLINGELANDTS invloed op de uitwendige belangen van het Gemeenebest ons overtuigelijk leeren zal.

Toen onze edele ſtaatsman den gewigtigen post van Raadpenſionaris aanvaardde, was dit Gemeenebest, met geheel Europa, nog in een' ſtaat van angstvallige bekommering over het behoud der algemeene rust, welke kort te voren door de dreigende houding van twee magtige bondgenootſchappen, tot een van welke ook deze ſtaat behoorde, in groot gevaar gebragt was. De Duitſche keizer namelijk, anders, nevens Engeland, de natuurlijke bondgenoot van het Nederlandſche Gemeenebest, had, voor eenige jaren, aan dit laatſte groote ſtoffe van misnoegen en beklag gegeven, door, tegen den inhoud der verdragen, bij de aanvaarding van het bewind der voormaals Spaanſche Nederlanden plegtig door hem bekrach-

tigd, eene Maatschappij te Ostende op te rigten, welke den handel op de Oostindien drijven zou. Engeland, hieruit mede nadeel voor zijne koopbelangen duchtende, werd, ter nadrukkelijke wederstreving van de oogmerken des keizers, bovenal door de naauwe verbindtenis opgewekt, welke deze, in den jare 1725, met zijnen voormaligen vijand, den koning van Spanje, aanging, en stelde tegen dit een ander bondgenootschap over, waarvan Frankrijk en Pruissen nevens hetzelve leden waren. De Nederlandsche staat, door de wederzijdsche bondgenooten aangezocht, voegde, hoe ongaarne ook, door het verlaten der onzijdigheid, zich aan het gevaar van een' nieuwen oorlog blootstellende, eindelijk zich bij de laatstgenoemden, als wier bijstand voor denzelven onontbeerlijk bleek, om het nadeel af te wenden, hetwelk de nieuw opgerigte Maatschappij reeds aanvankelijk aan zijnen handel toebragt, en in het vervolg, in nog grootere mate, dreigde toe te brengen. De bange vrees nogtans, dat het krijgsvuur aan onderscheidene oorden, en bijzonderlijk ook in de nabuurschap van dezen staat op nieuw ontbranden zou, werd gelukkig door eene blijde hoop vervangen, toen het den Franschen staatsdienaar, den kardinaal *de Fleury*, gelukte, een ontwerp van vrede bij de twistende partijen in zoo verre goedkeuring te doen vinden, dat het-

zel-

zelve tot een' grondflag van nadere onderhandelingen werd aangenomen. Dan de trage voortgang dier onderhandelingen, waarvan men zich geenen gewenschten uitflag beloven dorst, deed die hoop op nieuw voor bekommering plaats maken. Zoodanig was de gefteldheid der algemeene zaken van Europa, omftreeks en kort na den tijd, waarin SLINGELANDT door zijne benoeming tot Raadpenfionaris geroepen werd, om aan de regeling van deszelfs belangen deel te nemen, en daarbij in het bijzonder voor het welzijn van *dezen* ftaat te waken. In dit hagchelijk tijdsgewricht bleek het, wat de ftille wijsheid van een' enkel' burger, onder het aanbiddelijk beftuur der hooge Voorzienigheid, ten nutte van zijn vaderland, ja van geheel de menschheid kan uitwerken. Aan SLINGELANDT toch (en o! dat ik duizend tongen had, om zijnen roem, en daarin dien van mijn vaderland alomme te doen hooren!) aan SLINGELANDT had Nederland, had Europa het voornamelijk, zoo niet eenigelijk, dank te weten, dat het, na zoo veel doorgeftreden leed, niet op nieuw door alle de onheilen van den oorlog werd aangevochten. In de afzondering zijner binnenkamer, woog hij met zijn veel omvattend verftand de belangen der onderfcheidene mogendheden, en bragt dezelve, nevens hunne verfchillende inzigten, waarvan geen

eenkele zijne fchranderheid ontvlugtte, met het algemeene welzijn, en dat van zijn vaderland in de fchoonfte overeenftemming. De vrucht hiervan was dat ontwerp van algemeene bevrediging, hetwelk, door hem aan de gezanten van Engeland en Oostenrijk medegedeeld, en in de bijeenkomst dier drie achtbare ftaatsmannen overwogen en vastgefteld, federt, onder den naam van het *Wener verdrag*, is vermaard geworden, en de rust van Europa, voor eenige jaren althans, herfteld heeft. En hier mag ik eene bijzonderheid niet met ftilzwijgen voorbijgaan, welke ik twijfele, of aan SLINGELANDT niet nog tot grootere eer verftrekke, dan het uitftekend bedrijf, ftraks tot zijnen lof vermeld. Zij is deze, dat hij daarvan zoo weinig eer voor zich zelven zocht, dat zijn hoogst gewigtig deel aan de bewerking van een zoo zegenrijk verdrag misfchien voor altijd onbekend zou zijn gebleven, indien niet een achtbaar en allezins bevoegd getuige, de edele *Chesterfield*, hem, vele jaren ná zijn overlijden, als den voornamen ontwerper daarvan uitdrukkelijk genoemd had (*u*). Ziet daar het onbedriegelijk kenmerk eener waarlijk groote ziel, door ftille wijsheid de weldoener van duizenden en honderdduizenden te zijn, en daarvoor geen ander loon, dan de goedkeuring van zijn eigen hart, en die van den al-

we-

wetenden getuige en belooner van al het edele en goede, te verlangen.

De vermelde dienst intusſchen was niet de eenige, dien onze eerbiedwaardige ſtaatsman gelegenheid vond, door zijne verhevene wijsheid, aan zijn vaderland en de menschheid te bewijzen. Weinige jaren later namelijk trokken, door den heerschzuchtigen naijver der magtigſte vorſten, nieuwe onweêrswolken over Europa zamen, en dreigden ook op ons vaderland los te barſten ter *gelegenheid*, dat de ontledigde troon van Polen de begeerlijkheid van twee aanzienlijke mededingers opwekte, die elk door vermogende begunſtigers gedragen werden. Hieruit ontſtond een oorlog tusſchen den keizer van Oostenrijk, die den Rusſiſchen monarch tot medeſtander had, en den koning van Frankrijk, aan wiens zijde zich die van Spanje en Sardinie voegden. Groot was het gevaar, hetwelk dezen ſtaat door het uitbarſten van dien oorlog dreigde, daar de Oostenrijkſche Nederlanden, die belangrijke en noodzakelijke voormuur tegen Frankrijk, als eene weêrlooze prooi voor hetzelve openlagen. Ter afwending van dit gevaar, kwam het ſchrander beleid van onzen ſtaatsman het vaderland weder uitnemend te ſtade, als waaraan men het voornamelijk moet dank weten, dat er met Frankrijk eene overeenkomst getroffen werd, bij welke, onder voor-

 waar-

waarde, dat deze ſtaat geen deel zou nemen in den oorlog, de onzijdigheid der Oostenrijkſche Nederlanden werd vastgeſteld. Hiermede echter was de ſtaat geenszins uit zijne zwarigheden gered, daar de keizer die overeenkomst, wegens de daaraan verbondene voorwaarde, weigerde te bekrachtigen, en onophoudelijk aandrong op het verleenen van den bijſtand, dien hij meende, dat het Gemeenebest hem, ten gevolge der onlangs hernieuwde verbindtenis, ſchuldig was. Men bleef wel, van onze zijde, die verpligting, op goede gronden, ontkennen, en wees zijne telkens herhaalde aanzoeken met beſcheidene ſtandvastigheid van de hand, maar voedde nogtans regtmatige bekómmering, dat hetzij eene gevreesde vernietiging der geſlotene overeenkomst van de zijde van Frankrijk, hetzij enkel eene pligtmatige zorg voor het behoud van het evenwigt van Europa, hetwelk door den gedurigen voorſpoed der Franſche wapenen en van die hunner bondgenooten dreigde verbroken te worden, den ſtaat ten laatſte, zijns ondanks, zou noodzaken, zich aan de gevaren en rampen van den oorlog bloot te ſtellen. Van daar, dat men niet afliet bij de oorlogende mogendheden, met ernst- en waardigheid, aan te dringen op het aannemen der bemiddeling, overeenkomſtig het voorſtel, daartoe door Holland gedaan, door dezen ſtaat en Groot-Brittanje aan de-

dezelve aangeboden. Toen men ten laatste de bewilliging van alle belanghebbenden verkregen had, werd door de Engelsche en Nederlandsche staatsdienaars, ten dien einde in den Haag bijeengekomen, een ontwerp van bevrediging gevormd, hetwelk zich door wijsheid, gematigdheid en billijkheid zoo zeer aanbeval, dat hetzelve sedert, met geringe veranderingen, ten grondslag diende van den afzonderlijken vredé, tusschen de beheerschers van Oostenrijk en Frankrijk gesloten, waarvan de herstelling der algemeene rust eerlang het heugelijk uitwerksel was. En wie, niet geheel onkundig van het grootte aanzien en vertrouwen, hetwelk SLINGELANDT zich, door de verhevene wijsheid van zijne raadgevingen, door zijne beproefde regtschapenheid en onpartijdigheid, bij alle afgezanten van vreemde mogendheden verworven had, zal één oogenblik twijfelen, of de eer van het genoemde ontwerp, en daarin van de grondlegging des algemeene vredes, in de eerste plaats, aan hem toebehoore? Van dat aanzien, dat vertrouwen hebben wij het voldingendst bewijs in de heerlijke getuigenis, hem door een' der waardigste Engelsche staatslieden, den reeds meermalen met lof vermelden *Chesterfield*, gegeven, die hem, in zijne *Brieven*, den *bekwaamsten staatsdienaar en eerlijksten man* noemt, *dien hij immer kende*, en hem te gelijk

den naam van zijnen *vriend*, zijnen *leermeester* en *leidsman geeft* (*v*). En hoe zeer wordt die getuigenis bevestigd door het hoogst merkwaardige zeggen van den grijzen staatsdienaar van Portugal, te dien tijde het orakel der vreemde gezanten, op den dag zelven van 's mans overlijden: „ De staat (dus luidde zijne taal, uit den mond van een' oorgetuige opgeteekend) „ de staat heeft zijn hoofd verloren en zal mis- „ schien, zoo lang *Fagel* leeft, zich staande hou- „ den; maar, als die sterft, of zijnen invloed ver- „ liest, zal het niets anders zijn dan onrust en „ verwarring (*w*)." — Gelukkig mogt het Gemeenebest, ruim een jaar na het heerlijk proefstuk van staatkundige wijsheid, straks vermeld, door den dood van het licht van SLINGELANDT beroofd, zich noch verscheidene jaren in dat van den edelen *Fagel* verheugen; een man, die waardig was de vriend en behuwdbroeder van SLINGELANDT te zijn, en den staat, welken hij te voren, nevens dezen, met eenparige schouderen onderschraagde, nog een' geruimen tijd schier alleen bij deszelfs vroegere waardigheid staande hield.

Zoo hebben wij dan SLINGELANDT, in zijne staatkundige loopbaan, als van stap tot stap, vergezeld, en daarbij telkens stoffe gevonden, om

zijn

zijnen ijver en getrouwheid in het vervullen zijner pligten, den rijkdom van natuurlijke en verkregene bekwaamheden, dien hij daarbij ten toon. spreidde, zijne onpartijdige vaderlandsliefde, onschendbare eerlijkheid, onbezwekene volharding, voorzigtige gematigdheid, en verhevene wijsheid te eerbiedigen en te bewonderen. En wanneer wij, na dit overzigt van zijne verrigtingen, thans eenen blik werpen op het beeld van den waarlijk lofwaardigen staatsman, bij den aanvang door ons geschetst, dan zeker zullen wij ons gedrongen voelen tot de erkentenis, dat in SLINGELANDT, meer dan iemand, de trekken daarvan op het heerlijkst uitblinken. Wat Nederlander maakt derhalve niet, met volle overtuiging, de lofspraak tot de zijne, waarmede een Engelsch schrijver, vele jaren na 's mans overlijden, zijne nagedachtenis vereerde? „ Niemand (luidt zijne taal) „ bekleedde den post van Raadpensionaris „ met grootere bekwaamheden, met meerdere waardigheid van karakter, of met een dieper doorzigt „ van de gesteldheid en belangen van zijn land. — „ Hij was, wel is waar, Raadpensionaris in „ vreedzame tijden; doch het was door voorzigtige tewerkstelling van welberadenheid en verstand, dat hij die dagen vreedzaam maakte, „ niet alleen voor het Gemeenebest, maar ook „ voor de andere gedeelten van Europa. Hij vol-

„ voerde grootere dingen in de ſtilte van het ka-
„ binet, dan die anderen deden uitblinken, te
„ midden der bewegingen van binnenlandſche on-
„ lusten, of van buitenlandſchen krijg, welke
„ wijsheid niet zelden zou hebben kunnen voor-
„ komen, en wier gevolgen altijd verderfelijk
„ zijn. Doch de faam verheft altijd met luider
„ ſtemme dat verſtand, hetwelk zich vertoont in
„ onrustige tijden, dan het veel verhevener, dat
„ zulke tijden voorziet, en belet op te dagen.
„ SLINGELANDTS tegenwoordigheid ſtrekte
„ tot eer der vergaderingen, in welke hij voor-
„ zat, en zijn naam werd in de kabinetten van
„ Wenen, Londen en Verſailles met eerbied ge-
„ noemd. Hij zette eene nieuwe mate van waar-
„ digheid en invloed bij aan den post, door
„ hem bekleed, ſchoon dezelve, vóór zijnen tijd,
„ van veel gewigts en aangelegenheids geweest
„ was in de Vereenigde Gewesten, door de be-
„ kwaamheden en verdienſten van zijne uitmun-
„ tende voorgangeren (*x*)."

Ik zou, ter voltooijing van mijne taak, thans nog zijne waarde, als ſtaatkundig ſchrijver en leermeester der volgende geſlachten, moeten afmalen, ware het niet, dat het voorgaande mij reeds gelegenheid gegeven had, om dezelve, althans grootendeels, te doen kennen. Het zal derhal-

halve genoeg zijn, het ontbrekende ter volle waardering van zijne verdienſten in dezen, met een enkel woord, aan te vullen. Gelijk niemand, blijkens het te voren gezegde, de gebreken van den voormaligen regeringsvorm van dezen ſtaat dieper inzag, en volkomener ontdekte, dan SLINGELANDT, zoo was er mede niemand, die de onderſcheidene veranderingen, daarin van tijd tot tijd voorgevallen, met beſcheidene aanwijzing van derzelver oorzaken, duidelijker en vollediger ontvouwde, en die bijzonderlijk over het *vroegere* Nederlandſche ſtaatsregt, waarvan ook de kundigſte mannen vóór hem ſlechts verwarde en benevelde begrippen hadden, een glansrijker licht verſpreidde. Ja, vraagt het onze beroemdſte regeer- en geſchiedkundigen, onze *van de Spiegels*, *Bondams*, *Kluiten*, *van Wijns* en *te Waters*, wie ter opheldering van vele duistere punten in onze vroegere ſtaatsgeſteldheid, als daar zijn de eigenlijke uitgeſtrektheid van de magt onzer Graven, de regten der Staten onder dezelve, en meer dergelijke, het eerst en boven anderen de fakkel voor hen ontſtoken heeft, en zij zullen, uit éénen mond, SLINGELANDT, als hunnen voorlichter en gids, noemen. Vraagt hen verder, uit wiens ſchriften de duidelijkſte en grondigſte kennis van het zoo ingewikkeld zamenſtel onzer gemeenebestregering, zoo bij de eer-

eerste grondlegging van dezen staat, als in latere dagen, te putten zij, en zij zullen u mede de werken van SLINGELANDT, als de rijkste en zuiverste bron daarvan, aanwijzen (*y*). Zijn geest van navorsching en werkzaamheid had hem gedreven, om de oorspronkelijke gedenkschriften van dezen staat, tot welke zijne aanzienlijke waardigheid hem den toegang opende, met wijsgeerige onpartijdigheid te beoefenen, en daaruit alles op te zamelen, wat dienen kon, om de gesteldheid der regeringe in vroegere en latere dagen, en de wijzigingen, naar verschil van omstandigheden en de inzigten der voornaamste zaakbeleiders daaraan, van tijd tot tijd, toegebragt, met juistheid en volledigheid te ontwikkelen. Hieruit ontstonden die onderscheidene bondige en leerrijke vertoogen, welke in de vier deelen zijner *Staatkundige Geschriften* vervat zijn; vertoogen, dubbel belangrijk om het doel, waartoe de meeste vervaardigd werden, de aanwijzing namelijk der ingeslopene gebreken en van de dienstigste middelen, om dezelve te hervormen. Welk eene diepe wijsheid hij hierbij aan den dag leide, werd in het voorgaande reeds genoegzaam ontvouwd; en het is die wijsheid bovenal, welke aan allen, die eenig deel hebben aan het staatsbestuur, op het ernstigst ter behartiging en navolging verdient aangeprezen te worden. Zij toch

is

is vóór alle tijden en omstandigheden van even groot belang; en, had zij den staatshervormeren van onzen leeftijd tot leidsvrouw en bestuurster verstrekt, vóor hoe vele rampen zou de menschheid, zou ook ons vaderland zijn bewaard gebleven! Men houde het dan niet daarvoor, dat de staatkundige schriften van onzen SLINGELANDT, na de groote veranderingen, in de gansche huishouding en inrigting van den Nederlandschen staat voorgevallen, enkel voor den oudheid- en geschiedvorscher van belang zijn; *neen*, *zij* behelzen, integendeel, ook nog eenen schat van lessen en onderrigtingen voor allen, die den post van regent waardiglijk bekleeden willen. Het gezegde geldt insgelijks, met vollen nadruk, omtrent die voortreffelijke inleidingen, van welke hij, volgens het te voren gemelde, de jaarlijksche *Petitiën* van den Raad van State deed voorafgaan, als waarin de beginselen eener gezonde regeerkunde, inzonderheid met toepassing op dezen staat, naar aanleiding der tijdsgelegenheid, even duidelijk, als bondig ontwikkeld zijn. — Verlangt iemand ook eenig bescheid omtrent de eigenschappen van stijl en voordragt, in de werken van SLINGELANDT uitblinkende; wij merken ten zijnen gevalle aan, dat daarin de netheid, juistheid en bondigheid van zijnen geest, te gelijk met de kunstelooze eenvoudigheid en on-

ongemaakte deftigheid, hem eigen, als in een helderen spiegel, zijn afgedrukt. Men moge ook in dezelve die zuiverheid en keurigheid van taal en uitdrukking missen, op welke eene sedert toegenomene beschaving ons, niet ten onregte, prijs doet stellen; men zal echter aan zijne voordragt den lof van klaarheid, gemakkelijkheid en eene gepaste waardigheid geenszins ontzeggen kunnen, ja, op vele plaatsen, bijzonderlijk in de meermalen geprezene inleidingen, eene ongezochte levendigheid en fierlijkheid van voorstelling, eene aan den aard der onderwerpen evenredige verheffing van toon aantreffen, welke ten duidelijkste doen blijken, dat, ware SLINGELANDT door den geest van zijnen tijd, of de natuur zijner werkzaamheden ter beoefening der welsprekendheid geleid worden, hij den roem daarvan gemakkelijk zou hebben kunnen verwerven. Dan ik vreeze reeds te lang te hebben stil gestaan bij eene bijzonderheid, welke voor de waarde van den man, die het onderwerp dezer lofrede is, met regt, als onverschillig beschouwd mag worden.

Maar niet even onverschillig, of liever hoogst belangrijk voor die waarde, is de beantwoording der vraag, of wij, in den edelen en voorbeeldigen staats-

staatsman, ook den mensch vereeren mogen, die, als echtgenoot, als vader, bloedverwant en vriend, met één woord, in alle betrekkingen van het huisselijk en gezellig leven, even edel en voorbeeldig was; en bovenal, of wij in hem ook den geloovigen en werkzamen Christen mogen eerbiedigen. Hoezeer betreure ik hier het gemis van genoegzame bescheiden, om op deze vragen een antwoord te kunnen geven, geschikt om de opgewekte belangstelling in alles, wat tot SLINGELANDT betrekking heeft, volkomen te bevredigen! Maar mogen wij niet uit alles, wat ons, in den loop onzer voorgaande beschouwingen, omtrent zijn zedelijk karakter gebleken is, ten dezen aanzien het gunstigst gevoelen opvatten? Of zal die geest van bescheidenheid, gematigdheid, stille wijsheid en praallooze getrouwheid in de vervulling van zijne pligten, dien wij in den staatsman, allerwege, zoo bekoorlijk zagen uitblinken, hem niet insgelijks, in het huisselijke en gezellige leven, tot een voorwerp van genegenheid en eerbied gemaakt hebben? Zal hij, die zijn vaderland eene zoo zuivere liefde toedroeg, niet met gelijke liefde omtrent echtgenoote en kroost, bloedverwanten en vrienden zijn bezield geweest? Zeker, wij bouwen op geenen lossen grond, wanneer wij hem, als een getrouw en teederhartig echtgenoot, een achtbaar

en

en beminnelijk huisvader, een opregt en dienstvaardig vriend, aan ons voorstellen. Zijn open, helder gelaat, waarop diepdenkende wijsheid, kalme zielrust en achtbare minzaamheid ten duidelijkste geteekend staan, boezemt ons, reeds onwillig, aandoeningen van liefde en eerbied in; en de vurige en hartelijke toon, waarop de edele *Chesterfield*, vele jaren na SLINGELANDTS overlijden, en in een werk, ten nutte van zijnen zoon geschreven, aan deszelfs deugden hulde doet, strekt ons ten ontwijfelbaren waarborg, dat eene nadere gemeenzaamheid zijne menschenwaarde in een hoogst beminnelijk en eerbiedwekkend licht gesteld moet hebben. In het bijzonder houden wij ons, op grond van het te voren gemelde, geregtigd tot de verzekering, dat hij, als een eerwaardig toonbeeld der nederigheid en eenvoudigheid, aan het echt Nederlandsche karakter eigen, beschouwd mag worden.

Uit het weinige, dat, ten aanzien zijner bijzondere lotgevallen, ter onzer kennisse gekomen is, blijkt genoegzaam, dat zijn huisselijk leven in geenen deele vrij was van die rampen, welke, op deze onbestendige aarde, gemeenlijk het menschelijk lot verbitteren. Van de vijf telgen, uit zijne eerste echtverbindtenis met *Susanna de Wildt* gesproten, werden de oudste en jongste, in de eerste vaag huns levens, aan zijne liefde ontrukt. Nog smar-

ſmartelijker moest hem het verlies van zijnen derden zoon, *Hiob*, vallen, die, in den bloeijenden leeftijd van ruim negentien jaren, terwijl hij op de Leydſche Hoogeſchool zich in de wetenſchappen oefende, door den dood van het ouderlijke hart werd afgeſcheurd. Eén zoon ſlechts en ééne dochter maakten de vreugde en troost van zijnen ouderdom uit; van welke de eerſte, die zijnen vader ruim dertig jaren overleefde, niet ſlechts zelve aan dezen tot eer verſtrekte, maar ook het kostelijk voorregt had, van zijn geſlacht in *waardige* nakomelingen te zien voortgeplant, die *deszelfs* achtbaarheid nog in ons midden handhaven. Reeds merkelijk in jaren gevorderd, trof onzen SLINGELANDT, in het afſterven eener geliefde gade, met welke hij meer dan dertig jaren in eene gelukkige verbindtenis geleefd had, de gevoeligſte en grievendſte ſlag. Vier jaren later echter mogt het hem gebeuren dit verlies, zoo veel mogelijk, vergoed te zien door zijne vereeniging met *Johanna van Coesveld*, welke, door de bekoorlijkheden van haren omgang en hare liefderijke oppasſing en verzorging, de laatſte jaren van zijn leven niet weinig veraangenaamde. Onontbeerlijk was hem, vooral in die jaren, de hulp en zorg der teederſte liefde, bij de ſteeds toenemende verergering der jichtkwaal, door welke hij reeds vroeger werd aangetast. Zoo hevig

waren, bij wijlen, de aanvallen dier kwaal, dat zij hem tot alle werkzaamheid buiten staat stelden. Van daar, dat wij meermalen in de Staatsvergaderingen van Holland zijne plaats door een' ander vervangen zien, en herhaalde reizen van door hem gedane aanzoeken om ontslag van zijn moeijelijk ambt gewag vinden gemaakt. Doch men kende, bij ondervinding, al te zeer 's mans hooge waarde, om niet ten ernstigste bij hem aan te houden, dat hij in deszelfs waarneming zou voortgaan; en, hoe vurig en billijk hij ook naar rust verlangde, liet hij zich echter telkens overreden, om, zoo lang zijne krachten niet geheel gesloopt waren, het vaderland zijnen dienst niet te onttrekken. Hij volhardde dan ook daarin, tot dat de kwaal, welke hem zoo vele jaren achtereen gefolterd had, ten laatste onverhoeds een einde aan zijn hoogst nuttig en verdienstelijk leven maakte (*z*).

Zoo vele wederwaardigheden, als hem, blijkens het voorgestelde, gedurende zijn leven, naar ziel en ligchaam troffen, gaven hem dan ook ruime gelegenheid tot oefening en tentoonspreiding der deugden van gelatenheid, onderwerping en kloekmoedigheid; deugden, welke te heerlijker en volkomener in hem uitblonken, omdat zij in zijn vast geloof aan de waarheden en troost-

gron-

gronden van den besten Godsdienst een onwankelbaar steunsel vonden. Ja, SLINGELANDT (en dit moet, als de kroon en volmaking van zijnen roem, nog voor het laatst door mij vermeld worden) SLINGELANDT was, in den volsten en nadrukkelijksten zin, een Christen. Kunnen wij beslissender bewijs hiervoor verlangen, dan hetgeen in de verzekering van een zeer achtbaar getuige vervat is, dat hij in het Grieksch, welke taal hij zeer beminde, niets liever en aanhoudender las, dan de brieven van Paulus (*aa*)? Gewisselijk hij, die de schriften van *dien* grooten kruisgezant tot het meest geliefde voorwerp zijner beoefening stelde, hij kon niet anders dan het Christendom op zijnen vollen prijs waarderen, en deszelfs goddelijken insteller, als de eenige bron van licht, leven, troost en gelukzaligheid, met de diepste hoogachting, de vurigste dankbaarheid vereeren.

Zoo heb ik dan, naar mijn gering vermogen, een gedenkteeken zoeken op te rigten ter eere van eenen man, die, gelijk hij, als staatsman, alle die gaven van schrander beleid, kloekzinnige wijsheid en veel omvattende kunde en wetenschap in zich vereenigde, uit welke de hoogste volkomenheid geboren wordt, zoo, als mensch, op onze hoogachting, liefde en eerbied de regtma-

 tig-

tigſte aanſpraak heeft; van eenen man, die de heerlijke vermogens en bekwaamheden, hem door de natuur geſchonken en door aanhoudende oefening verhoogd, gedurende eene reeks van jaren, met onvermoeiden ijver, onkreukbare eerlijkheid en belangelooze zucht voor het algemeene welzijn, ten nutte van zijn vaderland en de menschheid heeft aangewend; van eenen man eindelijk, op wien met volle regt de loffpraak past, hem door een bevoegd waardeerder zijner verdienſten gegeven, dat hij *tot heil van zijne tijdgenooten en tot een' ſpiegel der nakomelingſchap* geboren werd. Gelukkig Nederland, aan hetwelk de Goddelijke Voorzienigheid het voorregt ſchonk, van zulke mannen voort te brengen; nog gelukkiger, indien het haar behagen mogt, ook in het vervolg vele ſtaatslieden in hetzelve te verwekken, die aan de wijsheid de eerlijkheid en vaderlandsliefde van SLINGELANDT paren! Zoo zal het den rang, dien het, door hare gunst, onder de volkeren hernomen heeft, waardiglijk gehandhaafd, en zijnen hernieuwden luister, onder haren zegen, tot de laatſte nakomelingſchap zien overgebragt.

AANTEEKENINGEN.

(*a*) bl. 21. Zie de *Ophelderingen* op de *Geuzen* van *van Haren*, II. D. bl. 315. van de uitgave van *Bilderdijk*, alwaar men getuigd vindt, dat weinige geleerden de Griekfche taal beter verftaan hebben, dan SLINGELANDT.

(*b*) bl. 21. Uit het nazien der Registers van infchrijving is mij gebleken, dat SLINGELANDT op den 21 April des jaars 1681, in den onderdom van 17 jaren, zijne letteroefeningen op 's Lands Hoogefchool te Leyden heeft aangevangen. Hij heeft derhalve in de oude letterkunde *Jacobus Gronovius*, in de wiskundige wetenfchappen *Burcherus de Volder*, in de regten *Antonius Matthaeus*, *Johannes Voet* en *Philippus Reinhardus Vitriarius* tot leermeesters gehad; mannen, van welke de meeste zich een' grooten roem van geleerdheid verworven hebben. Van zijne bevordering tot Meester in de Regten heb ik, in de daartoe behoorende Registers, geen fpoor kunnen ontdekken. Hij moet dus die waardigheid, welke op den titel van zijne *Staatkundige Gefchriften* uitdrukkelijk vermeld ftaat, el-

elders verkregen hebben; doch waar, wanneer en met de verhandeling van welk onderwerp hij die bekomen hebbe, ben ik buiten ſtaat te melden.

(*c*) bl. 22. Deze eernaam wordt aan *Govert van Slingelandt* gegeven, in de bovengenoemde *Ophelderingen op de Geuzen*, bl. 311. Voorts zij bij deze gelegenheid nog gemeld, dat de vader van onzen SLINGELANDT, buiten hem, nog twee zonen en drie dochters gehad heeft. Van de zonen is de eerſte op zijn twintigſte jaar, terwijl hij te Leyden zich in de wetenſchappen oefende, overleden; de andere, *Govert* genaamd, is eerst eenige jaren Raadsheer geweest in de Leenhoven van Braband en het land van Overmaas, en heeft vervolgens, als Lid van het Geregtshof van Holland en Zeeland, het vaderland met lof gediend. Van de dochters is de jongſte aan den beroemden Griffier *F. Fagel*, den boezemvriend van onzen ſtaatsman, gehuwd geweest.

(*d*) bl. 22. Vergelijk het *Staatkundig Nederland* van Mr. *J. Scheltema*, II. D. bl. 313. en volg.

(*e*) bl. 23. Zie het ſtraks aangehaalde werk van den Heer *Scheltema*, I. D. bl. 69 en 70.

(*f*) bl. 26. Hetgeen hier omtrent den aard, de inrigting en de werkzaamheden van den Raad van State kortelijk gezegd werd, is voornamelijk getrokken uit de zeer uitgewerkte en belangrijke *Verhandeling van de inſtelling, inſtructien en het ampt van den Raad van State der Vereenigde Nederlanden*, welke het III. D. der *Staatkundige Geſchriften* van onzen SLINGELANDT opent.

(g) bl. 35. Schoon de inleidingen tot alle *Petitiën*, gedurende dezen elfjarigen oorlog gedaan, ruime stoffe ter bevestiging van het gezegde opleveren, zal ik mij vergenoegen met eenige weinige ten dien einde aan te voeren. Zoo vindt men, bij voorbeeld, in die, welke de *Petitie* voor het jaar 1707 voorafgaat, na een beknopt en zaakrijk overzigt van de voornaamste gebeurtenissen van den oorlog sedert het jaar 1702, eene zeer belangrijke schets van de uitbreiding der Fransche magt, vooral na den Munsterschen vrede, benevens eene aanwijzing van de magtige hulpbronnen, die Frankrijk bezit, van de veêrkracht, welke de despotike inrigting van zijn bestuur aan alle maatregelen geeft, en het ontzag, hetwelk het krijgshaftig karakter der natie moet inboezemen. — Nog uitvoeriger en krachtiger worden, in het inleidend vertoog tot de *Petitie* voor het volgende jaar 1708, de heerschzuchtige oogmerken van Frankrijk, bijzonderlijk omtrent de Spaansche Nederlanden, geschilderd, en in bijzonderheden aangetoond, welke pogingen het tot derzelver overmeestering, zoo voor, als inzonderheid na den vrede van Munster, te werk stelde, welke aanzienlijke uitbreiding van gebied het aldaar, door onderscheidene middelen, wist te verkrijgen; waarna de wijze staatkunde der vaderen, om die voortgangen te stuiten, aan welke ook het sluiten van den Munsterschen vrede is toe te schrijven, tot een voorbeeld ter navolginge wordt aanbevolen. Datzelfde vertoog, hetwelk met eene krachtige voordragt van de billijkheid en noodzakelijkheid van den toen gevoerden oorlog geopend wordt, is niet minder opmerkelijk om de bewijzen,

welke het bevat van SLINGELANDTS diepe en schrandere inzigten omtrent krijgskundige onderwerpen. In deszelfs eerste gedeelte namelijk vindt men eene zeer belangrijke ontwikkeling van de voordeelen, in den laatsten veldtogt behaald, vergezeld van eene opgave der redenen, waarom die voordeelen niet al die gewenschte gevolgen gehad hebben, welke men zich daarvan had voorgesteld. Niet minder kan ten bewijze hiervan dienen, hetgeen in de inleiding tot de *Petitie* voor het volgende jaar 1709 gezegd wordt, ter aanwijzing van de middelen, door welke, in dezen oorlog, en bijzonder in den laatsten veldtogt, merkelijke voordeelen behaald waren. De genoemde inleiding bevat verder eene menigte van hoogst opmerkelijke bijzonderheden, onder welke bovenal verdient geteld te worden de ontvouwing van de voordeelen, welke Frankrijk, sedert zijne naauwe vereeniging met Spanje, uit de Indiën wist te trekken, gevolgd van eene belangrijke schets van het aanzienlijk nut, hetwelk de vaart derwaarts, sedert het onstaatkundig handelsverbod van Filips den III in den jare 1599, aan dezen staat heeft aangebragt, en eene daarop gebouwde hoogst nadrukkelijke opwekking, om die vaart en handel door gelijke middelen, als Frankrijk bezigde, naar deze landen over te brengen. Voorts zij nog met een woord gezegd, dat, in deze inleiding, mede met veel kracht wordt aangedrongen op de noodzakelijkheid, om den oorlog met ijver, bereidwilligheid en standvastigheid door te zetten, en bij die gelegenheid het misbruik, hetwelk van de vrijheid der *Consenten* niet zelden gemaakt werd,

op

op eene befcheidene, maar tevens vrijmoedige wijze gegispt, en het ware denkbeeld der vrijheid in dezen duidelijk en treffend ontwikkeld wordt. Om niet te uitvoerig te worden, zullen wij eenige naastvolgende *Petitiën*, hoe veel merkwaardigs ook behelzende, met ftilzwijgen voorbij gaan, om nog kortelijk bij die voor het jaar 1713 ftil te ftaan. In het uitmuntend vertoog, hetwelk die *Petitie* vooraf gaat, wordt, in de eerfte plaats, het doel van den toen gevoerden oorlog voorgefteld, de handhaving namelijk van de algemeene vrijheid, en van de zekerheid en rust van dezen ftaat, of met andere woorden, het bekomen van een' fpoedigen en goeden vrede. Hierop volgt eene fraaije ontwikkeling van de hooge waarde van den vrede, zoo in het algemeen, als inzonderheid voor eenen ftaat, gelijk de Nederlandfche, waarvoor de oorlog niet dan hoogst verderfelijk zijn kan. Doch, om waarlijk nut te doen, moet de vrede bovenal zeker zijn. Die zekerheid is altijd noodig, maar inzonderheid voor eenen ftaat, gelijk de onze, welks middelen van beftaan en welvaart, bij een' wankelen toeftand der zaken, noodwendig tot verval moeten geraken. De betrachting van die zekerheid is te noodiger, omdat men met Frankrijk te doen heeft, welks gedrag federt den Munfterfchen vrede ten bewijze hiervan ftrekt. Te vergeefs zou men die zekerheid, gelijk voorts met kracht wordt aangetoond, op eenigen anderen grond willen bouwen buiten de drie volgende: 1.) dat Frankrijk, zoo ver mogelijk, van dezen ftaat verwijderd worde: 2.) dat eene fterke en voldoende *barriere* tusfchen dat rijk, en die ge-

gemeenebest gevormd worde: 3.) dat, ten behoeve van dezen ftaat, eene algemeene garantie der hooge Bondgenooten plaats hebbe. Hierop wordt de ijverige voortzetting van den oorlog, als het eenig middel ter bekoming van zulk eenen vrede, voorgefteld, en vooral op eene treffende wijze betoogd, dat de tegenfpoed, in den jongften veldtogt geleden, geen' grond tot wanhoop, maar veeleer tot verdubbeling van kloeke pogingen oplevert. Nadrukkelijk is verder de wijze, waarop het voorgewend onvermogen der gewesten beftreden, en ten laatfte (om eenige andere bijzonderheden met ftilzwijgen voorbij te gaan) het doorluchtig voorbeeld der vaderen in het kloekmoedig verdedigen der vrijheid, en hunne bereidvaardigheid, om zich daarvoor de grootfte opofferingen te getroosten, ter navolginge wordt aangeprezen. Dit weinige zal, vertrouw ik, voldoende gekeurd worden ter bevestiging van hetgeen, in den tekst, omtrent de hooge waarde dezer *Petitiën* gezegd wordt. Wenfchelijk ware het, dat iemand alle inleidingen tot de *Petitiën*, gedurende het beftuur van SLINGELANDT gedaan, des noods met weglating van hetgeen enkel voor dien tijd belangrijk was, in een afzonderlijk boekdeel verzamelde.

(*h*) bl. 36. Wij zouden het hier gezegde nader in bijzonderheden kunnen ftaven, indien het ons vergund ware geweest, de belangrijke briefwisfeling te raadplegen, welke, gedurende dezen oorlog, tusfchen den Engelfchen opperbevelhebber, den Hertog van Marlbourough, en onzen SLINGELANDT gevoerd werd. Van het groote belang dier briefwisfeling kan men oordee-

len

len uit het berigt, dat een Engelsch boekhandelaar voor de vrijheid, om dezelve in het licht te geven, aan deszelfs zoon de aanzienlijke som van duizend Guinies liet aanbieden. Men vindt dit berigt, getrokken uit de *Monthly Review* voor April 1784, in het *Tafereel der Vereenigde Nederlanden* door *Cerisier*, X. D. bl. 161. en in het *Staatk. Nederland* door Mr. *J. Scheltema*, II. D. bl. 319 en 320.

(*i*) bl. 37. Men zie over dezen grooten staatsman het *Staatk. Nederland* van Mr. *J. Scheltema*, I. D. bl. 488—491. en de aldaar aangehaalde schrijvers.

(*k*) bl. 39. Na den Rijswijkschen vrede, waren tusschen de gewesten over de afdanking van het krijgsvolk hooggaande oneenigheden ontstaan, welke den band der Unie dreigden van een te scheuren. Men vond derhalve raadzaam, tot herstelling der eendragt en vaste regeling der algemeene belangen, op het voorbeeld van den jare 1651, eene buitengewone vergadering van afgevaardigden uit de onderscheidene gewesten in den Haag te beschrijven, welke nog voor het einde des jaars 1716 aldaar bijeenkwam, en in Herfstmaand van het volgende jaar scheidde, zonder over de gewigtigste punten, als de wijze om de geschillen, tusschen de gewesten ontstaan, te beslissen, en de nalatige ter nakoming van hunne verbindtenissen te verpligten, iets te hebben vastgesteld. Alleen werden op de afdanking van het krijgsvolk, en het stuk der geldmiddelen, waarin het deerlijkst verval plaats had, eenige tijdelijke schikkingen beraamd. Het was ter gelegenheid dezer buitengewone staatsvergadering, dat SLINGELANDT, zoo in zijne hoedanigheid van

Se-

Secretaris van den Raad van State, als in die van vaderlandlievend burger, de gebreken in de gesteldheid der regeringe op het overtuigendst openleide, en met ernst en nadruk op derzelver herstelling aandrong, waartoe hij tevens de meest geschikte middelen opgaf. Men vindt van dit een en ander een bewijs in zijn hoogst belangrijk *Discours over de defecten in de tegenwoordige constitutie der Regeering van den staat der Vereenigde Nederlanden, en over de middelen van redres*, hetwelk het I. D. zijner *Staatkundige Geschriften* besluit, en grootendeels in Januarij van 1716 werd opgesteld. Onder de gewigtige bijlagen, waarmede dit stuk verrijkt is, verdient bovenal opmerking de *Missive van den Raad van State aan de extraord. vergadering*, gedagteekend den 27 Januarij 1717, welke op bl. 351. en volgg. voorkomt; een stuk, zoo vol waarheid, overredenskracht en wijsheid, dat men zich naauwelijks verbeelden kan, hoe het mogelijk zij, dat hetzelve en meer dergelijke vertoogen geene meerdere uitwerking gehad hebben. Hetzelfde zij gezegd van een ander stuk, dat mede, blijkens den tijd der vervaardiging, het jaar 1717 namelijk, tot voorlichting der meergenoemde buitengewone vergadering schijnt gediend te hebben, en waarmede het tweede Deel van SLINGELANDTS *Staatkundige Geschriften* geopend wordt. Hetzelve voert tot titel: *Aanwijzing van de ware oorzaken van den Staat der Vereenigde Nederlanden, en van de noodige middelen van redres: met een bijvoegsel, rakende de Provincie van Holland in het bijzonder.*

(*l*) bl. 42. Dat SLINGELANDT door de mislukking zijner pogingen, ter gelegenheid van de buitenge-

wone staatsvergadering te werk gesteld, niet verflaauwde in zijnen ijver, om de ingeslopene gebreken te herstellen, en aan den staat eene meerdere vastheid te geven, blijkt uit onderscheidene vertoogen, tot hetzelfde einde in lateren tijd door hem opgesteld, en onder zijne *Staatkundige Geschriften* voorhanden. Hiertoe behooren bovenal het zeer uitgewerkt en hoogst lezenswaardig *Discours over de constitutie der vergadering van de Hoog-mogende Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, en over de materie en forme van hare deliberatien*, in den jare 1719 opgesteld, en de beknopte en bondige *Aanwijzing van een' korten en gereeden weg, om te komen tot herstel der vervallen zaken van de Republiek*, in October 1722 geschreven; beide welke stukken in het III. D. der genoemde *Geschriften* voorkomen. Nog verdient hier melding de *Memorie, dienende om aan te wijzen de noodwendigheid van het in practijk brengen van het veertiende artikel der ordonnantie op de vergadering van Holland* (rakende de submissie van geschillen over zaken, waarin geene overstemming plaats heeft) *particulierlijk, met opzigt tot het redres der finantien, en tot vastftelling der tegenwoordige forme van regering*, in het I. D. der meergenoemde *Geschriften*.

(*m*) bl. 43. Ik bedoel hier de zeer belangrijke *Memorie over het redres der zaken van de Admiraliteit*, welke het IV. D. zijner *Staatk. Geschriften* besluit.

(*n*) bl. 44. Zeer lezenswaardig zijn de aanmerkingen omtrent de wijsheid, waarmede het *plakaat, rakende de convoijen en licenten*, van den jare 1725 werd ingesteld, voorkomende in een stukje, hetwelk in 1816 in

in het licht verscheen, onder den titel van *Verhandeling over den geest van het plakkaat van* 31 *July* 1725 enz., alwaar men tevens omtrent het deel, hetwelk SLINGELANDT aan de ontwerping van dat plakaat gehad heeft, eenig berigt ontmoet. Zie vooral bl. 15—26.

(*o*) bl. 53. Uit het voorstel, door SLINGELANDT, niet lang na de aanvaarding van het Raadpensionarisschap, tot herstel der Hollandsche finantien gedaan, leeren wij, dat de schuld van dat gewest, na den vrede van Utrecht, met een kapitaal van *honderd-acht-en twintig* millioenen vermeerderd was. Zie de *Secrete Resolutien van Holland*, VII. D. bl. 836.

(*p*) bl. 54. Ik achte het der moeite waardig, uit de *Resolutien* en *Secrete Resolutien van Holland* het een en ander mede te deelen, hetwelk ter opheldering en bevestiging dienen kan van hetgeen ik, in de lofrede, omtrent SLINGELANDTS pogingen tot herstel der finantien van Holland gezegd heb. In het VII. D. der laatstgenoemde, bl. 827 en volgg. vindt men het belangrijk voorstel, daartoe, op den 11 September des jaars 1727, door hem gedaan, hetwelk mede voorkomt in de verzameling van *Rapporten en memorien over de Finantien van Holland*, op openbaar gezag in fo. uitgegeven, bl. 375 en volgg. Dit voorstel had ten gevolge, dat er eenige leden der vergadering, nevens den Raadpensionaris, gemagtigd werden, om onderzoek te doen naar den eigenlijken staat der finantien, de oorzaken van derzelver verval, en de noodige middelen tot hare herstelling. Deze Commissie bragt, op den 5 Mei des volgenden jaars, eene *Memorie* ter staatsverge-

gadering in, *behelzende het eerste lid van het Rapport over het redres der Finantien; bestaande hetzelve eerste lid in de aanwijzing van de ware constitutie derzelve*, welke *Memorie*, met de daartoe behoorende *Bijlagen*, in het VIII. D. der *Secrete Resolutien*, bl. 51 en volgg. gedrukt is, en daaruit in de straks genoemde verzameling, bl. 389. en volgg., werd overgenomen. Zeer traag intusschen was de voortgang der raadplegingen over dit gewigtig onderwerp, en leverde, bij de verscheidenheid der gevoelens, geene de minste hoop op eene gewenschte uitkomst. Dit gaf den Raadpensionaris aanleiding, om, bij de intrede van zijn tweede dienstjaar op den 20 July 1728, in eene zeer nadrukkelijke aanspraak zijne klagten en bekommering daarover uit te boezemen. Wij achten die aanspraak, welke in het aangehaalde VIII. D. der *Secrete Resolutien*, bl. 92 en volgg. gevonden wordt, overwaardig, om hier in haar geheel te worden medegedeeld. Dus luidt dezelve:

EDELE GROOT MOG. HEEREN!

„ Gisteren, welke dag ik heb moeten laten voorby „ gaan, omdat U Edele Groot Mog. niet gewoon zijn „ Maandags te vergaderen, was het een jaar, dat ik „ de eer gehad heb van, als Raadpensionaris, te worden geadmitteerd tot de deliberatien van U Edele „ Groot Mog.

„ De drift en iever, welke de verwagting van de „ hulp en faciliteit van alle de Leden, gegrond op een „ for-

„ formeele toezegging, by die geleegentheid aan my
„ gedaan, bequaam sijn te inspireren aan een wel-
„ meenend Minister, deeden my aanstonds de handen
„ aan het werk slaan.

„ Maar het leed niet lang, Edele Groot Mog.
„ Heeren, of ik ondervond, dat het verval der Fi-
„ nantien nog veel grooter is als ik, hoewel niet
„ gantsch onkundig van de constitutie derselve, my
„ verbeeld had.

„ En dat niet alleen, maar het quam my te gelijk
„ zoo klaar voor, als of ik het by ondervinding
„ wist, dat geen weesentlijk redres van soo een groot
„ verval te wagten is, als van remedien, welke de na-
„ tuur der saaken seer difficiel, en de gerecipieerde ma-
„ nier van delibereeren en resolveeren van deese ver-
„ gadering byna inpraeticabel maakt.

„ De eerste van die twee observatien deed my, op
„ den 11 September des voorleden jaars, een naakt en
„ trouwhertig verslag doen aan U Edele Groot Mog.
„ van myne bevinding omtrent de constitutie der finan-
„ tien, omtrent de middelen, welke in verscheyde ty-
„ den voorgeslagen en gebruikt zijn tot redding dersel-
„ ve, en omtrent de noodsaakelijkheid, om daartoe te
„ gebruiken andere en meer toereikende middelen:

„ Het geen aanleiding gaf aan U Edele Groot Mog.,
„ om, op den 1. der volgende maand October, over dat
„ subject te decerneeren eene personeele Commissie,
„ waarvan de leden tot meerdere gerustheid souden
„ afleggen een specialen eed:

„ En, dewijl de Commercie de voornáme springader

„ is

„ is van het geheel inkomen deeser Provincie, en het
„ floreeren van de Commercie ten grooten deele af-
„ hangt van de protectie, welke aan deselve gegeeven
„ word, gelijk die wederom van de middelen daartoe
„ gedestineert; soo gaf het mede aanleiding tot het
„ weder leevendig maaken der deliberatien over de
„ betere practijk van die middelen, en tot het doen
„ van voorslagen, misschien niet allesins voldoende
„ aan het oogmerk, het geen trouwens niet wel mo-
„ gelijk is wegens de constitutie van de regeering,
„ maar ten minste veel nader daarbij komende, als al,
„ wat te vooren tot bevordering van den egaalen op-
„ hef van de middelen te water voorgeslaagen is.

„ *De tweede* van de bovenstaande observatien deed
„ mij gebruik maaken van de eerste bequaame ge-
„ leegentheid, welke de difficulteiten in de delibera-
„ tien over de extraordinaris consenten voor het loo-
„ pend jaar daartoe aan de hand gaven, om aan
„ UEdele Groot-Mogende voor te slaan het revideeren
„ der Ordonnantie op de vergadering van het jaar
„ 1585, dat is van den grondslag der jegenswoordige
„ Staats-Regeeringe; gelijk ook den 13 February
„ laatsleeden een besoigne daartoe aangesteld is.

„ Deese saaken te bevorderen, de besoignes en deli-
„ beratien daar over voort te setten en die te dirigee-
„ ren, soo mogelijk, tot een goed einde is geweest de
„ voornaame toeleg van mijn Ministerie, dog een soo
„ vrugteloose toeleg, dat in een rond jaar soo weinig
„ daarin gevorderd is, dat ik tot mijn uiterste hertseer
„ seggen moet, dat soo er van de agt en dertig jaaren
„ welke ik de gemeene saak in verscheide posten ge-

„ diend heb, geen jaar is geweest, waarin ik geoccu-
„ peerd ben geweest met importanter faaken (de Pro-
„ vintie van Holland en Westfriesland, en de goede
„ of quaade gesteldheid van haar Regeering en Finan-
„ tien dog sijnde *prora et puppis Reipublicae*) er
„ ook geen jaar geweest is, waar in ik minder dienst
„ gedaan, waar in ik met minder succes gearbeid heb.
„ In effect, Edele Groot-Mog. Heeren, kan er
„ grooter hertseer weesen voor een welmeenend Mi-
„ nister, en in het bijzonder voor een Minister, wel-
„ ken UEdele Groot-Mog. uitdrukkelijk gedestineert
„ hebben, om te arbeiden aan het herstel van haar ver-
„ valle Financien, als te ondervinden, dat alle sijne
„ poogingen daar omtrent onnut sijn, en dat het met
„ de Financien niet alleen niet voorwaards, maar inte-
„ gendeel zoo seer terug gaat bij gebrek van orde
„ daarop te stellen, dat het schip (om die gewoone
„ gelijkenis te gebruiken) welk sijn voorzaat met
„ moeite boven water gehouden heeft, het uiterste
„ gevaar loopt van in het begin van sijn Ministerie te
„ grond te gaan.
„ Ik weet seer wel, Ed. Groot-Mog. Heeren, dat
„ groote saaken tijd vereisschen, en dat de delibera-
„ tien van een vergadering, als deese, uit haar natuur
„ langsaam voortgaan: maar dat belet niet dat er on-
„ derscheid te maaken is tusschen *alles in een jaar*,
„ en *in een geheel jaar niets* te doen: de saaken kon-
„ nen soo pressseeren, gelijk se gewisselijk doen in
„ deese geleegentheid, dat meer als gewoone spoed
„ moet gebruikt worden; en, sal ik de vrijheid heb-
„ ben van te seggen, wat mij meest bekommert, wan-
„ neer

„ neer de saaken in deliberatie komen, bespeur ik de
„ dispositie niet, die noodig is om te komen tot we-
„ sentlijke middelen van redres: ik bespeur de drift
„ niet om de handen aan het werk te slaan, die men
„ vind bij groot en klein in een schip, dat aan het
„ sinken is.

„ U Edele Groot-Mog. gelieven niet quaalijk te nee-
„ men, dat ik mijn kommer en klagten uitstorte in haar
„ schoot, en mij te vergeeven, dat ik mij verstoute U
„ Edele Groot-Mog. te erinneren, dat, gelijk het een
„ jaar geleeden is dat ik geadmitteert ben in deese ver-
„ gadering, het ook een jaar geleeden is, dat deese ver-
„ gadering mij de eer deed van bij mijne admissie mij
„ op een solemneele wijs te verseekeren, *dat ieder van
„ de Leden van deselve soude coöpereeren, om de delibe-
„ ratien over het herstel der vervalle Finantien te fa-
„ ciliteeren en tot een gelukkig einde te brengen.*

„ Het ontsag, dat ik toedraag aan U Edel Groot Mog.,
„ wederhoud mij van reflectien te maaken op die so-
„ lemneele verseekering; ik zal liever afbreeken met U
„ Edele Groot-Mog. van mijnen kant, respectueuselijk
„ te verseekeren, dat niets mij sal beletten van mijn
„ pligt te doen, en van aan U Edele Groot-Mog. de
„ saaken voorte stellen, soodanig als se mij na mijne
„ beste kennisse voorkomen, soo lang ik de eer sal
„ hebben van haar te dienen, soo nogtans dat ik nooit
„ sal vergeeten dat U Edele Groot-Mog. meesters sijn
„ van haare deliberatien, en dat het een Minister past,
„ na dat hij het sijne gedaan heeft, met respect en ge-
„ hoorsaamheid te acquiesceeren in derzelver goed-
„ vinden.

G 2 „ Maar

„ Maar ik hoop te gelijk, dat U Ed. Groot-Mog. wel
„ fullen gelieven te geheugen de verfeekering aan mij
„ in bovenftaande voege gegeeven, bij het aanvaarden
„ van een ampt, dat ik om veel importante redenen
„ niet foude hebben aangenoomen gehad, als uit fugt en
„ in hoop van meerder dienst te fullen doen aan mijn
„ vaderland, als ik niet alleen tot hiertoe onderyind,
„ maar in het vervolg fchijn te konnen wagten.

„ Ik ben geread niet alleen niet te fpaaren mijn jigtig
„ lighaam, hoe feer het anders rust van nooden heeft,
„ maar ook te risqueeren in de dienst van U Edele
„ Groot-Mog. de weinige reputatie, welke ik foude
„ moogen door agt en dertig jaaren naarftigheid en trouw
„ verkreegen hebben, dewijl dog de waereld gewoon-
„ lijk na de uitkomst oordeelt van menfchen foo wel
„ als van faaken, maar ik foude feer noode, nu het
„ nog tijd is, mij fchuldig maaken aan verzuim, en
„ wanneer het foude te laat weefen, geëxponeert zijn
„ aan welgegrond verwijt; het geen de voornaame re-
„ denen zijn, welke mij genoodfaakt hebben om U Ede-
„ le Groot-Mog. lastig te vallen".

Niet min ernftig en nadrukkelijk was het voorftel, door SLINGELANDT omtrent dezelfde zaak op den 14 October van het genoemde jaar gedaan, en in het II D. der *Refolutien van Holland* over het jaar 1728, bl. 998 en volgg. vermeld. Om het belang der zake laten wij hier insgelijks de woorden zelve, waarmede het aldaar is opgeteekend, volgen.

„ De

„ De Raadpenſionaris heeft aan haar Edele Groot-„ Mog. voorgedraagen, dat hij door Gods goedheid, „ na een kort acces van ſijn gewoone quaal, ſig nu „ weder in ſtaat vind om haar Edele Groot-Mog. ten „ dienste te zijn omtrent het redres der vervalle ſaa-„ ken, maar onſeeker voor hoe lang wegens het aan-„ naderend winterſaiſoen: dat van het begin af ver-„ volgens ſijn toeleg geweest is, het redres der ver-„ valle ſaaken te ſoeken in het remedieeren aan de „ voornaamſte defecten, ſoo in de conſtitutie van de „ regeering als in de Financien, geperſuadeerd zijn-„ de, dat beide eeven noodig is, en dat geen Regeering „ beſtaan kan, daar geen afkomst van de deliberatien „ is, en daar de Financien, ſchoon in het uiterſte „ verval zijnde, niet konnen herſteld worden, omdat „ men tot geen afkomst komen kan:

„ Dat tot wegneeming der voornaame defecten in „ de conſtitutie van de regeering voorgeſlaagen is „ het revideeren der Ordonnantie op de vergadering, „ ſijnde de grondſlag van de Staatsregeering: dat in het „ Beſoigne, daar over gedecerneert, de deliberatie ge-„ reduceert is bij proviſie tot weinig hoofdpointen, „ en dat vervolgens een van die hoofdpointen, na-„ melijk het point van de overſtemming, bij de hand „ genoomen is; maar dat in de adviſen over dat point „ ſoo ſeer geſubtiliſeerd is, en zoo veel exceptien en „ distinctien gemaakt zijn, dat hij de vrijheid nee-„ men moet van te zeggen, dat het weeſen van de „ ſaak, en het oogmerk van de deliberatien daar door „ verlooren worden: het oogmerk derzelve notoirlijk „ niet zijnde, alleen een ordre vast te ſtellen om te

 ko-

„ komen tot een afkomst in kleine saaken en het ge-
„ meen niet seer raakende, maar in saaken, die het ge-
„ meene welvaaren, het groot en eigentlijk object van
„ Staatsdeliberatien, betreffen: en dat selfs gebleeken is
„ uit de advisen van sommige leden, dat sij niet seer
„ noodig aansien het remedieeren aan de defecten in de
„ regeering; daar nogtans de ondervinding alleen van
„ deese laatste jaaren een leevendig, en overtuigend
„ bewijs uitleevert, dat alles daarvan afhangt, en par-
„ ticulierlijk mede het redres der Financien; de con-
„ stitutie boven dien van regeering, waar in de Pro-
„ vincie van Holland sich bevind, sedert dat sij zon-
„ der Stadhouder sijnde mist de directie, welke die door
„ sijn credit en influentie konde toebrengen om te
„ komen tot een afkomst van saaken, soodanig sijn-
„ de, dat om met der daad te maintineeren de jegen-
„ woordige form van regeering niets noodiger schijnt
„ te weesen, als te remedieeren aan de voornaame de-
„ fecten van deselve.

„ Dat om te komen tot het redres der Financien
„ voorgeslagen, en aangesteld is een Besoigne van
„ Commissarissen, welke gebragt zijn onder een spe-
„ cialen eed: dat die den 5 Mey hebben rapport ge-
„ daan, en eerstdaags zullen doen een tweede rapport;
„ dat, om tijd te geeven aan de Leden, om elk in den
„ haare rijpelijk te overweegen de importante ingre-
„ dienten van het rapport van den 5 Mey, en in hoop
„ dat ondertusschen meerder soude zijn gevorderd ge-
„ worden met het werk van de verbetering van de
„ defecten in de constitutie van de vergadering, de Le-
„ den niet gepresseerd zijn, om zich te verklaaren op
„ het

„ het rapport van den 5 Mey: maar dat de toestand
„ der Financien geen langer uitstel lijd.

„ Dat hij, terwijl God hem gezondheid geeft, soo
„ veel in hem is zal tragten de beide bovenstaande
„ pointen te bevorderen, en voorneemens is daar van
„ te maaken sijn principaal werk geduurende het je-
„ genwoordig reces: en dat hij de Leden bid, soo
„ lief het behoud van het vaderland, de vrijheid, en
„ religie aan elk van haar is, te willen concurreeren
„ tot het selve oogmerk:

„ Maar, op dat alles niet vervalle in confusie, onder-
„ tusschen dat gedelibereert word over de remedien, dat,
„ eerst en voor al dient te worden gezorgd voor het
„ *kort van het loopend jaar*; dat wel verscheide voor-
„ slagen om dat kort te vinden gedaan, en menigvuldige
„ besoignes daar over gehouden zijn, dog sonder dat
„ de Leden het hebben kunnen eens worden: het ge-
„ passeerde daaromtrent soo voor als na het rapport,
„ den 25. Augustus laatstleeden ter vergadering uitge-
„ bragt, sommierlijk verhaalende, en tot besluit verzoe-
„ kende, dat de Leden gelieven sig nader te verklaa-
„ ren over de middelen om het kort van het loopend
„ jaar te vinden."

Het nader rapport, waarvan in het medegedeelde voorstel gewag wordt gemaakt, werd op den 27 October, van hetzelfde jaar 1728 uitgebragt, en betreft *de verbetering en betere practijk der gemeene middelen*. Men vindt dit uitvoerig en zeer belangrijk stuk in het II D. der *Resolutien van Holland* over dat jaar, van bl. 1035—1069. Van den toestand der deliberatien over

dit rapport en dat van den 5 Mei wordt eenig berigt gegeven op bl. 1331 van hetzelfde Deel, hoofdzakelijk hierop uitkomende, dat de aanmerkingen en zwarigheden, door de Leden daartegen ingebragt, zeer menigvuldig waren, en de gevoelens verre uiteenliepen. De meergenoemde *Resolutien* over het jaar 1729 leeren ons verder, dat door eene Commissie, benoemd op den 8 Februarij van dat jaar, ten einde de aanmerkingen en zwarigheden, tegen de rapporten van den 5 Mei en 27 October van het vorige jaar ingebragt, zoo veel mogelijk, te vereffenen en uit den weg te ruimen, nog in den loop van dat zelfde jaar twee rapporten, daartoe dienende, werden uitgebragt, en wel het eerste op den 25 Februarij, het tweede op den 22 Junij; doch ook deze pogingen, om de beraadslagingen over het herstel der Finantien tot een gewenscht einde te brengen, waren van weinig of geene vrucht. Een duidelijk bewijs hiervan levert het nadrukkelijk vertoog van de noodzakelijkheid, om eindelijk op de onderscheidene rapporten nopens het herstel der Finantien tot besluit te komen, 't welk, volgens het vermelde in de *Resolutien van Holland* over het jaar 1730, II D. bl. 153, op den 30 September van dat jaar, door den Raadpensionaris gedaan werd. Om niets onbeproefd te laten, wat ter bespoediging en eindelijke afdoening eener zoo gewigtige zaak scheen te kunnen dienen, ontwierp dezelfde onvermoeide staatsdienaar later eene schifting van alle de punten, vervat in de meergenoemde vier rapporten van de jaren 1728 en 1729, in twee klassen, de eerste van zulke, die nog eenigen tijd in overweging konden gehouden worden, de laatste van zoodanige, welke eene

on-

onverwijlde afdoening vorderden; welke schifting uit naam der Ridderschap, die dezelve had goedgekeurd, blijkens *de Resolutien van Holland* over het jaar 1731, op den 31 Januarij van dat jaar ter Staatsvergadering werd ingebragt. Voorts vinden wij in de *Resolutien* over dat zelfde jaar, gelijk mede in die over het jaar 1732, nog meermalen van raadplegingen over hetzelfde onderwerp gewag gemaakt; doch zonder dat daarop eenig beslissend besluit volgde. Dan wij willen, door het bijeenzamelen van alles, wat rakende dit onderwerp in de Staatsresolutien voorkomt, deze aanteekening niet noodeloos uitrekken. Genoeg toch meenen wij gezegd te hebben, om te doen zien, dat SLINGELANDT het *herstel* der Finantien met den meesten ijver behartigde, en de min gelukkige uitslag der pogingen, welke hij ten dien einde aanwendde, eeniglijk aan de ijverloosheid der voornaamste staatsleden, grootendeels uit eigenbaat geboren, moet geweten worden.

(*q*) bl. 56. Ter bevestiging van het hier gezegde kan bovenal de volgende hoogst merkwaardige plaats dienen, te vinden in zijne *Staatk. Geschriften*, I D. bl. 222 en 223. „ Men kan niet voorbijgaan vooraf „ te remarqueeren, dat de laatst overleede Koning van „ Groot-Brittannien, in zijn leeven Stadhouder van „ vijf Provincien en Capitein Generaal en Admiraal „ Gen. van den Staat, had konnen nalaaten een onster„ velijken roem, en een wel gereguleerde Republicq, „ in plaats van een Republicq vol defecten, soo hij „ zijn werk gemaakt had, na dat hij in een trouble tijd „ geraakt was aan het hoofd van de Regeering, en „ meerder autoriteit verkreegen had, als zijn vooroun-

„ ders ooit gehad hadden, van die autoriteit te gebrui-
„ ken om op een ordentelijke wijs te doen redresseeren
„ de defecten en abuisen, welke of van den aanvang
„ van de Republicq geweest zijn in de form van de
„ regeering, of met de tijd daarin zijn ingesloopen,
„ soo voor als na het jaar 1650, en welke nooit scha-
„ delijker effecten hadden voortgebragt als omtrent de
„ tijd van sijn verheffing tot de ampten van zijn voor-
„ ouders.

„ Maar het ongeluk heeft gewilt, dat die Prins, an-
„ ders *een wijs en welmeenend Prins*, sijn autoriteit
„ besteed heeft, om de obstaculen, spruitende uit de
„ constitutie van de regeering, welke hij nu en dan
„ ontmoette in het bestier der saaken, te boven te ko-
„ men, door de Regeering en Regenten te brengen in
„ een soort van dependentie: stellende daartoe somtijds
„ middelen in het werk, *die naa veeler oordeel niet zeer*
„ *overeenquamen met de vrijheid van de Republicq.*

„ Hetgeen men daarom genoodsaakt is hier op te
„ haalen, omdat daardoor de ampten van *Stadhouder*,
„ en van *Capitein Generaal* nog onaangenaamer ge-
„ worden zijn, als se waaren voor het jaar 1672, en
„ omdat ondertusschen de Prins bij sijn afsterven de
„ Republicq beset gelaaten heeft met alle deselve de-
„ fecten in de regeering, soo *generaale* als *Provin-*
„ *ciaale*, die hij gevonden had, en waaraan hij op gee-
„ ne andere wijs geremedieert had geduurende sijn lee-
„ ven, dan door de groote autoriteit, die hij had, als
„ *Stadhouder* en *Capitein Generaal*, sonder, naa het
„ schijnt, te considereeren, dat die autoriteit met hem
„ stond op te houden".

(r)

(*r*) bl. 62. Onze kundige *Wagenaar*, noch ook de geleerde schrijver der *Bijvoegsels en Aanmerkingen* op zijne *Historie* maken eenig gewag van de belofte, aan SLINGELANDT, bij de aanvaarding van het Raadpensionarisschap, afgevergd. De eerste spreekt hiervan bij het verhaal der benoeming van deszelfs opvolger, als van eene zaak, welke toen eerst plaats vond. „Alleenlijk" (dus luiden zijne woorden op bl. 225 van het XIX D.) „werd den Raadpensiona„ris, bij het nieuw berigtschrift, bevolen *zorg te „draagen, dat de tegenwoordige Regeeringsvorm in „alles bewaard werdt; en zo hij immer kennis kree„ge, dat daartegen iet werd ondernomen, was hij „gehouden dit den Staaten aan te dienen*". Ook de *Resolutien* en *Secrete Resolutien* van Holland, door mij zorgvuldig nagezien, behelzen geen spoor van eene dergelijke belofte, door SLINGELANDT afgelegd. In de eerste over het jaar 1727 vindt men, op bl. 734, het besluit vermeld, om den Raadpensionaris te benoemen op hetzelfde berigtschrift, hetwelk, in den jare 1720, voor zijnen voorganger *J. van Hoornbeek* werd vastgesteld, en in de *Resolutien* over dat jaar, bl. 412 en volgg., te lezen is; doch in dat berigtschrift heb ik niets kunnen ontdekken, hetwelk vóor eene verbindtenis tot handhaving van den bestaanden regeringsvorm kan gehouden worden. Intusschen laat hetgeen Lord *Chesterfield* ons, in zijne *Brieven*, berigt, en, met zijne woorden, in de lofrede zelve werd medegedeeld, geenen twijfel over, dat SLINGELANDT, bij de aanvaarding van zijnen post, eene dergelijke verbindtenis aanging. Misschien kan men den schijnbaren strijd tusschen het

zwij-

zwijgen van de oorspronkelijke gedenkschriften onzer geschiedenis, en de uitdrukkelijke getuigenis van *Chesterfield* vereffenen door de onderstelling, dat men van SLINGELANDT, bij of kort voor zijne benoeming tot Raadpensionaris, vergde in eene verbindtenis te treden, welke, tot het voorschrevene einde, onder de voornaamste leden der Hollandsche Staatsregering was aangegaan, en van die toetreding zijne aanstelling tot den genoemden post afhankelijk maakte. Immers ligt het in den aard der zake, dat eene benoeming van dat belang in de volle Staatsvergadering, waar zij meestal met eenparigheid geschiedde, geene plaats had, zonder in voorafgaande bijzondere bijeenkomsten te zijn voorbereid. In eene dier bijeenkomsten werd misschien de bedenking geopperd, of men van SLINGELANDT ook pogingen tot herstel der Stadhouderlijke regering te wachten had, en tot opheffing dier zwarigheid van hem de belofte gevorderd, welke hij, volgens getuigenis van den Engelschen staatsman, afleide. Wat hiervan ook zij, men kan aan de waarheid en naauwkeurigheid van dit getuigenis te minder twijfelen, omdat *Chesterfield*, ten slotte van het medegedeelde gesprek, verklaart, dat hij de voornaamste bijzonderheden daarvan, bij zijne terugkomst, had opgeteekend.

(*s*) bl. 62. Men vindt het medegedeelde gesprek in de *Letters written by Philip Dormer Stanhope, Earl of Chesterfield, to his son Philip Stanhope*, Vol. IV. pag. 279—284. Hetzelve werd tusschen de jaren 1728 en 1732 gehouden, als zijnde het tijdvak, binnen hetwelk *Chesterfield*, als buitengewoon afgezant van het Engelsche hof, alhier verkeerde. Ter nadere bevestiging

van

van hetgeen daarin gezegd wordt omtrent den raad, door SLINGELANDT gegeven ter benoeming van eenen Stadhouder op voorwaarden, welke de voorstanders der vrijheid, of, met andere woorden, van het oppergezag der Staten, volkomen konden gerust stellen, verwijze ik mijne lezers tot het *Concept van instructie, dienende tot het ampt van Stadhouder, of van Gouverneur, Capitein Generaal en Admiraal over Holland en Westfriesland*, hetwelk het III. D. zijner *Staatkundige Geschriften* besluit. Voorts zij nog gemeld, dat men van het bovenstaande gesprek eenig verslag ontmoet in het *Tafereel van de algemeene Geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden door Cerisier*, X D. bl. 342—347.

(*t*) bl. 64. In eene aanteekening op bl. 283. van het medegedeelde gesprek tusschen SLINGELANDT en *Chesterfield*, en wel op de plaats, waar de laatstgenoemde verklaart de hevigste vijanden van den Prins van Oranje voor deszelfs grootste vrienden te houden, leest men het volgende: „ Deze heethoofdige Republikeinen dreven de zaken met eene onregtvaardige „ verbittering tegen den Prins van Oranje. Zij ontzeiden hem zijn' rang in het leger, en zij hielden „ hem buiten het bezit van het Marquisaat van Vere „ en Vlissingen, welke door erfenis zijn wettig eigendom waren; en door deze middelen gaven zij hem „ bij het volk de verdienste, van onregtvaardig verdrukt te zijn." Ik twijfel niet, of ieder zal met mij, in dit oordeel van *Chesterfield*, ook dat van SLINGELANDT meenen te lezen. Het doet mij intusschen leed, op mijne daaromtrent gedane vragen geene ophel-

heldering uit 's mans nagelatene papieren te hebben kunnen bekomen. De *Resolutien van Holland*, op dit punt door mij nagezien, geven daarover geen het minste licht. Reeds een' geruimen tijd voor dat SLINGELANDT, als Raadpensionaris, in de vergadering van Holland zitting kreeg, hadden de Staten van dat gewest, tot staving der bevoegdheid van die van Zeeland ter vernietiging van het Marquisaat van Vere en Vlissingen, een uitvoerig vertoog ter algemeene Staatsvergadering overgeleverd, gelijk te zien is uit het XIX D. van *Wagenaars Vaderlandsche Historie*, bl. 101—105, waar de inhoud van dat vertoog in het breede wordt opgegeven. Het is derhalve geenszins te verwonderen, dat, toen in den jare 1732, na de eindelijke vereffening van het geschil, tusschen den Koning van Pruissen en den Prins van Oranje over de nalatenschap van Koning Willem gerezen, de raadplegingen over dat onderwerp hervat werden, de Staten van Holland bij hun vroeger geuite gevoelen volhardden. Met vindt van die raadplegingen, gelijk mede van onderhandelingen, met afgevaardigden van Zeeland omtrent de volvoering van het besluit der Staten van dat gewest gehouden, in de Hollandsche Staatsresolutien over het genoemde jaar meermalen gewag gemaakt, en den Raadpensionaris telkens genoemd onder de staatsleden, die daarin werkzaam waren. Doch niemand zal uit dit laatste willen afleiden, dat SLINGELANDT, voor zichzelven, in het gevoelen stond van de groote meerderheid der Hollandsche staatsleden, daar hij, als Minister, geene vrijheid had zich te onttrekken aan den last, hem, volgens de gewone orde der regering, opgedragen, en bij het doen

van

van rapport geen ander gevoelen, dan dat van de meerderheid der gelastigden, vermogt uit te brengen.

(*n*) bl. 68. In eene aanteekening op bl. 277. van het meergenoemde Deel der *Brieven van Chesterfield*, waarin hij eene zonderlinge voorwaarde vermeldt, op welke de stad Briel in de bekrachtiging van het Wener verdrag toestemde, leest men het volgende: „Wanneer ik, in den jare 1731, de toetreding der Repu„bliek tot het Wener verdrag verzocht, *hetwelk de* „*Raadpensionaris, de Graaf van Sinzendorf en ik* „*heimelijk in den Haag gemaakt hadden* enz." Uit deze woorden meen ik, met grond, te mogen afleiden, dat aan SLINGELANDT, die onder de ontwerpers van dit verdrag, in de eerste plaats, genoemd wordt, de voornaamste eer daarvan moet worden toegekend. Zeer gaarne intusschen zou ik omtrent dit hoogst belangrijk punt, uit 's mans nagelatene papieren, nog nadere opheldering bekomen hebben; doch ook in dezen heeft het mij niet mogen gebeuren, mijn verlangen bevredigd te zien. De Heer J. D. VAN SLINGELANDT, die, volgens het gemelde in het voorberigt, de vriendelijkheid had, ter beantwoording van mijne vragen, de voorhanden zijnde papieren van zijnen voorzaat in te zien, deelt mij daaromtrent alleen het volgende mede: „Het blijkt, dat de Heer VAN SLINGELANDT „mede betrokken is geweest in het Wener verdrag, „en kennis heeft gedragen van hetgeen daaromtrent „gehandeld is, doch, zoo het mij, toeschijnt, onder„hands." Ook de *Secrete Resolutien* van Holland, welke ik op alles, wat de onderhandelingen omtrent het Wener verdrag betreft, zorgvuldig heb nagezien, geven ten aan-

aanzien van het deel, hetwelk SLINGELANDT aan deszelfs ontwerping had, geen het minste licht. Het is derhalve niet te verwonderen, dat onze *Wagenaar* van dat deel volstrekt geene melding maakt, en zelfs niet schijnt geweten te hebben, dat het eerste ontwerp van dat verdrag in den Haag gemaakt werd. Voor het overige is het uit zijn verhaal ten duidelijkste blijkbaar, dat het genoemde verdrag met der daad den weg gebaand heeft tot de herstelling van den vrede in Europa. Zie de *Vaderl. Historie*, XIX D. bl. 66. en volgg.

(*v*) bl. 72. In eene aanteekening op bl. 279 van het dikwijls aangehaalde Deel der *Brieven van Chesterfield*, leest men: „De Heer SLINGELANDT, de „*bekwaamste Minister* en *de eerlijkste man*, dien ik „immer kende. Ik mag met regt hem mijn' *vriend*, „mijn' *meester* en mijn' *leidsman* noemen. Want ik „was toen nog onbedreven in de zaken; hij onderrigtte mij, hij beminde mij, hij vertrouwde mij".

(*w*) bl. 72. Zie de meermalen genoemde *Ophelderingen* op de *Geuzen* van *van Haren*, bl. 315. Het is verder bekend, dat *van Haren* het leven van SLINGELANDTS behuwdbroeder, den Griffier *Fagel*, beschreef; welke beschrijving, indien zij voorhanden ware, ons, buiten twijfel, ook omtrent het karakter van onzen staatsman vele belangrijke ophelderingen zou geven. Er is derhalve dubbele reden tot beklag, dat alle pogingen, om dit voor de vaderlandsche geschiedenis onwaardeerbaar stuk op te sporen, tot dus verre vruchteloos waren. Eene enkele merkwaardige bijzonderheid, *Fagel* betreffende, en van deszelfs nederigheid getuigende, wordt daaruit medegedeeld op bl. 316 der bo-

bovengenoemde *Ophelderingen*. Voorts zij omtrent dien voortreffelijken staatsman, die met SLINGELANDT steeds in de vertrouwelijkste vriendschap leefde, bij deze gelegenheid nog met een woord gemeld, dat hij den Staat, gedurende eene reeks van vier- en-zestig jaren, met den grootsten lof van kunde, eerlijkheid, ijver en getrouwheid diende, en ten laatste, in den jare 1744, op zijn herhaald aanzoek, een vereerend ontslag bekwam. Twee jaren later overleed hij, in den hoogen ouderdom van zeven-en-tachtig jaren. Men zie verder over *Fagel* de *Bijvoegsels* en *Aanmerkingen* op het XIX D. der *Vaderl. Historie*, bl. 123 en 124, en de *Naleezingen*, II D. bl. 409—416, mitsgaders het *Staatk. Nederland* van Mr. *J. Scheltema*, I D. bl. 344—346. Eindelijk verdient hier nog de lofspraak gemeld te worden, welke *Chesterfield*, in eene aanteekening op bl. 282 van het dikwijls genoemde Deel zijner *Brieven*, aan *Fagel* geeft. „ De Griffier *Fagel* (luidt zijne taal) „ die meer dan vijftig jaren *Griffier*, dat is, „ Secretaris van Staat geweest is, had de diepste kennis van zaken en het gezondste oordeel, welke ik „ ooit in mijn leven bij iemand aantrof; maar hij bezat „ niet die levendige, die de zaken terstond inziende „ schranderheid (*that quik, that intuitive sagacity*), „ welke de Raadpensionaris SLINGELANDT had." — Ik voer deze plaats te liever aan, omdat zij tevens niet weinig tot lof van onzen SLINGELANDT verstrekt.

(*x*) bl. 74. Men vindt deze lofspraak in het geachte maandwerk, getiteld *the Monthly Review*, April 1784, ter gelegenheid dat daarin van SLINGELANDTS *Staatkundige Geschriften* berigt wordt gegeven. De-

zelve werd van daar overgenomen in het *Tafereel enz.* van *Cerisier*, X D. bl. 160—162, en in het *Staatk. Nederland* van Mr. *J. Scheltema*, II D. bl. 317 en 318.

(y) bl. 76. Ik bedoel hier bovenal de hoogst belangrijke *Verhandeling van de oude Regeering van Holland onder de Graaven, en van de verandering, daarin gevallen sedert de troublen*, welke het I D. van SLINGELANDTS *Staatkundige Geschriften* opent. In deze verhandeling, met de klaarheid, naauwkeurigheid en bondigheid, aan SLINGELANDT eigen, uit echte gedenkstukken zamengesteld, vindt men de grondslagen gelegd, waarop latere schrijvers over het oude Nederlandsche staatsregt hun gebouw hebben opgetrokken. Ten bewijze hiervan kunnen, ondere andere stukken, twee verhandelingen strekken, uit de school van den beroemden *Kluit* voortgekomen, de eerste van den Heer *J. Kien van Citters*, ten titel voerende: *Specimen Juris publici Belgici Diplomaticum inaugurale, ad locum Ill.* VAN SLINGELANDT, Staatkundige Geschriften, T. I. p. 20, *de jure Comitum Hollandiae in Magistratus*; de andere van den Heer *H. W. van Pleuren*, getiteld: *Specimen Juris publici Belgici Diplomaticum inaugurale ad insignem locum Ill.* VAN SLINGELANDT, Staatk. Geschr. T. I. p. 12, *de potestate legislatoria, Comiti olim Hollandiae, qua summo imperanti, unice propria*; beide welke verhandelingen ter nadere bevestiging van het door SLINGELANDT beweerde zijn ingerigt. Der meldinge waardig is verder hetgeen de geleerde *van Wijn* omtrent de waarde van SLINGELANDTS *Staatkundige Geschriften* getuigt in de *Bijvoegsels en Aanmerkingen*

ßé op het XIX. D. der *Vaderlandsche Historie*, bl. 83 en 84. „Hij (SLINGELANDT) is het, die ons, nog na „zijn afsterven, in zijne doorwrogte en te weinig ge„leezene geschriften den fakkel toereikt, bij wiens zui„ver licht men niet alleen den waaren aart van ons „vroegere en tot in zijnen tijd volgend Staatsbestuur „kan leeren kennen, maar ook veele wijze en voor„zigtige lessen vinden ter verbetering van hetzelve". Elders noemt hij hem en den Thesaurier Generaal *Hop*: „roemrijke mannen, geboren tot heil hunner tijdgenoo„ten en tot spiegels der nakomelingschap", en getuigt van de schriften van SLINGELANDT: „dat zij nooit „te veel kunnen geleezen worden". Zie de *Naleezingen op de Vaderlandsche Historie*, II D. bl. 351 en 352. Ik zou hierbij nog vele andere getuigenissen voegen kunnen, indien ik niet meende, dat de bijgebragte voor alle gelden konden.

(z) bl. 82. Onze SLINGELANDT overleed, onverwacht, op den 1 December des jaars 1736, 's morgens tusschen vier en vijf uren, in den ouderdom van omtrent 73 jaren. De verdere bijzonderheden van zijn huisselijk leven, in de lofrede vermeld, heb ik, voor zoo verre die niet te vinden zijn in het *Staatskundig Nederland* van Mr. *J. Scheltema*, uit de berigten van zijnen nazaat, den meermalen genoemden Heer J. D. VAN SLINGELANDT, ontleend. Van de hevige aanvallen van jicht, waarmede hij, vooral in de laatste jaren, te worstelen had, en welke hem aanleiding gaven, om, zoo in den jare 1732, als bijzonderlijk in den zomer van 1733, bij geschrifte met veel nadruk op zijn ontslag aan te dringen, vindt men eenig berigt in de *Bij*-

voegfels en Aanmerkingen op het XIX D. der *Vaderlandsche Historie*, bl. 83.

(*aa*) bl. 83. Zie de plaats uit de *Opheldering en* op de *Geuzen* van *van Haren*, in het begin dezer aanteekeningen vermeld. Men leest aldaar van onzen SLINGELANDT: „ Hij was nog grooter geest dan zijn vader, en even „ geleerd: onder anderen hebben weinig geleerden de „ Griekſche taal beter verſtaan, dan hij: *in dezelve wa-* „ *ren de brieven van Paulus zijne liefſte lezing, gelijk* „ *ik hem zelf heb hooren zeggen.*"

BEKNOPTE GESCHIEDENIS

VAN DE

MIDDELBURGSCHE

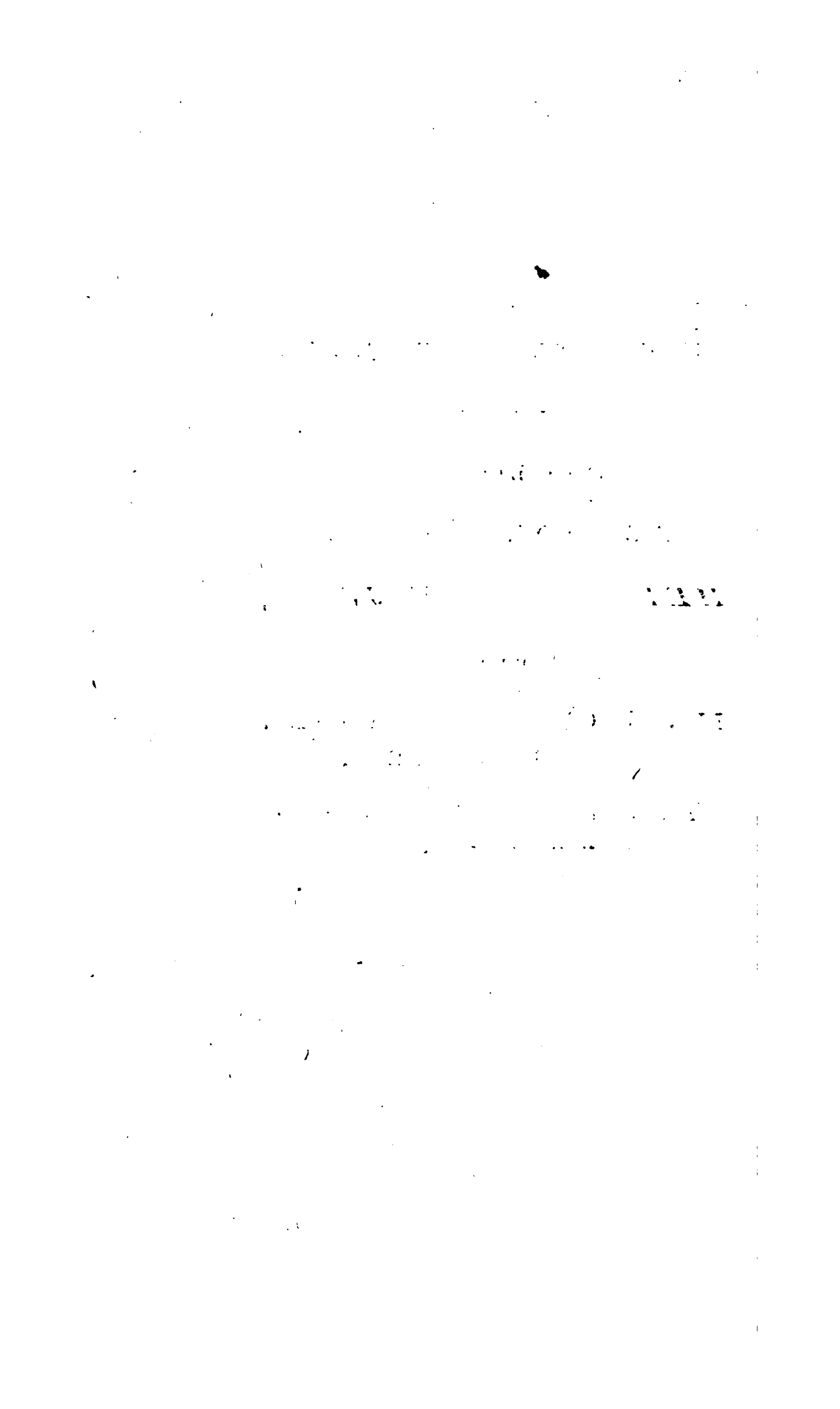
RETHORIJKKAMER

HET BLOEMKEN JESSE,

DOOR

MR. N. C. LAMBRECHTSEN
VAN RITTHEM,

Lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden.

* * *

MIJNE HEEREN!

Hoezeer de *schets eener geschiedenis van de Rederijkers*, door den Heer *W. Kops* aan de maatschappij der Nederlandsche letterkunde aangeboden, en in het tweede deel harer verhandelingen te vinden, een zeer voortreffelijk stuk mag wezen, hetgeen over den oorsprong en de lotgevallen der Rederijkers zeer veel licht verspreidt (*a*); zou nogtans, naar het oordeel van sommigen, de geschiedenis der vaderlandsche letterkunde aanmerkelijke aanwinst vinden, indien men aangaande den eersten aanleg, de vorderingen en lotgevallen van iedere kamer meerder kennis droeg.

Het Zeeuwsch genootschap der wetenschappen

althans schreef, in het jaar 1790, de navolgende Prijsvraag uit:

„ Vermits de geschiedenis der Rethorijkers
„ binnen de Provintie van Zeeland niet
„ zeer bekend is, en dezelve nogtans ver-
„ moedelijk invloed gehad hebben op de
„ gebeurtenissen van vroegere tijden: vraagt
„ men een geschiedkundig verslag van den
„ oorsprong, de verrigtingen en lotgeval-
„ len der onderscheiden Rethorijkers bin-
„ nen gemelde Provintie?."

Maar de vraag bleef onbeantwoord; het zij dezelve van te ruimen omvang voorkwam, het zij om andere redenen: zij wierd ook naderhand ingetrokken.

Zonder mij in het wijde, en veelal dorre veld van dit onderzoek te begeven, heb ik nogtans begrepen, dat de oudste Rethorijkkamer van Holland en Zeeland, immers, welke van ouds als zodanig is aangemerkt, na verloop van bijna vier eeuwen, nog wel eenige naspeuring waardig ware, alware het dan ook, dat de arbeid, welke ik niet ontzien heb, geene evenredige beloouing mogt wegdragen.

Vergunt mij, Mijne Heeren! Uwe aandacht, en uwe toegevendheid, vooral eerbiedig in te roepen.

§. 1.

§. 1.

Wanneer wij het oog flaan op den ftaat der kennis en befchaving, onder de regering der ongelukkige Gravin *Jacoba*, (want het is tot dat tijdperk, dat de oorfprong der *Meddelburgfche Rethorijkkamer* behoort) ontmoeten wij zeker wel eene meerdere mate van befchaving en verlichting, dan onder haren Vader *Willem* IV, en haren Grootvader *Albrecht*, plaats hadde; maar zij was echter minder dan in Frankrijk, Engeland, Italie, *Duitschland*, Italie, ja zelfs het nabúrig Vlaanderen, alwaar reeds fcholen aangelegd, en dichterlijke gezelfchappen (in Frankrijk onder den naam van *Troubadours*, in Duitschland onder dien van *Meistërzingers*, in Vlaanderen onder dien van *Rederijkers*), bekend waren (*b*). Deze landen, federt den oorfprong der Hoekfche en Kabeljaauwfche oneenigheden, ten jare 1351, door binnenlandfche oorlogen zoo deerlijk verwoest en geplunderd, waren dus ver van dergelijke middelen van befchaving verftoken.

Het gezag der fteden echter toenemende, onder de regering van Hertog *Albrecht van Beijeren* en zijnen zoon *Willem*, (die zich genoodzaakt vonden, de een om de partij zijner vrienden, de Kabeljaauwfchen, de ander om die der Hoekfchen

te ſterken, de regten der ſteden en Burgerijen door plegtige voorregtsbrieven te verzekeren, leerden de burgers, en vooral de regeerders, allengskens meer en meer hunne waarde kennen, en, daar zij van de Grafelijke Ambtenaren, die meestal tot de Edelen behoorden, onderſcheiden waren, zullen zij zich ook meer en meer op beſchaving en kennis hebben toegelegd, en voordeel gedaan hebben met de kundigheden dier weinigen, die, of onder hen, of in de naburige landen, in kennis en welſprekendheid uitblonken, en wier handſchriften zij konden magtig worden.

Het was onder de geestelijken, vooral die in Kloosters en Abdijen opgeſloten waren, dat zich voornamelijk de geleerden van dien tijd bevonden. Hunne wetenſchap bepaalde zich natuurlijk meestal tot de godgeleerdheid, die zij uit eenige gebrekkige vertalingen der vier Evangeliën, uit den Rijmbijbel van *Jacob van Maerlant*, uit eenige Latijnſche handſchriften en getijde-boeken putteden: ſchoon zij ook niet verzuimden de kennis van 's Lands geſchiedenisſen, dat is, de daden hunner Vorſten en Edelen, naar de mate hunner kennis, te boeken. — Men denke aan den arbeid van *Melis Stoke*, *Jacob van Maerlant*, *Jan van Helu*, *Heinric van Holland*, *Johannes à Beka*, *Willem van Hillegaardsberg* en anderen; zonder *Philippus à Leidis* te vergeten; wiens

wiens neiging zich meest tot de kennis van het regt bepaalde.

Er waren sints lang, ook hier en daar vernufsten ontstaan, die zich op spreken en rijmen toeleiden. — De Sprekers, eene soort van Kamerspelers, bij het land rondreizende, hielden zich bezig met, voor eene redelijke belooning, ware of verdichte gebeurtenissen aan de huizen der grooten op te snijden; terwijl de Dichters of Zingers, lieden van een meer verheven stempel, allerlei Godsdienstige, Natuur- en Zedekundige zaken, Romans zelfs niet uitgezonderd, opdischten.

Uit zulke beginselen ontstonden het eerst in Vlaanderen de *Rethorijkers*, in den aanvang meestal Kerkelijken, die de voornaamste Bijbelgeschiedenissen, bijzonder die van het lijden van onzen Zaligmaker, met Spel en Zang, in de Kerken en op de Kerkhoven, aan den Volke vertoonden.

Zij werden ook *Kameristen* genaamd, naar de plaatsen of *Kamers*, daar zij hunne bijeenkomsten hielden, op aanwijzing der Stedelijke Bestieren, en bestonden niet altoos en overal uit Geestelijken.

Naar mate de beschaving toenam, kwamen er ook *Leken* bij, en deze namen welhaast de plaats in der Geestelijken, wier gebreken, met alle misbrui-

bruiken der Roomsche Kerk, zij in hunne *spelen* en *batementen*, met zulke levendige verwen afteekenden, dat men hieraan den aanvang van de gezegende hervorming in den godsdienst grootendeels moet toeschrijven (*e*).

Daarlatende, hetgeen sommigen willen, dat men reeds omtrent den jare 1200 sporen van Rederijkers in deze landen vindt; is het niet te ontkennen, dat van het begin der vijftiende eeuw af, in Vlaanderen, reeds *Kamers van Rederijke* of *Rethorijkkamers* bekend waren. — De Antwerpsche Kamer, genaamd *de Violieren*, onder de Zinspreuk *uit Jonsten versaamt*, teekent van den jare 1400; — die van *Dixmuiden*, genaamd *de Heilige Geest*, van het jaar 1394; die van *Kortrijk*, genaamd *de Koornairen*, onder de Zinspreuk *God voed veel zotten*, van het jaar 1427; om te zwijgen van de Kamer van *Iperen*, de *Alpha* en *Omega* genaamd, die als de oudste van Vlaanderen wordt aangemerkt.

In ons oud vaderland wordt de *Middelburgsche* Rethorijkkamer voor de oudste gehouden.

Volgens aanteekening van den Schrijver der *Oudheden en gestichten van Zeeland*, I. *Deel*, *bladz.* 104 althans, is het *Rederijkers Gilde van Middelburg* van ouds vermaard geweest, en in den jare 1430 ingesteld, en met verscheidene Privilegiën voorzien. — Het had een huis op de Markt,

regt

regt tegen over het Stadhuis, en voerde voor wapen: *Het Bloempje van Jesse*, en voor Zinspreuk: *In minne bloeijende.*

Bij welke gelegenheid, door wien, en op welke voorwaarden de broederschap der Rederijkers te Middelburg ingesteld zij, is mij niet gebleken; veel min, waarin de oudste Giftbrief van den jare 1430 bestaan hebbe. Ondertusschen is niets waarschijnlijker, dan dat de eerste erkentenis der Middelburgsche Rederijkkamer door de Regering der Stad, Burgemeesteren en Schepenen, geschied zij, nadat reeds eenigen tijd vroeger de Geestelijken, waarschijnlijk de Kannoniken van West-Monster, met kennis hunner Superieuren, hunne godsdienstige spelen begonnen hadden. Niet alleen oefenden alomme de Stedelijke Regeringen, immers naderhand, dergelijke magt: maar die van Middelburg had, door het bekende Privilegie van Koning *Willem* van den jare 1245, een welgevestigd gezag, en bloeide, benevens Zierikzee en Arnemuiden, door een' aanzienlijken Koophandel op Engeland, de Oostzee en het Noorden.

De ongelukkige *Jacoba*, slechts Gravin in naam, sleet nu in Zuid-Beveland, te Reymerswaal of Goes, hare dagen; en *Philips*, haar onwaardige Neef, had thans met de vermeerdering van zijne magt, zijn huwelijk met Isabella van Portugal, de instelling der orde van het Gulden

Vlies,

Vlies, en andere gewigtige beraadflagingen, de handen vol; terwijl de Stadhouder van Holland en Zeeland, *Frank van Borsfele*, te zeer was ingewikkeld in de bloedige gefchillen van dien tijd, om de Regering van Middelburg niet te ontzien, en de handen ruim te laten in het beftuur der ftedelijke zaken.

Omtrent het jaar 1440 werden in Holland en Zeeland wapenoefeningen van de Hand- en Kruisboog en de Busfe ingevoerd, die medewerkten om de befchaving uit te breiden, en de fchutters bekend te maken met hunne eigene waarde. Philips had zelf aan fommige Steden van Zeeland daartoe verlof gegeven, met oogmerk om alzoo zijne landen te befchermen tegen de ftrooperijen van vreemden, en om zich van de hulp dezer burgeren te bedienen ter uitvoering zijner ondernemingen. — Buiten twijfel waren er onder de fchutters verfcheidene, die deel namen in de oefeningen der Rederijkers: en, niet gebonden aan Kerkelijke voorfchriften, welhaast belangrijke leden der Broederfchap wierden: waardoor vermoedelijk de Kamers van Rederijke al fpoedig toenamen in getal van Leden en in werkzaamheden, zoowel in dit Gewest, als in het naburig Holland.

Wanneer de andere Zeeuwfche Kameren ontftaan en als vrije erkend zijn, is mij nog onbekend gebleven. Doch het is waarfchijnlijk, dat

die

die van *Zierikzee*, genaamd de *Distelbloem*; die van *Reymerswaal*, genaamd *de drie Koornbloemkens*; en welligt ook die van *Goes*, *de Nardusbloem* geheeten; de *Thoolsche* Kamer, waarvan mij de naam onbekend is gebleven; *de Vlissingsche* Rederijkkamer, genaamd *de Blaauwe Acolije*; en de twee *Veersche* Kamers, genaamd *Missende Scholieren* en *St. Anna 's kinderen* (door Adolf van Bourgondie in het jaar 1530 vereenigd, onder de Zinspreuk *de witte Lelij*, en *de blaauwe Acolijen*): de een vroeger, de ander later, nog voor het einde der vijftiende eeuw zijn ingesteld. De Kamer van *Reymerswaal* althans was, in den aanvang der zestiende eeuw, reeds in zoodanig aanzien, dat zij Prijsvragen uitschreef, en, in het jaar 1507, te Reymerswaal een plegtig Rederijk-feest hield, alwaar zes Zeeuwsche Kamers verschenen, en de Middelburgsche Kamer, *het Bloemken Jesse*, den prijs van zeven tinnen stoopen en tien tinnen kannen won (*d*).

Het is waarschijnlijk, dat er echter meerder, dan de aangehaalde zeven Rederijkkamers, in Zeeland geweest zijn: bij voorbeeld, te *Domburg*, *Arnemuiden*, *Brouwershaven*, *Kortgene* enz.; gelijk er ook van eene Kamer te *Vosmaar*, in het land van Tholen, misschien genaamd *de drie Koornairen*, die nog bestond in het jaar 1609, wordt gewag gemaakt (*e*).

Of

Of de instelling der Middelburgsche Kamer, in het jaar 1480, van een' Vlaamschen oorsprong zij, is geenszins twijfelachtig, wanneer men aanmerkt, dat de Geestelijken, die toch de eerste aanvoerders waren in deze oefening, van alle kanten, bijzonder uit Braband en Vlaanderen, naar Middelburg, thans reeds eene bloeijende Koopstad, afzakten, en door den Abt in den dienst der Kerke alomme gebezigd wierden.

Het voorbeeld der Middelburgeren was niet ongelukkig. Het wierd welhaast door die van *Vlaardingen* gevolgd, alwaar in het jaar 1433 een Kamer, de *Akerboom* genaamd, onder de Zinspreuk: *Aanziet Liefde*, opgerigt werd; en vier jaren later te Gouda eene dergelijke, genaamd de *Goudsbloem*, onder de Zinspreuk: *Uit Jonsten begrepen:* om te zwijgen van die van *Nieuwerkerk*, alwaar een Kamer van Rederijkers, reeds voor het jaar 1434, zou gebloeid hebben, en in 1453 vrij erkend zijn.

§. 2.

Dan keeren wij terug naar het gezelschap der Middelburgsche Rederijkers, en onderzoeken wij, wat men, bij de schaarschheid van schriftelijke bescheiden, nopens hunne werkzaamheden en vorde-

dringen, met de meeste waarschijnlijkheid, ons mogen voorstellen.

En als wij dan een vlugtig oog werpen op den toestand der Stad Middelburg, omtrent het jaar 1430, zien wij dezelve reeds in eene aanmerkelijke mate van bloei, aanwas en beschaving. — Zij had vrijheid van tollen in Holland en Zeeland; den stapel van den handel in wolle, welke zij uit Engeland ontving, en het stapelregt van alle Koopmanschappen, in Walcheren aangebragt: zoodat vele vreemde Kooplieden uit Italie en Spanje zich daar vestigden, en handel dreven met de lakenen, die te Middelburg geweven wierden. Op Denemarken, Noorwegen en alle de havens der Oostzee werd thans te Middelburg, (welke een der Leden was van het verbond der Hanzee-Steden), de handel met ijver en voordeel gedreven: wedijverende dus, als het ware, met de naburige Steden *Antwerpen* en *Brugge*, alwaar de bloeijendste handel plaats had, en met wier Kooplieden die van Middelburg dus een gedurige onderhandeling en verkeer hebben moesten.

Maar nu waren, reeds vóór het jaar 1430, te Antwerpen, Brussel, Leuven, Brugge, Lier, Audenaarden, Diest, Dixmuiden, en in meer andere Steden en Dorpen van Braband en Vlaanderen, de Broederschappen van Rederijkers bekend, met hunne letteroefeningen en plegtige intreden, die

met zoo veel ſtaatſie en pracht, en met opröeping van afgevaardigden uit de nabuurige Kamers gepaard gingen, dat zij onmogelijk de aandacht der vreemdelingen ontgaan konden, en de begeerte er navolging ontvlammen moesten.

Men lette voorts op den ſtaat der beſchaving in Zeelands Hoofdſtad, omtrent dezen tijd, zoo in het burgerlijke als in het godsdienſtige.

Daar was de zetel der Grafelijke Vierſchaar van Zeeland bewesten Schelde, alwaar de gewigtigſte zaken, vooral van het hooge regtsgebied, voor den Grave of zijnen Stadhouder en de voornaamſte Edelen van den Lande, verhandeld wierden. De Stad zelve werd beſtuurd door Burgemeesteren en Schepenen, en ook ſomwijlen Raden; aan wie het, uit hoofde van verſcheidene voorregtbrieven, niet ontbrak aan een, voor die tijden, ruim gezag.

Aan het hoofd der dienaren van den godsdienst ſtond de Abt van Middelburg, reſiderende in de Abdij, een ſchoon en kostbaar gebouw, voorzien van eene treffelijke Boekverzameling; doch welke in het jaar 1492 verbrand is. Hij was het hoofd van een Kapittel Kannoniken, van de Premonſtreiter Orde, en had, door de gunst der Roomſche Pauzen, en de Biſſchoppen van Utrecht, veel aanzien en gezag; behalve dat de Abdij zeer

rijk

lijk was, en, door den Abt, de Breedſte-Geërfde in Walcheren.

Men had in Zeelands Hoofdſtad verſcheiden aanzienelijke gebouwen voor den godsdienst, als: *de Oost-Monſter Kerk*, (thans de nieuwe Koorkerk), aan de Moedermaagd en St. Nikolaas toegewijd: de Kerk van *Noord-Monſter* (thans de oude Kerk) toegewijd aan St. Pieter: ſedert het jaar 1313, voorzien met een Kapittel van een Deken en veertien Kanoniken. Op de markt, tegen over het Stadhuis, de Kerk van *West-Monſter*, gebouwd in het jaar 1390, verſierd met een Kapittel van twaalf Kanoniken, en prijkende met de altaren der voornaamſte Gilden en Schutterijen: bij de Haven, aan het einde der St. Jansſtraat, de *St. Janskerk*, of de Kerk der Heeren van de Duitſche orde: in de Bogaardſtraat, de Kerk en het Klooster der *Minderbroeders*: aan het einde der Vlasmarkt, dat der *Augustijnen* (het tegenwoordig Schuttershof van St. Sebastiaan, het voormalig Simpelhuis (*f*).

Gaat men nu eens met zijne gedachten alle die gewijde plaatſen door, dan ſtelt men zich voor een aantal Geestelijken van allerlei rang en orde, uit onderſcheidene oorden herwaards afgezonden en toegevloeid, voornl uit het naburig Vlaanderen en Braband; en overweegt men daarbij, hoe onder de Geestelijken, de eenige bezitters van

Handschriften (de drukkunst toen nog niet bekend gemaakt zijnde, schoon misschien reeds uitgevonden), de eenigen schier, die met de Latijnsche taal bekend waren, natuurlijk de eenige kennis of geleerdheid van dien tijd, gedurende het eerste derde deel der vijftiende Eeuw, te vinden was, dan wordt het verhaal van den Schrijver der *Oudheden en Gestichten van Zeeland*, I *D.* *bl.* 104, dat het Rederijkers Gilde te Middelburg ingesteld, met verscheidene Privilegiën ten jare 1430 voorzien, en alzoo van ouds vermaard geweest is, zeer geloofwaardig.

Ondertusschen zijn mij van de handelingen dezer Broederen, gedurende de geheele vijftiende Eeeuw, geene bewijzen voorgekomen; ten ware men het daarvoor houden moest, dat zij bij de plegtige intrede van Philips van Bourgonje te Brugge, in het jaar 1440, tegenwoordig geweest waren.

De Schrijver althans van *die Excellente Chronijeke van Vlaenderen, geprint te Antwerpen bij Willem Vorsterman*, die zeer omstandig deze zonderlinge plegtigheden beschrijft, verhaalt, dat op alle hoeken der straten sommige personaadjen waren, verbeeldende verscheidene bijbelsche geschiedenissen, toepasselijk op de vergiffenis, die de Bruggenaars van hunnen Heer, den Hertog van Bourgonje en Grave van Vlaanderen, verwier-

wierven: dat men er zag, de geschiedenis van Job, in levende personen; die van Abrahams offerande; van Esther, enz.; voorts Profeten met rollen in de hand, waarop Latijnsche Spreuken te lezen waren.

Aan het eynde der Zeghersstrate, vervolgt hij, *zoo was den boom van Tesse, Te wetene eene persoon liggende te bedde, en uyt hem spruytende een grooten boom, op elcen tak zittende een klein kindekin in witte gecleed en met een Croone op 't hoofd, en Maria in den middel, zoo elc dat wel verstaet, en daer voren stend: Dit's dye roede van Tesse.* Hetgeen juist de naam is, en, met eenig verschil, de teekening van het Blazoen, waarmede de Middelburgsche Rederijkers zich van ouds plegen te onderscheiden.

Men vindt, het is waar, noch bij dien, noch bij eenigen anderen Schrijver, zoo veel ik weet, gewag gemaakt van de aanwezigheid der Middelburgsche Rederijkers bij die plegtigheid. Maar niets is waarschijnlijker, dan dat deze bij zulk een feest, waarbij prijzen uitgeschreven waren voor dengenen, die in gedicht het meest ter eere des Vorsten zou hebben uitgemunt (*g*), zijn tegenwoordig geweest; en het is zeer vermoedelijk, dat aan het vernuft der Rederijkers de uitvinding der stomme personaadjen, met hunne Latijnsche bijschriften, te danken zij.

Ook plegen de Rederijkers bij alle plegtige omgangen der Schutterijen tegenwoordig te zijn, en dezelve te besturen; daar zij, ook met hun, een deel van het representatif Ligchaam der Burgerij uitmaakten.

De Rederijkers, zoo wel als de Schutters en Gilden, dienden tot geleide van de Geestelijkheid, die, met den Bisschop aan het hoofd, en gevolgd van de Stedelijke Regering, in deze openbare intreden en ommegangen voorging (*h*). En dit is waarschijnelijk de rede, dat de Schrijvers, die de Vlaamsche en Brabandsche Geschiedenissen geboekt hebben, minder gewag maken van de Rederijkers, dan van de Schutterijen, en de feesten van de eene en andere in hunne verhalen vermengen.

Ondertusschen, daar er een zeer aanmerkelijke tijd verloopen is tusschen de intrede van den Hertog binnen Brugge, zijnde geweest den 11. December 1440, en de acte van vergiffenis zelve, die gedagteekend schijnt te moeten worden op den 17. Februarij 1438, is het zeer vermoedelijk, dat de Burgerij dier weêrspannige en magtige Stad alles zal hebben aangewend, in vereeniging zelfs met de naburige Steden, wat dienen kon, om de naderende intrede van haren Vorst en Heere luisterrijk te maken, en ordelijk te doen geschieden, naar de denkwijs van

dien-

dien tijd; en dat de Kamers van Rederijke, waaronder, naar het getuigenis van *Sanderus* (*i*), die van den *Heiligen Geest*, onder de Zinspreuk: *Mijn werk is hemelijk*, de eerste plaats bekleedde, zich bijzonder zullen hebben onderscheiden, en, door de bijeenroeping van de naburige Kamers, waaronder men die van Middelburg ook mag rekenen, niet alleen de talrijkheid en luister van den optogt zullen hebben willen vermeerderen, maar ook de eerzucht aanvuren, om de fraaiste stukken van vernuft en smaak, zoo veel die tijden toelieten, ter eere der doorluchtige Personaadjen van Hertog Philips en zijne Gemalinne, Isabella van Portugal, benevens den Hertog en Hertogin van Orleans, en vele voorname Geestelijken en Edelen des Lands en van Frankrijk, te vertoonen.

Als proeve van vernuft en smaak, moge dergelijke plegtigheid niet doorgaan; — men moet echter zich verbazen over den luister en pracht, die er ten toon gespreid werd (*k*).

En zouden de Middelburgsche Rederijkers, *het Bloemken Jesse*, zich aan die vreugde en feesten onttrokken hebben, daar zij met alle hunne medeburgeren zich zoo zeer aan Philips verbonden rekenden?

De Stad Middelburg toch had niet alleen de partij der Kabeljaauwschen, waarmede ook Phi-

lips het hield, gehouden, maar alles toegebragt om 's Vorsten oogmerken te bevorderen. Als *Ruwaard* en *Oir* van Holland en Zeeland, was hij er gehuldigd en ontvangen *met groote onkosten en staatsie*, waarvoor hij ook zeer gevoelig was, bevestigende alle de Stedelijke Privilegiën (*l*). Ook was hij als Graaf van Zeeland, in het jaar 1433, te Middelburg plegtig ingehuldigd, had er een verblijf van zes weken gehouden in de Abdij, en de Stad met vele voorregten voorzien (*m*), beschermende haar ook naderhand tegen de geweldenarijen van Bartholomeus van Biggenkerke, en den Edelman doende te regt stellen voor zijne hooge Vierschaar, daar hij zelf voorzat; terwijl hij het slot van Biggenkerke door de burgers van Middelburg deed verwoesten (*n*).

In het jaar 1437, ontmoeten wij Philips weder te Middelburg, toen, op den 15. November, vele Polders in Zeeland overliepen, en de Dijken in Walcheren op zestien plaatsen doorbraken. — Zijne tegenwoordigheid zal, buiten twijfel, veel tot herstel der schade hebben toegebragt; de Vorst althans nam den godsdienst te baat, ging in bedevaart, waarschijnlijk met al den praal van Geestelijken en Gilden, naar onze Lieve Vrouwe Polder, daar hij een Waskaars offerde van meer dan honderd Ponden gewigts (*o*).

hun-

Van hunne zijde hadden zich ook die van Middelburg doorgaans bereid getoond, om de oogmerken en pogingen van Hertog Philips te onderfteunen: zoo tegen den Hertog van Glocester, Jacoba's derden man (*p*), tegen de Engelfchen bij het beleg van Calais (*q*), als tegen die van Brugge, in 's Vorften ongenade gevallen (*r*); en eindelijk tegen de Oosterlingen, die de Zee onveilig maakten (*s*).

Na zoo vele proeven van trouw en verknochtheid, kon 's Vorften zegepraal over de oproerige Bruggenaren niet anders dan welgevallig zijn in Zeelands Hoofdftad, reeds lang, in het ftuk van den Koophandel, eene mededingfter van Brugge; — en zoo komt het mij zeer waarfchijnlijk voor, dat de Middelburgfche Rederijkers, *het Bloemken Jesse*, de plegtige intrede van Philips in het oproerige Brugge ten jare 1440 hebben bijgewoond, en dat het verhaal van den Schrijver der *Excellente Chronijk van Vlaanderen*, hier voren aangehaald, niet ten onregte op hun kan worden toegepast.

§. 3.

Wat ook hier van zij, men kan van hunne verrigtingen omtrent dezen tijd zich geene groote denkbeelden vormen, of verwachten, dat

zij de aandacht der Kronijkschrijvers zouden hebben naar zich getrokken.

Gelukkig, indien zij voorzigtig genoeg zijn, om zich in de zwevende geschillen der *Hoeksche* en *Kabeljaauwsche* aanhangen niet te mengen; immers niets ten tooneele te brengen tot verschooning der eersten, of tot berisping der anderen.

Het schijnt, dat de Rederijkers zich, hier en daar, aanstootelijke vrijheden hadden veroorloofd, zoo dat Hertog Philips genoodzaakt was, in het jaar 1445, daarin bij openbaar Plakaat te voorzien, verbiedende, onder anderen; dat niemand voortaan partiëlijk en spreke, die een tegen den anderen, noch *Hoecx* noch *Cabelliaux* partiëlijk en noeme, *noch ook partiëlijke gedichten en spreke noch en zinge*, enz. (*t*).

In de Rekeningen der Stad Middelburg van het jaar 1450 en 1469, waren thans de Rederijkers bekend onder den naam van *Sprooksprekers*; *zeven Sprooksprekers* gingen mede in de Kerkelijke omgangen, aan welke drie en twintig grooten voor hunnen bijstand van stads wege betaald werden (*u*); en uit de Rekeningen van 1480 blijkt het, dat er van *stads wege* een Loots gemaakt is in den *Americ* (waarschijnlijk *Armoria*), *om den wagen der Rethorijkers te plaatsen.*

Men kan hieruit afnemen, hoe genegen de ste-

ftedelijke Regering was aan deze inftelling. Maar duidelijker nog bleek dit, toen zij in het jaar 1483, een uitdrukkelijk Privilegie en Ordonnantie aan de Kamer *het Bloemken Jesse* vergunde (v); een ftuk, waarnaar ik echter te vergeefs gezocht heb.

§. 4.

Dus ver befchouwden wij de werkzaamheden der Middelburgfche Rederijkers gedurende den loop der vijftiende Eeuw. In de volgende zal, bij het meer en meer opgaand licht der befchaving, bij de verfpreiding der Heilige Schrift en eenige andere boeken, ook onder hen eenige meerdere lust tot onderzoek gekomen zijn.

Het ontbrak ook, reeds in den eerften aanvang der zestiende Eeuw, in Zeeland niet aan Mannen, die niet noodig hadden, hun licht bij de Kloosterlingen te ontfteken, maar bij wie eene merkelijke mate van kennis was der Gefchiedenis, der Genees- Wis- en Dichtkunde, ja aan wie de lezing der Latijnfche Dichters en Redenaars reeds eenigen fmaak voor het fchoone had ingeboezemd.

In Zeelands Hoofdftad, ontmoeten wij den fchranderen Geneeskundigen, *Nikolaas van Middelburg*, den treffelijken regtsgeleerden *Simon*

van

van Wissenkerke, en den geleerden Kanonik van St. Pieter *Hadrianus Cordatus*; te Zierikzee den beroemden *Jason Pratensis* of *van de Velde*, Lijfarts van Adolf van Bourgonje, den Stads-Geheimschrijver *Franciscus Zandicus*, benevens den schranderen *Gulielmus Zagarus*, Rector der Latijnsche School. In Zuid-Beveland vinden wij den beroemden *Hadrianus Barlandus*, door menige schriften bekend; en, te Veere, den verdienstelijken Kanonik van Zandenburg, *Jan van Borssele*: allen vrienden en tijdgenooten van den beroemden *Gerardus Noviomagus*, en van den onvergetelijken *Erasmus*, ook, in het begin der zestiende Eeuw, bewoner, voor eenigen tijd, van het slot Zandenburg bij Veere, en, met *Cornelius Battus*, onderwijzer van Adolf van Bourgonje (*w*): *Erasmus*, een Man, die bij eene uitgebreide kennis der Grieksche en Latijnsche talen, bij eene groote lecture van gewijde en ongewijde Schrijvers, voegde eene ruime mate van wereld- en menschenkennis, van geestigheid en vaardigheid; die vele gebreken, ter kerk ingeslopen, en de slordigheid en misbruiken van het Kloosterleven, had leeren kennen, en alzoo in staat was, om ook in dit gewest, behoudens zijne verkleefdheid aan het oud-geloof, het licht van ontluikende kennis op te wekken, aan te vuren, te verspreiden, en alzoo, schoon onbedoeld, den

grond

grond te leggen tot ontwikkeling van waarheden, zoo diep in de harten van redelijke wezens ingeprent, en tot ontspanning dier veêrkragt, die door Hierarchie en dwingelandij zoo vele eeuwen was geketend geweest, vroeger nog dan de leerstellingen van Luther in deze Landen bekend wierden.

Door zulke Mannen voorgelicht, moesten de Rederijkers, die waanden nog iets meerder te weten, dan de gewone Leken, wel opmerkzaam worden gemaakt, en geleerd voordeel te trekken uit het verkeer met vreemdelingen, die de aangroeijende Koophandel herwaards lokte. De Rethorijkers hielden bovendien onderlinge verstandhouding, ja wekten den moed, weetlust en naijver op, door het uitschrijven van Prijsvragen en het bekroonen van den besten Schrijver; werkzaamheden, die gedurige bijeenkomsten vorderden.

§. 5.

En zou de Middelburgsche Kamer in deze oefening achterlijk zijn gebleven? Wij zagen haar, reeds in 1507, te Reymerswaal den prijs wegdragen, en straks zullen wij haar werkzaam zien, bij de inhuldiging van Prins Karel van Oostenrijk te Middelburg in het jaar 1515. Trouwens zij

was

was nu op nieuws bekrachtigd en hervormd door het Privilegie, hetgeen aan haar door Burgemeesteren, Schepenen en Raden der stad Middelburg, ten verzoeke en begeerte van den Overdeken, mitsgaders den Prinse, Deken en Beleders en alle gemeene gezelschappen der Rethorijke was gegeven den 17. Maart 1514 (*x*).

Eerst werd een der Schepenen, met name *Jan Dankaerts*, tot Overdeken aangesteld, om te wezen hun bijzonder Gouverneur en Overhoofd, (die ook anders Prins wordt genaamd) terwijl zij verpligt werden, om jaarlijks een' nieuwen Overdeken van de Wet te vragen.

Voorts voegde de Raad hun toe dertien Tabbaartdragers, ieder onder het genot van één Nobel alle vier jaren, en St. Anna tot Patrones ten eeuwigen dage, mits hunne diensten bepalende, als van ouds, tot de Kerk van West-Monster (*y*).

De stad zou den Speelwagen der Rethorijkers onderhouden, en jaarlijks vijf schellingen geven tot onderhoud van hunne Kamer.

Daarentegen moesten de Rethorijkers, wanneer de stad eenige vieringe maakte of triumphe bedreef, der stads eere ophouden, het zij bij batementen of staande spelen.

Jaarlijks zouden zij geven dertien staande spelen;

len: en bovendien zouden zij spelen in de jaarmarkt, alle zondagen en alle heilige dagen; gelijk mede, wanneer de Schutters opschieten zouden.

Maar op St. Sebastiaan en St. Jorisdag, de feesten van de beschermers der Schutterij van de Hand- en Voetboog, respectivelijk, en op het feest (de zeven Weeën) van de Kolveniers zouden zij geven spelen van genuchte.

Nog moesten zij spelen op het Stadhuis op nieuwen avond en dertien avond (dat is Drie *Koningen* of den 6. Januarij) naar ouder Costume.

Eindelijk waren de Rederijkers gehouden op Sacraments- en den Ommegangsdag te spelen den Ommegang; en de Procesfie in Ordinancie te helpen stellen en onderhouden.

Hierop volgen eenige artikelen van orde, door de Kamer aan den Raad voorgesteld en door dezen goedgekeurd: meest allen van weinig belang voor de geschiedenis.

Dit blijkt er uit, dat de Rethorijkers een Gilde uitmaakten op zich zelf, en niet verpligt konden worden, zich in een der drie andere Gilden te laten aannemen; dat zij eene bijzondere kleeding hadden, die jaarlijks bij de Wet geordineerd werd; dat zij verpligt waren hun devis op de borst te dragen; dat zij, tot bevordering der eendragt

dragt, een *Calfne* moesten onderhouden; in alle hunne bijeenkomsten en spelen zich onthouden van alle dorperheid en vileinigheid; dat niemand zich zou mogen verschoonen, om de rol te spelen, die hem zou zijn aangewezen, het zij in staande spelen (ernstige Zinnespelen) of in esbatementen, zijnde kluchtige vertooningen.

Welk een omvang van pligten tegen eene schrale belooning! Brandend en onvermoeid moet wel der Rederijkeren ijver voor de Dichtkunst en de Spelen van Zinne geweest zijn, om zich vrijwillig aan zoo vele belemmerende bepalingen en boeten te onderwerpen; om, als Tooneelspelers, voor het Volk op te treden, en dikwijls de laffste kluchten te moeten uitvoeren; gereed te zijn op den wenk der Stedelijke Regeering, wanneer deze eenige openbare plegtigheid wilde aanregten, en bovendien op zoo vele andere heilige dagen, als naar het gebruik der Roomsche Kerk in trein waren, behalve nog hunnen eigen feestdag, aan St. Anna gewijd (zijnde de 26 July), en de feestdagen der drie Schutterijen. — En inderdaad dit schijnt vreemd te zijn: maar, verplaatsen wij ons in die eenvoudige tijden, toen regten van menschen en burgers onbekende zaken waren, men blinde onderwerping en bijgeloof heerachten, dan zien wij in de Rederijkers menschen, bij wie het eerste licht van gezond verstand en beschaving

op-

oping, en bij onderlinge oefening doorbrak, die door hunne kleeding en borstsieraad van den gemeenen hoop onderscheiden waren, die deelden in de achting, welke men den Kerkdienaren toedroeg, die met de Schutters in gewigtige zaken door de Regering werden geraadpleegd, die door hunne openbare spelen invloed kregen op de neigingen en gevoelens der menigte, en die alzoo in de onderscheiding, die zij genoten, in het nut, dat zij meenden te stichten, en in de genoegens der gezelligheid eene ruime vergelding vonden voor hunne opofferingen.

§. 6.

Welhaast toonden zich ook de Middelburgsche Rethorijkers de gunst der nieuwe Privilegiën waardig. Prins Karel van Oostenrijk, als Graaf van Zeeland zullende gehuldigd worden in Mei 1515, en te Nieuwerhaven in Vlaanderen gekomen, werd door den Admiraal, Philips van Bourgonje, den Heere van Veere, Adolf van Bourgonje, benevens de Staten en de voornamste Ambtenaren, ook de Schutterijen van Reymerswaal en Goes, die hem waren te gemoet gegaan, met roeischepen afgehaald; en zoo werd de jonge Prins te Middelburg gebragt, gelijk *Reigersberg* (z) zegt, „*met grooter eeren*

„ *ende met proçesſie, daer groote geneuchte bedreven werd van Batement-ſpelen*", en is alzoo op het Stadhuis gekomen, daar hij gehuld werd, als een regte Landsheer en Grave van Zeeland.

De jonge Vorst, door den Abt, alle de Geestelijke Orden, benevens de Burgemeesteren van Middelburg, ontvangen, werd door de rei der gewapende Schutters, waartoe de Rederijkers behoorden, en ieder van een brandende toorts voorzien, geleid naar de Abdij. Twaalf ſchavotten (ſtellagiën) met levende perſonen, op de hoeken der voornaamſte ſtraten, langs welke de ſtoet zoude voorbij gaan, prijkten daar tot vermaak en verbazing der aanſchouwers.

Nog even buiten de poort, zag men *Adam* en *Eva*, en, over dit ſtellagie, een bolwerk, waarvan men geweldig ſchoot: Wat verder vertoonde zich een ſtellagie, verbeeldende *David*, *en hoe hij ontvangen werd met groote triumphe, als hij Goliat verſlagen had.*

Binnen de ſtad volgden tien andere ſchavotten of ſtellagiën, alle met voorname gebeurtenisſen uit het Oude Testament verſierd; als: het geval van *David en Abigaïl*; van *Amaſa, vermoord door Joab*; van *Salomo, gekroond door zijne Moeder*; van *Joab, gedood bij den altaar*; van *Salomo's eerſte regt*; van de *Koningin van Scheba*,

ke, komende in Jeruzalem; van de *inneming der laatstgemelde Stad door Nebucadnesar.*

Het treffelijkste stellagie stond op de markt, als men omkeerde uit den Langendelft naar den Burcht.

Daar zag men eerst *Beltzazar in vreugde, met de hand aan den wand, die Mene Tekel schreef*; vervolgens *denzelfden Vorst, door Cardo Lamor, onder den maaltijd, vermoord*; en, wat verder, tot lafenis der vermoeiden, *den God Bacchus, die overvloedig wijn liet loopen uit zijnen mond.*

Op den Burcht had men nog twee stellagiën, verbeeldende de *geschiedenis van Susanna*; op het eerste, *hare veroordeeling*; op het andere, *hare redding door Daniël.*

Eindelijk, in de Kloosterpoort, zag men *Koning Darius, bevelende Daniël om den afgod Bel te aanbidden, en te gelijk deszelfs mannelijken tegenstand.*

Heerlijk en kostbaar waren alle deze schavotten en personaadjen versierd. Geen wonder, dat zij godsdienstige gevoelens opwekten in het hart van den vijftienjarigen Vorst, in die van zijne Moeije en zijn gevolg!

Zij begaven zich naar het Koor der Abdij, alwaar: (dus leest men in zeker oud gedenkstuk), onze Heer en Vrouw Moeije, verzeld van vele

grooten, den Opperften Heer en Schepper gedankt en geloofd hebben.

§. 7.

Ziet daar, mijne Heeren! eene kleine proeve van den fmaak der Middelburgfche Rederijkers, ondersteund misschien door die van Goes, Reymerswaal en Veere, die mede de plegtigheid bijwoonden, geheel ingerigt naar den trant der Vlaamfche en Brabandfche Kameren.

Uit de bijbelfche allegoriën en zinnebeelden, waarvan zich onze Redevijkers bedienden, zou men verkeerdelijk befluiten tot hunne ervarenis in de Heilige Schriften, of eene redelijke kennis van den godsdienst. Allengskens echter begon ook onder hen het licht der waarheid op te gaan. Trouwens, fchoon de leerstellingen van *Luther* wel in Duitschland den meesten opgang maakten, en het krachtigst beftreden werden, zij konden onmogelijk in Vlaanderen, Holland, Zeeland en de aangrenzende gewesten, onbekend blijven, en moesten fpoedig aanhangers vinden.

In 1519, waren zij reeds in Oostvriesland bekend, en werden alzoo in Nederland voortgeplant (*a*). Toen dacht men nog aan geenen afval van de Kerk, maar alleen aan de herziening van eenige leerftukken, en aan de verbetering

ring der Predikers van den Godsdienst. Vergeefsch echter waren deze pogingen! Nog in het jaar 1521, werden de boeken van *Luther*, binnen Holland en Zeeland, verboden; doch met geen ander gevolg, dan dat, naar de verzekering van *Erasmus*, ten jare 1525 het grootste gedeelte des Volks in Holland, Zeeland en Vlaanderen bekend geraakte met de leer van *Luther*, en met eenen doodelijken haat ingenomen tegen de Monnikken, die veelal ondeugend waren. — En wie anders, dan de Rederijkers, waren de Leermeesters en voortplanters dezer stoute en veruitziende nieuwigheden (*b*)? De Stedelijke Regeringen nogtans, om zich onverantwoordelijk te stellen, beteugelden dezen ijver naar vermogen. Die van Zierikzee gaf, in het jaar 1535, aan de Rethorijkkamer harer stad eene ernstige vermaning, om niet te spelen, dat scandaleus is, en om, in allen gevalle, hetgeen zij spelen willen, ter kennisse van den Burgemeester te brengen (*c*).

Het merkwaardig Rederijk-spel te Gent in 1539, op de vraag, *wat den stervenden mensch den meesten troost aanbrengt*, waarop negentien antwoorden waren ingekomen, werd streng verboden, en gesteld op de lijst der Kettersche boeken (*d*). Te Middelburg was het niet beter gesteld, dan te Gent, blijkens het verbod van

een ſtuk, genaamd *den Boom der Schrifturen van zes perſonagien, geſpeelt tot Middelburg in Zeeland;* hetgeen ook voorkomt op den *Catalogus van quaden verboden boeken, door den Rector en Univerſiteit van Leuven bekend gemaakt* en *uitgegeven, in het jaar* 1550.

Vergeefsch echter waren alle de voorzorgen der Inquiſitie. De kennis der waarheid breidde zich meer en meer uit, en niet minder het gevoel van het onvervreemdbaar regt van vrijheid des geweтens, tegen alle menſchelijk gezag. Uit de inleiding van 's Konings Plakaat van den 26. Januarij 1559 (*e*), verbiedende alle *Kamerſpelen, Batementen, Liedekens, Comoedies, Refereynen, Baladen,* enz. ziet men, hoezeer de Rederijkers in het oog liepen, zoo om het aantasten van de leer der Kerk, als om het doorſtrijken van de gebreken en ſlechte zeden der Geestelijken. Twee jaren later werd de Middelburgſche Rethorijkkamer, op last der Stedelijke Regering, opgeſchort, voor den tijd van zes maanden; zullende echter blijven genieten de vijf ſchellingen ter maand, die zij van de ſtad trokken; mits blijvende onderhouden den dienst in de Heilige Kerke (*f*).

Naar mate 's Konings oogmerken door den gewapenden arm, en den nieuwen Bisſchop onderſteund werden, zullen zij zich waarſchijnlijk

voor-

voorzigtiger hebben gedragen. Te Middelburg althans schroomde men niet, zich van hunne hulp te bedienen tot bewaring van de stad.

Toen in het jaar 1567, Middelburg met eene verrassing van de zijde der misnoegden bedreigd werd, onder aanvoering van Pieter Haak, werd de Regering verpligt eene ordonnancie te doen vervaardigen voor de waarneming der dagwacht, zoo te Middelburg als te Arnemuiden; zoodat dagelijks aan ieder der Stadspoorten vier mannen waken moesten; genomen uit de drie Schutterijen, de *Voetboog*, de *Handboog* en de *Kolveniers* of *de Busse*, benevens de *Rederijkers* (*g*).

Ook werd ten zelfden jare 1567, te Middelburg afgekondigd eene ordonnancie, omtrent de Sacraments- of Ommegansdagen, hoe men alsdan in orde zoude gaan; en werd bepaald, *dat alle de Gesellen van den Rotherieke hem zullen vougen om de Proçessie, Ambachten ende Spelen in Ordonnançie te stellen ende voort te doen gaan* (*h*).

Hoedanig het gedrag geweest zij van de Middelburgsche Rederijkers, gedurende de eerste wreedheden van Philips, het gewetensonderzoek; de invoering van eenen nieuwen Bisschop, den afval van Vlissingen en Veere, de belegering der Stad Middelbug, onder het beleid van den Prins van Oranje, en de afzwering van Philips, is mij

wel niet duidelijk gebleken; maar niets is waarschijnlijker, dan dat velen, misschien wel de meesten hunner, de eerste zaden van kennis en beschaving ontvangen, en meer en meer voortgeplant hebbende, ook in den haat tegen Alba en het Geloofsonderzoek, in den afval van Philips, en alzoo in de burgerlijke en godsdienstige hervorming, voorgangers en medehelpers zullen geweest zijn, en, zooveel de omstandigheden toelieten, de maatregelen der Staatsgezinden ondersteund hebben.

Terstond na het overgaan der Stad Middelburg, werden door de nieuwe Regering de drie Schutterijen en de Rethorica gedagvaard, om den volgenden dag op hunne Kamer te vergaderen, en van daar op het Stadhuis gemagtigden te zenden, met volstrekten last, om, benevens Burgemeesteren, Schepenen en Raden, overeen te komen, wegens 's Prinsen eisch over de gemeene redemptie (*i*). En, toen, in het jaar 1575, op de voorstellen der Koningsgezinden tot onderhandeling een antwoord gegeven moest worden, teekenden in Zeeland, wegens Middelburg, de *Burgemeesteren*, *Schepenen* en *Raden*, de *drie Schutterijen* en de *Rethorijkkamer*, *representerende het gandsche Corpus der Stad* (*k*), ten bewijze van den invloed, dien de Rederijkers te Middelburg, in onderscheiding zelfs van de andere Zeeuwsche

Ste-

Steden, die niet Spaansgezind waren, op de openbare raadplegingen nopens de gewigtigste zaken hadden.

§. 8.

Wenschelijk ware het, indien wij de gezelschappen onzer Rederijkers en hun gedrag altoos met een oog van goedkeuring konden beschouwen; maar ook hier moeten wij menschelijke zwakheden en gebreken opmerken. Men kan zeker niet ontkennen, dat de Rethorijkkamers veel nuts gesticht hebben, ter vermeerdering der beschaving, onderlinge aanmoediging, zuivering der taal, hervorming in den godsdienst en verkrijging der burgerlijke vrijheid; maar het zou dwaas zijn het oog te sluiten voor de misbruiken en verkeerdheden, waartoe hunne vereenigingen aanleiding gaven: vooral, nadat, door den aanwas van den Koophandel, de welvaart hier te lande was begonnen toe te nemen. Hier en daar, vooral op de Dorpen, daar nog de meeste sporen der vorige ruwheid waren overgebleven, schijnen zij de regels der matigheid en zedigheid niet altoos in het oog gehouden te hebben, bijzonder bij gelegenheid van het zoogenaamd Papegaai-schieten; eene oefening, die reeds lang in Zeeland plaats had, vooral in Zuid-Beveland, alwaar zij eene

geliefkoosde bezigheid van de ongelukkige Gravin Jacoba geweest was (*l*).

Tot ſtuiting van dergelijke ongeregeldheden, moest eindelijk van hooger hand voorzien worden. — Bij het 37. artikel der Politique Ordonnancie van den 8. Februarij 1583, verbood zijne Prinſelijke Excellentie Willem de I, alle publieke Spelen en Batementen, *als ſchijnende te komen uit weelde, en ſtrekkende tot ontſtigtinge, ligtvaardigheid en ongeregeldheid.* Een verbod, hetgeen de Staten van Zeeland den 6. Julij 1590 vernieuwden; met aanſchrijving aan de Steden, om door de Balliuwen daartegen te waken: *Alzoo men bevind*, (dus ſpreken hun Ed. Mog.) *dat dagelijks inbreekt het verbod, gedaan in het jaar* 1583, *op de publijke Rethorijkers en diergelijke ſpelen ende batementen. Ja, dat ſommige hun gaarne zouden avanceren tot Papegaaij-ſchieten en diergelijke ligtvaardige zaken, in deze tijden zeer onbekwaam, en dat wij nogtans begeeren het voorsz. verbod ſtrictelijk onderhouden te worden, en daar benevens alle papegaij-ſchieten en dergelijke exercitiën, in tijden van weelde gepleegt, belet te worden* enz (*m*).

Dat onze Rederijkers, in het jaar 1589, de plegtige inhaling van Prins Maurits te Middelburg bijwoonden, ſchijnt men uit het Blazoen, waarſchijn-

plechtelijk toen vernieuwd, en waarvan ik een naauwkeurige afteekening hier nevens voege, te mogen besluiten (*n*).

Het draagt het zinnebeeld der Middelburgsche Kamer, *de Boom van Jesse* genaamd, namelijk een oud man, verbeeldende, bij zinspeling op de voorzegging van Jezaia XI. vs. 1 en 10., aangehaald Romeinen XV: 11., den ouden Jesse of Izaï, liggende te bedde, terwijl uit zijn buik een boompje tusschen David en Maria opgaat, op welks top een klein kind gezien wordt; bevattende het randschrift deze woorden:

Uit de wortel van Jesse zal een struyxken rijzen,
En daaruit een bloeme, waardig om prijzen.

In den hoek ter wederzijde van de ruit ziet men de wapens van *Zeeland* en *Middelburg*, en in de boven-punt, dat van *Nassau-Oranje*, met het opschrift, *in minnen groeijende.*

Men weet, hoe hoog de geschillen tusschen Middelburg en Arnemuiden in dit jaar gerezen waren, ter zake van het laden der Arnemuidenaars op het Vlakke; dat, een Deurwaarder van den Hove te Middelburg gevangen genomen zijnde, een der Burgemeesteren van Middelburg, Jan Florissen van Serooskerke, ook toen in Veere is aangehouden en naar den Haag vervoerd, het-

geen

geen zoo euvel bij die van Middelburg genomen werd, dat zij zich van alle Stedelijke raadpleggingen onthielden; dat de Prins, om die geſchillen bij te leggen, en te gelijk te voorzien in de meerdere verſterking van Ostende, waarop de vijand het oog had, den 1. Julij 1689, naar Middelburg is overgekomen, en weinige dagen zich onthouden heeft (o): gelijk zijne Excellentie ook, eenigen tijd daarna, in October van hetzelfde jaar, naar Zeeland ontboden is, om de muiterij van het Krijgsvolk te Liefkenskoek te ſtuiten (p).

Bij een dezer gelegenheden, en welligt bij beide, zullen de Middelburgſche Rederijkers de wacht hebben betrokken, en mogelijk eenig feest gevierd: waartoe dit Blazoen, hetgeen het jaartal van 1589 draagt, gediend kan hebben.

§. 9.

Uit het hier voren aangehaalde is gebleken, hoe vele voorzorgen er bij het Beſtuur, van tijd tot tijd, werden noodig geoordeeld, om den ijver en de ongeregeldheden der Rethorijkkamers te beteugelen. In later tijden werd het zelfs noodig geoordeeld, om den inhoud der openbare ſpelen ſomwijlen te doen overzien, alvorens dezelve toe te laten; waartoe waarſchijnelijk de al te vrijmoedi-

dige en onvoorzigtige taal der Redenaren aanleiding had gegeven, ofte wel dat men vreesde, dat zij den godsdienst te na zouden komen (q). Althans in de Notulen ten Rade der Stad Middelburg, van den 30. Julij 1621, vindt men gewag gemaakt van een Request, waarbij die van de *Rethorica* vertoonden, dat zij bij verscheiden Liefhebbers en Patriotten verzocht werden openbaarlijk speelsgewijze te vertoonen, *de Tyrannie der Spanjaarden en hare adherenten, en hoe miraculeuselijk God deze Landen van derzelver Tyrannie heeft beschermd*, verzoekende over zulks daartoe consent; waarop besloten werd om de compositiën, die van voorsz. vertooninge gemaakt waren, door Heeren regerende Burgemeesteren en den Pensionaris te doen overlezen, ten bijwezen van eenige Predikanten, en op rapport aan den Raad.

Of hier van immer verslag gedaan zij, is mij niet gebleken, veel min of het stuk in het openbaar vertoond zij. Misschien oordeelde de Regering het veiliger zulks af te raden, met vrijheid echter, om het op de Kamer te vertoonen (r). Wat hier ook van wezen moge, niets was in staat, om den ijver der Middelburgsche Rethorijkkamer, haren lust tot de Dichtkonst en openbare spelen, uit te bluschen: zoo als zij dan ook in den wedstrijd ten jare 1641, bij de Vlissingsche Kamer,

de blaauwe Acolije, geopend, drie Prijzen mogt wegdragen (*s*): eene zegepraal, die zoodanig den moed der Broederen aanvuurde, dat zij tot de vernieuwing van hun devies of gildenpenning, schoon in een geringer metaal dan de voorgaande, besloten; zoo als die koperen Penning, dragende het jaartal van 1642, dan ook ten bewijze dient, hoe weinig zij hun naderend verval te gemoet sagen (*t*).

Het zedebederf toch schijnt onder de Zeeuwsche Rederijkers, in weêrwil van vorige Plakaten, merkelijk toegenomen te zijn. In het Plakaat van den 31. Meij 1646, zeggen de Heeren Staten van Zeeland, dat zij onderrigt waren, dat *in verscheide Quartieren dezer Provincie, vele insolentiën en derteiheden gepleegt worden in Rethorijk en battement-spelen, loopen in zotskappen, scandaleuse vertooningen, ongeschikte en onnutte propoosten en andere ligtvaardigheden, die ook zelf op den rustdag des Heeren niet nagelaten worden: waardoor de Vroome geergert en bedroeft, vele zoo oude als jonge luiden verwilderd en woest, en alzoo Gods toorn over Land en Steden gebragt werd*: dat zij mitsdien, om Gods straffen en plagen te voorkomen, en de behoudenis hunner Ingezetenen, zoo veel mogelijk, te bevorderen, hadden goedgevonden te gebieden, dat niemand zich vervordere eenige-

der-

dergelijke Rethorijk- of batement-spelen te plegen, met zotskappen langs straten en wegen te loopen, eenige dergelijke vertoogen, ijdele dartelheden, het zij in woorden of gebaarden, aan te rigten, enz. (*u*).

De afgevaardigden van Middelburg hadden zich met het ontwerp van het Plakaat niet alleen vereenigd, maar er bijgevoegd, dat alle Officieren en Magistraten behoorden te worden gelast, om voorsz. Plakaat naar zijn forme en inhoude te doen executeren, en dat, ingevalle hun daarin, van wie het zoude mogen wezen, eenige feitelijke oppositie zoude komen te wedervaren, hun de sterke hand zoude worden verleend, enz. Waarmede die van Vlissingen en Veere zich vereenigden.

In hoe verre de Middelburgsche Rederijkers aanleiding mogen gegeven hebben tot zulke gestrenge maatregelen, is niet wel te bepalen. Ik vermoede echter, dat zij meest de Kamers op het platte Land betroffen, alwaar niet alleen de beschaving minder, de boerterijen en grappen der batement-spelen meer plat en lomp zullen geweest zijn, en de openbare vertooningen meer aanstootelijk. Bij het 8. artikel trouwens van het Plakaat der Staten van Zeeland van den 24. Januarij 1673, worden de Magistraten en Ambachtsheeren aangeschreven, om niet toe te laten eeni-

eenige *Comoediën*, *Batement*- en *Rethorijk-spelen*, *de geprivilegeerde Kamers of Gilden in de beslotene Steden alleen geëxcipieerd*, enz.

Eindelijk echter schijnt men in Middelburg zich ook aan merkelijke misbruiken te hebben schuldig gemaakt: trouwens uit de Notulen dier Stad blijkt het, dat op den 1. Februarij 1676, aan die van de Rethorijkkamer verboden werd, ooit eenige Comediën, of dergelijke, in het publiek te spelen; wordende nogtans drie jaren later, namelijk den 22. April 1679, hun toegestaan het oprigten en opstellen van eene Loterij (*y*).

§. 10.

Van den arbeid der Middelburgsche Rethorijkkamer is zeer weinig overgebleven, als men let op den ouderdom en de werkzaamheid der Kamer. Twee gedrukte stukjes alleen zijn 'er mij van voorgekomen, behalve eenige losse stukken, die in de werken der andere Kamers overgenomen zijn. Ik bedoel, in de eerste plaats: *het Nederlandsche Treurspel, zijnde de verkrachte Belgica* enz. door *Arent Roggeveen*, *Liefhebber der Mathesis*, *vertoont op het edel Redenhof binnen Middelburg*, *door het Broederschap der edele Bloeme Jesse*, *onder het woort in minne groeisen*-

jende, gedrukt te Middelburg en opgedragen aan Prins Willem III. anno 1669. Het andere is genaamd *Nieuwjaars Gift, aan Mittels Redenhof op de geestige vragen van Pallas, voorgesteld en door de Redenaars en Liefhebbers van de Spruite Jesse, onder het woord in minne groeijende, beandwoord binnen Middelburg in Zeeland den 1. Januarij* 1680, gedrukt te Middelburg 1680 (*w*).

Wanneer de werkzaamheden der Middelburgsche Rederijkers hebben opgehouden, wat er geworden zij van hunne boeken, papieren en briefwisseling, is mij, in weêrwil van herhaald onderzoek, nimmer gebleken. En wat hunne gewone verzameling of de Rethorijkkamer te Middelburg betreft, een ieder kent hare gelegenheid, namelijk op de Markt, ter zijde van het Stadhuis. Zij was nog in het jaar 1816 in wezen, als een bijzonder eigendom, schoon de Broederschap lang te voren verdwenen zij. In eene ruime onderwetsche zaal, zag men nog een Schilderij met beelden der oude Rederijkers, en op de achterplaats een nieuw gebouw, van den jare 1675 denkelijk, kenbaar aan de Wapenschilden van de Hoofden der Broederschap. Blijkens Stads rekeningen, was in het vorige Gebouw het Landregt gehouden van den jare 1579 tot 1648 (*x*).

Meer is mij van dit oud en aanzienlijk gezelschap niet voorgekomen. Het is er geweest, en was sints lang niet meer! — Hoeveel nut het ook moge gesticht hebben ter beschaving van Taal- en Dichtkunde; ter bevordering der hervorming in den godsdienst, ter aanwakkering der Vrijheidsliefde: het is gesloopt! Gelijk ook in het laatst van het jaar 1816, de overgebleven Rethorijkkamer te Middelburg afgebroken is, zoo dat er niets meer, dan dit Blazoen en eenige harer Gildepenningen, van hare vorige grootheid is overgebleven.

Hoezeer wij ons ligt dat verlies getroosten, zou nogtans de kennis van den oorsprong, de werkzaamheden en lotgevallen van de onderscheidene Nederlandsche Kamers van Rederijke, welligt bevorderlijk kunnen zijn aan de Letterkundige Geschiedenis dezer Landen.

Dat wij inmiddels niet weigeren, mijne Heeren! den arbeid onzer voorgangeren, hoe eenvoudig en gebrekkig ook, te waarderen, en danken wij den Vader der Lichten, dat het Hem behaagd heeft hunne en andere pogingen ter verlichting en beschaving te zegenen: zoo zullen wij krachtig worden aangespoord, om, ingevolge zijn heerlijk doel, voortgaande, ons meer en meer op de uitbreiding van kennis en weten-

schap-

ſchappen toe te leggen, waartoe ik van harte wenſche, dat ook de pogingen van de beroemde Maatſchappij der Nederlandſche Letterkunde zullen mogen dienstbaar zijn en gezegend worden.

AANTEEKENINGEN.

(*a*) Voeg hierbij *C. T. Haug*, *Brieven over het Nationaal Tooneel, en Nederlandsche Letterkunde*, te Amst. 1803, overgenomen in *de Algemeene Konst- en Letterbode van* 1805, No. 9, 10, 11, 14, 16; en *Zeelands Kronijk-Almanach van* 1786. bl. 997—1039.

(*b*) *Van Wijn*, *Histor. Avondst.* bl. 347—368.

(*c*) *Boxhorn*, *Nederl. Hist.* bl. 171. en volgende.

(*d*) *Boxhorn*, *Kronijk van Zeeland*, I Deel bl. 177.

(*e*) *Ermerins*, *Beschr. van Vosmeer*, bl. 59.

(*f*) Nopens de Geestelijke Gestichten in Middelburg, zie men de *Historische Aaneenschakeling van den* waardigen en naauwkeurigen *A. 's Gravezande*, *in de ophelderende Bijlagen*, §. 3, 4, 5, 11 tot 19.

(*g*) *Kronijk van Vlaanderen*, II. Deel, bl. 472.

(*h*) *'s Gravezande*, t. a. p. bl. 459.

(*i*) *Kronijk van Vlaanderen*, I. Deel fo. 169.

(*k*) *Excellente Kronijk van Vlaanderen*, Cap. 35.

(*l*) *Mieris*, *Charterboek*, IV. Deel fo. 815.

(*m*) Ald., IV. Deel fol. 1018—1022.

(*n*)

(*n*) *Boxhorn*, *Kron. van Zeel.* II. Deel, bl. 204 en 212.

(*o*) *Reigersberg*, *Kron. van Zeel.* II. Deel bl. 207.

(*p*) *Goudsch Kronijkje*, bl. 127.

(*q*) *Vaderl. Hist.*, III. Deel bl. 526.

(*r*) *Reigersberg*, t. a. p. bl. 206. en *Meijeri Annales Flandriae*, *ad a.* 1439.

(*s*) *Vaderl. Histor.*, III. Deel bl. 530.

(*t*) *Achter het Goudsch Kronijkje*, bl. 273.

(*u*) *'s Gravezande*, t. a. p. *Bijlage* VIII.

(*v*) *Boxhorn*, *Kron. van Zeel.* I. Deel bl. 177.

(*w*) *Erasmus* kwam op het Kasteel Zandenburg in het jaar 1499, *Reigersberg*, *loco cit.* II. Deel bl. 350. Hij moge de bespotting der kerkelijke gebreken door de spelen der Rederijkers niet ongaarne gezien hebben; evenwel sprak hij openlijk tegen de kluchtige Schouwspelen, die zich de Geestelijken veroorloofden, om het Volk te vermaken: en keurde zelfs in zekere mate af de ernstiger vertooningen van 's Heilands Opstanding, van zijne Hemelvaart en van de uitstorting des Heiligen Geestes. Zie zijnen schoonen brief, tot aanprijzing van het lezen der H. Schrift van Januarij 1522, in het Nederduitsch overgenomen, in *de Boekzaal van Mei en Junij* 1818.

(*x*) Blijkens een afschrift van hetzelve Privilegie uit de Secrete kas der Stad Middelburg, No. 315.

KOPIE van het Privilegie, door den Raad van Middelburg gegeven aan de Rethorijkers, aldaar den 17. Maart 1514.

„ Allen den ghoenen, die dese jegenswoordige Letteren sullen sien ofte horen lesen Burchmrs Schepenen eñ Raedt van den Stede van Middelburch in Zeelandt, Saluit! doen te wetene, dat wy ten eenstigen versouke eñ begeerte van den Overdeken, mitsgaders den Prinçe, Deken, Beleders en allen ghemeenen Geselschappe der Rhethoryken binnen dezer Stede van Middelburch hebben heinuiden mits desen onse Letteren gegonnen eñ geconsenteerd eene Ordonnancie derselve Rethorijke aangaande, omme die van nu voortaan te worden onderhouden, in maniere, hier na volgende;

„ Ordineeren eerst ende alvoren te wesen Jan Danekaerts Jr. hoeren Overdeken uit der Wet-Scepene, omme te wesen hoirlieden principaal Gouverneur eñ Overhoofd.

„ Sullen ojc gehouden wesen alle jaren te comene by Burchmrs eñ Scepenē, omē te begheren hoer Overdeken uitter Wet.

„ Ordineeren voirt dat die van den Rethoriken hebben sullen dertien Tabbeertdragers, te wetene Govaert Arents Jr., Willem Nuyshels, Jan de Landmeter, Jan Lucas, Adriaen Boele Jr., Olevier van Belle, Jan Pietersf, Willem Doensse van Biervliet, Jan Claysfen, Balten Adriaensfen, Huge Meensfen,

„ Splin-

„ Splinter Arentsen eñ Jan Adriaansen Jr. ende heb-
„ ben dit jegenwoordich jaer gehad elk een Nobel en
„ haere cleedinge is geweest roet.

„ Ordineren vooirts dat deselve van de Rethorykes
„ van ñu voortaan tot eeuwighen dage zullen hebben
„ voor haren Patronesse Sint Anne van der Kerken
„ van Westmonster, en aldaar hare diensten doen, ge-
„ lyk zy tot nog toe gedaan hebben, en nergens el-
„ ders.

„ De Voirs. Stad zal jaarlycx onderhouden hoirlie-
„ der Speelwagen zonder hoirlieder cost.

„ De Voirs. Stad zal hem luiden gheven ter maent
„ vijf schell. grooten tot onderhoudenis van hoirlieder
„ *Camer*, mits condiciën en voirwaerdē, soo wanneer dat
„ de stad eenighe vieñ (victoriën) maect ofte eenighen
„ triumphe bedrive, zoo zullen deselve van de Retho-
„ rike gehouden zijn te spelen, ende der Stad eere
„ daarinne te bewaren, 't zy by batementen oft staan-
„ de spelen.

„ Sullen voirts oic gehouden zijn jaerlicx te spelen
„ derthien staande spelen, ende bovendien nog ge-
„ houden zijn te spelen in de jaermarct alle soñdaghe
„ en alle heilige dagen en insgelijks wanneer de Scut-
„ ters opscieten zullen.

„ Eñ oic zullen zy gehouden sijn te spelen joris-
„ daghe, sinte Sebastiaans daghe eñ als de Cleuveniers
„ hoeñ feeste houden van den zeven Weēn, welke
„ spelen sullen wesen spelen van Genuchte.

„ Zullen voirts gehouden wesen te spelen op der
„ Stadhuis, als nyen avont en derthien avont, naar
„ ouder costume.

 „ Zul-

„ Zullen oic gehouden zijn op Sacramentsdag ende
„ ommegangsdag te ſpelen den ommeganck, ende pro-
„ çesſie in ordinancie te helpen ſtellen eñ onderhou-
„ den.

„ De voirz. ſtad zal oic gehouden weſen, alle vier
„ jaren eens, te geven elken van den Tabbaertdragers,
„ als dan weſende, elc eene Nobel.

„ Dit hier nair volghende is al zulke ordonnañ als die
„ Prinçe, Deken, Beleeders eñ ghemeen Geſelſchap-
„ pen van den Rethoryke in Middelburch, by advize
„ eñ wille van Bailliu Burchm̄rs eñ Scepene, geordi-
„ neert en gemaect hebben, by den welcken die geordi-
„ dineerde Tabbaertdragers en oik mede de Gildebroe-
„ ders hem luiden regeeren eñ reguleeren op te breu-
„ ken eñ peynen hierna volgende.

„ Eerst dat dezelve derthien gezellen alzo geordi-
„ neert niet en zullen mogen getogen worden in eeni-
„ ge van de drie andere Gilden, maar zullen daer inne
„ ſterven, ten waere of zy getogen waren eñ geordi-
„ neert in ander officie, daar zy den tabbaert mede
„ verliezen zouden.

„ Item dat de Overdeken, Prinçe Deken en belee-
„ ders zullen mogen ontfangen alzoe veel Gildebroe-
„ ders, als hem luiden ſtaen om̄ te ontfangen nut eñ
„ oirboir wezende ter Rethoryke.

„ Item dat dezelve Gildebroeders alſoo als voirs.
„ ſtaat ontfangen zynde, zullen gehouden zyn alzoe
„ dicwyls als de Tabbaertdragers cleeden zullen, tot
„ hoiren coste te makene eene rock van deſelve ver-
„ wen eñ coleure, dat de Tabbaertdragers cleeden

„ zul-

„ zullen, welke cleedinge eñ coleure by die van der
„ Wet geordineert worden zal, gelyk in andere Gil-
„ den; ende de Gildebroeders zullen gehouden zyn
„ haren devise van silver ofte van bourdinē te dragene
„ op hare borst, en dat op de boete van vyf scellin-
„ gen groete.

„ Item dat zoe wanneer eenig van de voirs. Tab-
„ baertdragers sterft, ofte in eenighen anderē officieē
„ getogen word, dat hy als dan zyne paruē laten zal
„ den Gilde ofte zyne Vrienden oft erfgename zullen
„ die mogen lossen mēt eener Nobele, zoe zy eene
„ nobel gehadt hebbē van dē stadt.

„ Item dat alle Gildebroeders in 't voolrs. Gilde
„ *stervende* zullen mogen betalen hare dootscult mit
„ twee schell. groeten vlaamsch.

„ Item zoe wes spil geordineert eñ uitgegevē wort
„ by den Deken eñ beleeders der vooirs. Gilden tot
„ eere van de stadt, het zy staande spil ofte esbate-
„ ment, soe wye de rolle wedersegt, hem gepresen-
„ teert by Deken, beleeders ofte den gezworen Ca-
„ merbode, zoe dikwils eñ menigwerfen dat gheboirt;
„ het zy Tabbaertdrager oft Gildebroeder, sal verboe-
„ ren, in een staande spil, telcker reys, vyf scellin-
„ gen zwarten, eñ van een esbatement twee scellin-
„ gen zes penningen zwarten.

„ Item zoe wat Tabbaertdrager ofte Gildebroeder
„ eenige rolle ontfangen heeft, eñ niet bereet en ware,
„ omē ten genoemden dage te spelen, ende mē daar
„ by belet ware, sal verbeuren, in een staende spil
„ twee pond zwarten, en in een esbatement spil een

„ pond zwarten, hem en lette zaecke oft' zin die men
„ merckeliken bethoenen mochte.

„ Item soe wes Tabbaertdrager of Gildebroeder die
„ wete gedaan wort 't zynen huyse ofte een zynen
„ persone bij den Gilde knape omē te comen accor-
„ deeren, en nyet en comt soe dat die andere gesellen
„ daar by verlet zyn, sal verbeuren, in een staende
„ spel vier scellingen zwarten, en dat soe dickwyls
„ ende menigwerfven als dat gheboert sal, hem en lette
„ saecke oft zin die hy bethoenen mochte.

„ Item omē dit Gilde en geselschap te houdene in
„ eendrachtigheit, zoe zal men onderhouden een Colf-
„ ne, naar ouder costume, dewelcke colfne onder-
„ houden worden zal by twee en twee, beghinnende
„ van Prinçe eñ Deken tot den eynde toe. En de
„ Tabbaertdragers sullen gehouden zyn te betalen voir
„ haar colfne drie scellingen zwarten, en de Gildebroe-
„ ders twee scellingen zwarten, en deze Colfne hou-
„ den de wete hebbende by de ghemeenen Gildekna-
„ pe, zullen gehouden zyn zelve te comene op de
„ boete van dobbel Colfne en daer en boven te beta-
„ len haer gelach.

„ Item deze voirs. gesellen, vergaderd zijnde op
„ hoirlieden Camer, en zullen geenerhande spil spe-
„ len, noch eenighe dorperheid noch vileynicheit spre-
„ ken wetens en willens, en dat op de boete van
„ twee scellingen zwarten.

„ Item zoe wye by den Priē Deken eñ gezworen
„ ontfangen worden sal, in dit voors. Gilde, nut en
„ oirboir wesende ter Gilde sal betalē zyne voirs. in-

„ comp-

„ compste tot profyte van den Gilde en de gemeenen
„ geselscappe, twaelff scellingen zwarten en den Gilden
„ knape twee scell. zwarten.

„ Item zoe wye by den Gilde knape ontboden wort
„ te comene ter Camer, by laste eñ bevele van den
„ Prinçe, Dekens ende beleeders eñ nyet en quame,
„ sal verboeren twee grooten, hem en lette sake oft
„ zin die hy bethoenen mochte.

„ Item dat zoe wy in dat voirs. Gilde sterft het zy
„ Tabbaertdrager of Gildebroeder, zoe sullen de voirs.
„ voirs. Tabbaertdragers eñ Gildebroeders gehouden
„ zyn te komen offeren elc mit zynen paruš, ende
„ dat op te boete van een pond was, ten profyte van
„ den outere van Sinte Anne in Westmonster, hen-
„ lieden letten saecke oft zin die hy betoenen mochte.

„ Item dat zoe wanneer eenigh van den Tabbaert-
„ dragers gestorven en overleden es zoe sullen Prince,
„ Deekeñ ende beleeders gehouden zyn ydere oud
„ Deken in handen te gheven drie of vier van den
„ Gildebroeders, omš die gepresenteert te worden
„ Burchmrs eñ Scepene, omš daar een uyt te kye-
„ sen, die Burchmrs en Scepenē believen zal.

„ Item zoe wye Deken der voirs. Gilde gecoren
„ wesen sal, zal gehouden zyn alle jare achte of ten
„ veertien daghen naar hoeñ feestdach, rekening en
„ bewys te doene van al zulcke boeten en andere ont-
„ fangen, als by hem dat jegenswoordige jaer ontfan-
„ gen en waergenomen wesen zal, en dat in presentie
„ van den oud Deken: insgelyx van tin ende juweelen
„ der Cāmer toebehoorende.

„ Item

„ Item zoe wes gescillen op te Camer der Retho-
„ rycke, ofte daer Prinçe Deken mitte gemeenen ge-
„ sellen vergaderd zyn, sal deselve Prince en Deken
„ dat mogen paysen naer gelegenheit der saeke, ten
„ ware van crime, daar mē van vechtsweghe of scul-
„ dig ware punicie te lyden, behouden den Heere
„ zyne boete.

„ Ende alle deze boeten zal men innene den ghe-
„ diese verboeren sullen, op dobbel boeten.

„ Deze voirsz. Ordonnancien ende elck punt van
„ dien sal altyd staan tot verbetering van de Heeren
„ van der Wet, en sullen die mogen corrigeeren,
„ meersten ende minderen, alsoe dicwyls als 't hen-
„ lieden believen sal.

„ Des 't oirconde zoe hebben wy dese Letteren ge-
„ daan zeghelen mette zeghele ter saeke der voirsz.
„ Stede van Middelburcgh hier aan uithangende op
„ ten XVII. dagh in Maerte in 't jaer onzes Hee-
„ ren Duyst vyf honderd en veerthiene, naar 't scry-
„ ven 's Hoefs van Hollandt (in margine stond) Cla-
„ rissen, (ter linker zyde staat) Gezegeld met 's Stads
„ zegel in groenen wasse."

(*y*) *De Schrijver van Zeelands Kronijk Almanach* 1786, bl. 1030. teekent aan, dat er in 1519, in de Kerk van St. Pieter te Middelburg een stellagie gemaakt werd voor de Rederijkers van Veere, om daarop te spelen.

(*z*) *Kron. van Zeeland*, II. Deel bl. 384.

(*a*) *Te Water*, *Reform van Zeeland*, bl. 2 en 3.— *'s Gravezande 200 jarige Gedachtenis van de Sijnode te Wesel*, bl. 25.

(*b*) *Hooft*, *Nederl. Hist.* I. B. bl. 36. Welke voortref-

treffelijke Schrijver verdient op dit stuk te worden nagezien.

(*c*) *Te Water, loco cit.* bl. 16.

(*d*) *W. Kops, Schets eener Geschiedenis van de Rederijkers*, bl. 244—247.

(*e*) *Groot Plac. Boek*, I. Deel fol. 463. en *Vaderl. Hist.*, VI. Deel bl. 71.

(*f*) *'s Gravezande, Hist. Aaneenschakeling*, bl. 118.

(*g*) *Ibidem*, bl. 69 en *Bijlage* VIII en XXX.

(*h*) *Ibidem*, bl. 357—459.

(*i*) *Ibidem*, bl. 69.

(*k*) *Aanmerkingen op de Vaderl. Hist.*, VII. Deel bl. 27.

(*l*) *Boxhorn, op Reigersberg*, II. Deel bl. 200.

(*m*) *Notulen van Zeeland* 1590, bl. 36, 99.

(*n*) Ik heb het Blazoen van de Middelburgsche Rethorijkkamer, hetgeen in het jaar 1805, door de Bestuurderen van het Wijnkoopers Gilde aan het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen geschonken werd, en in deszelfs gewone Vergaderkamer is opgehangen, naauwkeurig laten afteekenen, zoo als het gecouleurd is, en voege de afbeelding daarvan, mitsgaders die van den koperen Gildepenning van 1642, hier nevens.

(*o*) *Bor, Nederl. Oorl.* 26. B. fol. 48.

(*p*) *Van Meteren, Historien*, fol. 283. c.

(*q*) Om zich een denkbeeld te vormen van de spelen van zinne, de intreden der Rederijkers en dergelijke, zie men de *Constitooneide Juweel bij de loffelijke Stad Haarlem, ten verzoeke van Trouw moet blijken, in het licht gebragt en gedrukt bij Zacharias Heijns tot Zwol* 1607.

(*r*) Bij Plakaat van de Staten van Zeeland van den

9. Junij 1695, werd van nieuws voorzien tegen *Kamerspelen*, *Poppen* en *Ausfae-spelen*, zie *Groot Plac. Boek*, IV. Deel fol. 1038. Misschien echter waren de Kamers ten platten Lande hier voornamelijk bedoeld.

(*s*) *Vlisfings Rede-Lusthof*, bl. 8. te Vlissingen 1642.

(*t*) *In Zeelands Chronijk Almanach van* 1788, vindt men eene afbeelding van dezen Gildepenning en van de plegtige Optogten der Middelburgsche Rederijkers.

(*u*) In Holland hadden de ongeregeldheden der Rederijkers ook dergelijke voorzieningen noodzakelijk gemaakt. Vergelijk een Plakaat van Prins Maurits van den 9. Augustus 1587, in het *Groot Placaat Boek*, I. Deel fol. 466, en een soortgelijk van de Staten van Holland en West-Friesland van den 11. Maart 1711, in het *Groot Placaatb.*, V. Deel fol. 83 en 593.

(*v*) Van de Vlissingsche Rethorijkkamer vindt men nog een stukje van het jaar 1672, genaamd *Neerlandts vallende oorsaeck en hulpmiddelen, aangewezen in verscheiden antwoorden op de Vrage, waarom kreeg Nederlant in dit jaar sulken krack?* Men bespeurt in de antwoorden den ongelukkigen geest des tijds. — De Vlissingsche Rethorijkkamer werd vernietigd bij besluit van den Raad van Vlissingen van den 13. December 1676. — Van haar Gebouw, weleer in de Weststraat, is niets meer overgebleven.

(*w*) Men vindt de antwoorden op deze geestige vra-

vragen bij *J. Willemsen Sions Zielbanketten*, bl. 543 tot 557. Derde druk. — De vragen betroffen deze vier onderwerpen: 1. Waarom Adam slapen moest, toen hem Eva ter Vrouwe werd gegeven? 2. Waarom Eva niet uit aarde gevormd zij? 3. Waarom zij gemaakt zij uit het middenlijf? en 4. Waarom uit een rib alleen?

(x) In de meermaal genoemde *Chronijk Almanach van Zeeland van het jaar* 1786, vindt men meer bijzonderheden aangaande dit gebouw aangeteekend.

VER-

VERHANDELING

OVER

ZEKERE BELASTING OP HET BROUWEN VAN BIER,

ONDER DE BENAMING VAN

HET REGT VAN DE GRUIT,

VAN OUDS IN DE NEDERLANDEN HEBBENDE PLAATS GEHAD; DESZELFS OORSPRONG, AARD EN BEDUIDENIS:

DOOR

Mr. W. C. ACKERSDYCK.

* * *

Het is bekend, dat, zoo hier te lande, als elders, *van ouds* vele vorderingen of zoogenaamde geregtigheden hebben plaats gehad, die thans zeer vreemd voorkomen; dezelve waren wel meestal, vooral in de Provincie Holland, reeds lang afgeschaft of in onbruik geraakt, voor dat die bij de verandering in de landsregering, ook zonder eenige schavergoeding aan de bezitters, ten eenen male zijn vernietigd; enkele echter bestonden toen nog.

Onderscheidene Schrijvers over de Vaderlandsche oudheden en gebruiken hebben daarover gehandeld; het is mijn oogmerk niet, dat alles hier bijeen te zamelen. Slechts moet ik aanmerken, dat zoodanige vreemde geregtigheden, onder anderen wel bijzonder bekend, en tot de laatste vernietiging toe, in zwang gebleven waren in dat deel der vereenigde Nederlanden, hetwelk onder

den naam van Staats, en naderhand, Bataafsch Brabant tot de Republiek plagt te behooren, en nu, onder den naam van Noordbrabant, een der Provinciën van dit Koningrijk uitmaakt. Alleen diene daarvan tot een staaltje, hetgeen mogelijk in geen andere streken van ons Vaderland zoodanig is bekend geweest, „ *het ambacht van den vercken te besien*", hetwelk in de oorspronkelijke brieven in dier voege beschreven wordt: „ Het ambacht van den vercken te besien overal „ in de Stadt en Meyerij van den Bossche, om „ dat te bedienen oft te doen op sulcken last en „ loon als van ouds daertoe gestaan heeft, en „ dat nyemant in de selve Stadt oft Meyerije eeni- „ ge vercken mag besien oft doen besien op een „ seeckere peene." Men kan daaruit genoeg opmaken, waarin hetzelve bestond, zoo als ook *het bezien ampt der verkens* elders bekend was, gelijk onder anderen blijkt uit het voorschrift op dat werk gemaakt, bij den Raad der Stad Utrecht den 5. van Louwmaand 1575 (*a*); — maar gansch vreemd is het, dat dit zoo onedel ambacht door Hertog Jan van Brabant, bij brieven van den 10. van Zomermaand 1419, als een uitsluitend regt te leen werd opgedragen aan Jonker

(*a*) Zie *Utrechts Placaat-Boek*, III. Deel bl. 835.

ker Henrik van Amerzojen zijnen Secretaris, zoo als hij en zijne nazaten dat ook te leen gehouden hebben, en hetzelve ten leen-registere van het Leenhof van Brabant in 's Hage, tot de affchaffing der leenen toe, bekend ftond. Andere min vreemde zoogenaamde geregtigheden, die in dezelve landftreek plagten plaats te hebben, van den *houtfchat*, van *hoven en erven*, van *korweiden*, van den *trekvisch*, van *zwanendriften* enz., wil ik niet ophalen; maar daar ik bijzonder bij dezen op wil nederkomen, is de zoogenaamde geregtigheid van *de Gruit*.

In onderfcheidene ftreken van ons Vaderland, is dat regt van ouds bekend en in gebruik geweest, maar mogelijk nergens anders, dan in voorgenoemd Noordbrabant, heeft hetzelve tot de laatfte algemeene vernietiging toe plaats gehad. Velen hebben van dat regt van *Gruit* gemeld, over de beteekenis en afleiding van het woord, den aard en oorfprong van die geregtigheid hunne gedachten opgegeven, en daar onder onze Vaderlandfche Gefchiedfchrijver *J. Wagenaar* (*b*): maar ook velen hebben eene verkeerde of min duidelijke opvatting daaromtrent gehad. Zelfs de geleer-

(*b*) *Amfterdams Gefchiedenisfen*, 8vo. II. Deel bl. 74.

leerde Professor *Bondam* toont, het niet zegt te hebben begrepen, wanneer hij zegt: „het gruit„geld, *fermentum* in 't middeleeuwig latijn ge„naamd, was dat regt van belasting, 't welk „de Heer van den lande trok, wegens het brou„wen van bier, 't geen wij thans bier-accijns „noemen (*c*)", en, wanneer hij, tot uitleg van het regt van de Gruit, verwijst naar de *Observationes practicae* van *J. Schraffert*, die zich daar weder beroept op de beschrijving der Stad Bommel, door *J. J. van Hasselt*, waar men een gansch onvolkomen en veelal beuzelachtig berigt daaromtrent vindt (*d*). — Beter begreep het de Heer *de Lange van Wijngaerden*, volgens wien, onder de Domeinen der Heeren van der Goude, mede was de Gruit, „of het regt (zegt hij) om „mout of diergelijke bereiding te mogen ma„ken, om bier te brouwen (*e*)." Het een en ander kan echter, mijns inziens, in een meer helder daglicht gesteld worden.

Gruit

(*c*) In zijne aanteekeningen op het *Charterboek der Hertogen van Gelderland*, bl. 418. Welk verkeerd begrip hij mede elders aan den dag legt.

(*d*) In dezelfde aanteekeningen, bl. 84 (e).

(*e*) Beschrijving der Heeren, en van de Stad der Goude, I. Deel bl. 610.

Gruit (*f*), was *zeker plantgewas* of *kruid*, hetwelk de brouwers in het bier mengden, zoo als Mr. *P. H. van de Wall* het uitlegt, in zijne *aanmerkingen op de Handvesten van Dordrecht* (*g*), instemmende met *van Rhijn*, in zijne aanteekeningen op de *Historie van het Utrechtsch Bisdom* (*h*), en met *Spelman* (*i*): of het *mout*, zoo als *Wagenaar* het verklaart, terwijl voorzeide *van Rhijn* te regt aanmerkt (*k*), dat *Gruit* een *natte waar* was, die in vaten gedaan werd, blijkens een brief van *St. Lambert* 1324 (*l*). In Frankrijk verstaat men ook door het woord *Gruau* hetzelfde. *Menage* zegt, in zijn *dictionaire Etymologique*: „On appelle ainsi à Paris, en Anjou, „au Maine, en Normandie, et en plusieurs autres „lieux de France, la farine d'avoine, avec laquelle „on fait une sorte de bouillie delicieuse, appellée „aussi *Gruau*, de *Grutellum*, diminutif de *Grutum*;" en dat men reeds in de elfde eeuw door

(*f*) Hetgeen men ook gespeld vindt: „grwt, gruit, „ghruit enz." Zie *Bondam*, ter aangeh. plaatse, bl. 84 (ff).

(*g*) I. Stuk, bl. 157.

(*h*) III. Deel bl. 119.

(*i*) In *Glossario*, voce *Grutum*.

(*k*) In zijne *Beschrijving van Delft*, bl. 617.

(*l*) *Handvesten van Dordrecht*, I. St. bl. 158.

door *Grutum* zoodanig mout verstond, duidt een diploma aan, behoorende tot den jare 1046 (*m*), waarin *Grutum* wordt omschreven: „ *Materia* „ *unde levarentur cerevisiae.*"

Maar men heeft niet opgemerkt, dat het woord *Gruit* hetzelfde is als *Kruit*, hebbende het gebruik de *G.* in *K.* veranderd, welke verwisseling niet ongewoon is, zoo als de Heer *M. Siegenbeek* heeft aangetoond (*n*); en dat zulks inderdaad zoo is, blijkt uit een duidelijk voorbeeld. In een nog oorspronkelijk voorhanden voorregtsbrief, door Hertog *Jan van Brabant* aan de Stad Hertogenbosch verleend, donderdag na dertiendag 1329, leest men, artik. 6: „ Ende sal de „ Scoutheijt sculdech sijn den Scepenen teten te „ gheven, ende haer *Gruijt* oec te gheven:" het zal wel geen twijfel lijden of *Gruijt* is daar hetzelfde als *Kruid*. De Commentator over de Bossche Kostuimen (*o*) vermeldt den inhoud van dien artikel dus: „ in privilegio additur, „ quod Scultetus teneatur in unoquoque judicio „ annali Scabinis administrare prandium et con-

(*m*) In *A. Miraei Oper. Diplomat.*, Tom. I. pag. 63

(*n*) Bekroonde Prijsverhandeling, bl. 62. en *Verhandel. over de Nederduitsche Spelling*, bl. 164.

(*o*) Op den 2. artikel van den 23. Titel.

„ fueta *Aromata.*" *Du Cange* zegt (*p*): „ *Specierum* feu *Epices* appellatio fumitur pro falariis judicum, quibus, cum iis nulla ex legibus praeberentur a clientibus, quorum lites dijudicabant aut infpiciebant, licitum tamen erat, levioris momenti et pretii donativa recipere." En zoodanige *Species*, of *Espices*, waren het dan zeker, die in voorzeiden voorregtsbrief verftaan werden onder den naam van *Gruit*, waarvoor men nu *Kruid* zegt.

Tot het bereiden nu, verkoopen, en afleveren van die *Gruit*, heeft men al vroeg hier en daar *Gruithuizen* of *Gruitfteden* opgezocht, en perfonen, onder den naam van *Gruiters*, daarover aangefteld: zoodanig, dat alle bierbrouwers daar hun *Gruit* moesten, en nergens elders mogten halen, hetgeen het regt van de *Gruit* genoemd werd, en hetwelk vele eeuwen heeft ftand gehouden.

Reeds in de tiende eeuw had zulks plaats. In een Diploma van 998, en in een van 1013 (*q*), leest men: „ Negotium generale fermentatae cervifiae, quod vulgo *Gruit* nuncupatur." En zulks

(*p*) In *Gloffario mediae et infimae Latinitatis* in voce Species.

(*q*) Beiden bij Heda, pag. 95 en 100.

zulks als eene geregtigheid in de plaats Bomele, aan de Kerk van *St. Marten* te Utrecht geschonken. In het voor vermeld Diploma van 1046, leest men: „ *Grutum* oppidi *S. Trudonis*, hoc „ est potestas ponere et deponere illum, qui materiam faceret, unde levarentur cervisiae, et de „ singulis cervisiis, quae brasficarentur in oppido, sex picanos suscipere." In een brief van 16. Mei 1322 (*r*), komt voor het *Gruithuis* te Dordrecht, hetgeen de Graaf van Holland met de Alamen of vaten daartoe behoorende, aan Ghisebrecht Malegijs voor vier jaren verpacht: en, in eenen van 14. September 1324, worden daarbij vermeld: *de gruytsteden*, die binnen Zuyt-Holland liggen. *Van de Wal* teekent er bij aan, dat dit onder anderen plaats had te Besoien, volgens een' brief van 1339 (*s*). Nog in een' brief, van Hertog Philips van Brabant van 31. Mei 1460 (*t*), wegens de Gruitsteden in de Meijerij van 's Hertogenbosch, leest men: „ dat niemant binnen Godevaerts van *Cuyck Gruytstadt* van St. Oedenrode geoirlofst was, ennich bier te brouwen

(*r*) In de *Handvesten van Dordrecht* door *v. d. Wall*, V. St. bl. 150.

(*s*) In het *Charterboek van Mieris*, II. Deel bl. 600.

(*t*) Waarvan een afschrift onder mij.

„ wen ofte te vercopen, sonder de *Grugte* aen „ hem te nemen oft hem van den regte derselver „ te verneugen."

Uit al hetwelk dat gebruik, omtrend *de Gruit*, reeds in de tiende, en nog in de vijftiende, eeuw plaats gehad hebbende, genoegzaam blijkt. En mogelijk moet men den oorsprong daarvan nog vroeger zoeken. Welligt heeft daartoe aanleiding gegeven het voorschrift van Keizer Karel den Grooten, luidende: „ Ut unusquisque judex in „ ministerio suo *bonos* habeat *artifices*, id est, fa„ *bros* ferranos etc. siceratores, id est *qui cerb*„ *visiam*, vel pomatium, vel piratium, vel aliud „ quodcunque liquamen ad bibendum aptum fu„ erit, *facere sciant* (*u*)."

Het oogmerk van dien maatregel, dat de bierbrouwers de *Gruit* uit de *Gruithuizen*, daar dezelve door daartoe aangestelde *Gruiters* werd bereid en afgeleverd, moesten halen, is niet verborgen; te weten, men had zulks ingevoerd, ten einde er *beter bier* zou gebrouwen worden, en een ieder verzekerd wierde, dat men *goede Gruit tot het brouwen* van bier bezigde. Een duidelijk bewijs van dat oogmerk vindt men in het meer aangehaalde Diploma van 1046. *Adalbero*, Bisschop

(*u*) *Capitul. Caroli M. de Villis*, a. 800. Cap. 45.

schop van Mets, verhaalt daarbij, waarom de Kloosterbroeders van het Klooster van St. *Trudo* van zijnen voorzaat verzocht en verkregen hadden het regt van de *Gruit* in de Stad van St. *Trudo*: „ hoc est potestatem ponere et deponere illum, „ qui materiam faceret unde levarentur cervi- „ fiae, — fcilicet *ut eorum potus, qui eatenus* „ *vilior habebatur, postea quodammodo meliora-* „ *retur*." Het zal dan ook om dezelfde reden zijn geweest, dat er in voorzien werd, dat er geen meer bier gebrouwen werd, dan er aan den *Gruiter* was aangegeven, en waartoe hij de *Gruit* uitgeleverd had, zoo als te zien is in een Diploma van 16. Mei 1323; en geen wonder, dat men zoodanige voorzorg gebruikte, wanneer het bierbrouwen eene zaak was, die eigenlijk *door vrouwen* werd uitgeoefend, zoo als *Du Cange* aanteekent (*v*), dat in de dertiende eeuw in Schotland en Duitschland plaats had, hetgeen men ook wel op de Nederlanden mag toepassen. De Schrijver, dien hij aanhaalt, *Caesarius Eysterbach* of *Heisterbach* (*w*), die in 1225 schreef, [illegible] en [illegible]

(*v*) In zijn *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis, in voce: Braxatrix: sub voce: Brace.*

(*w*) *Illustr. Miraculor. et Historiar. Morabil.*, Lib. 8. Cap. 26.

Abt was in de Abdij van *Villers* in Brabant (*x*): en die gewoonte hier te lande kan men ook opmaken uit den 18. artikel van den hiervoor aangehaalden Bosſchen voorregts-brief van 1329, waarin men leest: „ So wat porter *een wijf* heeft „ *die pleecht* te backene oft *te brouwen*, die mach „ overmits haer verliefen een ghebeck broets oft „ een ghebruut biers." Toen het uitleveren van de *Gruit* door den *Gruiter* uit de *Gruithuizen* in onbruik was geraakt, en alzoo dat middel van toezigt over het brouwen van bier vervallen, heeft men andere voorzorg daaromtrend in het werk gesteld. Men verpligtte de brouwers, alvorens zij tot verkoop zouden brouwen, met heiligen eede te zweren, dat zij geen ander koorn zouden brouwen, dan hun werd voorgeſchreven. Zulks vindt men bij ordonnantie van Schepenen, gezworens, raadslieden, dekenen van de ambachten en de gemeene Stad van den Bosch van 3 Februarij 1444 en 7 September 1445 bepaald (*y*): en zelf werd den brouwers voorgeſchreven, hoeveel graan zij moesten ſtorten in een gebrouw, en hoeveel vaten zij daarvan brouwen mog-

(*x*) Zie *G. J. Vosſius*, *de Hiſtoric. Latin.*, Lib. 2. Cap. 57, *Foppens*, *Bibliotheca Belgica*, pag. 147.

(*y*) Zie *J. V. Oudenhoven*, *Beſchrijving der Stad Bosch* 1670, bl. 34.

mogten, zoo als zulks onder anderen den 18. October 1497, voor de brouwers der Stad Leyden bepaald werd (*z*).

Doch, om weder te keeren tot het regt van de *Gruit*, hetzelve behoorde oorspronkelijk aan de Landsheeren; maar alzoo dezelve gewoon waren hunne regten te verkoopen, of te leen uit te geven tot het bekomen van penningen, of voor niet aan geestelijken of aan hunne gunstelingen te schenken, of aan steden en plaatsen af te staan, zoo heeft zulks ook plaats gehad omtrent het regt van de *Gruit*.

Uit de aangevoerde Diplomata blijkt van zoodanige schenking van het regt van de *Gruit* aan de geestelijkheid reeds in de tiende eeuw; en in een Diploma van 1226, komt al *Gildulfus*, *Gruiter* van de kastellanij van Brugge, voor (*a*), die daarbij de *Gruit* van de Stad Rodenburg, die hij van den Graaf van Vlaandre te leen hield, aan de burgers dier Stad overgeeft, hetgeen door den

(*z*) Zie G. *van Loon*, *Aloude Regeringswijs van Holland*, IV. Deel bl. 197.

(*a*) In den *Codex Diplomaticus* van Prof. *A. Kluit*, pag. 455. die er pag. 452. bij aanmerkt, dat, zoo als hier boven gezegd is, de Landsheeren deze, zoo als hunne andere Domeinen te leen uitgaven, verhuurden, verpandden, of overdroegen.

den Graaf, als zijn' Leenheers bevestigd wordt.

Otto, Graaf van Gelderland en Zutphen, had van Hendrik van Burckuloe (Borkelo) de Stad (Groenlo of Grol) met aanhoorigheden, en, daaronder, „*fermentum*" of „*de Gruit*" gekocht; doch, bij Diploma van 1236, bekende hij, dat dezelve Hendrik van Burckuloe van hem te leen behield het hof of slot van Grunloe, met bijgevoegde aanhoorigheden, en daaronder mede „*fermentum*" of „*de Gruit*"; maar alleen, zoo ver hij die op zijn huis Burckuloe zou noodig hebben, en dat midsdien ter dier zake niets van hem door den Graaf of zijn bediende zou gevergd worden (*b*). — Professor *Bondam* vergist zich weder in het verstand dier woorden, als hij die zoo uitlegt, dat Hendrik van het op zijn huis Borkelo benoodigde bier *geen belasting* of *Gruitgeld zou betalen*; daar toch de meening zal geweest zijn, dat hij tot het brouwen van het bier, op zijn meergenoemd huis benoodigd, *de Gruit* niet zou behoeven te halen in '*s Graven Gruithuis* te Groenlo.

Hoezeer, zoo als hiervoor is vermeld, *de Gruit* te

(*b*) Zie voormeld *Charterb. der Hertogen van Gelderland*, bl. 418. De woorden zijn: „ fermentum quantum in sua domo Burckuloe sibi fuerit necessarium."

te Bommel, in de tiende eeuw, aan de Kerk van St. Marten te Utrecht toekwam, moet die naderhand weêr van eigenaar veranderd zijn: immers in 1277, ontvangen Jonker de Cock en zijne huisvrouw Aleydis dezelve van Reinald, Graaf van Gelderland, voor hun leven (*c*).

Op vele plaatsen in de Meijerij van 's Hertogenbosch, behoorde de *Gruit* aan bijzondere personen toe, zoo als die op verscheiden Dorpen in het kwartier van Peelland, welke, onder den titel van de *Gruit* van Peelland, bij gedeelten aan verscheiden personen toegekomen hebbende, geheel in eigendom van den Heer *van Helmond* was geraakt; de *Gruit* van St. *Oedenrode*, *Schijndel*, *Zon*, *Breugel*, *Liempde*, *Oosterwijk*, *Drunen*, *Gansoien*, werden bij bijzondere personen te leen gehouden, behalven dat de *Gruit* in de Heerlijkheden meestal aan de Heeren der plaatsen toekwam. In Holland had de Burggraaf van Leyden de helft van de *Gruit* aldaar, en, met de Vrouw van Voorne, de helft van de *Gruit* van Delft, in den jare 1326 (*d*).

De bezitters van het regt van de *Gruit*, genoo-

(*c*) Volgens hetzelfde *Charterb.*, bl. 621.

(*d*) Zie G. *Musketier Vergenst*, *Dissert. de Burggraviatu Leidensi*, pag. 97.

nooten een meer of min aanmerkelijk voordeel van het uitleveren van de *Gruit* uit het *Gruithuis* door hunnen *Gruiter*, welk voordeel vervolgens ook de hoofdbedoeling van het uitoefenen van dat regt schijnt te hebben uitgemaakt. Doch zulks leed verhindering en stoornis, toen men *hop* in plaats van *Gruit*, tot het brouwen van bier begon te gebruiken, en de brouwers uit dien hoofde begonnen na te laten, om de *Gruit* uit het *Gruithuis* bij den *Gruiter* te halen; en dat gebruik van *hop* tot het brouwen van bier schijnt reeds een' aanvang genomen te hebben, of meer in *zwang* te zijn geraakt, in het begin van de veertiende eeuw; immers de Bisschop van Utrecht klaagde deswegens in den jare 1364, in dezer voege: „Nunc autem de novo, triginta vel „quinquaginta annis nondum elapsis, novus modus fermentandi cervisiam, videlicet per appositionem cujusdam herbae, quae *humulus* „vel *hoppa* vocatur per incolas, in tantum invaluit, ut Episcopus Trajectensis in magna „parte *emolumenti*, quod ex distributione fermenti sibi evenire consueverat, diminutionem „patiatur (*e*)." Zoo brouwde men dan ook reeds

(*e*) Zie het Diploma van 29. Junij 1364, in *A. Matthaei Analecta*, 4to. Tom. I. pag. 260. *et seqq. in notis.*

reeds in 1322, te Dordrecht *hoppenbier*, hetwelk in een Diploma van den 16. Mei van dat jaar, onder den naam van *ael*, uitwijzens de oude keuren, sprekende van *hoppenbier* of *ale*, voorkomt (*f*); mede te Haarlem brouwde men in 1327 *hoppenbier* (*g*).

Het schijnt wel, of, na het invoeren van die wijs van brouwen, op sommige plaatsen uit het *Gruithuis*, en door den bevoegden *Gruiter* ook *hop* in plaats van *Gruit* geleverd zij: ten minsten in 1340, klaagden de brouwers van Delft, „dat „de *Gruiters* alsoe goede *hoppe* niet en gaven, „daar sij haer goet mede bewaren mogten, ende „als sij hen schuldig waren te geven (*h*);" — doch zulks schijnt elders geen plaats te hebben gehad, immers niet algemeen te zijn doorgegaan.

Nadat tusschen de *hoppenbier-brouwers* en de bezitters van het regt van de *Gruit*, over de bemiddeling van dat regt verschillen waren gerezen, waar-

(*f*) Zoo als te zien is in de *Handvesten van Dordrecht* door *P. H. van de Wal*, V. St. bl. 152.

(*g*) Blijkens een' brief van St. *Maria Magdalenedag* van dat jaar, bij *Matthaeus* l. l. pag. 259.

(*h*) Volgens een' brief van vrijdag na dertiendag van dat jaar, te vinden in de *Beschrijving van Delft*, voor *van Rhijn* 1729, bl. 618.

waarvan een aanmerkelijk voorbeeld in het aangehaalde Diploma van 1346 (*i*), werden daaromtrent beschikkingen gemaakt in onderscheidene plaatsen.

Te Dordrecht werd in 1322 bepaald, dat, zoo wie *aal* of *hoppenbier* zou brouwen, van elken hoed, dat hij verbrouwen wilde, acht deniers hollands zoude geven (*k*). Te Delft werden in 1326 de *hoppenbrouwers* verpligt, om zoo veel gelds in het *Gruithuis* te zenden, als zij om *Gruit* van even veel biers zouden gezonden hebben: doch, in 1340, werd zulks bepaald op twaalf penningen van tien vaten (*l*); maar te Haarlem werd het, in 1327, gesteld op twaalf penningen Hollands voor ieder vat (*m*); in 1364 werd op ieder ton *hoppenbiers* in het sticht van Utrecht gezet een groote zilveren tournois (*n*). Bij brieve van 29 Maart 1378 (*o*), vergunde Her-

(*i*) Te vinden in *Matthaei Analecta*, Tom. 3. pag. 263.

(*k*) Volgens voorgemelde handvest.

(*l*) Zie voorf. *Beschrijving van Delft*, bl. 618 en 619.

(*m*) Zie *Matthaei Analecta*, Tom. 3. pag. 259.

(*n*) Zie denzelven, pag. 261.

(*o*) Te vinden in *J. van Oudenhoven's Beschrijving van 's Bosch*, 1670, bl. 34.

Hertog *Jan van Brabant*, aan de *hoppebrouwers* binnen de Stad van den Bossche te mogen *hoppebrouwen*, mids betalende van de vijf en veertig vaten een ouden schild der munte des Konings van Frankrijk met de leliën.

Zoodra men door het gebruik van *hop* tot het brouwen van bier geen *Gruit* meer noodig had, en de *Gruiter* die dus uit het *Gruithuis* niet behoefde te leveren, schijnt wel, had het regt van de *Gruit* behooren op te houden: doch daartegen pleitte het voordeel, dat de bezitters van dat regt van de *Gruit* trokken; men vergat toch al ras, of verloor uit het oog het eerste oogmerk van het afleveren van de *Gruit* in het *Gruithuis*, door een' bevoorregten *Gruiter*; te weten, om daardoor uit te werken, dat er *goed bier* werd gebrouwen, en men merkte dat regt van de *Gruit* niet anders aan, dan als een middel van gewin voor den bezitter; de magt van de bezitters van dat regt, of van de leenheeren, van welke zij hetzelve te leen hielden, wederhield er de vernietiging van: en zulks had ten gevolge, dat het regt van de *Gruit* geheel veranderde in een knevelachtige belasting op het brouwen van allerhande bier: zelfs nadat men geen *Gruit* of *Gruithuis* meer kende, hetwelk zoodanig in vergetelheid geraakte, dat zekere *Daniël van Linden*, Schrijver op het Stadhuis van den Bosch

Bosch op den 11. van Oogstmaand 1519, bij geregtelijke verklaring (*p*) onder anderen getuigde, „ dat hij en zijn Vader, binnen de Stad „ 's Bosch en de Dorpen Vucht, Rosmalen en „ Nieuwland, *de Gruit* in pacht hebbende ge„ had, nooit had gehoord, dat die geen, die de „ *Gruit* binnen de Stad van den Bosch, of de „ Dorpen, daaronder gelegen, in pacht hadden, „ eenige *Gruit* of andere ſtof of materie om te „ brouwen zouden geleverd hebben."

Het regt van de *Gruit* werd echter ook op vele plaatſen, op eene en andere wijze, vroeger en later van tijd tot tijd vernietigd.

Zoo gaf reeds in 1226 (gelijk hiervoor is aangeteekend) *Gedulfus*, *Gruiter* van de Kastelanij van Brugge, de *Gruit* van de Stad Rodenburg aan de burgers dier Stad over, hetgeen door den Graaf van Vlaandre, van wien hij dezelve te leen hield, bevestigd werd (*q*). *Arnoldus van Leren*, Heer van Breda, bevrijdde daarvan de ingezetenen van Oosterhout, verklarende, bij een Diploma gegeven te Roſendale den 29. van Zomermaand 1272: „ Quod homines villae de Oosterhout ſunt et esſe debent liberi per totam ter- [illegible] ram

[illegible]

(*p*) Waarvan een afſchrift onder mij beruſt.

(*q*) Zie *Kluit*, *Cod. Diplomat.*, pag. 455.

„ ram Brabantiae ab omni telonio, pedagio, *grui-* „ *ta cumba*," (*r*) „ van tollen, weg, en *Gruit-* „ *geld*," zet het *van Goor* over; *kam* is bij Kiliaan *brouwerij* (*s*), *grutta cumba*, is dan mogelijk *brouw-gruit*. De Stad Rhenen kocht in 1351 het regt van de *Gruit* binnen die Stad, van den Kommandeur der duitsche orde, aan welke hetzelve toebehoorde (*t*). In 1402 verpandde *Aalbrecht van Beijeren*, als Graaf van Holland, aan de Stad Rotterdam, tot verzekering van jaarlijksche renten, wegens een som van gelde, hem door die stad geleend, onder anderen, de jaarlijksche inkomsten van zijne „ *Gruite*," binnen die Stede; evenwel had die Stad reeds bevorens, volgens handvesten, bekomen het begeven, onder an-

(*r*) Zie *Van Goor*, *Beschrijving van Breda*, bl. 423.

(*s*) *Vossius* bij *van Hasselt* op *Kiliaan* aangehaald zegt: „ *Camba* vetus est vox germanica ac significat „ locum ubi cerevisia coquitur." Ook *Du Cange*, in Glossario, heeft *Camba*, hetgeen volgens hem komt van *Cambuta*, een soort van bier, hetwelk men al ontmoet in L. 9. ff. de tritico vino oleo legato. Vid. *Cujacii Observat.* L. 24. c. 39. L. 2. c. 30.

(*t*) Volgens Diploma bij *A. Matthaeus*, de Nobilitate, pag. [illegible].

anderen, van het ampt van de „ *Bierberie*,": hetgeen niet anders schijnt te kunnen beduiden, dan de aanstelling van den *Gruiter*, die het toezigt over het *bier bereiden* had, van welk regt van aanstelling zij eenigen tijd was beroofd geweest, en waarin zij in dat zelfde jaar 1402 bevestigd werd (*u*); hetgeen wel de vernietiging van de *Gruit* in die stad ten gevolge zal hebben gehad. *Jan*, *Graaf van Nassau*, Heer van Breda, verleende, bij brieve van den 31. van Hooimaand 1446, aan de poortiers en ingezetenen van Breda, *dat zij* voortaan zouden mogen brouwen of doen brouwen, in hun eigen brouw-getouwen, voor hun zelf, en voor hun gebrode huisgezin, zonder aan hem of zijn nakomelingen eenig *Gruitgeld* te betalen (*v*). In 1559 werd het regt van de *Gruit* aan de Stad Amsterdam in vollen eigendom, tegen betaling van vier duizend vijfhonderd ponden eens, door Filips den II. afgestaan (*w*). Burgemeesters van Alkmaar kochten, in

(*u*) Zie achter de *Chronijk van Rotterdam* door *S. Lois*, bl. 281—285.

(*v*) Zie *van Goor*, *Beschrijving van Breda*, bl. 470.

(*w*) Zie *J. Wagenaar's*, *Amsterdams Geschiedenissen*, III. St. bl. 97.

in hetzelfde jaar 1559, van denzelfden hunnen Graaf ten behoeve van de Stad, het *Gruitgeld*, voor vijfhonderd vijf en twintig ponden (*x*). Iets dergelijks heeft zeker ook elders plaats gehad. Zulks was evenwel niet algemeen. Het regt van de *Gruit* bleef tot op de verandering der lands-regering ſtand houden, in de Stad en Meyerij van 's Hertogenbosch. Er was eene ordonnantie, naar welke de *Gruit* binnen voorzeide ſtad en haar vrijdom plagt verpacht te worden, vastgeſteld bij den Raad van Staten den 5. van Lentemaand 1643 (*y*). Het regt van de *Gruit* was daarbij op twee en een' halven ſtuiver van drie tonnen bier binnen gebrouwen, en voor de kuip getond: en, van drie tonnen van buiten komende, twee ſtuivers en vijf duiten; de brouwers werden daarbij aan zeer kwellende en drukkende verpligtingen onderworpen. In de ſtad, en haar' vrijdom werd echter dat regt niet meer verpacht; maar aan den pachter van de belasting op het bier voor een vaste ſom aangeſchreven. Op de Dorpen in de Meyerij van 's Bosch,

(*x*) Zie G. *Boomkamp*, *Geſchiedenis van Alkmaar*, bl. 132.

(*y*) Welke ordonnantie afzonderlijk is gedrukt.

's Bosch, alwaar, zoo als reeds hiervoor is aangeteekend, dat zoogenaamd regt meestal door bijzondere personen werd bezeten, regelde men zich doorgaans naar den inhoud der voorzeide ordonnantie. (ε)

Het mogt nu voor de laatste bezitters van dat regt van de *Gruit*, die zulks voor geld verkregen hadden, een hardheid schijnen, dat hetzelve door de algemeene wet, zonder schade-vergoeding, werd afgeschaft; het blijkt echter dat die afschaffing voor het algemeen billijk was, daar dezelve *reeds voor* bijna vijf eeuwen had behooren plaats te hebben. Men kan uit dit staaltje opmaken, wat men te oordeelen heeft over den grond van zoo vele gewaande heerlijke regten, uit de duistere tijden der middeleeuw oorspronkelijk, en door overmagt van geestelijken, edelen en vermogenden gehandhaafd, over welker vernietiging, door de heilzame verlichting in Godsdient en Staatkunde daargesteld, men zich niet heeft te beklagen. En zoo strekt dan dit voorbeeld mede ten blijke, dat, bij onderzoek, eene gepaste oorzaak in den oorsprong van gebruiken en vorderingen, die vreemd en ongepast voorkomen, zich laat ontdekken; maar ook, dat inrigtingen, in haren oorsprong wel gepast, door verandering van tijdsomstandigheden tot schadelijke misbruiken en ver-

keerde vorderingen ontaarden (z) — en dat door een algeheele affchaffing van dezelven, het algemeen belang bevorderd wordt.

(z) Bijna dezelfde opmerking van den zoo fchranderen als geleerden Profesfor *van der Palm* ontmoet ik toevallig in zijnen Salomo, No. 215, bl. 119.

LE-

LEVENS-SCHETS

VAN

FLORIS,

VOOGD VAN HOLLAND,

DOOR

Mr. J. C. DE JONGE;

SUBSTITUUT ARCHIVARIUS VAN HET RIJK.

VOORREDE.

Ik twijfele niet, of er zullen ſommigen zijn, die zich verwonderen over de keuze mijner ſtof: eene Levens-ſchets van eenen Man der dertiende Eeuw. Wat hiertoe aanleiding gegeven heeft, meen ik niet ongepast, kortelijk te ontvouwen.

Het was uit de oude Schrijvers bekend, dat het gebeente van KONING WILLEM, en van FLORIS VAN HOLLAND, te Middelburg begraven was. Menigmalen werd tot de ontdekking hiervan onderzoek gedaan; maar zonder

ge-

VOORREDE.

Ik twijfele niet, of er zullen sommigen zijn, die zich verwonderen over de keuze mijner stof: eene Levens-schets van eenen Man der dertiende Eeuw. Wat hiertoe aanleiding gegeven heeft, meen ik niet ongepast, kortelijk te ontvouwen.

Het was uit de oude Schrijvers bekend, dat het gebeente van KONING WILLEM, en van FLORIS VAN HOLLAND, te Middelburg begraven was. Menigmalen werd tot de ontdekking hiervan onderzoek gedaan; maar zonder

ge-

ze vroegere geschiedenis, niet onbehagelijk zijn!
De moeijelijkheid der zamenstelling uit duistere bronnen, en mijne zwakke krachten zullen, zoo ik hoop, tot verschooning strekken voor de misslagen, welke in deze Verhandeling mogen voorkomen.

* * *

FLORIS VAN HOLLAND, in onze geſchiedenis bekend onder den naam van *Voogd* of *Momboir*, was de jongſte Zoon van FLORIS, den vierden Graaf van Holland van dien naam. Zijne Moeder was MATHILDA, dochter van HENDRIK I, Hertog van Braband.

Het jaar der geboorte van FLORIS VAN HOLLAND ſtaat bij geenen onzer geſchiedſchrijvers opgeteekend. MELIS STOKE (*a*) alleen meldt ons, dat, toen deszelfs vader ſtierf, FLORIS *jong* en *klein* was. Zeer waarſchijnelijk is deze in het jaar 1234 omgekomen. Men kan derhalve niet met zekerheid bepalen, wanneer FLORIS VAN HOLLAND het eerſte daglicht heeft aanſchouwd. Dit echter ſchijnen wij uit

(*a*) *Rijm-Kronijk*, B. III. v. 711.

uit het gezegde van den ouden Kronijkschrijver, en uit de geboorte-jaren der overige kinderen van FLORIS IV, te mogen besluiten, dat hij, bij het afsterven van zijnen Vader, naauwelijks den ouderdom van drie of vier jaren zal hebben bereikt; zoodat de tijd der geboorte van FLORIS zal moeten gezocht worden in het jaar 1229 of 1230.

Van zijne jeugd is weinig tot ons gekomen. Alleen weten wij, dat hij, als minderjarig, met zijnen broeder WILLEM onder verschillende Voogden heeft gestaan.

Zoodra de Vader van FLORIS overleden was, nam OTTO III, Bisschop van Utrecht, oudste broeder van den overleden Graaf, naar de wetten van het leenregt, de voogdij der beide nagelatene zonen op zich. Maar de toestand van het Bisdom verbood aan OTTO, deze voogdij, en het bestier des Lands daarmede verbonden, naar eisch uit te oefenen (*b*). Hij draagt daarom dezelve aan zijnen broeder WILLEM op, met behoud van het toevoorzigt over de jonge Vorsten. Nu wordt de opvoeding van FLORIS door dezen zijnen Oom geregeld. Doch het mogt hem niet gebeuren, lang onder zijn opzigt te staan.

(*b*) BEKA, *ed. Buchelii*, p. 75 en 80.

ftaan. Het noodlottig fteekfpel, zoo vernielend voor vele Ridderen, berooft ook dezen Prins, na vier jaren Voogd te zijn geweest, van het leven.

De kindschheid van FLORIS VAN HOLLAND liet bij dit verlies niet toe, zonder Voogd te zijn. Een ander wordt dus, zoo het fchijnt, door OTTO benoemd. Deze was BOUDEWIJN, Graaf van Benthem, een man naauw door bloedverwantfchap aan den huize van Holland verbonden (*c*).

Onder dezen Voogd komt FLORIS VAN HOLLAND voor het eerst in eenige ftaatkundige betrekkingen te voorfchijn. Men vindt hem, met dezen Voogd, als getuige bij zekere gift aan de Duitfche orde in het jaar 1241, door WILLEM II, als Graaf van Holland, verleend (*d*). In dien leeftijd, en lang daarna, werden de Vorften van den Bloede, en de aanzienelijkfte Edelen, als getuigen door de Graven geroepen bij hunne giften; opdat hierdoor meerdere kracht aan hunne beloften en verbindtenisfen werd bijgezet. Dit befchouw ik als de reden, waarom FLORIS, offchoon hij flechts den ouderdom van elf of twaalf jaren had bereikt, nevens zijnen Voogd

(*c*) MEERMAN, *Lev. van Will.* II, d. I. p. 127.
(*d*) MIERIS, *Chart.* d. I. p. 126.

Voogd, als getuige deze gift hielp bevestigen. Het kon toch van aanbelang worden geacht, dat deze jongeling, als naaste erfgenaam van de Grafelijke waardigheid, toeftemde in de regeringsdaden van den Vorst, welke, gelijk in dit geval, van eenig gewigt waren.

Sedert dien tijd, tot het jaar 1247, heerscht een diep ftilzwijgen omtrent FLORIS; zoo wel bij alle gefchiedfchrijvers, als in alle charters. Der kindschheid ontwasfen, zal FLORIS weldra van zijnen Voogd ontflagen zijn, en zich hebben toebereid tot de meer gewigtige loopbaan, welke wij hem in dat jaar zien intreden.

Er was, door fommige Rijksvorften, omtrent dezen tijd, aan WILLEM, broeder van onzen FLORIS, de waardigheid van Roomsch Koning opgedragen. Onverfaagd van inborst, had de jeugdige Graaf deze opdragt aanvaard. Doch nu moet hij zijne erflanden verlaten, en zich naar Duitschland begeven, om zich te handhaven tegen eenen magtigen mededinger.

Holland en Zeeland, de voorouderlijke bezittingen, kunnen echter niet door deze afreize aan verwarring of aanval worden blootgefteld. WILLEM moet eenen man kiezen, aan wien hij het gebied, gedurende zijne afwezendheid, toevertrouwt. En op wien zal deze keuze regtmatiger vallen, dan op FLORIS VAN HOLLAND? jong, het

is

is waar, van jaren; doch wiens volgende daden tot waarborg verſtrekken van zijn toen reeds geoefend verſtand.

KONING WILLEM benoemt derhalve FLORIS tot zijnen vertegenwoordiger, en verlaat, na de overgave van het beſtier, deze gewesten. Of van deze benoeming eene ſchriftelijke opdragt voormaals aanwezig geweest zij, blijkt niet. De bedrijven van FLORIS, en de gedragingen van WILLEM toonen de waarheid dezer zaak.

Het leed niet lang, of FLORIS VAN HOLLAND vond zich in zaken van groot aanbelang gewikkeld. Bij zijne aanvaarding der regering beſtond tusſchen MARGARETHA, Gravinne van Vlaanderen, en hare beide oudſte zonen, JAN en BOUDEWIJN VAN AVESNES, een hevige twist. Deze zonen, geboren uit een eerſte huwelijk, waren door hunne moeder zelve onwettig verklaard; en, uit overdrevene liefde tot de kinderen van haren tweeden echt, door haar onbevoegd geoordeeld tot de opvolging in Vlaanderen. Droevige gevolgen had deze onnatuurlijke twist voor dat Graafſchap en de omliggende landen. Ook Holland en Zeeland deelden, onder het beſtier van FLORIS, in de rampen, welke hieruit voortſproten; voornamelijk, nadat KONING WILLEM openlijk de zijde van zijnen

schoonbroeder, JAN VAN AVESNES, gekozen had.

Bij den aanvang van het jaar 1248, floeg de twist tot dadelijkheden over. AVESNES, vertrouwende op de hulp van WILLEM en FLORIS, viel op de bezittingen zijner Moeder aan, en dwong haar, in Louwmaand des jaars 1248, eenen vrede met hem te fluiten. Bij dezen vrede beloofde AVESNES en zijn broeder afstand te zullen doen van hunne eischen op Zeeland Bewesterschelde, en op de Ambachten en het land van Waas; onder deze voorwaarde, dat MARGARETHA aan hen voor dezen afstand 60,000 gouden stukken zoude voldoen (e).

FLORIS VAN HOLLAND schijnt, bij dezen aanval, de pogingen van AVESNES in het eerst gewapenderhand te hebben ondersteund; doch daarna werkte hij veel mede tot het herstellen van den vrede. Want, volgens de getuigenis van eenen Vlaamschen schrijver (f), ontzag FLORIS, hoewel het Hoofd dezer landen, zich niet, tot waarborg van den aangeganen vrede, als gijzelaar zich aan MARGARETHA over te geven. Zijn verblijf in Vlaanderen was echter van

(e) KLUIT, *Hist. Crit.* Holl. t. 1. p. 213.

(f) MEIJERUS, *Ann. Fland.* p. 88.

van geenen langen duur. Wat tot zijn ontslag aanleiding heeft gegeven, verdient nader te worden aangetoond.

De aloude bloedige twisten tusschen de Graven van Vlaanderen en van Holland over Zeeland Bewesterschelde, waren, door het deel, hetwelk KONING WILLEM in den oorlog van AVESNES met zijne Moeder genomen had, herleefd. Het befaamde vredesverdrag van het jaar 1168, waarbij FLORIS III hulde had moeten bewijzen aan den Vlaamschen Graaf, en hem voor het *Westelijk* Zeeland als Opperheer had moeten erkennen, was, sedert dien tijd, de altijddurende twistappel tusschen de Vorsten van deze gewesten, en hunne Zuidelijke naburen geweest. Telkens hadden onze Graven, door geweld van wapenen, door list, of verbindtenissen, deze gehate hulde zoeken te ontwijken; doch vergeefs. De Graven van Vlaanderen, ongezind van hunne regten afstand te doen, dwongen onze Vorsten, zich te onderwerpen, en hun de verschuldigde eere toe te brengen.

Naar het voorbeeld harer Voorvaderen, wilde MARGARETHA, verbitterd door de hulp, welke KONING WILLEM en FLORIS VAN HOLLAND aan haren zoon hadden bewezen, ook nu haar gezag doen gelden. Eerzuchtig van aard, kon zij niet dulden, de eenige te zijn, die

dit bewijs van afhankelijkheid niet ontving. Daarenboven bekommerde haar de wasſende grootheid van WILLEM. Wanneer hij eens ten Keizerlijken troon geſtegen ware, zoude hij zeker die hulde weigeren. Dit toonden nu reeds, terwijl zijne magt nog niet was gevestigd, zijne daden aan. WILLEM toch leidè een' volſtrekten afkeer aan den dag, om aan haar, die hem als Hoofd des Rijks onderworpen was, den leeneed te zweren, als Graaf over Holland en Heer van Zeeland; ja zelfs verſtoutte hij zich, dien eed te weigeren, de inkomſten des lands, voor een gedeelte aan MARGARETHA toekomende, terug te houden, en zich, tegen alle regten, met den naam van *Graaf van Zeeland* te beſtempelen.

Het verblijf van FLORIS VAN HOLLAND ſcheen eene ſchoone gelegenheid aan te bieden, om zich over den geleden hoon te wreken. De ſtaatkundige MARGARETHA laat deze niet ongebezigd voorbijgaan. Zij ſchrijft aan FLORIS een verdrag voor, hetwelk hij, door den dwang der omſtandigheden, genoodzaakt is, in zijnen naam, en in dien van zijnen broeder, aan te gaan (g). WILLEM toch, belast met den Duit-

(g) KLUIT, l. c. T. I. B. II. p. 291. Deze Geleerde twijfelt, of een oorlog tusſchen den vrede van AVES-

Duitschen krijg, was niet in staat, het gebied over deze landen op zich te nemen; en zou FLORIS in den onzekeren toestand van het Vaderland, door het afslaan van dit verdrag, deze gewesten blootstellen aan de aanvallen van MARGARETHA, aan regeringloosheid, aan onrust en tweespalt, zoo gemeenzaam in het tijdvak der Middeleeuwen? FLORIS onderwerpt zich veeleer aan het verdrag, en bezegelt hetzelve op den zevenden van Hooimaand des jaars 1248, onder bemiddeling van den Hertog van Braband.

Eene der voornaamste voorwaarden van dezen vrede was de terugkeering van FLORIS. Hij erkent verder het regt van MARGARETHA op Zeeland Bewesterschelde: hij belooft, dat WILLEM dit nevens hem zal erkennen. Vergezeld van sommige Zeeuwsche Edelen, zou FLORIS aan MARGARETHA om vergiffenis smeeken, en zijn persoon geheel in hare magt stellen, tot dat de Hertog van Braband hem kwam bevrijden: indien de Koning weigerde aan dit verdrag te

AVESNES, en den tijd van het sluiten van den vrede met FLORIS ontstaan, aanleiding tot dit verdrag heeft gegeven. MEIJERUS spreekt van geenen oorlog. Uit de omstandigheden komt het mij meer aannemelijk voor, dat MARGARETHA FLORIS dwong tot den vrede, toen hij als gijzelaar bij haar was.

te voldoen, zou noch hij, noch de Zeeuwsche Edelen, immer aan WILLEM eenige hulp verleenen. Tot bevestiging van deze beloften verklaart hij bereid te zijn, om met de zijnen aan de Vlaamsche Gravin eenen eed af te leggen, en verbindt zich daarenboven, borgen aan MARGARETHA toe te zenden, tot verzekering der betaling van die gelden, welke haar uit de gemeenschap van Zeeland Bewesterschelde toekwamen. Behalve dit alles, verbindt zich FLORIS nog, om, wanneer Zeeland immer aan hem mogt vervallen, aan haar, als Leenman, den eed van trouwe te zullen afleggen.

Van hare zijde belooft MARGARETHA plegtig, om, indien de Hertog van Braband binnen acht dagen FLORIS VAN HOLLAND door deszelfs bemiddeling niet kwam bevrijden, dit uit eigene beweging zelve te zullen bewerkstelligen; met vergunning, alsdan in veiligheid naar het Vaderland weder te keeren (*h*).

Ingevolge van dit verdrag, keerde FLORIS dan welhaast naar deze gewesten terug. De omstandigheden, het welzijn des volks hadden hem gedwongen dit vernederend verbond te sluiten. Misschien

(*h*) KLUIT, l. c. T. I. P. II. p. 288—293, T. II. P. II. p. 524—529.

schien zou hij onder schoonschijnende redenen hetzelve, naar de wijze van velen, hebben kunnen verbreken, en zich bij de schennis van hetzelve op den dwang hebben kunnen beroepen. Hoe dit ook wezen mogt, FLORIS VAN HOLLAND meende echter het verdrag te moeten bewaren. Wel verre van hetzelve te verbreken, vindt men ter zijner eere opgeteekend, dat hij aan al de voorwaarden van het verbond heeft voldaan (*i*).

Zoodra hij in deze landen was aangekomen, nam hij, gelijk voor zijn vertrek naar Vlaanderen, *het* bestier in naam van KONING WILLEM op zich. Moeijelijk is het te bepalen, hoe verre de grenzen van het vermogen van FLORIS zich hebben uitgestrekt. Of hij geheel als Souverein regeerde, dan wel of zijne magt door bepalingen was vastgesteld, is tot hiertoe niet uitgewezen. Dit alleen blijkt, dat zijn aanzien groot, zijn vermogen uitgestrekt is geweest. — Ik meen, dat het wel der moeite waardig is, deze zaak nader te onderzoeken, opdat wij voornamelijk mogen oordeelen, of FLORIS, waarvan hij door sommigen verdacht wordt, zich in zijn bestier te veel magt heeft aangematigd, ja somwijlen ver-

(*i*) KLUIT, l. c. T. I, P. II. p. 292; T. II. P. II. p. 530, 532, 540, 593.

vergeten heeft, dat hij niet zelf de Opperheer, maar slechts deszelfs plaatsvervanger was; dan, of hij nimmer iets meer heeft verrigt, dan hetgeen aan zijne pligten beantwoordde.

Gedurende den tijd, dat KONING WILLEM door staatsbelangen in Duitschland wederhouden werd, bedreef deze geene daad van Souvereiniteit in deze Graafschappen, zonder dat hij FLORIS VAN HOLLAND hierin heeft gekend. Telkens riep hij de volle toestemming en goedkeuring van dezen in (*k*), en liet niet zelden de giften en voorregten, welke hij verleende, door FLORIS bezegelen; eene bezegeling, die, in die tijden, alleen kracht gaf aan de gunstbewijzen (*l*).

In dit gedrag van WILLEM, vinde ik het duidelijkste blijk, dat de Roomsch Koning, bij zijne afwezendheid, het gezag van FLORIS VAN HOLLAND noodig heeft geacht, om zijne besluiten hier te lande te wettigen, of ten minste aan dezelve de noodige uitwerking te geven (*m*): verleenende hij door zulk eene handelwijze tevens een grondig bewijs voor de goede verstandhouding, in welke hij met FLORIS leefde. Deze

ge-

(*k*) MIERIS, l. c. D. I. p. 253.
(*l*) MIERIS, l. c. D. II. p. 253.
(*m*) KLUIT, l. c. T. II. P. II. p. 544

genegenheid (*n*) en naauwe betrekking (*o*) zullen ons ligtelijk overtuigen, dat WILLEM omtrent zijnen plaatsvervanger geene vermoedens koesterde van kwade trouw.

Maar van zijne zijde heeft FLORIS VAN HOLLAND ook altijd den verschuldigden eerbied aan zijnen broeder bewezen, en WILLEM aangemerkt als zijnen Opperheer, hem toekennende het hoogste gezag, hooger dan zijn vermogen.

Zijne daden toonen dit ten volle. Indien FLORIS toch het hem toebetrouwde vermogen in deze landen had willen misbruiken, zou hij dan voor de AVESNES, uit genegenheid jegens zijnen broeder, als gijzelaar zich naar Vlaanderen hebben begeven? Of zou hij aldaar, voor de belangen van WILLEM, als gevangen zich hebben doen behandelen, en een verdrag hebben gesloten, volgens hetwelk hij, in naam van den Roomsch Koning, op de vernederendste wijze om vergiffenis aan MARGARETHA moest smeeken? Neen voorzeker; wanneer FLORIS in de moeijelijke omstandigheden, in welke KONING WILLEM zich toen, zoowel in Duitschland, als in deze landen, bevond, zijne grootheid op den val

van

(*n*) KLUIT, T. II. P. II. p. 588.
(*o*) MIERIS, D. I. p. 270.

van zijnen broeder had willen bouwen; hij zou met zorg de vijandschap tusschen MARGARETHA en hare zonen, in plaats van deze, gelijk hij deed, te stillen, hebben moeten aanstoken, en voor zich de vriendschap hebben moeten verwerven van eene heldin, welke in den Heiligen LODEWIJK eenen magtigen beschermer vond. Het vernederende verdrag zou hij aldan hebben moeten afslaan, en in de verwarring en beroerten, welke door zijne afwezendheid en die van KONING WILLEM zouden ontstaan zijn, zijn aanzien hebben moeten vestigen in deze landen met hulp van MARGARETHA.

Doch, behalve dit alles, zijn er nog meerdere bewijzen voorhanden van de vriendschap tusschen de beide Vorsten, en van de regtmatigheid der handelwijze van FLORIS. In het jaar 1250, wordt een nader verdrag met Vlaanderen aangegaan; en in hetzelve treden WILLEM en FLORIS VAN HOLLAND beiden op (p). Indien zij niet vreedzaam met elkander geleefd hadden, WILLEM zou niet met FLORIS te gelijk een verbond met Vlaanderen hebben gesloten. In het jaar 1251, geeft de Roomsch Koning een zeker bevel aan FLORIS; en deze aarzelt geenszins,

(p) KLUIT. l. c. T. II. P. II. p. 575.

zins, om den last zonder uitſtel te volbrengen (*q*). Ware de Voogd aan zijnen Opperheer wederſpannig geweest, voorzeker zouden de bevelen van den afwezigen Vorst niet ſtiptelijk zijn in acht genomen. Daarenboven erkent FLORIS, in al zijn ſtukken, WILLEM voor zijnen Meester. Meermalen noemt hij hem uitdrukkelijk met den naam van *mijnen Heer en Koning* (*r*). Waarom zou FLORIS deze benaming, welke in de tijden van het leenſtelſel zulk eene ſtellige beteekenis bezat, hebben gebezigd, indien hij WILLEM inderdaad niet voortdurend had blijven toedragen die gehoorzaamheid, welke hij hem verſchuldigd was? Het vermoeden, als of hij dezen naam ſlechts uit ſtaatkunde zijnen broeder zou hebben toegekend, kan op geene wijze worden gebillijkt. Hetzelve rust op geene gronden. De geest der dertiende Eeuw, niet zoo geſlepen als die van latere dagen, waarborgt ons hiervoor. Het verdient ook opmerking, dat FLORIS, van het begin af aan, dat hij door WILLEM met de regeringszaken dezer landen belast werd, tot aan deszelfs dood, altijd zich genoemd heeft, aan het

(*q*) KLUIT, l. c. T. II. P. II. p. 598 en 602.

(*r*) MEERMAN, *Leven van Will.* II. D. II. p. 337. in *Cod. Dipl.*; en KLUIT. T. II. P. II. p. 633 en 634.

het hoofd van opene brieven, *Broeder van den Roomsch Koning*, en dat hij nimmer eenige andere benaming of eeretitel heeft aangenomen. Ook dit ftrekt, indien ik mij niet bedriege, tot bewijs, dat FLORIS altijd aan WILLEM het hoogfte gezag heeft toegekend. Of zou hij niet, wanneer hij tegen zijnen Vorst zich had trachten te verzetten, dien titel van zich hebben verwijderd, welke als het ware de fpiegel was, in welken zijne misdaad kon worden befchouwd? Toont FLORIS niet veeleer daardoor, dat hij, als naaste bloedverwant van den Roomsch Koning, het Graaffchap in deszelfs plaats heeft beheerd? Uit het gezegde kan, naar het mij toefchijnt, het volgende worden vastgefteld: dat WILLEM, gedurende den geheelen loop zijner regering, FLORIS VAN HOLLAND als zijnen plaatsvervanger of ftedehouder in deze landen heeft aangemerkt; dat WILLEM in zijn gedrag toont, zijnen broeder geenszins van kwade trouw te hebben verdacht; en dat ook FLORIS, wel verre van eenige ondernemingen tegen het wettig gezag van den Roomsch Koning te hebben gedaan, hem zonder ophouden, als den Graaf en Opperheer van Holland en Zeeland heeft geëerd.

Dan, hoewel dit aldus zij, kan niet worden ontkend, dat FLORIS fomwijlen gezegden heeft

ge-

gebezigd, welke blijken zijn van eene zeer uitgestrekte magt. Het zijn deze, welke aanleiding hebben gegeven tot het vermoeden, als of FLORIS zijne magt had misbruikt, en zichzelven zou getracht hebben op te werpen, als den beheerscher dezer gewesten.

Toen WILLEM de derde, als Erfprins, in naam van zijnen zwakken Vader, GRAAF JAN II, gedurende eenigen tijd Holland en Zeeland bestierde, sprak hij, bij het verleenen van eenige voorregten aan de poorteren der stad Zierikzee, van *zijns Vaders lieve getrouwe poorteren*, en gaf die giften uit naam en van wege zijnen Vader, en van zichzelven (*s*). Toen BEAUMONT, bij de bedevaart van GRAAF WILLEM IV naar het Heilige Land, het Stadhouderschap in het jaar 1343 had op zich genomen, vaardigde deze bevelen uit, niet in zijnen naam en op zijn gezag, maar voegde uitdrukkelijk daarbij, dat hij dit deed in naam en van wege den afwezigen Graaf (*t*). Maar FLORIS VAN HOLLAND, zonder melding te maken van de oppermagt des Konings, staat aan een' inwoner van Haarlem toe, dat deszelfs Dochter, bij zijn overlijden zonder mannelij-

(*s*) MIERIS, D. II. p. 42.
(*t*) MIERIS, D. II p. 979.

lijke nakomelingen, hem in zekere leengoederen mogt opvolgen. Voorwaar eene daad van Opperheerschappij, in die tijden bijzonder opmerkelijk, daar het toen niet dan zeldzaam plaats vond, dat kinderen van het vrouwelijk geslacht in het regt van hunnen Vader mogten treden (*u*). — In een verschil tusschen de burgeren van Dordrecht en den Heer VAN HEUSDEN was hij scheidsman, en FLORIS bewerkte een verdrag tusschen de twistende partijen, zonder dat van het gezag van WILLEM wordt gesproken (*v*).

Het is waar, dat, bij eene oppervlakkige beschouwing dezer daden, wij tegen FLORIS de beschuldiging meenen te kunnen inbrengen, als of hij zijne magt had misbruikt: doch, wanneer men deze zijne handelwijze meer naauwkeurig nagaat, zie ik in de laatste daad hem niet zoo zeer te voorschijn treden als Beheerscher des lands, maar als een man, bekleed met hoog gezag, die door zijn aanzien de twisten wil doen staken tusschen twee strijdende partijen. Onze geschiedenis levert diergelijke, en nog sterkere voorbeelden, of van aanzienelijke Edelen of Prinsen van den Bloe-

de,

(*u*) MEERMAN, l. c. D. II. p. 361, op den 20. Augustus van het jaar 1251.

(*v*) MIERIS, D. I. p. 265.

der, welke als scheidsmannen zich hebben opgedaan. Het is genoeg, om de namen van BEAUMOND en LIGNIJ te noemen, om aan elk te herinneren derzelver heilzame werkzaamheid in het beslechten van den onnatuurlijken strijd tusschen Hertog WILLEM den Vijfden, en deszelfs Moeder, MARGARETHA VAN HENEGOUWEN (w).

FLORIS VAN HOLLAND heeft derhalve zijn gezag, verre van dit te misbruiken, op de edelste wijze gebezigd, om rust en welvaart te bevorderen. — Het voorregt, aan den inwoner van Haarlem verleend, is inderdaad eene vergunning, welke niet (dan door den Graaf kon worden toegestaan. Maar het vervolg zal ons leeren, dat FLORIS tot het verleenen van zulk een voorregt, als Stedehouder, ten volle de magt bezat; en dat hij, door dit te doen, in geenen deele heeft misdaan tegen WILLEM.

Alvorens echter dit door een nader betoog tot klaarheid te brengen, verdienen nog twee Charters hier ter plaatse onze opmerking. Het zijn deze, welke grootere bezwaren in zich schijnen te bevatten, zoo zelfs, dat één onzer grootste Geleerden,

(w) VAN WIJN, *Huitzitt. Leven*, D. II. St. II. p. 195 en volgende.

den, de eerbiedwaardige Hoogleeraar KLUIT (*x*), door dezelve in twijfel geraakte, of FLORIS, met verachting van het gezag zijns Broeders, zichzelven het hooge bewind niet heeft zoeken aan te matigen; dan wel, of door WILLEM de beide gewesten Holland en Zeeland aan hem ter leen waren opgedragen, gedurende zijne afwezendheid in Duitschland.

In het eerste charter, gegeven op den vierden dag van Herfstmaand in het jaar 1252, verklaart FLORIS, dat hij, op de bede van ZIJNE *getrouwe* Edelen, PERSIJN, WILLEM, Heer van Brederode, en JAN, Heer van Persijn, met overleg van ZIJNEN *Raad*, aan BOUDEWIJN van Noordwijk een zeker voorregt verleent (*y*). In het tweede, gedagteekend den achttienden van Wijnmaand deszelfden jaars, zegt hij, dat hij het gunstbewijs, hetwelk zijn Broeder aan het Klooster van St. Bernard had bewezen, goedkeurde: deze opmerkelijke woorden er bijvoegende, dat hij deze zijne goedkeuring door dat charter wilde doen kennen, opdat niemand *zijner onderdanen* iets daartegen mogt ondernemen, daar hij, die zulks

(*x*) *Hist. Crit.*, l. l. T. II. P. II. p. 632 en 334.

(*y*) KLUIT, l. c. op dezelfde plaats, als boven. Hij zegt daar, dat hij het voorregt verleende, *ad instanciam et petitionem* FIDELIUM MEORUM *nobilium virorum.*

zulks ondernam, *zijne verontwaardiging* zich op den hals zoude halen. (z).

Zulk eene taal is, in den volstrektsten zin, de taal van eenen Vorst, van hem, die het hooge gebied onbepaald in dit Graafschap uitoefende. Niemand toch anders, dan de Beheerscher des lands, kon spreken van zijne *getrouwe Edellieden*, van *zijne onderdanen*, van *zijnen Raad*, van *zijne hooge verontwaardiging*, in dien zin, dan hij, aan wien, in de ruimste mate, het Vaderland en deszelfs inwoneren waren onderworpen. Want, wanneer FLORIS in het eerste charter spreekt van zijne *getrouwe Edellieden*, heeft dit dezelfde beteekenis, als wanneer hij in het tweede melding maakt van zijne *getrouwe onderdanen*; daar in den stijl der middeleeuwen het woord *getrouwe* en *onderdaan* dezelfde denkbeelden in zich bevatteden. Die *getrouw* genoemd werd, was een leenman, een onderdaan, die aan zijn' Heer den leeneed van getrouwheid had afgelegd. (*a*).

Voor

(z) KLUIT, l. c. T. II. P. II. p. 634. Hij zegt daar: *Vobis firmiter precipio, ne quis vestrum de subditis meis contra hanc gratiam eos audeat molestare, quod qui fecerit mee indignationis offensam se noverit incursurum.*

(*a*) Zie DU CANGE *in Glossario*, op het woord *Fidelis*, *Fidelitas*.

Voor het overige paste het alleen den Graaf van Holland, te spreken van *zijnen Raad*. Deze toch had alleen zulk eenen Raad, welke in die tijden bestond uit de aanzienelijkste Edelen des lands, en tot welken in latere dagen de voornaamste Steden zijn toegelaten; terwijl de Vorst, doch ook deze weder alleen, niet zelden hen, die zijnen wil durfden wederstreven, met zijne hooge *verontwaardiging* bedreigde, of derzelver uitwerking hun deed gevoelen.

Het kan dus niet ontkend worden, dat FLORIS VAN HOLLAND in die stukken de taal voert van eenen Graaf. Dit heeft bij den kundigen Hoogleer. KLUIT, door het gemis van goede bronnen, welke daarna zijn opgespoord, het eenvoudig denkbeeld doen ontstaan, dat hij in FLORIS meende te moeten erkennen, of eenen jongen eergierigen Vorst, die, voor zijne eigene belangen, de regten van zijnen Broeder uit het oog verloor; of wel eenen Man, aan wien Holland en Zeeland ter leen waren opgedragen (*b*).

Indien FLORIS VAN HOLLAND, als Stedehouder, niet heeft mogen bezigen zulke woorden, als wij zagen, dat hij gebruikt heeft; indien hij tot de daden, welke wij aanteekenden,

dat

(*b*) KLUIT, T. II, P. II. p. 634.

dat hij pleegde, niet is geregtigd geweest: dan voorzeker was FLORIS misdadig tegen WILLEM: ten zij deze hem het Graaffchap van Holland met de daaraan verbondene landen in leen hebbe opgedragen. — Doch, noch het een, noch het ander geldt hier. Men moet in FLORIS, wanneer hij aldus fpreekt, en aldus handelt, *twee* perfonen opmerken, den *Stedehouder*, en den *Prins van den Bloede*. Hij, die het naast aan den regerenden Vorst door bloedverwantfchap vereenigd was, genoot in de Middeleeuwen groote eere, en had een aanzienlijk deel in het beftuur van den ftaat. Er had geene belangrijke gebeurtenis plaats, waar hij niet bij den Vorst tegenwoordig was. In den Raad had hij de eerfte ftem na den Graaf. Bij de gunst- en voorregts-brieven trad hij op als de eerfte en voornaamfte getuige, wiens naam vóór die van alle overige Edelen werd geplaatst. Op reis vergezelde hij niet zelden den Opperheer. Aan hem bijzonder werd bij voorkeur boven allen, wanneer de Vorst zich op reis begaf, het bewind van het Vaderland opgedragen, als aan den aanzienelijkften uit den Adel, en als den naasten bloedverwant van den regerenden Graaf. Het duidelijkfte voorbeeld hieromtrent vinden wij in onze oudere gefchiedenis, in den dapperen BEAUMOND; in hem, die in den raad door wijsheid,

op het oorlogsveld door moed en beleid, zoo zeer heeft uitgemunt. Onder vier regeringen was hij de raadsman onzer Vorsten, stond den Opperheeren met de vruchten zijner ondervinding bij; werd door hen tot het hoogste aanzien verheven; verscheen, als Bemiddelaar, als eerste Raadsman, als eerste getuige, bij de wigtigste aangelegenheden des lands onder den derden, vierden en vijfden WILLEM, en verliet nimmer de zijde van de ongelukkige MARGARETHA. Wanneer de Graven zich verwijderden, was BEAUMOND ook meermalen de bestuurder van het Vaderland. Hij vereenigde alsdan in zich eene magt, welke zeer uitgebreid was. Dan mogt hij, als *Stedehouder* en *Souverein*, gelijk hij, bij zulk eene gelegenheid, door één onzer Graven genoemd werd, het geheele land regeren; mogt de ambtenaren aanstellen en afzetten; in één woord, had dan, volgens de verklaring van één onzer Vorsten zelf, het vermogen alles te doen, hetgeen de Graaf, wanneer hij in persoon tegenwoordig ware geweest, zou hebben gedaan (*a*).

Wan-

(*c*) Aldus spreekt WILLEM IV in het jaar 1342, toen hij aan BEAUMOND het stedehouderschap opdroeg. Hij benoemde hem toen tot „ *Baut et Sou-* „ *verain* de tout son pays avec pourvoir de les gou- „ verner; d'y *mettre et oster les Officiers*, *et faire* „ *tout*,

Wanneer BEAUMOND in dien hoogen post gesteld was, dan sprak hij wel somwijlen, gelijk wij zagen, van zijnen broeder of neef, in wiens plaats hij het bewind voerde; maar hij bezigde te gelijk niet zelden eene taal, welke, even als bij onzen FLORIS, zou kunnen doen vermoeden, dat ook hij zijne magt had misbruikt; iets, hetgeen zeker door de aanhoudende gunst, waarin hij bij de zich opvolgende Graven bleef, wordt wedersproken. Op eigen gezag gaf hij alsdan dikwijls bevelen. In den toon van Meester en Opperheer droeg hij de voornaamste ambtenaren des lands een' last op, die niet dan door hem, die den Graaf vertegenwoordigde, kon worden opgedragen. Dit deed hij als Stedehouder, en dit vermogt hij te doen. De Stedehouders toch, voornamelijk zij, die Prinsen van den bloede waren, hadden in die tijden de uitgestrektste magt, uitgestrekter dan zij onder de huizen van Bourgon-

„ tout, ce qu'il feroit lui même, s'il y etoit present.
„ cependant le voyage, que le Comte meditoit de faire
„ en Grenade." ST. GENOIS, Monum. anciens, aangehaald door VAN WIJN, Huisz. Leven, D. II. St. II. p. 192, waar de laatstgemelde kundige schrijver te regt opmerkt, dat deze woorden omtrent in zich bevatten eene Commissie voor den Stedehouder in die dagen.

gonje en Oostenrijk immer hebben gehad. Zij vertegenwoordigden volkomen den afwezenden Vorst; bekleedden geheel en al zijne plaats; waren in het bezit van zijne regten; mogten deze uitoefenen; konden dezelfde bevelen uitvaardigen, die de Graaf, tegenwoordig zijnde, zou hebben uitgevaardigd, en het stond hun daarom ook vrij dezelfde taal te voeren, van welke de Graaf gebruik zou hebben gemaakt. Van daar, dat de jonge WILLEM, zoon van JAN den tweeden, toen zijn Vader aan het ziekbed gekluisterd lag, ten zelfden tijd, dat hij, gelijk wij zagen, een ander voorregt verleende uit naam en van wege zijnen Vader, aan de inwoneren der stad Schiedam toestaat, alleen op eigen gezag, hunne stad te vergrooten, hen bestempelende met den naam van ZIJNE poorteren (d). Van daar, dat de toekomende opvolger van den derden WILLEM, zijn Vader vertegenwoordigende, voorregten van wege *zich* en zijnen Vader schonk (e): van daar eindelijk, dat BEAUMOND, zelfs zonder gewag te maken van WILLEM IV, in wiens naam hij, gedurende deszelfs reis naar Palestina, het Stedehouderschap uitoefende,

(d) MIERIS, D. II. p. 41.
(e) MIERIS, D. II. p. 160 en 161.

de; een bevel gaf tot het graven van eene vaart tusschen Rotterdam en Overschie, om geene andere reden, dan, opdat ik zijne woorden bezige, *omdat ons en onsen Raed dunkt, dat die Vaert nutteliick is den gemeenen Lande (f).* Indien eenig bevel of eenige wijze van spreken in den toon van Opperheer gesteld is; het zijn voorzeker de bevelen, welke wij hier zagen uitdeelen; het is voorzeker de taal, welke wij hier hooren voeren. En echter is er geen blijk, ja zelfs geen de minste schijn, dat deze Stedehouders zich immer te veel magt hebben aangematigd, noch er is iemand, die vermoedt, dat, bij de afwezendheid der Vorsten, het land hun in leen is opgedragen.

FLORIS VAN HOLLAND derhalve, wanneer hij, bij het verleenen van gewigtige voorregten, melding maakt van zijne *getrouwe leenmannen*, van *zijne onderdanen*, van *zijnen Raad*; wanneer hij bedreigt met zijne verontwaardiging; mag even min, als de zoon van JAN den tweeden, of BEAUMOND, vermoed worden, iets te hebben misdreven tegen zijnen Opperheer; noch men kan uit deze zijne handelwijze met eenigen grond besluiten, dat hem het leen van Holland en Zeeland zou zijn opgedragen. Hij gedroeg zich hier slechts

(f) MIERIS, D. II. p. 679.

slechts als Prins van den bloede, aan wien het Stedehouderschap, met al de magt, daaraan in zijnen leeftijd verknocht, was toevertrouwd. Van dit vermogen maakte hij gebruik, om den onderdanen, het zij edel, het zij onedel, te leeren, dat zij, hoewel hun Graaf afwezend was, in hem, gedurende die onrustige dagen van het Leenstelsel, toen de Adel vaak tegen zijnen wettigen Heer opstond, een' plaatsbekleeder gevonden hadden, die zich in het hem vertrouwde gezag wist te handhaven. Van zelfs vervalt hierdoor het denkbeeld, als waren deze gewesten door den Roomsch Koning aan FLORIS opgedragen tot een leen. Het gedrag van WILLEM in volgende tijden verwerpt dit gevoelen insgelijks. Toen toch keerde Duitschlands Vorst, na het stillen van den zwaarsten strijd, menigmalen herwaarts weder. Hij handelde alsdan geheel als Graaf in deze landen; gaf nieuwe keuren aan eenige steden, en maakte, wat meer is, bij die gelegenheden zelfs dikwijls geen het minste gewag van FLORIS. Indien er nog eenige twijfel omtrent deze zaak bestond, dit laatste alleen zou genoegzaam zijn, om alle tegenwerpingen uit den weg te ruimen.

In betrekking als Stadhouder heeft FLORIS VAN HOLLAND, sedert het Vlaamsche verdrag des jaars 1248, het Graafschap en de daarmede

ver-

verbondene landen bestuurd. Men genoot onder zijne weldadige regering eene ongestoorde rust. Er waren echter nog eenige geschilpunten tusschen MARGARETHA en WILLEM overgebleven, welke in dat verdrag niet waren uitgewezen. De Roomsch Koning had, hoewel hij het regt van zijne tegenstreefster tot het eischen hiervan had erkend, de hulde, als Leenman van Vlaanderen Bewesterscheld, telkens tot hiertoe weten te ontwijken, ja matigde zich, van dag tot dag, meerder gezag aan. Hoe meer de magt van WILLEM in Duitschland aangroeide, des te meer was MARGARETHA bezorgd, dat zij hare regten zou verliezen. Dit wakkerde de oneenigheden in het jaar 1250 op nieuw aan. (*g*). Ware de afgezant van den Paus in dien tijd niet als bemiddelaar opgetreden, de oorlog, welke naderhand zoo fel heeft gewoed, zou toen reeds zijn ontbrand. Door den ijver echter van dezen Legaat werd, te Brussel, op den negentienden dag van Bloeimaand in het laatstgenoemde jaar, een verdrag aangegaan, waarbij tusschen de twistende partijen de zaak, zoo veel mogelijk, werd bijgelegd.

Van dit verbond was ook FLORIS deelgenoot.

(*g*) MEERMAN, l. c. D. I. p. 316.

noot. Op zijn' naam, zoowel als op dien van zijnen broeder, werd de overeenkomst gesloten (*h*). Waarschijnlijk is FLORIS in persoon tegenwoordig geweest, toen dit verdrag is getroffen. Men kan het aanzien, waarin hij bij zijn' broeder stond, hieruit ten volle opmaken. Ook werd zijn gezag bij de overige Vorsten, die tot het daarstellen van dit verbond werkzaam waren, niet minder hooggeschat. De Hertog van Braband, de Graaf VAN GELDER, en andere mannen van rang schrijven hem hier groot aanzien toe, gewagen alomme van hem, waar zij van Koning WILLEM spreken, en verklaren allen, dat ook FLORIS voor zich tot deze verzoening is toegetreden, en als één der hoofdpersoonen aan het verdrag heeft deel genomen.

Door moeijelijke omstandigheden van het Keizerrijk had WILLEM zijne toestemming weder tot dit verdrag moeten geven. Doch ook bij deze gelegenheid wist hij de hulde te ontwijken, op welke MARGARETHA zoo zeer had aangedrongen. Ongezind, den leeneed aan zijne eigene onderdane af te leggen, stelt hij dit, onder allerlei voorwendselen, uit; in de hoop, om, eenmaal hier-

(*h*) KLUIT, l. c. T. II. P. II. p. 575. en MEERMAN, D. I. p. 206.

hiertoe in ſtaat geſteld, voor altijd zich van dezen, zoo het hem toeſcheen, vernederenden last te ontſlaan. De zwakheid zijner zaken in Duitschland liet dit echter, gedurende eenen geruimen tijd, niet toe. Doch te Aken tot Koning gekroond, verwierf zijn gebied allengs meerdere vastheid. Nu ſcheen het hem toe, dat niets zijne plannen omtrent MARGARETHA kon verhinderen. De uitvoering ſlechts ontbrak, naar zijn oordeel, tot het verwezenlijken zijner voornemens.

Het Graafſchap Namen, Beweſterſchelde, Aalst, Waas en de vier ambachten waren gewesten, welke de Graven van Vlaanderen ter leen hielden van het Duitſche Keizerrijk. Bij de optreding van een' nieuw' Oppervorst in Germaniën, moest door de Vlaamſche Graven, volgens de leenwetten, aan dezen worden hulde bewezen. Tot het jaar 1252 had MARGARETHA verwaarloosd, dit bij Koning WILLEM te doen, waarſchijnelijk, omdat deze tot op dien tijd weigerig was gebleven, als Graaf van Holland bij haar den leeneed af te leggen voor de Eilanden, welke hij van haar in Zeeland bezat. Van deze gelegenheid, om zich op zijne vijandinne te wreken, en te gelijk zich te bevrijden van alle onderdanigheid, maakte de Koning gebruik. Hij wist door zijnen invloed te bewerken, dat de Rijksvergadering, aan welker hoofd hij zich bevond, op den

elf-

elfden dag van Hooimaand in het voornoemde jaar, MARGARETHA van de vermelde landen vervallen verklaarde. Het vonnis werd tegen haar uitgewezen, omdat zij de verschuldigde hulde aan WILLEM niet, binnen den vereischten tijd, had afgelegd. Te gelijk werden deze landen door het gezag van het Opperhoofd des Rijks opgedragen aan deszelfs schoonbroeder en vriend, JAN van Avesnes (*i*).

Dit was de leus voor den oorlog. MARGARETHA, vertoornd over deze handelwijze, roept nu ook hare Leenmannen bijeen. Zij besluit met hen een plegtig gezantschap aan WILLEM, die intusschen naar Holland gereisd was, af te zenden, om van hem, voor het laatst, op de stelligste wijze hulde af te vorderen over Zeeland Bewesterschelde. Er wordt tevens, door haar en hare grooten, bepaald, den Roomsch Koning, ingeval dat hij deze hulde weigerde, met de wapenen hiertoe te dwingen (*k*). WILLEM ontving deze gezanten met koele trotschheid; wees de gevraagde hulde van de hand, en deed hen met honende woorden wederkeeren. Nu was het oogenblik geboren, dat de oorlog zou uitbreken. Maar

(*i*) KLUIT, l. c. T. II. P. II. p. 620—631 en T. I. P. II. p. 217.

(*k*) MEERMAN, l. c. D. II. p. 121.

Maar de Hertog van Braband zoekt de vijandige partijen nog te verzoenen. Hij roept hen in Antwerpen bijeen, en ſtelt al het mogelijke in het werk, om de dreigende rampen af te wenden. WILLEM, vermoeid van den oorlog, is niet ongenegen deze bemiddeling aan te nemen. Hij begeeft zich in perſoon naar de plaats, waar de bijeenkomst zal geſchieden, om aldaar zelf in onderhandeling te treden met hen, die, in naam van MARGARETHA, zouden verſchijnen.

Intusſchen had MARGARETHA, verbitterd door de menigvuldige teleurſtellingen en beleedigingen, een vast beſluit genomen, haar regt met de wapenen te doen gelden. Reeds vóór het beleggen van deze bijeenkomst, hadden zich, op haar bevel, hare Vaſallen onder den Vlaamſchen ſtandaard vereenigd. Een leger van Vlamingen, Bourgondiers, Henegouwers en anderen was door hare beide zonen, GUI en JAN VAN DAMPIERRE, verzameld. Uit de dapperſte Krijgslieden beſtond dit heer; elk brandde van verlangen blijken te geven van zijnen moed. Reeds was het leger tot de kusten van Vlaanderen genaderd, om naar het eiland Walcheren over te ſteken, toen de bode van den Brabandſchen Hertog de bijeenkomst aankondigde. Hoe weinig genegen MARGARETHA zich tot deze bemiddeling gevoelt,

wederhoudt haar de vrees voor den magtigen Hertog, om dezen voorslag af te wijzen. Zij doet dus hare benden op de plaats vertoeven, en zendt vertrouwde mannen uit haren naam, om de onderhandelingen bij te wonen.

De tijding van al deze toebereidselen in Vlaanderen was aan Koning WILLEM vóór zijne afreize ter oore gekomen. Terwijl hij zelf zich gereed maakte, om naar Antwerpen te vertrekken, geeft hij aan FLORIS VAN HOLLAND bevel, om een leger bijeen te verzamelen, en in stilte naar Walcheren, het gevreesde punt van den aanval, over te steken. Deze, ijverig in het voldoen aan dezen last, roept de manschappen bijeen. In weinig tijd is een heer van Hollanders in staat, om zich tegen den vijand te verzetten. Weldra voegt zich bij deze eene menigte van dappere Vreemdelingen (*l*), die zich, naar de gewoonte van die tijden, voor dien krijgstogt aan den Graaf hadden verhuurd. Aan het hoofd van deze allen trekt FLORIS, met groote geheimhouding, naar de plaats zijner bestemming, waar hij weldra onder zijne vanen een groot deel der Zeeuwen telt (*m*).

Zoo-

(*l*) MELIS STOKE, B. III. v. 1064.
(*m*) MELIS STOKE, B. III. v. 1061.

Zoodanig was de gesteldheid der beide legers, in afwachting van den afloop der onderhandelingen. De uitkomst echter was in geenen deele overeenkomstig aan den wensch van den bemiddelaar. MARGARETHA, in schijn slechts genegen tot vrede, had aan hare afgezanten den geheimen last gegeven, de onderhandelingen, zoo lang mogelijk, slepende te houden. Dan zouden hare benden inmiddels naar Walcheren oversteken, en dat eiland onverhoeds vermeesteren. Hare bevelen worden gehoorzaamd. Door staatkundige streken wordt WILLEM, zoo het schijnt, bedrogen, en de schrandere zendelingen kondigen MARGARETHA heimelijk aan, dat het gunstig tijdstip tot den aanval daar was. Met allen spoed wordt de overtogt bevolen. De Vlaamsche krijgslieden, begeerig naar buit, schepen zich blijmoedig in. GUI en JAN VAN DAMPIERRE verlaten hunne moeder met de bezwering, dat zij zullen wederkeeren als overwinnaren, of door het zwaard sterven. Snel en gelukkig wordt de overvaart volbragt. Op het strand ontschepen de beide broederen hunne krijgsbenden, en vangen aan, dezelve in slagorde te scharen. Maar nu verheft zich op eens, van vele zijden, het geschal van trompetten en hoornen, het gewone veldmuzijk in die dagen; en FLORIS VAN

HOLLAND, aan het hoofd zijner legerbenden, ſtort op den vijand in uit zijne ſchuilplaats (*n*).

Zoodra onze wakkere held, namelijk, den geheimen togt der Vlamingen, welke hem niet ontgaan was, vernomen had, was hij met zijne benden naar de duinen getogen, en had aldaar dezelve gerangſchikt, met medehulp van LOEF, zoon van den Graaf van Kleef. Naauwelijks zag hij de Vlamingen geland, of het teeken tot den aanval wordt gegeven. Met het zwaard in de vuist valt hij op den overzeeſchen vijand aan. Schrik verſpreidt zich onder denzelven, wanorde vertoont zich onder de nog ongeſchaarde troepen. De aanval der onzen is hevig. Velen der Vlamingen worden gedood, velen in zee gedreven, waar zij hun graf vinden; nog grootere menigte wordt gevangen; en, als getuigen van zijnen triomf, voert FLORIS de verwonnen zonen van MARGARETHA levende met zich. Ook de geheele vloot valt in de magt van den Held, en uit den buit der vermeesterde ſchepen en der verſlagene vijanden vinden FLORIS en de zijnen eene rijke belooning voor de gevaren, aan welke zij

(*n*) MEERMAN, D. II. p. 125, en de ſchrijvers daar aangehaald.

zij zich hadden blootgesteld (*o*) in dezen veldslag van Westkappel.

Zoo gewigtig werd deze overwinning geoordeeld, dat van den dag, waarop dezelve behaald werd, tot aan den tijd der Hervorming toe, een plegtige omgang jaarlijks in het eiland Walcheren gevierd werd. Bij die gelegenheid werden alsdan de beenderen van den Beschermheiligen van Westkappel, den vromen WILLEBRORD, rond gedragen, als getuigen van den bijstand, welke de verkondiger van het Christendom had verleend, tot het behalen dezer overwinning, op den vierden van Hooimaand des jaars 1253 (*p*).

Al-

(*o*) BEKA, *ed. Buch.* p. 86. MELIS STOKE, B. III. v. 1095. en MEERMAN, l. c. D. II. p. 126. en volgende.

(*p*) REIJGERSBERCH, in zijne *Kronijk van Zeeland*, gedrukt in het jaar 1551, getuigt hoofdst. 28, dat dit tot op den dag, dat hij schreef, nog plaats vond. Bij de hervorming hield dit van zelfs op. Gelijk men eertijds over de geboorteplaats van HOMERUS streed, wedijverden in latere eeuwen vele steden over het bezit van overblijfselen der Heiligen. Westkappel schijnt te hebben beweerd, dat zij in haar heiligdom de beenderen van WILLEBRORD bevatte, terwijl EPTERNACH zich deze eere, waarschijnelijk met

meer-

Alvorens het gevecht een' aanvang had genomen, was aan FLORIS eene groote eere te beurt gevallen. Volgens de getuigenis van STOKE (q), werd hij op het oogenblik, *dat hij den vijand voor zich zag, tot Ridder geslagen, en hij ging daarna met stouten moed denzelven tegen.*

JOHAN MEERMAN, in de Levensbeschrijving van Graaf WILLEM den tweeden, heeft, hoe groot anders zijne verdiensten zijn, de aangehaalde plaats van onzen ouden geschiedschrijver niet, zoo het schijnt, met die opmerkzaamheid, waarmede

meerder regt, ook toeeigende. Dat in eenen plegtigen omgang deze beenderen, *vóór* den strijd, ter aanmoediging zouden zijn rondgedragen, gelijk dit in *den Tegenw. Staat van Zeeland*, D. X. p. 216, geschreven staat, is waarschijnelijk bezijden de waarheid. MELIS STOKE, en andere oude schrijvers, vermelden dit niet; ook niet REIJGERSBERCH. Men vindt bij geenen tijdgenoot, hetgeen MEERMAN opgeeft, dat de krijgsbenden het *avondmaal voor* het gevecht zouden hebben gebruikt. Zeer mogelijk is dit echter, daar het in den geest van dien tijd was. Vóór den veldslag bij *Woeringen* in 1288, en vóór dien van *Kortrijk* in 1302, vond dit plaats. Zie VAN VELTHEM, *Sp. Hist.* B. III. cap. 3; B. IV. cap. 24.

(q) B. III. v. 1095.

mede hij gewoon was alles te onderzoeken, gadegeslagen, toen hij schreef, dat FLORIS, ter belooning van zijne dapperheid, *na* de overwinning door zijnen broeder WILLEM tot Ridder is geslagen. De woorden van den Dichter leeren ons duidelijk het tegendeel. En inderdaad was dit ook overeenkomstig aan de zeden en denkbeelden van den leeftijd van onzen FLORIS. Het staat toch bij alle Oudheidkundigen vast, dat, in de Middeleeuwen, niet alleen *na* het leveren van eenen strijd, iemand tot Ridder kon worden verheven, maar dat het ook zeer gewoon was, *vóór* eenen veldslag den een' of anderen met deze gunst te vereeren, om hem daardoor te meer aan te moedigen tot het betoonen van dapperheid (*r*). Uit dit gebruik moet men verklaren, waarom FLORIS niet *na* het gevecht, maar *vóór* den strijd, tot Ridder is geslagen; iets hetgeen in onze dagen vreemd luidt. Wanneer zulk eene verheffing in een leger geschiedde, was het één der aanzienelijkste Veldoversten, die de plegtig-

(*r*) DANIEL, *de la Milice Françaife*, T. I. p. 82. VAN VELTHEM zegt l. IV. cap. 27, dat men zulke Ridders sloeg *vóór* den strijd om deze rede:

„ Dat was gedaen bedi (*daarom*)
„ Dat si te stouter souden wesen."

tigheid uitoefende aan hem, die Ridder gemaakt werd. Niet onwaarschijnelijk is het, offchoon geen der schrijvers dit vermeldt, dat FLORIS door den Kleefschen Vorst, die hem met raad en daad bijstond, en zijn medebevelhebber was, bij deze gelegenheid tot Ridder is uitgeroepen.

Sedert deze overwinning bij Westkappel, heeft FLORIS het zegel, hetgeen hij tot nu toe gebezigd had, laten varen, en in plaats, gelijk de gewoonte van dien tijd dit aan allen, die geen Ridder waren, gebood, daarop als een te paard zittend jongeling met een' vogel in de hand en een' jagthond aan zijne zijde, te worden afgebeeld (*s*), komt hij, na zijne Ridderverheffing, voor, als een Ridder, die met het zwaard in de hand voortstreeft op een moedig ros, hetwelk omhangen is met een kleed, op hetwelk de Hollandsche Leeuw prijkt; terwijl hij zelf aan zijnen linker arm dien zelfden Leeuw op een schild voert (*t*). Deze bijzonderheid verdient onze opmerking, daar FLORIS, volgens de wapenre- ge-

(*s*) KLUIT, l. c. T. II. P. II. p. 537, 934, 674. Op pag. 633, is zeker niet goed uitgedrukt het wapen van FLORIS, door de woorden: *Eques sinistrorsum versus.* KLUIT zag het origineel zelve niet. Het volgende charter van 18. Oct. 1252, wijst dit uit.

(*t*) VREDIUS, *Sig. Com. Flandr.* p. 36.

gelen, welke men toen zoo naauwkeurig in acht nam, niet geregtigd was op zijn zegel te voeren het volle wapen van zijn geslacht. Hij zou, als jongere zoon, van FLORIS IV, dit hebben moeten breken met een *Lambel* (*u*), daar de oudste zoon alleen, zonder eenige verandering, het voorouderlijke wapen mogt voeren; of wel zou hij, gelijk zijne zusteren deden, den Keizerlijken arend bij zijn wapen hebben moeten voegen (*v*), om aan te wijzen de betrekking, in welke hij tot zijnen broeder stond; opdat op de eene of andere wijze ten minste mogt blijken, dat hij niet de eerste van zijn geslacht was: JAN VAN BEAUMOND (om dit slechts door één voorbeeld op te helderen) die tot zijnen broeder, den regerenden Graaf dezer landen, WILLEM III, in deselfde betrekking van jongeren broeder stond, als FLORIS tot Koning WILLEM, voerde niet het volle wapen van zijn geslacht, maar door een *Lambel* wees hij zijne minderheid aan (*w*). En waarom heeft dan FLORIS dit verwaarloosd? of heeft hij het met toestemming van zijnen broeder WILLEM ge-

(*u*) DE ROUCK, *Nederl. Herauld.* p. 55, en bij denzelfden onder de *konstwoorden*, op het woord *Lambeau* of *Lambel*.

(*v*) VREDIUS, l. l. p. 37.

(*w*) VREDIUS, l. l. p. 57.

gedaan? Dit laatste moeten wij vermoeden, omdat FLORIS dikwijls van dit zegel zich, in tegenwoordigheid en met medeweten van WILLEM, heeft bediend. De zaak is duister, en kan door andere diergelijke voorvallen niet verklaard worden, daar zij tot nu toe door onze grootste Geleerden als eenig in haar soort wordt beschouwd.

Indien ik echter mijn gevoelen mag openbaren, komt het mij voor, dat WILLEM aan FLORIS dit voorregt kan hebben verleend, ten tijde van zijne roeping tot den Duitschen troon. Van Holland afgescheiden, door grootere belangen weggesleept, werd zijn toestand geheel verschillend van zijne voormalige gesteldheid. Nu kon hij hoop voeden, dat hij en zijn geslacht zich in Duitschland zouden vestigen. Daarenboven werd, na zijne verheffing, het wapen van WILLEM geheel of gedeeltelijk veranderd. Hij verwisselde den Hollandschen Leeuw, in eenen keizerlijken arend (x), of voegde den adelaar bij den Leeuw van zijn geslacht. Kan deze verwisseling in omstandigheden en wapen geene aanleiding hebben gegeven tot de zeldzaamheid, welke voorkomt in het wapen van FLORIS (y)? Kan WILLEM niet

(x) MEERMAN, l. l. D. II. pl. IV.

(y) Vóór den veldslag van Westkappel voerde FLORIS

niet hebben begeerd, dat het wapen van het Hollandsche huis, door zoo vele dappere Vorsten van aloude tijden af aangevoerd, ongeschonden bewaard bleef in den persoon eens jongen Helds, op wien WILLEM, nog ontbloot van nazaten, de hoop van zijnen Stam mogt vestigen? De nauwe betrekking, waarin FLORIS zich, als Stedehouder, tot het Graafschap Holland bevond, kan misschien hiertoe ook hebben medegewerkt. En wat beteekent niet die bijzondere benaming van FLORIS VAN HOLLAND, door WILLEMS broeder gevoerd, en nimmer, noch voor, noch na hem, door een' der broederen van onze Vorsten gedragen? Zou deze benaming niet aanduiden, dat de Roomsch Koning zijnen jongeren broeder naauwer dan voorheen aan den voorvaderlijken grond heeft willen verbinden, en dat hij in hem, bij zijne eigene afwezendheid, den naam en het wapen van *Holland* heeft willen doen voortduren?

MARGARETHA (2), in toorn ontstoken over

RIS reeds in zijn tegenzegel den Hollandschen Leeuw zonder breuk; KLUIT, l. l. T. II. P. II. p. 633.

(2) Men kan hieruit opmaken, hoe groot in deze landen de schrik was voor MARGARETHA, niettegenstaande hare nederlagen; dat men na vijf eeuwen nog

over den heilloozen uitslag harer ondernemingen, wilde zich wreken. Maar de krachten ontbraken haar. Uitgeput in oorlogsmannen en geldmiddelen, is zij gedwongen, bij den door haar verfoeiden WILLEM aanzoek te doen tot herstel van den vrede, en tot bevrijding harer zonen. Maar het geluk heeft dezen bedwelmd. Buitensporige eischten vordert hij van de vernederde Vorstin. Dit verhindert den vrede. Een stilstand van wapenen wordt echter door hem gesloten: maar niet, dan na den dood van den Roomsch Koning, werd door FLORIS VAN HOLLAND een vaste vrede gesloten, welke de langdurige twisten met Vlaanderen, ten minste voor eenen tijd, deed eindigen (*a*). Het Vaderland, of- schoon

nog in Zeeland den kinderen zoekt vreeze aan te jagen door het gezegde: *Daar komt zwarte* MARGRIET.

(*a*) Het is eenigzins onzeker, of er een vrede-verdrag gesloten zij ten tijde van WILLEM, en of de zonen van MARGARETHA *toen* zijn vrij gegeven. KLUIT, l. c. T. I. P. II. p. 221 meent, dat de vrijkooping dezer Vorsten in de maand Maart 1254 is geschied: doch het tegendeel blijkt bij H. GENOIS, *Monuments anciens*, een zeldzaam boek, mij goedgunstig door den Heer VAN WIJN ter leen gegeven, die op bl. 582. den korten inhoud geeft van een charter, waarbij *Mahaut, Dame de Bethune* etc. *femme de noble hom-*

schoon de verschillen niet werden bijgelegd vóór het jaar 1256, genoot, sedert de zege door FLORIS bij Westkappel bevochten, van deze zijde eene ongestoorde rust. Als eene gewonde Leeuwin, moest de fiere MARGRIET de haar aangedane tergingen verdragen!

Na den afloop van dezen zoo spoedig en gelukkig geeindigden oorlog, bestuurde FLORIS, gelijk voorheen, Holland en Zeeland weder, bij de afwezendheid van den Graaf, en waakte zorgvuldig voor het welzijn der ingezetenen. Intusschen werd WILLEM allengs door den gunstigen keer zijner zaken in Duitschland in staat gesteld, om meermalen herwaarts te komen. Hij trad alsdan weder geheel in zijne regten van Opperheer dezer landen, en oefende dezelve volkomen uit. Wanneer de Vorst, bij zulk eene gele-

homme Gui, Comte de Flandre, de gevangen zoon van MARGARETHA, in de maand Julij 1254. erkent een gedeelte hout uit een bosch te hebben verkocht, promettant *de faire ratifier les lettres par Gui son mari dans le mois après qu'il sera sorti de prison.* Hij was dus toen nog gevangen. De beide gevangene broeders schijnen mij echter toe, vóór, of kort na den dood van WILLEM, te zijn ontslagen. Bij het verdrag met FLORIS a. 1256, waren zij reeds vrij, en in hetzelve was hunne vrijheid geene der voorwaarden.

legenheid, zich in deze gewesten bevond, hield het Stadhouderſchap van FLORIS, zoo het ſchijnt, op. Men moet hieruit verklaren, dat WILLEM, gedurende deze jaren, verſchillende keuren aan onderſcheidene Steden heeft verleend, en andere bepalingen heeft gemaakt alleen op eigen gezag, zonder eenig gewag te maken van den voormaligen Stadhouder, wiens ambtsbezigheden, naar de gewoonte van die tijden, door de tegenwoordigheid van den Vorst van zelfs ophielden.

Terwijl het aan de eene zijde van het Vaderland aldus ſtil was, pakten zich aan de andere zijde, omtrent dezen tijd, zwarte wolken te zamen, die weldra in droevige rampen over deze gewesten zich uitſtortten.

De onrustige geest des volks was in Vriesland weder gaande geworden, toen WILLEM het voornemen had opgevat, zich naar Italië op reis te begeven, om aldaar uit de hand van het Hoofd der Kerke de keizerlijke kroon te ontvangen. Naauwelijks had hij de tijding van den opſtand gekregen, of hij keerde ſpoedig herwaarts weder, opdat, voor zijn vertrek, geheel zijn gebied in rust zoude zijn. WILLEM verlaat terſtond Duitschland, ſlaat den weg naar deze Graafſchappen in, en houdt zich, bij zijne wederkeering, in Utrecht op, waar hij de Geestelijkheid te zamen roept,

roept, om met deze te raadplegen over eenig gedenkteeken van zijne godsdienſtige gevoelens, hetwelk hij in die ſtad wilde oprigten. Terwijl hij zich met hen hiermede bezig houdt, wordt hem, door eene onbekende hand, op het onverwachtst, een ſteen naar het hoofd geworpen. Gelukkig wordt de Vorst niet getroffen. In felle woede echter ontſtoken, eischt hij voldoening over deze beleediging, zweert zich over dien hoon te zullen wreken, verlaat de ſtad in gramſchap, ſnelt naar Holland, en doet, binnen weinig tijd, den oorlog aan Utrechts burgeren verklaren. Men weet weinige bijzonderheden van den ſtrijd, die daarop is gevolgd. Alleen is tot onze kennis gekomen, dat, gedurende het leven van Koning WILLEM, zoowel als na zijnen dood, veelvuldige en zware gevechten hebben plaats gevonden, in welke zoo wel het Graafſchap Holland, als het Bisdom, groote ſchaden hebben geleden. FLORIS, onze held, was bij deze gevechten tegenwoordig. Aan het hoofd der voornaamſte Edelen des lands, voerde hij de krijgslieden tegen de ſtad aan, ten tijde dat de Roomsch Koning nog aanwezig was; en, na deszelfs omkomen, zette hij dezen oorlog, als Voogd van den minderjarigen Graaf, met meerder of minder voordeel voort; tot dat, eindelijk, op den twaalfden van Zomermaand des jaars 1257, een vrede tusſchen

den Bisschop HENDRIK en onzen FLORIS is gesloten, onder bemiddeling van den Vlaamschen Graaf GUI, en van OTTO, Graaf VAN GELDER. Volgens dit verdrag, werd FLORIS eene aanzienelijke somme gelds toegewezen, welke hem, onder dadelijke uitlevering van borgen, binnen zekeren tijd door de inwoneren van Utrecht moest worden voldaan; terwijl, bij de bevrijding van den Graaf VAN BENTHEM, den bondgenoot van FLORIS, in dezen oorlog gevangen genomen, en bij de verlossing der gevangenen aan beide zijden, aan FLORIS werden kwijtgescholden al de schulden, die en zijn broeder WILLEM, en hij zelve mogten hebben gemaakt bij Utrechts ingezetenen (*b*).

Minder gelukkig eindigde de oorlog tegen de Westvriezen, waarin WILLEM zelf het bevel over de krijgsmagt had op zich genomen. Na het verzamelen van het leger, slaat hij, in het midden van den winter, op weg, van begeerte brandende, om zijnen moed tegen deze wederspannigen te koelen. Hij begeeft zich met zijn heer, om tot het moerassige, doch nu bevrozene land zijner vijanden te kunnen doordringen, op het

ijs,

(*b*) MIERIS, D. I. p. 320 en 321, MEERMAN, l. c. D. II. p. 281—283.

ijs, en voert hetzelve op deze wijze aan. Met het vuur zijner jeugd, baant hij, door weinige Ridderen begeleid, den overigen den weg. Hij alleen snelt, door ijver vervoerd, voorwaarts; doch nu scheurt op eens het zwakke ijs onder zijn moedig ros, hetwelk, stampende en spartelende om zich en zijnen Ridder te redden, het gevaar nog vergroot. De ongelukkige Vorst zinkt met het paard en zware wapenrusting in het water: eenige Vriezen schieten toe, en vermoorden den jeugdigen held. Deze ramp had plaats op den achtentwintigsten van Louwmaand des jaars 1256 (c). 's Konings dood werd algemeen hier te lande zeer betreurd. Holland en Zeeland verloren in hem eenen wakkeren voorvechter.

Door het sneuvelen van Graaf WILLEM den tweeden, was het Vaderland zonder Opperheer, daar de zoon van den omgekomen Vorst, naderhand bekend onder den naam van FLORIS den Vijfden, slechts den ouderdom van zes maanden had bereikt. Gelukkig voorwaar, dat FLORIS VAN HOLLAND, de oom van den jongen Graaf, aanwezig was. Zoodra deze den dood van Koning WILLEM, zijnen broeder, vernomen

(c) Zie over de verdere omstandigheden van den dood des Konings, MEERMAN, l. c. D. II. pag. 284—294

men had, nam hij, volgens de getuigenis van MELIS STOKE (*d*), de voogdij van zijnen Neef, en van het land op zich, daar hij, zoo als die oude schrijver dit uitdrukt, „*met regt* „*Momboir* of voogd was", terwijl hij, gelijk dezelfde STOKE vervolgt, „*de hand sloeg aan* „*al het goed, en deed en liet al wat hij wil*„*de, eveneens als een Landsheer*, of Graaf „*zelve zou hebben gedaan.*" Sedert dien tijd is FLORIS bekend geworden onder den naam van *Voogd of Momboir van Holland*, en, om het aanvaarden en bewaren van die voogdijschap, is hij onder deze bijzondere benaming in de geschiedenis bekend.

Doch vraagt misschien iemand, waarom zegt STOKE juist met zoo veel nadruk, dat FLORIS *met regt* Momboir of Voogd werd, en waarom voegt hij daarbij de woorden, *dat hij de hand aan al het goed sloeg*? Dit alles verdient wel een weinig nader te worden verklaard.

Volgens de gewoonten en het aangenomene regt der Middeleeuwen, kon de moeder van eenen onmondigen Graaf op zich nemen de voogdij van haren zoon, en uit deszelfs naam het land regeren. 's Lands geschiedenis had vóór het tijdpunt,

(*d*) *Rijm-Kronijk*, B. IV. v. 5 en 6.

punt; hetwelk wij behandelen, reeds twee voorbeelden hiervan opgeleverd in de elfde en twaalfde Eeuwen; toen GEERTRUDA, moeder van DIEDERIK den vijfden, en PETRONELLA, moeder van DIEDERIK den zesden, de voogdij van hare kinderen hadden uitgeoefend (e).

Dit echter had dan alleen plaats, wanneer geene mannelijke of vrouwelijke bloedverwanten van 's vaders zijde aanwezig waren. Toen GEERTRUDA en PETRONELLA de voogdij op zich namen, was dit het geval. Maar na den dood van WILLEM II, kon ELISABETH van Brunswijk, deszelfs weduwe, geene eifchen inbrengen, omtrent de bewaring en opvoeding van haren zoon, noch op het bestuur van het Vaderland. Wanneer een broeder of ander mannelijk of vrouwelijk aanverwant van den overleden Vorst aanwezig was, kwam aan dezen, als den eersten nabestaanden, en als vermoedelijken erfgenaam van den Grafelijken zetel en van 's Graven erfgoederen, wanneer de jonge Vorst zonder wettige afstammelingen overleed, de voogdij met al hetgeen, wat daaraan verbonden was, toe. Deze verwierf daardoor de zorg over den persoon van

(e) *Chron. Egmund.* ap. KLUIT, *Hist. Crit.* T. I. P. I. p. 53 en T. I. P. II. p. 79; T. I. P. I. p. 68.

van den minderjarigen, en had te gelijk het regt de regering des lands, in deszelfs naam, uit te oefenen.

Het was om deze reden geweest, dat, bij den dood van den vader van onzen FLORIS, Utrechts Bisschop, als oudste broeder van den gestorvenen Graaf, de voogdij over de nagelatene kinderen van dien Vorst had op zich genomen, en het beheer des lands tot zich had getrokken. Uit dien hoofde is het geweest, dat, na het sneuvelen van den tweeden WILLEM, deszelfs broeder FLORIS VAN HOLLAND, de voogdij van den minderjarigen FLORIS den vijfden, en het gebied dezer gewesten heeft aanvaard, zonder acht te slaan op de naauwere betrekking van zijne moeder ELISABETH.

MELIS STOKE zegt daarom naar waarheid, dat onze FLORIS de voogdij van den jongen Graaf, en het bestuur des lands *met regt* heeft op zich genomen, en dat hij, als zoodanig, het Graafschap heeft bestuurd, als ware hij zelve Landsheer. Dit was geheel overeenkomstig aan de zeden, aan de gewoonten en aan de regten van die tijden, in welke FLORIS VAN HOLLAND heeft geleefd.

Het was toch in de Middeleeuwen een algemeen erkend regt, dat de naaste mannelijke, of, indien deze ontbrak, de naaste vrouwelijke bloedver-

verwant van minderjarige Vorsten, met voorbijgang van derzelver Moeders, de *Garde Noble* (*f*), gelijk men dit toen noemde, op zich nam, wanneer door den voormaligen Vorst, gedurende zijn leven, niemand anders tot Voogd was benoemd. Men verstond hierdoor, dat hij, die naaste bloedverwant was, den jongen Vorst onder zijne bescherming nam; hem eene behoorlijke opvoeding deed geven; deszelfs persoon beveiligde; het land, hetgeen eens onder deszelfs bewind zou komen, bestuurde; de rust in hetzelve bewaarde; alle aanvallen van hetzelve afweerde: in één woord, dat zoodanig een al de magt uitoefende, welke een wettig Vorst zelve gewoon is uit te oefenen, of dat hij, gelijk STOKE dit zeer eigenaardig uitdrukt, *zich geheel gedroeg als een Landsheer*. Voor al deze bemoeijingen en werkzaamheden genoot de Voogd van zijne zijde groote voordeelen: hij verkreeg regtens, het zij geheel, het zij gedeeltelijk, in volkomen vruchtgebruik, al de inkomsten van den minderjarigen Vorst, en mogt van dezelve voor zich een vrij en onbepaald gebruik maken; mits hij

(*f*) DU CANGE *in Glossario*, op het woord *Custodia*, en VAN WIJN, in de *Bijvoegselen* op WAGENAAR, *Vad. Hist.*, D. III. p. 2. en de schrijvers daar aangehaald.

hij uit dezelve den onmondigen Graaf onderhield; en getrouw zijnen pligt betrachtte in die voorwaarden, van welke wij te voren spraken, in het verdedigen namelijk, en het besturen van het Vaderland; en in de verdere opvoeding van den jongen Vorst.

Dit algemeen regt van Europa was in ons Vaderland insgelijks in zwang, en het was volgens hetzelve, dat FLORIS VAN HOLLAND, zoo als STOKE dit zegt, *zijne hand sloeg aan de goederen* van zijnen Neef.

Ten uitersten noodzakelijk is het, dit niet uit het oog te verliezen, daar, indien wij het vermogen, hetwelk FLORIS door zijne Voogdijschap verwierf, niet in aanmerking nemen, vele zijner daden onregtmatig zullen schijnen, welke echter, getoetst aan den geest der tijden, volkomen regtvaardig en billijk zijn geweest.

Het is waarschijnelijk, dat FLORIS, zoodra de tijding van het sneuvelen zijns broeders tot hem was gekomen, de Edelen des lands bijeen heeft geroepen, om hun, van welke de voornaamsten den Raad van den Vorst, of, bij deszelfs afwezendheid, zijnen Raad hadden uitgemaakt, op eene betamelijke wijze kennis te geven van de droevige ramp, waardoor Holland en Zeeland van deszelfs Hoofd was beroofd. Vermoedelijk zal hij hem tevens hebben voorgesteld den ge-

vreedijken toestand, waarin zich het Graaffchap bevond, en, bij hen hebben aangedrongen op de erkentenis van hem, als Voogd en Bestuurder des Lands (*g*). Na deze mededeeling zal FLORIS dadelijk in dien rang zijn erkend en gehuldigd; ten minste zien wij hem, weinigen tijd na het sneuvelen van WILLEM, in zijne nieuwe betrekking als Voogd optreden, en de zaken van het bestuur regelen.

Op deze wijze, en door de vermelde gebeurtenis-

(*g*) Dat zulk eene huldiging en erkentenis der Edelen bij zulke gelegenheden gefchiedde, mag men besluiten uit het gezegde van FLORIS V a. 1281, waar deze zegt, bij MIERIS D. I. p. 413, aan den Koning van Engeland, dien hij tot Voogd benoemde: „quod „nos *nobes* et alios terrae nostrae — faciemus *jura-* „*re*, quod si nobis contingat humanitùs, *libèris nostris* „*infra aetatem existentibus*, BALLIUM seu *advoca-* „*tio terrae nostrae et liberorum nostrorum in* ipsius „Regis *custodia* (d. i. *dans la Garde Noble du Roi*) „usque ad aetatem ipsorem liberorum legitimam integra „remanebit, habendum per gentes idoneas et tenen- „dum." FLORIS liet reeds hier te voren deze erkentenis door de Edelen bezweren; en mag men dan niet daaruit besluiten, dat de hulde van zulken Voogd, ook na het afsterven van den Vorst, waarlijk bezworen moest worden? Deze gezegden leeren op nieuw, dat de *Garde Noble* hier te lande in gebruik was.

nisfen bevond zich FLORIS VAN HOLLAND, nu aan het hoofd van het Graaffchap Holland, zoo wel als van Zeeland, toenmaals echter nog niet bekend, dan onder de benaming van *Landfchap*. — De omftandigheden, in welke hij het beheer over het Vaderland aanvaardde, waren moeijelijk en ontrustende. Aan het Oostelijke deel vond hij zich met den Bisfchop van Utrecht in een' bloedigen twist gewikkeld: aan de Noordelijke zijde hadden de Vriezen des Konings leger vernield, wijd en zijd fchrik verfpreid door de nederlaag des heers, en door het dooden van den Vorst: in het Zuiden dreigde hem eene wraakgierige Gravin, die niets liever wenschte, dan den hoon, dien zij weleer bij Westkappel had geleden, op het hoofd van den overwinnaar te doen nederkomen. Hierbij kwam de onmondigheid van FLORIS den Vijfden; eene zaak, in alle eeuwen voor een Land zorgelijk, in de tijden van het leenftelfel vooral gevaarlijk. Ligtelijk kon deze minderjarigheid aanleiding geven tot hevige beroerten, en tot voorwendfel verftrekken aan den trotfchen Adel, om de waardigheid en het gezag van het Grafelijk beftuur te verminderen; terwijl eindelijk de eerbied, welke bij velen der naburige Vorften voor den hoogen rang en de treffelijke daden van Koning WILLEM was ontftaan, en nu op eens ophield, den zwakken toeftand

ftand van het Graaffchap in hunne denkbeelden moet hebben vermeerderd, en FLORIS daardoor te meer moet hebben doen vreezen voor aanvallen op het gebied, hetwelk hij onder zijne befcherming had genomen.

Het is dus, in deze omftandigheden, niet vreemd, dat FLORIS, zoodra hij zich aan het roer van het beftuur zag gevestigd, bedacht was, met den een' of anderen zijner vijanden, op de best mogelijke wijze, een' vrede aan te gaan. Weldra bood zich hiertoe eene gelegenheid aan. De verbittering, welke MARGARETHA van Vlaanderen tegen de AVESNES, hare zonen uit het eerfte huwelijk, gevoed had, was allengs, voornamelijk door de rampen, die zij ondervond, afgenomen, en, kort na den dood van Koning WILLEM, bood de Heilige LODEWIJK aan, als Bemiddelaar tusfchen hen op te treden, opdat eenmaal deze onnatuurlijke ftrijd zou worden geftaakt. Tot de plaats van vereeniging werd Peronne beftemd. De zamenkomst zou in Herfstmaand van het jaar 1256 plaats vinden. Het is zeer waarfchijnelijk, dat FLORIS VAN HOLLAND, het zij van wege den Franfchen Monarch, het zij uit naam der Gravinne van Vlaanderen, tot deze zamenkomst is uitgenoodigd, om ook aldaar zijne twisten, die hij als Voogd met MARGARETHA had, eindelijk bij te leggen.

Dit is ten minste zeker, dat hij in die stad, op den bestemden tijd, te gelijk met de overigen is verschenen, en dat, in tegenwoordigheid en vooral met medewerking van LODEWIJK den negenden en anderen, de voorwaarden zijn ontworpen tot het vredes-verdrag, hetgeen weinigen tijd daarna is gesloten (*h*). Het vooruitzigt, dat MARGARETHA, nadat zij zich zou hebben verzoend met hare zonen, hare regten op Zeeland Bewesterschelde met nieuw geweld zou hebben doen gelden, zal misschien onzen FLORIS, bij al de andere redenen, ook wel hebben aangespoord, om de voorslagen, welke hem dáár werden gedaan, niet van de hand te wijzen.

FLORIS vertrok, na het eindigen zijner werkzaamheden in die stad, weder naar deze gewesten, misschien om met eenigen zijner vrienden, alvorens den vrede te sluiten, de voorwaarden te overwegen. Hij vertoefde slechts korten tijd alhier, en begaf zich toen naar Brussel, de bestemde plaats tot het voltrekken van het verdrag. Op den dertienden van Wijnmaand in dat zelfde jaar heeft FLORIS aldaar met MARGARETHA den vrede gesloten, welke door haren zoon GUI, toekomenden Graaf van Vlaande-

(*h*) KLUIT, l. c. T. I. P. II. p. 312.

deren, zeven dagen daarna, plegtig werd bevestigd.

Het is de plaats hier niet, om al de bijzonderheden van dit verdrag te ontvouwen, dewijl dit meer bepaald tot de algemeene geschiedenis van het Vaderland, dan wel tot het leven van FLORIS VAN HOLLAND behoort. Bovendien heeft de Hoogleeraar KLUIT, reeds vóór vele jaren, dezen vrede in deszelfs geheel doen kennen. Ik zal mij daarom slechts bepalen tot dat geen, hetwelk voornamelijk betrekking heeft op de handelwijze van den Voogd in deze gewigtige zaak.

FLORIS treedt in dit verdrag (*i*) op als Voogd, en sluit, in dien rang, den vrede met de Gravin van Vlaanderen en haren zoon; zoodanig echter, dat hij ook voor zichzelven daarbij handelt. Hij verbindt zich bij den aanvang van het verdrag, om de oudste dochter van GUI van Vlaanderen voor zich ten huwelijk te nemen, waarvoor hij tot bruidsgave zou ontvangen in leen, voor zich en zijne erfgenamen, het *land van Zeeland, hetgeen behoord had onder het oppergebied der Vlaamsche Vorsten*, met al de regten van dat land. Over *geheel Zeeland*, *gelegen tus-*

(*i*) Zie dit verdrag bij KLUIT, l. c. T. II. P. II. p. 631 en volgende.

tusschen Hedenzee en de Schelde, dat is, over Bewesterschelde, zou FLORIS hulde bewijzen aan de Vlaamsche Gravin; op deze wijze namelijk, dat hij, gelijk het verdrag luidt, van dat gedeelte, hetgeen tot het oppergebied van Vlaanderen had behoord, als *leenman* en *Vasfal* MARGARETHA zou huldigen; maar van dat gedeelte, hetwelk aan WILLEM den Roomsch Koning en deszelfs voorgangeren had behoord, zou hij de hulde doen als *Voogd in naam van zijnen Neef*, zoo dat GUI in het verdrag verklaart, dat zijne Moeder, hij en alle zijne erfgenamen, uit vrijen wil, ten voordeele van FLORIS den Voogd, en van den onmondigen FLORIS V, en van derzelver erfgenamen, afstand doen van alle voordeelen en inkomsten, aan het Oppergebied verknocht, zoo als van de regtsplegingen; in één woord, zoo als men in het verdrag zelve leest, *van alle regten van het land van Zeeland tusschen Hedenzee en de Schelde*, dat is, van alle regten in Bewesterschelde.

De geleerde KLUIT (*k*) meende, in dit gedeel-

(*k*) L. cit. T. II. P. II. p. 694, waar hij zegt: *Zeelandia Occidentalis per hanc Pacem ope ambitiosi Tutoris facta est Feudum oblatum, quod Tutor ille Orientalem a Flandris nomine Pupilli acciperet. Non licebat quidem Florentio Tutori hanc Orientalem partem,*

deelte van het verdrag, een verregaand eigenbelang, en eene onvergefelijke eergierigheid van onzen FLORIS te moeten ontdekken. Daar hij van gevoelen was, dat men door dat gedeelte van Zeeland, hetgeen tot het Oppergebied van Vlaanderen gezegd wordt te behooren, en hetwelk aan FLORIS den Voogd voor zich werd toegewezen, *geheel Zeeland Bewesterschelde* moest verstaan: meende de Hoogleeraar, in dat gedeelte, hetwelk aan de Hollandsche Graven van ouds verklaard wordt te hebben behoord, en hetgeen nu werd toegewezen aan den Momboir FLORIS, in zijne betrekking als Voogd, voor zijnen Neef, te moeten erkennen *Zeeland Beoosterschelde*; een land, waarop de Vlamingen nimmer eenige aanspraak hadden gemaakt, hetgeen nu alleen, volgens het gevoelen van KLUIT, door onzen FLORIS aan hen zou zijn onderworpen, uit eergierigheid en eigenbelang van den Momboir.

Doch, hoezeer de waardige KLUIT, wiens verdiensten nimmer te hoog kunnen worden geacht, anderzins aan de oude geschiedenis van het Vaderland, door zijne ijverige nasporingen, licht heeft

tem, quae ab Imperio immediate dependebat, et Pupilli sui Domanium fuerat, in feudum a Flandris recipere; fecit tamen.

heeft bijgezet; meen ik, met allen eerbied voor zijne nagedachtenis, te mogen zeggen, dat hij hierin heeft gedwaald. Bij geenen schrijver leest men van deze groote vermindering van de magt en der regten onzer Graven door FLORIS. Met reden zou de Voogd door zulk eene daad zich den haat van zijne landgenooten op den hals hebben gehaald; maar nergens wordt hij hiervan beschuldigd: integendeel wordt hij om zijn wijs bestuur door zijne tijdgenooten geprezen (*l*). De voornaamste Edelen daarenboven dezes lands, in die tijden, om zulke geringe oorzaken zoo dikwijls oproerig, zouden zich zeker tegen het aangaan van zoodanig een schandelijk verdrag hebben verzet; doch niet alleen hebben zij geene pogingen aangewend, om hetzelve te verhinderen, maar, wat meer is, zij hebben dezen vrede uitdrukkelijk goedgekeurd, en met daartoe ingerigte brieven bevestigd en beloofd te bewaren (*m*). In geen charter, noch in dien tijd, noch daarna vervaardigd, wordt immer ook van deze onderwerping van Oostelijk Zeeland meer gewag gemaakt: ja een Vlaamsch geschiedschrijver (*n*), die

(*l*) MELIS STOKE, in het begin van het vierde Boek.

(*m*) KLUIT, l. c. T. II. P. II. p. 702.

(*n*) P. D'OUDEGHERST, uitgave van *Lesbroussart*,

die niet zou getwijfeld hebben deze zaak ter eere van zijne Natie te openbaren, indien dezelve bestaan had, beschouwt dit verdrag als alleen betrekking te hebben op Bewesterschelde. De Vorsten eindelijk van Vlaanderen hebben nimmer, na het sluiten van dezen vrede, eenige eischen ingebragt op Beoosterschelde. Dit, voor de vermeerdering van hun gezag van zoo veel belang, zouden zij voorzeker niet hebben nagelaten, indien FLORIS bij het verdrag, waarvan wij nu spreken, hun het Leenheerschap over dat gedeelte had opgedragen. Voor het overige waren de omstandigheden, in welke de Voogd dezen vrede sloot, wel voor deze gewesten bezwarend, maar geenszins toch van dien aard, om hem tot zulk een' afstand te noodzaken. Het is, toch niet te vermoeden, dat de overwinnaar van Westkappel, na het behalen van zulk eene zege, welker wrange vruchten MARGARETHA nog in volle mate genoot,

sart, T. II. p. 165, in de *Annales de Flandres*, waar deze zeer wel zegt: *avéc la dicté Béatrix, la contesse Marguerite donneroit à iceluy Florens ou son Neveu, toute la terre de Zélande, qui est entre Hedenzée et l'Escaut*. Volgens KLUIT, en anderen, staat het vast, en is boven allen twijfel verheven, dat, gelijk bekend is, door het land tusschen *Hedensee* en de *Schelde*, moet verstaan worden *Zeeland Bewesterschelde*.

stroot, korten tijd daarna, niet alleen Bewesterschelde aan Vlaanderen zou onderworpen hebben, maar ook het land, hetwelk beoosten die rivier lag; niettegenstaande hierover, zelfs van de oudste tijden af, nimmer eenige twist, tusschen Vlaanderen en Holland, was aanwezig geweest. Dit kan met de gezonde rede niet in overeenstemming worden gebragt. — Maar, wanneer wij de woorden van het verdrag zelve oplettend overwegen, zal het blijken, dat ook hier in geenen deele iets omtrent Zeeland Beoosterschelde wordt bepaald, maar dat al hetgeen daarin is vastgesteld, eenig en alleen betrekking heeft op *Bewesterschelde*, en wel op de regten, welke de Vlaamsche Graven tot dien tijd in gemeenschap bezeten hadden met de Hollandsche Vorsten.

Het gezegde, dat voor het GEHEELE *land van Zeeland*, door FLORIS den Momboir aan Vlaanderen zou hulde bewezen worden, zoodanig dat hij het éénе deel, hetgeen onder de opperheerschappij van MARGARETHA en hare voorgangers geweest was, en zich nu nog bevond, als *Leenman* zou ontvangen; en dat hij het ander deel, hetgeen toebehoord had aan de Hollandsche Graven, als *Voogd* zou verkrijgen: dit gezegde, herhaal ik, heeft den anderzins zoo oordeelkundigen KLUIT doen dwalen. Hij nam het woord *tota terra* of *geheel het land*, hetwelk

welk in het vredes-verdrag gelezen wordt, in den eigenlijken zin. In deze onderscheiding der deelen van Zeeland, meende hij de gewone verdeeling van dat gewest in Ooster- en Bewesterschelde, te zien. Hierdoor verviel hij in het denkbeeld, dat FLORIS aan de Vlaamsche Gravin, tegen alle regt, ook het Oostelijk deel had opgedragen, en dat hij dit weder van haar in leen ontving. Doch, zoo het mij voorkomt, moeten wij hier volgen het voetspoor van den doorzigtigen HUYDECOPER (*o*), die, te midden zijner menigvuldige dwalingen omtrent het leenstelsel, dikwijls, en ook bij deze gelegenheid, de waarheid door zijn fijn oordeel ontdekte, hoewel hij aan dezelve geen hulde deed, door het verwerpen van dit en andere charters, die hij voor valsch uitkreet, offchoon de zekerste bewijzen van echtheid voor handen waren. Het woord *tota terra* dan, of *geheel Zeeland*, wordt in dit verdrag, naar mijne meening in navolging van HUYDECOPER, genomen voor *geheel Zeeland Bewesterschelde*, geenszins, gelijk KLUIT van gevoelen was, voor Ooster- en Bewesterschelde te zamen (*p*). In den aanvang van het derde punt des

(*o*) HUIDECOPER op MELIS STOKE, T. II, p. 202 en volgende.

(*p*) MEIJERUS, sprekende van dit verdrag, zegt ook

des verdrags wordt dit duidelijk gezegd, daar op die plaats, en ook op anderen, welke daarna vol-

ook *tota Zeelandia*. Dit is geene dwaling, gelijk HUYDECOPER meent; hij heeft waarschijnelijk het verdrag zelve onder het oog gehad, en daaruit, gelijk dikwijls, de eigene woorden ontleend. Beter ware het geweest, indien hij er bijgevoegd had: *inter Scaldim et Hedensee sitam*. Tot staving van mijn gevoelen dient, dat, in de verdragen over Bewesterscheelde, dat gedeelte voorkomt, *alleen* onder den naam van *Zeeland*, even als of men van *geheel Zeeland* spreekt, hoewel *Beoosterschelde* daaronder niet werd begrepen. Bij voorbeeld, in het jaar 1227, zie KLUIT, T. II. P. I. p. 463; zoo ook in 1248, T. II. P. I. p. 503, waar gezegd wordt: Reclamavimus — *omnes insulas Zelandiae*, en dáár wordt, zelfs volgens KLUIT, alleen gesproken van Zeeland Bewesterschelde: in dien zelfden zin in het verdrag van FLORIS a. 1248, *terra Zelandiae*, *homines Zelandiae*. Id. T. II. P. II. p. 524—529. Duidelijk ook spreekt Koning WILLEM T. II. P. II. p. 545—549: *Faciemus homagium de terra Zelandiae, quam tenuimus in feudum*. MARGARETHA spreekt a. 1250. de *tenendis placitis in terra Zelandiae*, een regt, hetgeen den Vlaamschen Graven alleen in Bewesterschelde toekwam. Allerklaarst spreekt zij, op pag. 580 l. l. bij KLUIT, waar zij zegt: „ quod idem Rex fecerat ibi aliquas villas fran-„ chas, cum facere non posset, quia *in* TOTA TER-

„ RA

volgen; niet slechts alleen gesproken wordt van het *geheele land van Zeeland* in het algemeen; maar, en aldaar, en elders, wordt telkens, zonder dit een eenige maal te verwaarloozen, er bij gevoegd, dat dit *geheele land* gelegen was *tusschen Hedenzee en de Schelde*; paalscheidingen, waarover alle Oudheidkundigen, ook KLUIT, het eens zijn, dat zij niet dan Bewesterschelde bevatten. Het woord *tota*, of *geheel*, is dus hier volstrekt niet genoegzaam, om daardoor ook Zeeland Beoosterschelde te verstaan. Voor dit *geheele* Zeeland, welks ligging even te voren al verklaard was, zou FLORIS hulde bewijzen aan MARGARETHA, zoo namelijk, dat hij van dat gedeelte van geheel Zeeland, of, volgens de voorgaande duidelijke verklaring, van dat gedeelte van Bewesterschelde, hetwelk aan het oppergebied der Graven van Vlaanderen had toebehoord, hulde zou bewijzen als *Leenman* en *Vassal*: maar van dat gedeelte van geheel Zeeland, of weder, volgens de voorgaande uitlegging, van dat gedeelte van Bewesterschelde, hetwelk aan de

„ ITA predicta non debet esse villa franchia, nisi Middelburg." Dit *tota terra* kan niet anders zien, dan op Bewesterschelde alleen.

de Hollandsche Graven had toebehoord, zou hij voor zijnen Neef, als *Voogd*, den Vlaamschen Vorsten den leeneed doen; onder deze voorwaarde, dat, indien hij eenig goed volgens erfregt daarin mogt bezitten, hij daarvan voor zichzelven insgelijks de hulde zou afleggen. Op welke wijze, dat is, wanneer FLORIS op deze wijze als Voogd en Leenman de hulde had afgelegd, zou, gelijk in het verdrag gelezen wordt, GUI van Vlaanderen en zijne Moeder MARGARETHA, en alle hunne opvolgers, afstaan ten voordeele van FLORIS den Voogd, en van FLORIS den vijfden, van alle voordeelgevend eigendom (*omni utili dominio*), van alle regtspleging, een zeer groote tak van de inkomsten der Vorsten in die tijden, en van alle andere inkomsten van onderscheidenen aard; in één woord, van alle regten van het gezegde land van Zeeland, tusschen Hedenzee en de Schelde; een land, waartoe de Vlaamsche Graven, naar de verklaring zelve van GUI, betrekking hadden door de *regten*, dat is, volgens hetgeen hij daarna zegt, door de inkomsten, de regtspleging enz., welke zij daaruit ontleenden. — Bij al deze bepalingen wordt weder volstrekt geene melding gemaakt van Zeeland Beoosterschelde, maar alleen, wel uitdrukkelijk, bij herhaling, van Zeeland

land tusschen Hedenzee en de Schelde, dat is, van Zeeland Bewesterschelde.

Naar mijne denkbeelden komt de zaak, wanneer wij alles naauwkeurig overwegen, hierop neder: dat, terwijl van dat jaar 1168, door het nadeelig verdrag van FLORIS III; tot op dezen tijd, al de inkomsten uit Bewesterschelde tusschen de Graven van Holland en Vlaanderen waren gemeen geweest, zoodat de helft, volgens de bepalingen van dat verdrag, regtswege aan Hollands Opperheeren werd toegewezen, en de andere helft door de Graven van Vlaanderen werd genoten; er nu, bij dezen vrede tusschen FLORIS VAN HOLLAND en MARGARETHA met haren zoon, wordt vastgesteld, dat FLORIS, als *Voogd*, in het bezit zou blijven van de helft dier inkomsten voor zijnen Neef, als komende dezelve aan hem toe uit de helft des lands, hetwelk regtswege, sedert het verdrag van het jaar 1168, een deel van het Oppergebied der Graven van Holland had uitgemaakt: en dat de andere helft des lands, of liever de inkomsten en regten uit hetzelve, welke insgelijks, van het jaar 1168, tot op dezen tijd, wettig aan de Graven van Vlaanderen toebehoorden, nu aan FLORIS den Momboir, voor zich en zijne erfgenamen, als eene bruidsgave door de Vorsten van Vlaanderen zou worden geschonken, en dat hij daarvoor, als

Leenman, den eed aan hen zou afleggen tot eene verzekering voor zijne trouw (*q*).

Indien men dit gedeelte van het verdrag aldus opvat, dan verdwijnen de zwarigheden, welke door HUYDECOPER gemaakt zijn, als of dit verdrag zeer ten nadeele van deze gewesten was aangegaan, in een tijdbestek, toen de onzen de zoete vruchten der victorie bij Westkappel, zoo roemrijk door onzen Held bevochten, hadden moeten plukken; en het onbegrijpelijke, dat Zeeland Beoosterschelde moedwillig door FLORIS VAN HOLLAND, alleen uit eigenbelang, van het Graafschap zou zijn afgescheurd, bestaat dan ook niet meer. Integendeel, zien wij den toestand van het Vaderland, door dezen vrede, verbeteren. Het regt op de ééne helft van Bewesterschelde wordt, volmondig, door de Graven van Vlaanderen op nieuw erkend en bevestigd; en aan een' Prins van het Hollandsche bloed, en aan des zelfs

(*q*) Indien iemand nog twijfelen mogt, of dit vredes-verdrag door FLORIS VAN HOLLAND gesloten, wel alleen op Bewesterschelde betrekking had; de vrede, door FLORIS V in 1290 aangegaan, zou hem daarvan ten vollen overtuigen. Ook daarin wordt gezegd, dat die vrede toen gesloten werd over *Zeeland tusschen Hedenzee en de Schelde*, KLUIT, l. c. T. II. P. II. p. 942, 943.

zelfs nazaten, worden die regten in de andere helft afgestaan, welke tusschen deze beide naburige landen, zoo vele en zoo zware strijden hadden veroorzaakt; ja, wat meer is, er wordt hier nog bijgevoegd, dat het geheele land van Zeeland, gelegen tusschen Hedenzee en de Schelde, en dus geheel Bewesterschelde, door den jongen FLORIS V. zou in leen worden bezeten, indien de Voogd FLORIS zonder kinderen stierf, mits hij ééne der dochters van GUI in huwelijk nam; of, indien deze ook zonder nazaten overleed, zou MATHILDA, éénige nagelatene vrouwelijke afstammeling van WILLEM II, in den echt treden met één van GUI's zonen, en dan, in plaats van haren broeder, ter leen houden geheel Bewesterschelde; ja, wanneer ook deze geene kinderen naliet, zou hij, die Holland in der tijd als Graaf regeerde, toch altijd in het bezit treden van geheel Bewesterschelde. Vlaanderen, in welk geval ook, werd dus, ingevolge van dit verdrag, alleen met behoud der regten van hoogsten en eersten Leenheer, voor altijd verstoken van die voordeelen en die regten, welke de oorzaken geweest waren van die bloedige gevechten, waarmede onze geschiedenis vervuld is.

Zulk eenen vrede konden en moesten de Edelen van Holland en Zeeland bevestigen, gelijk zij hebben gedaan; doch, was het verdrag van

dien aard geweest, gelijk dit door den Heer KLUIT is voorgesteld; voorzeker, de aanzienelijksten van het Graafschap zouden zich daartegen hebben verzet, of ten minste, door hunne beloften, zoo zeer niet tegen hun eigen belang, en tegen het welzijn van den staat, hebben gehandeld.

Maar, van waar dan die klagten van FLORIS den vijfden, welke hij, in het jaar 1287, bij den Koning van Duitschland, als Leenheer dezer gewesten, in het midden brengt (r); waarbij hij namelijk zijnen Oom FLORIS, onzen FLORIS VAN HOLLAND, beschuldigt, zijne regten te hebben verkort? Deze klagte is, wederom, volgens het gevoelen van KLUIT, ontleend uit de opdragt van Zeeland Beoosterschelde, door FLORIS VAN HOLLAND, bij den vrede, waarover wij nu handelen; zoodat FLORIS de vijfde door deze klagte aan den Roomsch Koning zou verzocht hebben, de vernietiging van deze door zijnen Oom aangegane verbintenis. Oppervlakkig gezien, heeft dit veel schijn van waarheid; doch, wanneer de woorden der uitspraak van Koning RUDOLPH aandachtig worden overwogen, en men dezelve in verband brengt met de gebeurte-nis-

(r) MIERIS, D. I. p. 467, en KLUIT, I. C. T. II. P. II. p. 884.

stukken van vroegere dagen, zal het spoedig blijken, dat ook hier geene melding gemaakt wordt van Beoosterschelde; noch dat ook de bepaling, in dat koninklijk besluit vervat, op het Oostelijk gedeelte van Zeeland betrekking heeft: maar, integendeel, volstrekt en alleen behoort tot Bewesterschelde. Laten wij dit kortelijk zien. FLORIS V vraagt aan den Koning, of, indien zijn Oom en Voogd FLORIS eenig verdrag, belofte, of verbintenis had aangegaan, omtrent het houden van leenen van iemand anders, dan van het Keizerrijk, van hetwelk zijn overleden Vader, WILLEM II namelijk, dezelfde leenen gehouden had *in den laatsten tijd van zijn leven;* of hij dit tot zijn nadeel moest doen gelden? Op deze vraag antwoordt RUDOLPH met de zijnen, dat dit niet moest verstrekken ten nadeele van FLORIS V, daar hij die leenen moest houden van het Keizerrijk, gelijk zijn Vader dit gedaan had *in den laatsten tijd van deszelfs leven.*

Er wordt dus eigenlijk in dit stuk niet bepaald gesproken, omtrent het een of ander deel van Zeeland; doch het is genoegzaam duidelijk, en hierin komen alle schrijvers overeen, dat dit besluit ziet op het vredes-verdrag, door den Voogd FLORIS in het jaar 1256, met Vlaanderen gemaakt. De vraag is alleen, op welk gedeelte van Zeeland ziet dit besluit?

Men heeft tot nu toe niet genoegzaam acht geslagen, zoo het schijnt, op het gezegde, hetwelk voorkomt in de vraag van den vijfden FLORIS, en in het antwoord van RUDOLPH, dat de Vader van dien Graaf, WILLEM de tweede, leenen gehouden heeft van het Keizerrijk in *den* LAATSTEN *tijd van zijn leven*, welke daarna door FLORIS VAN HOLLAND, van een ander, dat is van de Graven van Vlaanderen, gezegd worden ter leen te zijn genomen. Dit kan onmogelijk op Beoosterschelde zien, hoewel men dit echter als zoodanig heeft aangemerkt, dewijl dat deel van Zeeland door Koning WILLEM, niet slechts in *den laatsten tijd van zijn leven* van het Keizerrijk werd gehouden; maar, ook, volgens de eigene erkentenis van KLUIT, sedert onheugelijke tijden door zijne Voorzaten in leen van dat Rijk was bewaard. Naar mijn inzien, doelde FLORIS V, door deze klagte, hierop, dat hij van gevoelen was, dat zijn Oom en Voogd, FLORIS VAN HOLLAND, tegen het regt, en tegen hetgeen hem geoorloofd was, als zoodanig, te doen, in het verdrag des jaars 1256, de opperheerschappij der Gravinne van Vlaanderen en harer nazaten over Beoosterschelde had erkend, niettegenstaande dit regt, gelijk wij te voren reeds hebben gezien, aan haar, in het jaar 1252, door eene rijksvergadering, aan welker

hoofd

hoofd Koning WILLEM zich bevond, was ontnomen, omdat MARGARETHA den leeneed aan den Gebieder van Duitschland op den verëischten tijd niet had afgelegd (*s*). Door dezen maatregel had, naar de begrippen van die tijden (zij mogen dan regtvaardig geweest zijn, of niet) Zeeland Bewesterschelde opgehouden een leen van Vlaanderen voor onze Vorsten te zijn; en was tevens door dat besluit een dadelijk keizerlijk leen geworden, hetwelk door den Graaf van Holland niet meer van Vlaanderen, maar van het Rijk, moest worden in leen genomen. Hetzelve werd wel met eenige andere landen daarna aan JAN VAN AVESNES, door een ander besluit van die zelfde Rijksvergadering, toegewezen, en had dus van dezen door de Hollandsche Opperheeren in

(*s*) KLUIT, l. c. T. II. P. II. p. 624. Het komt mij nog daarom waarschijnelijker voor, dat hier gezien wordt op dit vonnis der Rijksvergadering, dewijl, bij den vrede van het jaar 1290 met Vlaanderen, uitdrukkelijk van die ontwijzing van MARGARETHA door WILLEM, en de Rijksvorsten gesproken wordt; waar ook tevens, (een blijk, hoeveel gewigt men aan de vernietiging van dit stuk hechtte) bepaald wordt; dat dit besluit door FLORIS V aan den Graaf van Vlaanderen zou worden overgegeven. KLUIT, T. II. P. II. p. 940. *seqq.*

in leen moeten ontvangen zijn: doch, daar die Vorst nimmer zijne regten hierop heeft doen gelden, veelmin gevorderd heeft den leeneed van WILLEM, het hoofd des Rijks, die alles had in het werk gesteld, om dien voor hem hatelijken leeneed te ontwijken, schijnt het mij toe, dat JAN VAN AVESNES, of, ten voordeele van zijnen zwager en vriend, van de hulde heeft afstand gedaan, of dat, op voorwaarde van nimmer dezen leeneed te kunnen eischen, Bewesterschelde aan hem was opgedragen. Zijn kort daarop gevolgde dood, veroorzaakt, zoo men meent, uit droefheid over het jammerlijk omkomen van zijnen beschermer (*t*), vernietigde daarenboven al de regten, welke hij en zijn geslacht op Bewesterschelde hadden.

Wanneer wij den toestand van Zeeland Bewesterschelde in dien tijd aldus beschouwen, gelijk deze waarlijk zoodanig is geweest, dan verklaart zich gemakkelijk de vraag van den vijfden FLORIS; of zijn Oom FLORIS VAN HOLLAND, als Voogd, van iemand anders, dan van het Rijk, die leenen heeft mogen ontvangen, welke zijn Vader WILLEM in *den laatsten tijd van deszelfs leven van het keizerrijk* had gehouden. Deze woor-

(*t*) LESBROUSSART bij D'OUDEGHERST, *Annales de Flandre*, D. II. p. 164, en de schrijvers daar aangehaald.

woorden hebben dan geene betrekking, gelijk KLUIT van gevoelen was, op het Oostelijk deel van Zeeland, maar op Bewesterschelde, hetwelk, na het vernietigen der regten van MARGARETHA op den Rijksdag, in de *laatste vier jaren* van zijn leven, door Graaf WILLEM dadelijk van het keizerrijk werd in leen ontvangen. FLORIS V, in onmin met den Vlaamschen Graaf geraakt, keurt het gedrag van zijnen Oom af; maar brengt geen nieuw stelsel voor, hetgeen hij had moeten doen, indien deze klagte betrekking had op Beoosterschelde: hij herhaalt slechts dat geen, over hetwelk de Hollandsche Graven sedert lange jaren getwist hadden met hunne naburen, dat hij, namelijk, even min als zijne voorzaten, verpligt was aan de Vorsten van Vlaanderen hulde te bewijzen over Zeeland Bewesterschelde.

Hoe men dus deze klagte beschouwe, zij kan in geen opzigt echter strekken tot staving van het gevoelen, als of bij den vrede, door FLORIS VAN HOLLAND, in het jaar 1256, gesloten, Zeeland Beoosterschelde aan de Vlaamsche Graven insgelijks in leen was opgedragen.

Na de overweging van dit alles, blijft alleen nog de vraag overig, of FLORIS VAN HOLLAND, waarvan KLUIT hem heeft beschuldigd, uit eergierigheid en eigenbelang, de regten onzer Graven, in het vredes-verdrag met Vlaande-

ſtaten, heeft verminderd, en in eenen flechten toeſtand gebragt; dan of hij, overeenkomſtig met de getuigenis der ſchrijveren, in dit zijn gedrag getoond heeft die regtſchapenheid, die braafheid, en dat doorzigt, welke hem in zijne andere daden zoo zeer kenſchetſen.

Wanneer het waarheid ware geweest, dat FLORIS een land, hetwelk nimmer aan Vlaanderen had toebehoord, op hetwelk nimmer eenige eiſchen waren gedaan, aan vreemden had onderworpen, tot groot nadeel en ſchande dezer gewesten; met volle regt had hij de beſchuldiging van den Hoogleeraar verdiend. Doch, daar een nader onderzoek de ongegrondheid van die betigting heeft doen blijken, vervalt van zelfs alles, hetgeen tegen onzen FLORIS is aangevoerd, omtrent de onderwerping van Zeeland, gelegen Beoosten de Schelde. Er kan nu alleen in aanmerking komen, of hij misdaan hebbe door het eene gedeelte van Bewesterſchelde, voor zich en zijne erfgenamen, als Leenman van Vlaanderen te nemen; en door aan MARGARETHA en GUI, voor het andere gedeelte, den leeneed als Voogd af te leggen.

Dat hij dat gedeelte van Bewesterſchelde, of liever de inkomſten en regten in dat gedeelte, hetwelk in wettig eigendom aan de Vlaamſche Graven toebehoorde, nu in leen verkreeg voor zich en

en zijne erfgenamen, kan hem niet als eene pligtschennis tegen dit Graafschap worden toegerekend. Van het jaar 1168 af, en zelfs veel vroeger, tot op den tijd van het aangaan des verdrags door den Voogd FLORIS, hadden de Graven van Vlaanderen de helft van al de inkomsten uit Bewesterschelde regtswege verkregen; maar nu door dit verdrag verliezen zij dit voorregt, en deze inkomsten, met de regten daaraan verknocht, gaan over op eenen Hollandschen Vorst, naauw met den toekomenden Graaf verbonden: ja, wat meer is, de hoop mag worden gevoed door de verdere bepalingen van den vrede, dat, behalve de zekerheid der overdragt van alle Vlaamsche regten tot het Hollandsche Huis, den leeneed uitgezonderd, eenmaal geheel Zeeland Bewesterschelde, met de daaraan verbondene voordeelen, zou vereenigd worden met de Grafelijkheid dezer gewesten. Voogd FLORIS derhalve, wel verre van, door het sluiten van dezen vrede, Holland en Zeeland te benadeelen, heeft door deze daad integendeel meerdere vastheid gegeven aan de regten onzer Graven in Bewesterschelde. Hij heeft den weg gebaand, langs welken de vijfde FLORIS, daarna, in het volle bezit is geraakt van dat land, hetwelk Bewesten de rivier de Schelde gelegen is.

Het kan echter niet ontkend worden, dat het

aan

aan het Graafschap van Holland meer voordeelig zou zijn geweest, indien *geheel* Zeeland Bewesterschelde door hem, als *Voogd*, voor zijnen Neef in leen ware ontvangen, gelijk hij, bij dit verdrag, slechts een gedeelte ontving. Dit echter kan aan FLORIS niet tot misdaad worden toegerekend. MARGARETHA en GUI deden niet, dan door den drang der omstandigheden, afstand van hunne regten. Zooveel mogelijk trachtten zij, uit dien hoofde, hunne nadeelen te verzachten: en het plan werd, te dien einde, door hen gevormd, één' uit het Vlaamsche geslacht in de voorregten van het voorouderlijk, doch nu verloren gaande, goed te doen deelen Dit gaf aanleiding tot het ontwerpen van een huwelijk tusschen den Voogd FLORIS en eene dochter van GUI; verbintenis, welke men tot de eerste en voornaamste voorwaarde stelde, van welke het sluiten of verwerpen des verdrags, aan de Vlaamsche zijde, afhing. Aan eene echtverbindtenis toch met den jeugdigen Graaf van Holland, den eenjarigen FLORIS V, was binnen vele jaren niet te denken. De Vlaamsche Vorsten wilden verzekering hebben, dat, zonder uitstel, eene dochter van hun geslacht deelgenoote was van hunne aloude regten. Elke vertraging zal hun gevaarlijk hebben toegeschenen. Liever zullen zij geen verdrag hebben aangegaan, dan ééne der dochters hiervan

van verstoken te zien. Bovendien zal GUI met zijne Moeder met minderen tegenzin deze regten hebben afgestaan aan eenen Vorst, gelijk den Voogd FLORIS, afgescheiden van het Hollandsche Stamhuis, naauw door het toekomende huwelijk aan den Vlaamschen Stam verbonden; dan aan den zoon van den gehaten WILLEM, toekomstigen Opperheer van Holland en Zeeland. Men moet deze omstandigheden niet uit het oog verliezen, daar deze de beweeggronden der Vlaamsche Vorsten duidelijk kenteekenen, en de redenen verklaren, door welke de Voogd zich tot het aangaan van het verdrag liet bewegen.

En hoe zou FLORIS zich bij dat alles gedragen? Sloeg hij de voorwaarde van het verbond af, waarbij hem een gedeelte van Bewesterschelde was toegewezen, de vrede, zoo noodzakelijk aan het Vaderland, kwam niet tot stand. Wees hij het huwelijk, daarmede in verband staande, van de hand; het verdrag werd niet gesloten. De aandrang van GUI en MARGARETHA zal FLORIS VAN HOLLAND tot het sluiten van den vrede hebben aangespoord. De overtuiging, dat hij, zonder benadeeling van het Graafschap Holland, en zonder eenig pligtverzuim, in zijne betrekking als Voogd en bestierder des Lands, voor zich en zijne erfgenamen, de inkomsten uit Bewesterschelde, met vermindering van het gezag

 der

der Vlaamsche Vorsten, ontvingen, zal hem hebben bewogen tot het aannemen van dit gedeelte des vredes.

En wat het ander deel van Bewesterschelde betreft, hetgeen, sedert een reeks van jaren, tot het Oppergebied der Graven van Holland had behoord; FLORIS VAN HOLLAND wordt, het is waar, eenigen tijd hierna door zijnen Neef zelven beschuldigd, de Vorsten van Vlaanderen onwettig te hebben hulde bewezen; omdat deze hunne oppermagt over dat deel, naar zijn oordeel, verloren hadden door het Rijksbesluit, onder Koning WILLEM genomen. Oppervlakkig deze zaak beschouwende, meent men, ingevolge van deze beschuldigingen, den Voogd FLORIS hieromtrent te moeten veroordeelen. Doch welke was de aanleiding dezer klagten? In welke oogenblikken werden zij voortgebragt? Aan wien werden zij voorgedragen? Het was eigenbelang, hetgeen FLORIS V deed spreken. In twist geraakt met den Vlaamschen Vorst, zijnen schoonvader, weigert de jeugdige Graaf den leeneed, en roept tevens, met beschuldiging van het gedrag zijns Ooms, de hulp in van den Roomsch Koning RUDOLPH, eenen openlijken vijand van het Opperhoofd der Vlamingen. Deze handelwijze moest dienen tot verdediging en regtvaardiging der daden van FLORIS V, daar het

den

den reeds lang overleden Voogd toch niet fchaden zoude, indien deszelfs gedrag door eenen Roomsch Koning werd afgekeurd.

En welke kunnen de drijfvêren geweest zijn, die FLORIS VAN HOLLAND, niettegenftaande het Rijksbefluit, waarbij MARGARETHA vervallen verklaard was van hare regten, hebben aangefpoord, om met haar, de verdrukte Vorftin, als Meesteresfe van een gedeelte van Bewesterfchelde, over dat landfchap een verdrag aan te gaan? Ligtelijk is dit te bevatten. Deze uitfpraak was, op de onbillijkfte wijze, gefchied door Regters in allen deele partijdig. Dit zal FLORIS VAN HOLLAND deze berooving van MARGARETHA, na den dood van Koning WILLEM, als onwettig hebben doen befchouwen; te meer, omdat JAN VAN AVESNES, aan wien Bewesterfchelde, daarna was toegewezen, zich met de Gravinne van Vlaanderen verzoende, van zijne regten op dat gedeelte van Zeeland, ten voordeele zijner Moeder had affland gedaan (*u*), ja zelfs tegenwoordig was geweest bij de bepaling der voorwaarden van den vrede tusfchen Voogd FLORIS en MARGARETHA. Deze derhalve, de bezitter van Bewes-

(*h*) KLUIT, l. c. T. II. P. II. p. 717.

westerschelde, twijfelde niet, offchoon het Rijksbesluit bestond, ten voordeele van zijne Moeder afstand te doen van dit landschap, en haar als Opperhoofd in dat gewest te erkennen: en zou dan FLORIS VAN HOLLAND dit niet hebben mogen doen, in die onrustige jaren der tusschenregering, in welke de besluiten der voorgangers telkens door de opvolgers werden verworpen?

Dat het gedrag van den Voogd dus niet worde veroordeeld, bij het sluiten van dezen vrede. Zijne wijsheid, voorzigtigheid en trouw worden integendeel geprezen; zijn gedrag strekke tot een toonbeeld in de geschiedenis, als van eenen jongeling, die naauwelijks den ouderdom van vijf of zesentwintig jaren kan hebben bereikt.

Na het sluiten toch van dezen vrede, werd de rust, zoolang te vergeefs door de landzaten gewenscht, voor Zeeland, ja ook voor Holland, van die zijde, eindelijk hersteld, en, zoo het scheen, krachtiger bevestigd, dan voorheen. Door de echtverbintenis zou FLORIS VAN HOLLAND de vijandige geslachten verzoenen. De beide deelen van Zeeland, zoo vaak door oorlog bestookt, vaneen gescheurd, of door zwakke banden vereenigd, werden nu sterker aaneengehecht, en het zoo dikwijls van een gescheidene Landschap, werd door dit verbond slechts *één* Gewest. De in-

inwoners, in zeden en gewoonten gelijk, door belangen verdeeld, werden nu vereenigd, reikten zich onderling de hand van trouw en vriendschap toe; en het *Landschap* van Zeeland, naauwer door dit verdrag aan het Hollandsche Graafschap verbonden, in magt en aanzien toegenomen, door vereeniging in kracht aangewassen, werd na korten tijd zelve in een bloeijend *Graafschap* herschapen: in één woord, sedert dezen tijd mag men den aanvang der opkomst van Zeeland rekenen; en de Zeeuwsche nakomelingschap is aan de wijsheid van den Hollandschen FLORIS den luister, waartoe dat Gewest naderhand is gestegen, voor een groot deel verschuldigd.

Verscheidene Vorsten der naburige landen, en sommige Edelen uit Braband en Vlaanderen, bevestigden dit verdrag, en beloofden, van hunne zijde alles toe te brengen, wat in hun vermogen was, tot het doen stand houden van dezen vrede. Uit deze Gewesten verbonden zich de aanzienelijksten uit den Adel, zoo als HENDRIK VAN VOORN, Burggraaf van Zeeland, DIEDERIK VAN THEILINGEN, en vele anderen, om zich naar dat verdrag te regelen, en met alle kracht hetzelve te helpen bewaren.

Er schoot nu tot de volmaking van het aangegaan verdrag niets meer overig, dan dat FLORIS VAN HOLLAND den eed als Leenman

en Voogd afleide, en dat hij door den echt met ééne der dochteren van GUI van Vlaanderen vereenigd werd. Aan het eerste voldeed hij weldra. Op denzelfden dag, op welken de zoon van MARGARETHA den vrede bevestigd had, deed FLORIS, voor zichzelven, den eed van getrouwheid aan de Vlaamsche Gravin en haren zoon, voor dat gedeelte van Bewesterschelde, hetwelk hem en zijne erfgenamen was toegewezen. Hij onderwierp zich te gelijker tijd aan de hulde, die hij, in zijnen rang van Voogd, verschuldigd was aan Vlaanderens Vorsten (v). Om meerdere zekerheid aan alles bij te zetten, verbond hij zich nog in het bijzonder, dat, wanneer FLORIS zijn Neef tot meerderjarigheid zou zijn gekomen, hij, van zijne zijde, alsdan alles zou in het werk stellen, om dezen te bewegen tot het bewaren en in acht nemen der punten van het gesloten verdrag; bezwerende tevens met duren eede, dat hij, indien deze aanstaande Graaf zich hiertoe niet wilde verbinden, hij dan in zulk een geval geen raad, veel min hulp zou verschaffen, maar MARGARETHA of hare opvolgers, als een getrouw Leenman, tegen den jongen FLORIS zou

(v) KLUIT, l. c. T. II. P. II. p. 708 en 709.

zou bijstaan (w). Eindelijk verklaarde de Voogd nog, om het groote gewigt der zaak, in eenen, daartoe door hem afzonderlijk ingerigten brief, dat hij, wanneer het Graafschap Holland, onder hetwelk in die dagen Zeeland ook verstaan werd, door den ontijdigen dood van den toekomenden Graaf, aan hem mogt vervallen, hij dan, als deszelfs wettige opvolger, de hulde als Leenman ook zou bewijzen aan de Gravinne, over dat gedeelte van Zeeland, voor hetwelk hij den eed als Voogd had afgelegd, en dat hij haar alsdan zou begroeten, als haar wettige Vasfal (x).

Het tweede, dat voor FLORIS, ingevolge de voorwaarden van den vrede, nog overig bleef, zijne echtverbintenis namelijk, is nooit tot stand gekomen. De oudste dochter van GUI, MARGARETHA genaamd, welke hij zich tot Ge-

(w) KLUIT, T. II. P. II. p. 710 en 711.

(x) KLUIT, T. II. P. II. p. 713. De aanmerking van den Hoogleeraar hier ter plaatse, als of in het verdrag niets bepaald zou zijn, *wanneer de Voogd stierf voor den onmondigen Graaf*, vervalt, wanneer men het verdrag verklaart naar mijne denkbeelden. Wanneer dit geschiedde, zou *geheel Zeeland Bewesterschelde* op zijnen Neef komen, mits hij dan eene dochter van Vlaanderen trouwde. En dit is ook alzoo gebeurd.

Gemalin had moeten nemen, was, toen het verdrag gesloten werd, te jong van jaren, om terstond met haar een huwelijk te kunnen voltrekken. Het jammerlijk omkomen van onzen FLORIS, korten tijd na het sluiten van den vrede, is de oorzaak geweest, dat deze voorwaarde nimmer is voldaan (y). Deze dochter van GUI van Vlaanderen is naderhand door het huwelijk verbonden met den dapperen JAN den eersten, Hertog van Braband. Niet voor dat FLORIS de vijfde zich BEATRIX, de jongste dochter van GUI van dien naam, tot vrouwe heeft genomen, is dit gedeelte van het vredes-verdrag vervuld.

De toestand van Zeeland werd door het verdrag met Vlaanderen geheel veranderd. De beide gedeelten, van welke het een ten Oosten, het ander ten Westen der rivier de Schelde lag, werden nu, in den persoon van FLORIS VAN HOLLAND, voor het eerst, onder één hoofd gebragt, en, na eene langdurige, ja, mag ik het dus uitdrukken, onnatuurlijke scheiding, met elkander vereenigd. De regten en inkomsten, die, tot dus ver-

(y) MELIS STOKE, B. IV. v. 20. en volgende, en HUYDECOPER, op die plaats in de *Breedere aanteekeningen.*

verre voor een gedeelte van Bewesterschelde den Vlaamschen Graven toebehoorende, en aan deze en Hollands Vorsten tot hiertoe gemeen, kwamen nu in het bezit van één eenig man, zekerlijk tot aan de meerderjarigheid van den jongen FLORIS den vijfden; en, na dezen tijd, volgens de bepalingen van den vrede, bleven dezelve in de magt van onzen FLORIS, voortgesproten uit het Hollandsche Huis, in welks welzijn hij het grootste belang stelde. Alle gemeenschap in regtspleging en ander gebied, een zoo gevaarlijk vermogen tusschen twee naburige Grooten, hetgeen in de Middeleeuwen zoo gewoon was, doch tevens zoo vele aanleiding tot oorlogen gaf, hield, van het oogenblik, dat de Voogd FLORIS den vrede sloot, op. Aan den Hollandschen Graaf, of deszelfs vertegenwoordiger, alleen bleef het gezag onverdeeld in geheel Bewesterschelde, met uitsluiting der Vlamingen, nu voor het eerst. Wetten en bepalingen, welke te voren haren oorsprong ontleend hadden uit den gemeenschappelijken toestand des lands, konden nu niet meer in wezen blijven. Bij de geheele omkeer en verbetering der omstandigheden, moesten ook deze eene wijziging en verwisseling ondergaan. Aldus zou het, bij voorbeeld, onvoegzaam en dwaas geweest zijn, na den volkomen afstand door Vlaanderen van alle deszelfs regten, uitgenomen den

keeneed, om voortaan, gelijk dit tot hiertoe, ingevolge het Hedenzeesche verdrag, geschied was, geene tweegevechten, dat befaamde regt der Middeleeuwen, in Zeeland, maar alleen te Brugge, in tegenwoordigheid van den Graaf van Vlaanderen; te doen houden (z): gelijk het evenmin met den nieuwen toestand van Zeeland overeenstemde, dat, hetwelk ook bij den vrede van het jaar 1168 was vastgesteld, geen kasteel of burgt door iemand kon worden met muren omgeven, zonder daartoe het verlof te verwerven van den Vlaamschen en Hollandschen Graaf te zamen.

FLORIS VAN HOLLAND doorzag dit alles spoedig. Weldra ontwierp hij daarom nieuwe landswetten voor geheel Zeeland, of deed dezelve door zijne raadslieden ontwerpen. Deze hebben niet slechts tot eenig deel van dat landschap betrekking, maar zij strekken zich uit over de daden van allen, die geheel Zeeland bewonen, de ingezetenen der steden uitgezonderd, aan welke reeds in vorige tijden keuren waren verleend, naar welke de poorteren bestierd werden. Uit dit ontwerp van den Voogd FLORIS is voortgesproten de bekende *keur van Zeeland*.

Men heeft getwist, wie de maker van deze

Keur

(z) KLUIT, T. I. P. II. p. 327.

Keur was. Sommigen hebben dezelve toegeschreven aan FLORIS den vijfden; doch daarna hebben MIERIS, PIETER PAULUS en KLUIT (*a*), uit de onwederfprekelijke getuigenisfen van STOKE, BEKA, PHILIPPUS à LEYDIS, en anderen, ten volle bewezen, dat FLORIS VAN HOLLAND de maker van deze Keur is, hetwelk ook boven allen twijfel wordt verheven, door een zeer fchoon Handfchrift der veertiende eeuw, waarin deze Keur, die den naam van den Voogd aan het hoofd draagt, wordt gelezen.

De juiste tijd, op welken deze Keur vervaardigd is, kan moeijelijk worden bepaald. Dit alleen kan men met zekerheid zeggen, dat dezelve niet is gegeven, dan na den dood van Koning WILLEM, en na het laatfte vredes-verdrag met Vlaanderen, door onzen FLORIS gefloten. Dit blijkt uit het navolgende. FLORIS noemt zich, bij den aanvang dezer nieuwe Wetten, *Voogd van Holland.* Dit kon hij niet doen, dan toen hij, na den dood van zijnen broeder, de voogdijfchap had op zich genomen. Ook komen er be-

pa-

(*a*) MIERIS, D. I. p. 308, KLUIT, T. I. P. II. p. 327, en de fchrijvers daar aangehaald. STOKE, die omtrent zijn tijdgenoot was, zegt B. IV. v. 10. van hem: *Hi maecte de Zeufche Core.*

palingen in deze Keur voor, welke regtstreeks strijden met den staat des lands vóór het sluiten van den vrede, en dus niet konden worden ingevoerd, voor dat aan FLORIS geheel Zeeland Bewesterschelde was opgedragen: een bewijs voorzeker, dat men niet, dan na het aangaan van het verdrag, den tijd moet opsporen van het vervaardigen dezer Keur. Er kan dus met grond bepaald worden, dat, na den een en twintigsten dag van Wijnmaand, dag der bevestiging van het vredes-verdrag, in het jaar 1256, deze Keuren door FLORIS moeten zijn uitgevaardigd. Tusschen dien dag, en den zes en twintigsten van Lentemaand des jaars 1258, zijn zij zeker vastgesteld, daar het op dien dag is geweest, gelijk wij in het vervolg zullen zien, dat FLORIS VAN HOLLAND jammerlijk aan zijn einde is gekomen (*b*).

Naar de eeuw, waarin deze wetten zijn vervaardigd, mag men dezelve aanmerken, als een hoogst loffelijk en uitmuntend werk. Dit toch was het eerste voorbeeld in ons Vaderland van eene algemeene wet, waarnaar zich niet slechts de bewoners van de eene of andere stad moesten regelen, zoo als dit tot hiertoe had plaats ge-

von-

(*b*) KLUIT, l. c. T. II. P. II. p. 720.

vonden; maar aan welke een geheel landſchap onderwerping moest bewijzen, uitgenomen de ſteden, die reeds te voren door wetten werden beſtuurd. Door de Edelen zelven, op uitnoodiging van FLORIS, werd deze Keur opgeſteld, en door hem daarna, met den Burggraaf van Zeeland, bevestigd. Het ſpreekt daardoor van zelfs, dat deze wetten zeer ten voordeel van den Adel waren ingerigt, en dat, naar den geest van die tijden, ook hun groote voorregten werden toegeſtaan, welke aan den landman, toen nog in geene achting, en wiens welzijn weinig nog ter harte werd genomen, niet werden verleend. De onrustige geſteldheid der Edelen maakte zulke meerdere voorregten noodzakelijk. De Gebieder des lands in die dagen moest groote omzigtigheid gebruiken, om hen, door het verheffen der verdrukte landslieden, niet tegen zijn gezag te vertoornen, vooral in een oogenblik, toen voor het eerst zulk een nieuwe maatregel genomen werd in een land, hetwelk zoo kort geleden aan Holland gehecht was. Dan, hoewel dit aldus was, mag deze Wet beſchouwd worden, van het grootſte nut geweest te zijn, tot bewaring der orde. De Adel, tot dus verre boven de wet verheven, werd door dezelve, bij al de voorregten, die daarbij werden toegeſtaan, aan eenen zekeren band gelegd. Voor 's Graven regtbank moesten

ten zij, volgens deze Keur, verschijnen, indien door hen misdaden werden gepleegd. Hun leven, goed en welzijn hingen voortaan niet zelden van 's Graven uitspraak af. Daarenboven bragten deze verordeningen de Edelen, ongemerkt, en zonder dat zij dit wilden, door de algemeenheid der wet, in eene zekere vereeniging met de verdere landzaten; eene vereeniging, welke tot hiertoe niet bestaan had. De regtbank van den Graaf bestond nu voor hen, zoowel als voor de overige bewoners van het platte land, terwijl, van de andere zijde, de landslieden niet meer zonder bepaald bestuur werden gelaten, maar van nu af aan door Opperhoofden werden bestierd, die, in zaken van minder aanbelang, onder den naam van *Schepenen*, regt spraken.

Hoe groot eene schrede tot beschaving! Welk een hulpmiddel tot het doen ophouden van die verwoestende twisten, welke tot nu toe alomme hadden plaats gevonden! De wijsheid in het gedrag van FLORIS VAN HOLLAND, bij het verleenen van deze wetten, blijkt het best, in het lezen en doorgronden van den inhoud derzelve. In deze vindt men een' spiegel van den toestand des Vaderlands, en men zou elders te vergeefs een sterker bewijs zoeken voor de woestheid der zeden, en voor de barbaarschheid der gedragingen van het geheele Volk in die dagen.

Het

Het is toch eene waarheid, die door niemand kan betwist worden, dat de wanorden, de ongeregeldheden en misdaden, waartegen eene wet opzettelijk wordt uitgevaardigd, grootelijks in dien tijd, op welken deze wet gemaakt wordt, in zwang moeten zijn; dewijl anders de wetgever nimmer, vooral in tijden van onwetendheid, met zoo veel zorg tegen zoodanige vergrijpingen zich zou hebben verzet. — En wanneer wij deze, op de ondervinding rustende, waarheid overbrengen tot de wetten, door FLORIS VAN HOLLAND aan Zeeland gegeven, dan zien wij in dat landſchap menigvuldige en geſtrenge bepalingen vastſtellen tegen de ſnoodſte misdaden. Overal ſpreekt FLORIS van twisten en gevechten, van verwoesting en brandſtichting, van vredebreuken en belegeringen, van wonden en ſlaan, van manſlag en vrouwenſchennis; in één woord, deze wetten toonen ons een volledig ſchouwſpel van de barbaarſche zeden der Middeleeuwen, en doen ons, met een geroerd gemoed, terug zien op die jammerlijke dagen, in welke bij de Voorvaderen rust noch veiligheid te vinden was; maar zij doen ons ook in hem, die, door wijs beleid, door een voorzigtig gedrag, en door goede wetten, berekend naar den geest der tijden, een paal en perk aan zulke ſnoodheden heeft gezet, een' Man beſchouwen, die, als eene heldere Star midden

den in de akeligste duisternis, rondom zich het schoonste licht schiep.

Was Zeeland aan FLORIS VAN HOLLAND den lang gewenschten vrede met den vijandelijken nabuur verschuldigd, en heeft hij daardoor met regt den dank verdiend van zijne tijdgenooten; de wetten, welke hij aan dat zelfde Zeeland schonk, hebben zijn' persoon niet min dierbaar gemaakt bij zijne landgenooten. Zijne nagedachtenis blijve bij het latere nageslacht in altijddurende eere, als van iemand, aan wien een deel der Natie verschuldigd is de bevordering der beschaafdheid, zonder welke voor den mensch op aarde geen wezenlijk geluk bestaat.

Intusschen was, bij de tevredenheid, die onder de andere standen over deze wetten heerschte, deze band, aan welken de onrustige Edelen zichzelve, willens en wetens, uit onnadenkendheid hadden vastgekluisterd, hun weldra onverdragelijk. In vele gevallen, gelijk dit bij de Keur bepaald was, geheel van 's Graven genade af te hangen, en, bij zulke gelegenheden al hunne bezittingen in gevaar te zien, scheen hun, door de ondervinding wijzer geworden, niet te dulden. De volkomene afhankelijkheid van den Graaf in de regtspleging, zonder voorlichting van landzaten, beter met den toestand van het gewest bekend, de onzekerheid der leenverheffing en der be-

bewaring van hunne leenen; de gedurige afwezendheid van den Vorst, en het gemis van een hoog ambtenaar, die hem vertegenwoordigde: al deze bezwaren, veroorzaakt gedeeltelijk door den aard der regering, gedeeltelijk, naar hunne meening, door de onvolmaakte en voor hen schadelijke Keur van onzen FLORIS; maar grootendeels ook door den woelzieken en oproerigen geest der Edelen zelven, deed hen in het jaar 1290, onder den vijfden FLORIS, bij het ontstaan van eenen zwaren twist tusschen den Hollandschen en Vlaamschen Graaf, de baniere van den opstand tegen hunnen wettigen Opperheer verheffen (c). Zij bragten, door de rampen, die FLORIS V troffen, en door de medehulp van deszelfs vijand, het zoo verre, dat eene nieuwe Landswet, in de plaats van die van den Voogd FLORIS, werd gegeven; eene wet, welke wel op dezelfde leest geschoeid was, doch die tevens in zich bevatte zulke bepalingen, als de Zeeuwsche

(c) Zie over dezen opstand, en over deze nieuwe wet, KLUIT, l. c. T. II. P. II. p. 944—951, en T. I. P. II. p. 349. seqq. MELIS STOKE, B. IV v. 605. zegt van de Edelen van Zeeland in dien tijd dat zij klaagden;

Dat si te sere waren bedwongen.

ſche Adel had verlangd tot beperking van 's Graven magt, en tot vermeerdering van hun eigen aanzien.

Het blijkt niet duidelijk, of door deze nieuwe wetten de Keur van FLORIS VAN HOLLAND zij afgeſchaft. Daar echter zeer vele bepalingen uit deze laatſte voorkomen in de nieuwe wet van FLORIS V, en daar die eerſte ſlechts voor een zeker onbepaald getal van jaren gegeven was, en zij dus kon en mogt herroepen worden; komt het mij voor, dat de wet van den vijfden FLORIS die van den Voogd van Holland ſtilzwijgend heeft in onbruik gebragt. Men kan toch niet vermoeden, dat twee wetten, in zeer vele opzigten met elkander overeenſtemmende, en waarvan de latere eene verbetering en bijvoegſel der vroegere moest zijn, beiden in wezen zouden zijn gebleven. Dit gevoelen omhelze ik te meer, omdat MELIS STOKE, die onder de regering van FLORIS V heeft gebloeid, op een eenigzins onzekeren toon ſpreekt van den oorſprong der Keur van FLORIS VAN HOLLAND, hoedanig men niet ſpreekt van eene wet, welke nog in werking is. Hierbij komt, dat die zelfde ſchrijver niet getuigt, dat men over Zeeland in zijnen tijd *regt ſprak*, volgens de Keur van den Momboir; maar hij zegt, dat men Zeeland

land daarmede alomme *berecht heeft* (*d*). Waarom hier juist in den voorleden tijd gesproken, indien deze wetten nog in gebruik waren? De taal, welke hij hier bezigt, luidt als van eene wet, die niet meer geldt.

Uit al de omstandigheden, welke bij deze gebeurtenisfen plaats vonden, en uit het gezegde van onzen ouden Dichter, durf ik vermoeden, dat, tot op het jaar 1290, de Keur van FLORIS VAN HOLLAND bewaard is geworden in Zeeland; maar dat zij in dat jaar door die, welke FLORIS de vijfde, op aandrang en door dwang der Edelen, gaf, opgehouden heeft kracht en werking te hebben. Dan, hoewel dit het lot schijnt te zijn geweest der Keur van onzen FLORIS, ten tijde der regering van zijnen Neef; zoo schijnt het toch, indien wij ons mogen verlaten op de getuigenis van sommige geschiedschrijvers der veertiende en vijftiende Eeuwen, dat, of gedurende het laatste gedeelte der regering, of na den

(*d*) MELIS STOKE, B. IV. v. 8.

Ic *der* mi *wel vermeten das*,
Dat hi maecte de Zeusche Core.

Dit gezegde is twijfelachtig; en hij laat daarop volgen:

Daar men al dorentore,
Berecht heeft al *Zelant*.

den dood van den ongelukkigen FLORIS den vijfden, de wetten van den Hollandschen Voogd weder op nieuw zijn ingevoerd. BEKA, de Utrechtsche geschiedschrijver der veertiende Eeuw, zegt, met ronde woorden, dat, in zijne dagen, Zeeland nog beheerd werd volgens de regten, welke door FLORIS den Momboir aan dat landschap waren verleend (*e*). Deze getuigenis van een' man, dien men in deze zaak van geene kwade trouw kan verdenken, schijnt het tot zekerheid te brengen, dat de keur van onzen FLORIS, in den leeftijd van BEKA, weder in gebruik was; terwijl het gezegde van een' zijner tijdgenooten, PHILIPPUS à LEYDIS namelijk (*f*), dien beroemden regtgesleerden, zoo kundig in alles wat 's Lands regten betrof, ons in dit gevoelen versterkt. Deze spreekt op zulk eene wijze van deze keuren van den Voogd FLORIS, dat ook zijne woorden duidelijk leeren,

(*e*) BEKA, p. 88. *Hic Florentius Praeses Zelandis tribuit jura, per quae adhuc regunt Zelandiam.*

(*f*) PHILIPP. à LEYDIS, p. 146. *Haec etiam faciunt contra statuta et privilegia Zelandiae edita quondam per Florentium tutorem.* Dit *quondam* ziet alleen op den tijd van het maken der keuren, geenszins op het al, of niet aanwezig zijn derzelve.

ren, dat die wetten toen weder in werking waren. — In twee geschriften der vijftiende Eeuw, van welke het eerste eindigt met de regering van PHILIPS DEN GOEDEN (*g*), en waarvan het tweede tot aan Keizer Maximiliaan doorloopt (*h*), vindt men op nieuw de stellige getuigenis, dat in die tijden, en dus bijna twee Eeuwen na hetgeen BEKA en À LEYDIS hadden aangeteekend, de keur van FLORIS nog in wezen was, en als wet werd gebruikt door de bewoners van Zeeland. Zoo vele getuigen, in zulke onderscheidene tijdperken, schijnen de waarheid hiervan aan te wijzen en te bevestigen, dat de wetten van FLORIS VAN HOLLAND, hoewel door nieuwe verordeningen van den vijfden FLORIS, voor een' zekeren tijd, in onbruik geraakt, daarna derzelver werking weder hebben ontvangen, en dat zij, van dien tijd af tot in het jaar 1495, in gebruik zijn gebleven; toen zij eindelijk, na eenige wijzigingen en veranderingen te hebben ondergaan, door de nieuwe keuren, welke PHILIPS DE SCHOONE aan Zee-

(*g*) *Chron. auct. Bekae ap.* MATTH. *Anal.* T. III. p. 171. edit. in quarto.

(*h*) *Chron. de Hollant ap.* MATTH. l. c. T. V. p. 544.

Zeeland heeft gegeven, voor altijd zijn afgeschaft (*i*).

Dit gevoelen verdient, naar het mij voorkomt, behalve de uitdrukkelijke gezegden van die schrijvers, van welke ter dezer plaatse is gewag gemaakt, grootelijks ook te worden aangenomen, uit hoofde der navolgende reden. Terwijl men alomme leest, dat de keur van den Voogd FLORIS in werking was, gedurende de veertiende, en in het begin der vijftiende Eeuw, wordt nergens eenige melding gemaakt van die wetten, welke door FLORIS den vijfden, op aandrang der Edelen, waren ingevoerd; en, wat hier veel afdoet, toen MARIAAS zoon de nieuwe wetten in het jaar 1495, aan de inwoners van Zeeland gaf, spreekt hij wel van de keur van FLORIS VAN HOLLAND, doch maakt in het minste geen gewag van de wetten van FLORIS den vijfden (*k*).

Maar, indien dit zoo is, welke kunnen dan de

(*i*) J. H. APPELIUS, *Dissert. Acad. de Stat. Zeland.* a. 1495.

(*k*) APPELIUS, l. c. p. 19—21. Het gezegde van REYGERSBERCH, in zijne *Kronijk*, p. 86. D. II., aangehaald door MIERIS D. I. p. 583, doet hier niets af; het is alleen zijn gevoelen, zonder eenig bewijs.

de redenen geweest zijn van het verwaarloozen der keuren van dien laatften Vorst? Het is niet mogelijk, hierop eenig beflisfend antwoord te geven, dewijl omtrent deze zaak een diep ftilzwijgen heerscht bij alle fchrijvers. Uit de omftandigheden echter, waarin deze waren gemaakt, en uit de drangredenen, welke derzelver vervaardiging hadden bewerkt, kan men misfchien eenige redenen van derzelver verwaarloozing opfporen. Daar wij zagen, dat deze keuren de vruchten zijn geweest van de klagten der Zeeuwfche Edelen over hunnen Graaf bij den Vlaamfchen Vorst, en dat zij derzelver daarftelling verfchuldigd waren aan den moeijelijken toeftand, in welken Hollands Opperheer zich toen bevond; laat het zich gemakkelijk begrijpen, dat FLORIS V deze wetten, bij welke groote voorregten werden toegeftaan aan den Adel van dat Land, en waardoor het gezag van hem, als Graaf, zeer werd beperkt en verminderd, niet dan met tegenzin heeft gegeven; en dat hij, of zijne opvolgers, zoodra hiertoe de gelegenheid voorkwam, in latere dagen niets meer hebben getracht, dan om deze hun zoo fchadelijke keuren te vernietigen. Het moet toch aan onze Graven, het moet voornamelijk aan FLORIS den vijfden, ten uiterften hinderlijk geweest zijn, wetten zich te hebben zien voorfchrijven door een' drom van weder-

ſpannige Edelen; en het denkbeeld van, door medewerking der Vlaamſche Vorſten, eene bepaling in hunne magt te hebben zien daarſtellen, moet voor hen onverdragelijk zijn geweest. Ik zou hierom durven vermoeden, dat de keuren van FLORIS V, in het jaar 1290 verleend, niet lang na hare inſtelling, openlijk of ſtilzwijgend, zijn afgeſchaft, en dat, in derzelver plaats, op nieuw zijn ingevoerd de aloude wetten van FLORIS VAN HOLLAND. Misſchien hebben de menigvuldige twisten met die zelfde Zeeuwſche Edelen, welke de voorname bewerkers der nieuwe keuren voormaals geweest waren, reeds aan FLORIS den vijfden zelven hiertoe eene ſchoone gelegenheid aangeboden, welke hij niet ongebruikt zal hebben doen voorbijgaan. — Er is een charter voor handen, hetwelk hieromtrent alle onze opmerking verdient. Onder de Zeeuwſche Edelen hadden de BORSELENS zich bijzonder tegen den Hollandſchen Graaf onderſcheiden, en telkens de zijde gekozen van den Vorst van Vlaanderen. Veelmalen hadden zij zich met FLORIS verzoend, doch ook telkens was deze verzoening geſchonden, en in vijandſchap verkeerd. Op den eerſten van Bloeimaand des jaars 1296 onderwierpen zich weder, na vele en zware oneenigheden, WOLFAERT VAN BORSELEN en eenige anderen uit den Zeeuwſchen Adel, en zij verbonden

den zich aan FLORIS den vijfden, tot het navolgende in deze aanmerkelijke woorden: Dat zij, en hunne nakomelingen *die keure zullen gedogen*, welke *onze Heere, die Grave van Hollant* NU houdende is in Zeeland, en die men, zoo als zij zeggen, *hield bij zijns Ooms tijden, Heer* FLORIS VAN HOLLAND; waarbij zij voegen, dat zij nimmermeer iemand noch sterken, noch helpen zouden tegen hem, opdat *de keur worde vernieuwd* of *vermaakt*; gelijk zij ook op geenerlei wijze zouden helpen of bevorderen, dat *dezelve geweerd werd, of dat belet werd volgens dezelve regt te spreken in Zeeland*, ten ware bij verlof en den wil van FLORIS den vijfden zelven, of van zijne erfgenamen, die na hem zouden wezen Graven van Holland en Zeeland (*l*). Wordt er, bij deze belofte, wel van twee keuren gesproken? Wordt er wel eenig onderscheid door de Edelen gemaakt tusschen de wetten, welke FLORIS V, en de Voogd FLORIS aan Zeeland hadden gegeven? Het komt mij duidelijk voor, dat de BORSELENS hier alleen bedoelen de keur van FLORIS VAN HOLLAND. De bijgevoegde woorden, omtrent die keur, welke de Graaf *nu*, dat is, toen ter tijd,

(*l*) MIERIS, D. I, p. 570.

tijd, in het jaar 1296, hield, en welke men, zoo als de Edelen zelve verklaren, reeds ten tijde van den Voogd FLORIS in acht nam, schijnen aan te wijzen, dat zij daarbij erkenden, dat wel *vóór* het jaar 1296, eene andere keur, door FLORIS V, aan Zeeland was gegeven; maar, dat zij zich toen verbonden, om, van dat oogenblik af, te *gedogen* die keure, welke *nu* in zwang was. Het was niet met groote overeenstemming, dat deze Edelen tot dien, zoo het schijnt, pas genomen maatregel toetraden; maar zij zeggen, dit slechts te zullen *gedogen*, onder belofte van op geene wijze mede te helpen tot het vernieuwen of vermaken van die keur, welke toen werd in acht genomen. Zien wij hierdoor niet die zelfde Edelen, welke, in het jaar 1290, alles in het werk hadden gesteld, tot het veranderen der wetten van den Voogd FLORIS, zes jaren daarna, zich verbinden, om nimmer iets te ondernemen, hetgeen zulk eene verandering op nieuw kon veroorzaken omtrent de keur, welke toen in gebruik was, en reeds werkte ten tijde van FLORIS VAN HOLLAND? Moet ons dit niet overtuigen, dat Graaf FLORIS V, verlost uit die moeijelijke omstandigheden, in welke hij, naar den wil van den Vlaamschen Vorst, en naar het goeddunken van oproerige Edelen, keuren had moeten verleenen, die aan zijn gezag

zeer nadeelig waren, nu eindelijk de voormalige van zijnen eersten Voogd, en Bloedverwant weder heeft in werking gebragt; en dat hij, bij de de onderwerping der Edelen, als ééne der voorwaarden van hunne aanneming heeft gesteld, de goedkeuring van dien maatregel, en de verbindtenis, dat zij nimmer, gelijk zij voormaals hadden gedaan, zich weder zouden verzetten tegen de keur van FLORIS VAN HOLLAND?

Indien dit aldus is geschied, zoo als mij hoogst waarschijnelijk voorkomt, dan verklaart zich gemakkelijk het stilzwijgen der schrijvers, omtrent de wetten van FLORIS V, aan Zeeland, in het jaar 1290, gegeven; dan kunnen wij ook begrijpen, iets, hetgeen anders duister is, waarom, niettegenstaande die nieuwe keuren, telkens van de wetten van den Voogd FLORIS alleen wordt gewag gemaakt; en wij leeren dan hieruit, dat, in of omtrent het jaar 1296, de keur van FLORIS VAN HOLLAND, na eene kortstondige afschaffing, op nieuw is hersteld door denzelfden Graaf, die deze uit noodzaak had afgeschaft.

Dit gedrag van FLORIS V beantwoordt volkomen aan zijne overige daden. Hij fnuikte hierdoor, gelijk hij altijd, zoo veel mogelijk, deed, de magt der Edelen; vermeerderde zijn gezag, won de liefde der gemeenten, en deed de vrijheid der landlieden toenemen. — Wie weet, of ook

ook deze daad, bij andere menigvuldige oorzaken, niet heeft medegewerkt tot het vermeerderen van den haat der Edelen, welke aan FLORIS V daarna het leven heeft gekost?

Het is, na het fluiten van het vredes-verdrag met Vlaanderen, en na het verleenen der keuren aan Zeeland, geweest, dat FLORIS VAN HOLLAND zich met den Bisfchop van Utrecht, door de bemiddeling der naburige Vorften, heeft verzoend, gelijk wij te voren hebben gezien. De Westelijke zijde van het Graaffchap kon hierdoor die zelfde rust genieten, welke, door de wijsheid en gematigdheid van FLORIS VAN HOLLAND, aan de ingezetenen van Zeeland was gefchonken. In het Noordelijk deel bleef de krijg nu nog alleen beftaan. Het fchijnt, dat FLORIS met deze wederfpannigen geen' zoen heeft willen, of kunnen treffen. De verbittering over het vermoorden van zijnen broeder, den Roomsch Koning, zal hem en de landzaten hiervan hebben terug gehouden. Zulk eene misdaad, vooral in die eeuw van woestheid, kon niet ongewroken blijven. Doch de groote en bezwarende gebeurtenisfen, in welke de Voogd zich, gedurende zijn kortftondig beftuur, gewikkeld vond, zullen hem niet in ftaat hebben gefteld tot het ondernemen van den oorlog tegen een krijgshaftig volk, verdedigd door deszelfs moerasfen. Indien het le-

ven van FLORIS VAN HOLLAND langer had mogen verlengd worden, hij zou voorzeker den opstand gedempt, en den Vriezen regtmatige straf doen ondervinden hebben.

Intusschen hield zich de Momboir, gedurende de overige jaren van zijne Voogdij, bezig met de belangen van het Vaderland, en droeg, te midden van bemoeljingen buiten de grenzen van het Graafschap, de grootste zorg voor het binnenlandsche bestuur.

Sedert eenigen tijd waren er tusschen de Stad St. Trudo in het Bisdom van Luik, en den verkoren Kerkvoogd van dat Land, hevige twisten ontstaan, voornamelijk door het heerschzuchtig gedrag van den Bisschop. In het jaar 1255, werd deze twist echter, door bemiddeling van den Hertog van Braband, en andere Vorsten, bijgelegd. Doch de Bisschop, ontevreden over deze beschikkingen, maakte zich spoedig door list meester van de Stad, en stichtte aldaar eene sterkte (m). Deze onregtmatige handelwijze trok de aandacht der Bemiddelaars, en aan sommigen derzelven werd opgedragen, deze zaak te onderzoeken en te beslissen. Onder deze bevond zich

(m) BUTKENS, *Trophées de Braband*, T. I. p. 260.

zich FLORIS, de Voogd van Holland, wien de aloude betrekkingen (*n*) tusschen de Abdij van St. Trudo en onze Graven, bijzonder zullen bewogen hebben, om de zaak dier stad zich ter harte te nemen.

Er bestaat een brief, bij welken FLORIS zich, op den eenentwintigsten van Lentemaand des jaars 1257 (*o*), aan den Hertog van Braband, Beschermheer der verdrukte stad, verbindt, om met den Graaf VAN GELDER, met JAN VAN AVESNES, en eenige Edelen, te onderzoeken, of te onregt, door den Bisschop, de inwoners van St. Trudo, tegen den laatst geslotenen vrede, waren in den ban gedaan, van hunne goederen beroofd, en met andere lasten bezwaard; in welk geval hij zich verbindt, om, ondersteund door die Grooten, de sterkte, door den Kerkvoogd gesticht, binnen zekeren tijd te doen vernietigen.

FLORIS schijnt zich met zijne medehelpers wel van deze zaak te hebben gekweten. Men leest ten minste niet meer van deze verschillen.

Was de *Voogd* aldus werkzaam buiten de grenzen van het Vaderland; hij is niet onledig geweest

(*n*) Mijne *Dissertatie*, *Diplomata quaedam*, p. 12—18.

(*o*) BUTKENS, cit. T. I. p. 261, en *Preuves*, p. 94, MIERIS, D. I. p. 294.

weest met het bezorgen van al dat geen, hetwelk tot deszelfs inwoners dadelijke betrekking had. In navolging van zijnen broeder, bewees FLORIS vele weldaden aan de Geestelijkheid. De broeders van het Duitsche Huis te Utrecht (*p*), de Abdij van Koningsveld te Delft (*q*), en het Klooster van ST. BERNARD te Antwerpen (*r*), ondervonden hiervan de sprekendste bewijzen. In deze giften toonde hij zijne vroomheid, en gaf, bij deze en andere gelegenheden, blijken van regtschapenheid, gepaard met strenge regtvaardigheid en sterkte van gemoed, in de aangelegenheden des bestiers.

Op deze wijze heeft FLORIS VAN HOLLAND zijne Voogdijschap uitgeoefend, en Holland en Zeeland, in den rang als Voogd, gedurende den eersten tijd der minderjarigheid van Graaf FLORIS den vijfden, bestierd.

Men heeft tot nu toe niet opgemerkt, dat er één charter ons is overgebleven, uit hetwelk blijkt, dat FLORIS, ingevolge het vredes-verdrag met Vlaanderen, zijne regten ook heeft doen gelden, en van dezelve heeft gebruik gemaakt, als

(*p*) MIERIS, D. I. p. 316, 319.
(*q*) KLUIT, l. c. T. II. P. II. p. 725.
(*r*) KLUIT, T. II. P. II. p. 723.

als bezitter van die inkomsten en voordeelen in dat gedeelte van Bewesterschelde, hetwelk hem, bij dien vrede, door de Gravinne van Vlaanderen en haren zoon, voor hem en zijne erfgenamen, als een bruidschat, was afgestaan; en van hetwelk hij, offschoon het huwelijk niet was gesloten, zich mogt bedienen, daar hij voor hetzelve den leeneed, als Vasfal, had afgelegd (*s*). Op den vierentwintigsten van Wintermaand des jaars 1257, schenkt FLORIS aan het van ouds beroemde Nonnen-Klooster Jerusalem, gelegen in het Zeeuwsche eiland Zuidbeveland, een zeker deel lands, om dat *van hem en zijne erfgenamen voor eeuwig* in bezit te houden. Het is waar, dat aan het hoofd van den brief, bij welken hij deze gift geeft, hij zich, gelijk in alle andere gedurende zijne Voogdijschap, *Voogd van Holland* noemt. Ligtelijk zou ons dit in het denkbeeld kunnen brengen, dat hij dit deed in dien rang; doch het gezegde, dat hij dit gunstbewijs verleende voor *zich en zijne erfgenamen*, bewijst ten vollen het tegendeel. De naam van Voogd over Holland is, in dien brief, slechts een titel, dien hij, omdat hij deze plaats bekleedde, en het meest onder dien naam bekend was,

(*s*) KLUIT, T. II. P. II. p. 709.

was, mogt voeren, zonder dat dit juist daardoor bewees, dat hij die gelegenheid, waarin hij zich van deze benaming bediende, hij als Voogd opgtrad en handelde. Daarentegen kon en mogt hij niet in dien rang, aldus bij het verleenen eener gift spreken, gelijk hij hier doet, wanneer hij zulk eene gave toestond van wege den jongen, onmondigen Graaf. *Voor zich* en *zijne erfgenamen* toch was het hem niet geoorloofd, ten *eeuwigen dage*, zoodanige geschenken te doen uit de domeinen der Graven van Holland, in welker bezit nimmer komen zouden zij, die de erfgenamen waren van onzen FLORIS, maar alleen de minderjarige FLORIS V, zoodra deze tot eenen bekwamen ouderdom zou zijn gekomen.

Deze gift moet, naar mijn gevoelen, aldus verstaan worden. FLORIS VAN HOLLAND heeft dezelve niet verleend in zijne waardigheid van *Voogd* en bestuurder des lands, noch zij is door hem uit de Grafelijke bezittingen toegestaan; maar hij heeft aan het Klooster van Jerusalem deze vergunning toegestaan, uit die goederen in het Westelijk deel van Zeeland, welke hem, door Vlaanderen, in het jaar 1256, waren afgestaan voor hem en zijne erfgenamen, als aan den toekomenden echtgenoot der dochter van GUI van Vlaanderen.

Het zegel, hetwelk aan dit charter gehecht

 was,

was, schijnt ons ook hier heen te wijzen. Er worden op hetzelve niet gelezen de gewone benamingen van FLORIS, welke hij vóór of na den dood van Koning WILLEM op zijn zegel, of in de brieven, die hij uitgaf, liet stellen; zoo als van FLORIS VAN HOLLAND, *broeder van den Koning van Duitschland* of *van het Roomsche Rijk*, of van FLORIS, *Voogd van Holland* (*t*), gelijk hij gedurende zijne Voogdijschap zich gewoonlijk noamde: maar een bijzondere, hoogst aanmerkelijke titel, welke nergens dan op het zegel van dezen brief voorkomt, heeft hij hier aangenomen. Er staan rondom een te paard zittend Ridder, die het Hollandsche wapen voert, deze woorden: *Het zegel van den Doorluchtigen* FLORIS (*u*). Waarom bezigt FLORIS hier het woord *Doorluchtigen*, hetwelk door geenen Edelman hier te lande werd gebruikt, hetgeen de Voogd zelve vóór dezen tijd nimmer zich heeft toegeeigend, maar waarmede hij Koning WILLEM veelmalen noemde? Is het niet zijne *Oppermagt*, welke hij in dat gedeelte van Zeeland had verkregen, door het verdrag met MARGARETHA en GUI, welke in

(*t*) KLUIT, T. II. P. II. p. 722. en elders.
(*u*) KLUIT, l. c. T. II. P. II. p. 729.

in dezen titel wordt uitgedrukt? Wanneer men de omstandigheden van FLORIS, als bezitter van de helft der regten in Bewesterschelde, omtrent de Hollandsche en Vlaamsche Graven overweegt, schijnt men vooral in deze benaming van *Doorluchtigen*, die uitdrukking van zijne Oppermagt of Souvereiniteit aldaar te moeten zoeken. Het was den Vorsten van het Graafschap Holland ten dezen tijde volstrekt niet geoorloofd, de benaming van Graven van Zeeland te dragen, dewijl de Opperheeren van Vlaanderen, jaloersch van hunne regten op Zeeland, voor het slechts bijna schaduwachtig, ten sterksten verhinderden, dat deze titel ter hunner oneere gevoerd werd. Onze FLORIS, aan wien slechts de helft der regten en inkomsten in Zeeland Bewesterschelde toekwam, kon natuurlijk veel minder aanspraak op die benaming hebben, dan de Hollandsche Graven. Daarom zal hij, naar mijn oordeel, opdat hij niet met Vlaming of Hollander in onmin vervalle, of eenig onregt plege, den titel van *Doorluchtigen* hebben gekozen, die wel zijne Oppermagt over de helft van Zeeland Bewesterschelde uitdrukte, maar aan geene der partijen eenige hindernis toebragt. Van denzelven zal hij gebruik hebben gemaakt in het uitoefenen van zijn gezag over die goederen in Bewesterschelde, welke hem waren toegewezen.

Na dezen tijd genoot FLORIS VAN HOLLAND slechts kort de vruchten van al zijnen arbeid. Het was hem maar vergund, weinige jaren het Vaderland die rust te zien genieten, welke hij hetzelve door zijne wijsheid geschonken had.

De Riddergeest was in deze tijden in hare volle kracht. Door geheel Europa oefenden de jonge helden zich in de wapenen. Voor den Adel was de wapenhandel in die dagen de voornaamste bezigheid. Het eenig doel van hunne daden was de eer der overwinning in het oorlogsveld; doch, wanneer de vrede hun het verwerven van eerlaurieren verhinderde, werden de oefeningen van den oorlog door het Tournooispel vervangen. Deze spelen waren de geliefkoosde vermaken der Ridderen. Hij, die door geboorte en heldenmoed boven anderen uitmuntte, verscheen aldaar, om in dezelve, onder het oog der dappersten en Edelsten van naburige en ver verwijderde landen, en in de tegenwoordigheid van de schoonste en aanzienelijkste Vrouwen, naar den palm der Victorie te streven.

Het was eene gewoonte in de Middeleeuwen hier te lande (v), en in de Rijken, welke aan dit

(v) Ik lees dit in lateren tijd, in het jaar 1307, toen, te Pinksteren, aan het hof van WILLEM V, vele Ede-

dit Graafschap grensden, ja bijna door geheel Europa; dat, op de groote Christen-feestdagen, aan de hoven der Vorsten, schitterende feesten wierden gevierd. Tot deze werden de voornaamsten uit den Adel van het land, en sommigen uit andere streken genoodigd. Dit vond ook plaats bij de geboorte van Prinsen en Prinsessen, of bij andere plegtige gelegenheden. Alsdan werd meestentijds een steekspel door den gastheer uitgeschreven, waar de moedige Ridders, prachtig uitgedoscht, proeven van hunne krachten en behendigheid aan den dag leiden, terwijl de krijgsoefeningen niet zelden werden afgewisseld door muzijk, dans en gastmalen, en door de aardige ge-

Edelen met hunne Vrouwen genoodigd werden, en alwaar toen allerlei soort van *Menestrelen* en een *zegger* verscheen. *Reken. MS. Henr. Hamer*, a. 1355—1357. p. 90. berustends op 's Rijks archief. Bij den doop van de vroeg gestorvene dochter van WILLEM V, a. 1350, vond hetzelfde plaats. In Gelderland was dit bij het doopen der Prinsen ook gewoon. VAN HASSELT, *Geld. Maaltijden*, p. 172. *Maria Hemelvaart* werd op diergelijke wijze gevierd. VAN VELTHEM, cap. 52. B. V. De *Vastenavond* werd in Gelderland gevierd met *steekspelen*, VAN HASSELT, *Geld. Oudh.* p. 305. Meerdere voorbeelden zouden hiervan kunnen worden bijgebragt.

gezegden of het deftig opſnijden van dichters, die onder den naam van ſprekers of zeggers aldaar verſchenen, en de begaafdheden van hunnen poëtiſchen geest met veel zwier ten toon ſtelden.

FLORIS VAN HOLLAND, niet ontaard van de geestdrift, waarmede de overige Grooten van zijnen leeftijd bezield waren, vond ook zijn grootst vermaak in het bijwonen van zulke Feesten. Overal, waar en op welken tijd ook ſteekſpelen gegeven werden, trad hij in het ſtrijdperk te voorſchijn. Zijn ijver voor deze oefeningen was uitſtekend; en zijn naam door zijne dapperheid beroemd, werd weldra bekend onder dien van den *jongen Ridder* (*w*).

De Hertog van Braband had in Antwerpen, bij gelegenheid van het Paaschfeest, zoo het ſchijnt, in het jaar 1258, naar de gewoonte, welke toen in zwang was, een tournooiſpel belegd. FLORIS, door bloedverwantſchap en ſtaatkundige betrekkingen aan dezen Vorst naauw verbonden, en vermaard als een der dapperſte helden van zijnen tijd, was één der genoodigde gasten. Aan het hoofd van zijne dappere Vasſallen, trad de Voogd van Holland in den ſtrijd. Het gevecht [illegible] neemt

(*w*) MELIS STOKE, B. IV. v. 30.

neemt een' aanvang. Men rijdt op elkander los. De strijdenden mengen zich onder een; van beide zijden wordt dapper gevochten; doch het geweld en de persing der tegenstanders van FLORIS wordt zoo groot, dat, te midden van het spiegelgevecht, onze held met een lans doodelijk wordt gewond. In dezen gevaarlijken toestand kan de Voogd niet vervoerd worden. Te Antwerpen is hij genoodzaakt te blijven (*x*), en overlijdt aldaar, aan de gevolgen van zijne bekomene wonde, op den zesentwintigsten van Lentemaand des jaars 1258, zijnde de dingsdag der Paaschweek. Zijn lijk werd door zijne zuster Adelheid uit Antwerpen naar Middelburg overgebragt, en is door haar, op den achtsten van Bloeimaand daaraan volgende, met vele eerbewijzingen en grooten toestel in die stad begraven (*y*).

Zoo jammerlijk was het uiteinde van het jeugdige leven van FLORIS VAN HOLLAND, die, toen hij in het steekspel sneuvelde, naauwelijks den ouderdom van achtentwintig jaren kan hebben bereikt. Te vroegtijdig, voorwaar, viel zijn dood voor, berekend naar het welzijn van zijnen

(*x*) MELIS STOKE, B. IV. v. 29—40.

(*y*) MELIS STOKE, B. IV. v. 45—46. Zie REYGERSBERCH, *Chron. van Zeeland*, uitgave 1551.

nen onmondigen Neef, een kind van omtrent drie jaren, die door deszelfs voorbeeld en wijze leeringen, met veel vrucht voor het Vaderland, had kunnen opgeleid worden: te vroegtijdig ook voor Holland en Zeeland was zijn fneven. De bloedige twisten, welke daarna over de Voodijschap ontstaan zijn, hebben dit ten vollen aangetoond. In *één* opzigt echter was het vroege overlijden van FLORIS ten hoogsten in deszelfs gevolgen nuttig. Daar zijn huwelijk niet tot stand was gekomen, liet hij geene wettige erfgenamen na. Door dit gemis van afstammelingen gingen die regten, welke hem in Zeeland Bewesterschelde, volgens het vredes-verdrag van het jaar 1256, waren toegewezen, nu, in plaats van tot eene zijtak van het Hollandsche Huis te blijven behooren, tot den alouden stam onzer Graven voor altijd over, en werden met denzelven zoodanig vereenigd, dat men rekenen mag, dat van den dood van FLORIS VAN HOLLAND af, geheel Zeeland met dit Graafschap, onafgescheiden is vereenigd.

Wanneer wij de daden van den Voogd FLORIS, na opmerkzame overweging van hetgeen omtrent hem tot ons is gekomen, met aandacht nagaan, en hem in zijne bijzondere betrekkingen beschouwen; hoe hij, als Broeder van den regerenden Vorst, dezen met alle eer vertegenwoordig-

digde, en, als Stedehouder, deszelfs land bestuurde; hoe hij zich dan eens tot gijzelaar stelde, dan eens een' vrede sloot, dan zijn leven in de waagschaal stelde, en door zijne dapperheid eene luisterrijke overwinning behaalde: hoe hij, als Voogd, het geluk der inwoners behartigde, voordeelige verdragen aanging met vijandige naburen, de rust grootendeels herstelde voor het geschokte Vaderland, wetten schonk tegen knevelarij en verdrukking: dan zullen wij volgaarne met het gezegde van den ouden Geschiedschrijver instemmen, en ook, nog na het verloop van bijna zes Eeuwen, met hem van FLORIS VAN HOLLAND moeten getuigen, *dat hij met eere heeft geleefd* (z); en dat te regt, bij de inwoners dezer gewesten, na zijn droevig omkomen, deszelfs nagedachtenis, jaren lang, in hooge waarde werd gehouden, als van iemand, wiens deugden elk op de tonge droeg (a).

(z) MELIS STOKE, B. IV. v. 41.
(a) MELIS STOKE, B. IV. v. 60.

INHOUD.

VERHANDELINGEN

VAN DE

MAATSCHAPPIJ

DER

NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE

TE LEYDEN.

DERDE DEELS, TWEEDE STUK.

TE LEYDEN,
BIJ HAAK EN COMP.,
Drukkers der Maatschappij,
MDCCCXXIV.

GESCHIED- EN OORDEELKUNDIG

VERTOOG,

OVER DE

POORTERIJEN OF GEMEENTEN DER NEDERLANDEN,

DOOR DEN RIDDER

JAN JOSEPH RAEPSAET,

Buitengewoon Staatsraad des Konings, Lid van het Nederlandsch Instituut, en van de Academie van Brussel, de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leyden, de Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem, het Zeeuwsche Genootschap te Middelburg, en van de Maatschappij te Kamerijk.

Recentium incuriosi vetera extollimus.
TACIT. *Annal. L.* II. *c.* 88.

BERIGT

AAN DEN

LEZER.

De Schrijver zal eerstdaags een werk in het licht geven, onder den naam van Analyse de l'histoire des Droits civils et politiques des Gaules, et spécialement des Pays-Bas, *en op dit werk beroept hij zich meermalen in het tegenwoordige.*

Hij heeft ook veel geput uit het Recueil des Ordonnances de France, par MM. de Laurière, Secousse et de Brequigny; *en deze Verzameling haalt hij in dit werk aan onder de letters O. F.*

De Coûtumes Anglo-Normandes par M. Houvri, *heeft hij aangevoerd onder de letters* C. A. N.

Het tijdrekenkundig Register van de Archiven der Rekenkamer te Rijssel, *door den Graaf* DE ST. GINOIS, *is eenvoudig onder den naam van* St. Ginois *aangestipt.*

De kostbare Verzameling der Geschiedschrijvers van Gallie *door* Dom Bouquet, *wordt somtijds bij den naam des Schrijvers, en somtijds bij dien des werks* (Hist. des Gaul.) *aangehaald.*

✻

INLEIDING.

De oorsprong van de belangrijke instelling der *Gemeenten* is weinig bekend: in de jongste tijden is die instelling zelve miskend geworden. Immers, nadat men alle burgers op zich zelve geplaatst, en dus de eigenaardige voorwaarde vernietigd had, onder welke eene *Gemeente* bestaan kan, heeft men dien naam even zoowel aan het laagste dorp gegeven, als aan de eerste steden des Rijks; terwijl nogtans de dorpen nooit het regt van Gemeente hebben gehad, en daarvoor zelfs niet vatbaar waren. Ik zal dus alleen van *eigenlijk dusgenoemde Gemeenten* spreken.

De oudste Charters, die ons de oorspronkelijke inrigting der Gemeenten vermelden, zijn de *Leges Burgorum*, gegeven in de twaalfde Eeuw door den *Schotschen* Koning DAVID, en de *Statuta Gildae* van *Berwick* uit de dertiende Eeuw. Men vindt die in de *C. A. N.* van HOUARD (*). De

La-

(*) Het Charter des jaars 1188 voor de stad *Aire* in *Artois*, medegedeeld in het *Spicilegium* van ACHERY,

Vol.

Latijnsche Charters noemen deze instelling *Communia*, en somtijds *Communitas*: de *Fransche* hebben die sedert *Communes*, en de *Vlaamsche Poorterijen*, genaamd.

Ik heb mij thans voorgesteld te onderzoeken:

1. Om welke redenen, hoe, en sedert wanneer, die Gemeenten ingesteld zijn?
2. Welke daarvan de bedoeling was?
3. Waarin het regt van Gemeente verschilt van het regt van *Burgerij*, en dat der *steden* met eene *wet*?
4. Welke belemmeringen deze instelling heeft ondergaan?
5. Op welk gezag de Gemeenten of *Poorterijen* ingesteld zijn? — Eindelijk
6. Hoe, door wien, en om welke redenen de Gemeenten somtijds hebben kunnen gewijzigd, opgeschort, of afgeschaft worden?

Dit acht ik de voornaamste punten te zijn, welke tot het gebied der Geschiedenis behooren: de andere rangschikken zich beter onder het vak der Wetgeving.

EER-

Vol. 3. *p.* 553. bevat wel verscheidene beschikkingen, die tot eigenlijke Gemeenten behooren, maar geene enkele, die daarvan den oorsprong noch de grondinrigting aanduidt. Het is zelfs niet eens zeker, dat het een eigenlijk dus genaamd *Gemeente-Charter* zij.

EERSTE AFDEELING.

Om welke redenen, hoe, en sedert wanneer zijn de Gemeenten ingesteld?

1. De behoefte, om de rust binnenslands te verzekeren, heeft het stelsel der Gemeenten doen geboren worden. Maar om die behoefte in hare volle kracht te doen gevoelen, hebben wij hier kortelijk de onderscheidene, in onze *analyse* verspreide berigten bijeengetrokken, omtrent de persoonlijke inrigting der steden, vlekken en dorpen, vóór de XIII. Eeuw.

2. De bevolking was, onder de regering der *Franken*, gelijk te voren onder de *Duitschers*, persoonlijk en plaatselijk verdeeld in *Centenae* en *Custodiae* of *Decaniae*. *Capitulare anni* 595. *Capitul. T.* I. *Col.* 19. Deze verdeeling heeft onder die namen bestaan, tot dat de *Franschen* en *Nederlanders* in de XIII. Eeuw begonnen zijn hunne acten in de Volkstaal te stellen. De eersten noemden toen die verdeelingen *Centènes* en *Decènes*, en later *Quartiers* en *Voisinages*, de *Nederlanders*, *Honderdmanschappen* of *Wijken*, en *Thiendemanschappen* of *Gebuurten*; de *Engelschen*,

Hundreds en *Fryboorgs*. Elk tiental huisgezinnen had tot Voorzitter eenen Deken (*Decanus*, *Dizainier* of *Thiendeman*), en de tien *Decanien* of *Thiendemanschappen* eenen *Centenier*, *Honderdman* of *Wijkmeester* (*Houard C. A. N.* T. I. p. 173, 280 en 484. Zie ook onze *Vlaamsche* Charters op verscheidene plaatsen) Niemand, die ouder was dan veertien jaren, mogt zich binnen het Koningrijk, in eene stad of vlek nederzetten zonder *fryborg or francpleige*, dat is: *vrijwaring*. Na zijne toelating moest hij den Koning trouwe zweren, en zich doen inschrijven in een *Tienmanschap*. (*The mirror of justice*, *p.* 484. *Houard*, *l. c.*) Deze vrijwaring bestond in een' tienjarigen borgtogt, welken de aan te nemen persoon aan het *Tienmanschap* moest geven, hetwelk dan tien jaren voor zijn gedrag instond. (*C. A. N.* T. I. p. 169.)

3. „Deze *honderdmanschappen* bestonden op het platte land uit *villae*, of woningen van vrije mannen met de noodige gebouwen, om de kolonisten of boeren te herbergen, die tot het bearbeiden der *villa* werden gebezigd. Deze *villae* maken onze tegenwoordige dorpen uit." (*Domesday apud Houard l. c. p.* 221.) Deze *villae* strekten zich, gelijk alle heerlijkheden, buiten het *hundred* van haar gebied ook tot binnen andere *hundreds* uit, en maakten aldaar uit, hetgeen wij *enclaves* noemen, die een *geldum* uitmaakten: d. i. eene schat-

schatting aan den eigenaar der *villa* betaalden, en tevens de wetten en gewoonten der *villae*, waarvan zij afhingen, moesten volgen. (*Houard ibid.*) Alle deze schatting-betalenden (aan het *Geldum* onderworpenen) zijn reeds in de *Capitularia* bekend onder den naam van *Gildones*, en het geheel derzelve onder dien van *Gildonia* en *Gilda*. (Zie *Du Cange ad has voces.*) De *Gilda* behoorde dus niet tot de verdeeling der bevolking, noch tot de plaatselijke verdeeling, gelijk de *Hundreds* en de *Tienmanschappen*, en maakte ook geene gemeenschap van inwoners uit, maar was eene massa van schatpligtigen, die dezelfde gemeenschappelijke belasting moesten opbrengen, eene loutere huishoudelijke verdeeling.

4. Hetzelfde geval had plaats met de bijwoners van eenen *burgt*, naderhand *vlek;* als inwoners moesten zij aan den Burgtheer het *Burgagium* (*burg-* of *burgerregt*) opbrengen, waarvan de verpligtingen en diensten dikwijls zoo drukkend waren, als het lijfeigenschap. (*Du Cange V. Burgagium*, en *Houard passim.*) Onder die betrekkingen maakten de bewoners van een vlek onderling eene *gilda* uit, die Keuren of Charters, en bijzondere bestuurders en regten had. (*Analyse L.* IX. *Ch.* 4.) De burgten waren namelijk in de XII. Eeuw omringd door overgeloopene slaven en vrijmannen, die, het zij afzonderlijk en van tijd tot tijd, of bij geheele troepen, onder de bescherming van den

Burgtheer waren komen vlugten, en hem in die hoedanigheid ook een' *geldum* verschuldigd waren; maar, daar zij zich ook in *hundreds* of *tienmanschappen* moesten laten inschrijven, maakten zij ook zoo vele bijzondere *gilden* uit, als er van die inrigtingen waren, die een gemeenschappelijk *geldum* betaalden. Doch daar deze overloopers slechts *burgers* werden, om zich te onttrekken aan de hardheid van hunnen wettigen Heer, en zich te onderwerpen aan eenen zachteren (*propter lenitatem ejus*), schikte men de aanneming derzelven doorgaans volgens overeenkomsten, *Keuren* genaamd, die de gewoonten bepaalden, welke de nieuwe gasten te volgen hadden, en de Regters, waaronder zij staan moesten. Elke dezer *gilden* had dus hare bijzondere wetten en regten, *d. i.* *Keuren*. (*Dierícx Mém. sur la ville de Gand* T. I. p. 166. en *Analyse* L. XI. Ch. 2.)

5. Deze verscheidenheid van wetten, regten en gilden, had, zoo goed als kwaad, nog in stand kunnen blijven, zoo lang deze *gilden* nog afzonderlijk naast elkander buiten een' gemeenen omtrek en rondom eene stad of een' burgt bleven; even als onze dorpen in vrede naast elkander leven, met onderscheidene wetten en regten: maar zoodra de gilden zich in één en denzelfden omtrek vereenigden, gevoelt men, dat die staatkundige en burgerlijke toestand in meer dan ééne betrekking niet kon blijven bestaan.

6. On-

6. Ongetwijfeld waren er, vóór de XII. Eeuw, in de *Nederlanden* steden, zelfs met muren en poorten: maar de eigenlijk gezegde *sterkten*, die krachtdadiglijk elken aanval van buiten konden weêrstaan, waren die vaste *Kasteelen*, wier *Kasteleinen* juist die genen waren, die de onverdedigde vlekken en steedjes plunderden en verwoestten.

7. Sedert de XII. Eeuw vermeerderde de woede der burgeroorlogen, en, hetgeen nog erger is, men oorloogde niet, dan mèt wederzijds alles te vuur en te zwaard te verwoesten; iedereen moest eene schuilplaats zoeken onder de bescherming eener stad of van een kasteel. Daar nu de *gilden* van vreemdelingen en slaven *rondom* de *muren* der steden geene veiligheid meer vonden, verzochten zij *binnen dezelve* te worden opgenomen. Vooral in de *Koninklijke* burgten (of vlekken) zochten zij bescherming, als welke meer veiligheid beloofden dan die der *Heeren*, daar men nog de brieven van beveiliging des Konings ontzag. De Koningen van hunne zijde trachtten niets zoo zeer, dan hunne magt en het aantal hunner leenmannen te vergrooten, ten einde de overweldigde magt der bezitters van groote leenen te fnuiken. In dit tijdstip begonnen zij dus te dien einde nieuwe steden te bouwen, en den omtrek der oude te vergrooten, om de *gilden*, welke rondom die steden verspreid waren, daarin

op

op te nemen, in te lijven, en nieuwe daarbij te voegen. Dus werden de *Muë* of *Muijde*, *St. Marialand* en het *land van Rasse van Gavere*, onder *Gent* gelegen, in 1299 met alle hunne inwoners aan het *Schependom van Gent* toegevoegd: (*St. Genois*, f. 884.) *Ackerghem*, *Overschelde*, de *Burgt* enz. thans wijken der stad, werden daarmede insgelijks vereenigd. (*Mém. du Chevalier Diericx sur la Ville de Gand.*) *La Chapelle* en *Obbrussel* werden in 1138 en 1357 met de stad *Brussel* vereenigd. (*Miraeus*, T. II, p. 199 en 605.) *St. Brice* met *Doornik* in 1187. (*O. F.* T. II. p. 251.) Aan dergelijke *inlijvingen* was ook *Athene*, volgens VALERIUS MAXIMUS, haar bestaan en hare grootheid verschuldigd. (*Dicta factaque memorab. L.* V. *C.* 2. *Ex.* 3) *Detrahe Atheniensibus Thesea, nullae aut non tam clarae erunt Athenae, siquidem ille* VICATIM DISPERSOS *cives suos in unam urbem contraxit, separatimque et agresti more viventi populo amplissimam civitatis formam et imaginem imposuit.*

8. Op het voorbeeld van THESEUS ontzagen de Vorsten van *Europa* omstreeks de XII. Eeuw, volgens CONRINGIUS, geene moeite, om in hunne Staten aanzienlijke steden te stichten (*Heinecc. Elem. Juris Germ.* §. 110.). Men kan daarover, wat de *Nederlanden* betreft, oordeelen uit het aantal Octrooijen, verleend ter uitbreiding en bevestiging der Steden. (*St. Genois* p. 549, 619, 620,

620, 675, 727 etc. *Meyeri Annales Flandr. ad ann.* 1275, 1278 et 1288. *Miraei* T. II. p. 1249, *Balen Beschr. van Dordr.* p. 51.) en ten aanzien van *Frankrijk* (zie *O. F.* T. XII. p. 493, 501, 523, 554.) verwijt zelfs een ongenoemde aan Koning LODEWYK VII. (den jongen), „dat hij vele nieuwe „steden gebouwd, en daarin de *mannen* (lijfei- „genen) der kerken en leenbezitters had henen- „getroond: waardoor hij dezen blijkbaar van hun „erfdeel beroofde." (*Préface au T.* XIV. *des Hist. des Gaules* N. 72.)

9. Ter begunstiging van den aanwas dezer nieuwe steden bepaalde men zich niet enkel tot een goed onthaal der nieuwe aankomelingen, maar men lokte ook, door vergunningen, voorregten, *en op* allerlei andere wijze, de handwerkslieden, die tot daartoe, het zij als *eigenmannen* (lijfeigenen), het zij als *vrijen*, in die *villae* of groote landhoeven, en in den omtrek gewoond hadden. Deze bijeenvoeging der fabrieken in de steden had nogtans hare gevaren, zoo als men spoedig ondervond. Die van *Brugge* verkregen van MARIA VAN MAELE en FILIPS (I.) van *Bourgondie*, bij hunne *blijde inkomst* in 1384, de afschaffing der wolfabrieken op het platte land van het *Vrije van Brugge:* maar zij ondervonden weldra, dat dit verbod aan de stad nog schadelijker was, dan aan het land (*Meyer. ad ann.* 1384.). Door de opeenstapeling aller fabrieken in de steden heeft

COL-

COLBERT *den landbouw in Frankrijk vernield*; en zonder de linnenfabrieken (op het platte Land) zou *Vlaanderen* noch haren landbouw, noch hare bevolking kunnen behouden. *Non omnes audiunt verbum istud.* De steden hebben aan nijverheid en kunstvlijt zekerlijk behoefte, maar gewis niet uitsluitend.

10. De invoering der handwerken in de steden kan men tot dit tijdperk brengen. Eerst in 1194 begon men *Gent* met muren te voorzien, en reeds in 1202 verleende Graaf BOUDEWIJN, ter vermeerdering van de bevolking, vrijdom van alle belastingen aan allen, *die zich binnen den omtrek der vier poorten zouden nederzetten*, verbood aan alle burgers, om land of huizen *buiten die poorten* te koopen, en vergunde daarentegen aan alle vreemdelingen dien aankoop *binnen de poorten*. Daardoor vermeerderde hij het aantal der inwoners en kooplieden *ongeloofelijk*; volgens MEYER (*Ann. ad ann.* 1202.) De stad *Kortrijk* verleende, in 1224, geheele vrijheid van alle lasten aan 50 wollenwevers, die zich daar kwamen nederzetten; verscheidene andere steden deden hetzelfde, (*St. Genois* f. 512, 577, 598, 613, 678, 679, 686, 687, 691, 695, 720, 731 enz.) en in 1381 herstelde FILIPS *de Stoute* de voorsteden van *IJperen*, *Poperinghen*, *Meenen*, *Werwick* en *Comines*, die afgebrand en onbewoond waren, en

voor-

voortzag die met nieuwe inwoners, *om daarin wol te weven* (*Meyer. Annal. ad ann.* 1385.)

11. Thans verbeelde men zich de gesteldheid dier steden na de inlijving van alle deze *gilden* binnen de muren, en men zal vinden: 1) de oorspronkelijke *gilden* der oude inwoners van de stad of het vlek; 2) alle de *buitengilden*; 3) alle handwerkers, kooplieden en andere personen, die, een voor een, of bij troepen, in de stad gekomen waren, en aldaar tegen betaling van een *geldum* aan den burg, waren toegelaten; en die, voor het *Vrijburg* (*Frybourg*), verpligt waren zich in een der Tienmanschappen te laten inschrijven, en dus nieuwe *gilden* uitmaakten, of leden werden van die, welke reeds bestonden.

12. Zoo vele ligchamen, op eene plaats bijeengebragt (*in uno loco congregata*), elk met zijne wetten, gebruiken, voorregten, Regters en Overheidspersonen, in één woord, elk met zijne *Keuren*, moesten noodzakelijk een' ongeregelden hoop vormen, dien men onmogelijk tot een gemeenschappelijk doel kon besturen. Hoe was het toch mogelijk, te midden dier uiteenloopende, ja wel eens tegenstrijdige *Keuren*, tusschen alle die *gilden*, regelmatige betrekkingen aan te knopen, eene orde van politie in te voeren, en zelfs maatregelen van verdediging te nemen? Hoe kon men zoo vele strijdige belangen overeenbrengen, zoo lang men alle die zinnen niet onder één hoofd

ge-

gebragt, en tusschen dezelven eene opregte vriendschap bewerkt had? (*)'

13. Deze bedenkingen, die behoefte, en de voordeelen, die eene voor allen gelijke wet beloofde, deden het denkbeeld der *Poorterijen* of *Gemeenten* in de XII. Eeuw ontstaan, waardoor men in elke stad of vlek, die tot *Poorterije* verheven was, alle die bijzondere *gilden* in een algemeen *gilde* ineensmolt. Dit leert ons het *Charter* voor de gemeente van *Berwick*, waarvan wij terstond zullen spreken; een *Charter*, zoo ver ik weet, het eenige, en dus een allerkostbaarst gedenkstuk, hetwelk stellig en tot in de kleinste bijzonderheden den oorsprong en de wijze der ineensmelting van alle die bijzondere gilden in het ééne algemeene gild, en deszelfs inrigting heeft doen kennen.

14. Ik wil gelooven, dat onze Studenten, die gestadig uit de Regtsgeleerde Scholen van *Italie* terugkeerden (†), waar zij de sporen van die soor-

(*) *Unica voluntas in relatione unius ad alterum, et firma et sincera dilectio.*

(†) De herleving der letteren in de *Nederlanden* na de onkunde der middeleeuwen is minder oud, dan men zou denken. GERARD GROET overleed te *Deventer* in 1384; hij was de stichter eener broederschap van Monniken, genaamd *fratres in commune viventes*, welke te *Deventer* openbare scholen tot het onderwijs der fraaije let-

soorten van instellingen hadden gezien, welke zich dáár sedert den val des *Romeinschen* Rijks hadden staande gehouden, zullen hebben bijgedragen om de inrigting dier Gemeenten te begunstigen, en dat men de onze meer of min naar dat zelfde model zal hebben ingerigt: maar men heeft ten minste de onze niet kunnen vaststellen, zonder ook alle die *bijzondere* in den *algemeen*

letteren hadden geopend. Dezelve hadden echter geenen opgang gemaakt, omdat die Monniken zelve te onkundig waren, om anderen te onderwijzen. Naderhand is deze school weder als vernieuwd door *Italianen*, en toen beroemd geworden onder het bestuur van ALEXANDER HEGIUS, leerling van RUDOLF AGRICOLA, en leermeester van DESIDERIUS ERASMUS. Van toen af zijn er dergelijke scholen opgerigt te *Gent*, *Brussel*, *Kamerijk* en *Geersbergen*. *Meyeri Annot. ad ann.* 1284. — In *Duitschland* was het met het openbare onderwijs niet beter gesteld; want, volgens CRANS, werd de Hoogeschool van *Erfurt* eerst in 1392 gesticht, aan welke Paus BONIFACIUS het voorregt van eenen *leerstoel voor de Godgeleerdheid* vergunde. *id. ad ann.* 1392.

Hoe beroemd ook, in die tijden, de *Italiaansche* Hoogescholen waren, was nogtans reeds voor meer dan 700 jaren de beoefening der *Grieksche* taal daar verwaarloosd geworden, maar in 1399 heropende EMANUEL CHRYSOLORAS, een *Griek* uit *Konstantinopel*, het onderwijs daarvan met zulk een' ongemeenen toeloop, dat zijne leerlingen weldra de kennis dier taal door geheel *Europa* verspreidden. *idem ad ann.* 1399.

neen gild te versmelten, op het voorbeeld van die te *Berwick;* want alles wat onder de steden *behoorde*, werd ook *gilde* genaamd: *appendices urbanae vel villae vel Burgi, quas Gildas vocant*, zegt de Keur van *Warneton*, medegedeeld door *Melibrancq de Morinis* L. X. c. 3. Zie *Analyse* L. XI. c. 2.

15. Het zal niet overtollig zijn, den Lezer in 't voorbijgaan te doen opmerken, dat hij zich niet verwonderen moet, ons gebruik te zien maken van *Engelsche* en *Schotsche* Charters, ter opheldering van sommige punten uit de geschiedenis der *Nederlanden* en van *Frankrijk;* want die beide straks genoemde Koningrijken hebben hunne Wetgeving ontvangen van de *Noormannen*, die ook van den oorspronkelijk *Duitschen* of *Germaanschen* stam waren, gelijk wij en de *Franken*, die, na hunne beschaving, hunne *Duitsche* wetgeving met die der *Galliërs* hebben ineengesmolten. „ De wetten en oude gebruiken in „ *Engeland*," zegt D'AGUESSEAU T. VI. p. 27. „ hebben zoo veel overeenkomst met de onzen, „ dat men *zonder schroom* eene *Engelsche* wet „ mag aanhalen, ten bewijze voor eene oude ge„ woonte der *Franschen*." Deze overeenkomst is grondig ontwikkeld in de geleerde voorrede van den Heer HOUARD voor zijne *anciennes Loix des François et Coûtumes Anglo-Normandes;* dezelve is ook den beroemden HEINECCIUS niet ontsnapt

in

in zijne *Hist. Juris Germ.* T. II. c. 3. §. 85. alwaar hij zegt: *leges Normannicae, quas secum ex Septentrione attulerant, Germanicis plane geminae.*

16. Maken wij dus *zonder schroom* gebruik van het kostbaar *Charter* van *Berwick*, gedagteekend van de jaren 1283 of 1284, om te toonen, hoe onze *Poorterijen* of *Gemeenten* zich hebben gevormd door de ineensmelting van alle die *bijzondere* in een *algemeen* gild, en dan zullen wij spoedig eenen dergelijken oorsprong ontdekken door onze eigene Charters van *Poorterije*. Zie hier het *Charter*:

In nomine Sanctae et Individuae Trinitatis.

incipiunt

Statuta Gildae

per dispositionem Burgensium constituta, *ut multa corpora uno loco congregata unio consequatur* et *unica voluntas in relatione unius ad alterum*, firma ac sincera dilectis.

UNA GENERALIS GILDA OBSERVARI DEBET.

CAPUT I.

Ne particularis aliqua Burgensium nostrorum Congregatio in aliquo *generalis Gildae* libertates vel statuta posset elidere, aut nova consilia contra hanc gildam concipere, primò statuimus, *quod omnes particu-*

 la-

lares Gildae hactenus in Burgo nostro habitae abrogetur. et catalla eis rationabiliter et de jure debita *huic geldae* exhibeantur, et *nullo modo aliquam* aliam gildam ab ista praesument in Burgo procurare, sed habito omnium membrorum ad *unum* caput, *uno* respectu, *unum* inde in bonis actibus consilium, *una* societas firma et amica.

Dit geheele Charter, hetwelk XLVI Hoofdstukken bevat, vindt men in het tweede deel der *C. N. A.* door den Heer HOUARD.

18. Deze *generalis Gilda* wordt daarin genoemd *Communia*, C. 33. 34. *Confraternitas*, C. 8. Alle de Leden *Confratres Gildae*, C. 9. 10. et *passim*. In de Charters van WENCESLAUS en JOHANNA, Hertogen van *Brabant*, van 1373 en 1378, gegeven aan de stad *Leuven*, worden de *Poorters* bestendig genoemd *communes fratres de Gilda*, omdat zij *in dies Gildâ co-utuntur*, en hunne Dekens *Decani Gildae*, *qui Gildam regunt uno anno*. *Miraei* T. II. p. 1027. Van daar was te *Brugge* een *Burgemeester der Gemeente*, te *Mechelen* een *Commoignemeester* (zie de Keuren dier beide Steden) en eertijds ook te *Brussel* een *Commoigne meester* en *Schepenen* in het *Brusselsch* Charter van 1305, *Luyster van Brab.* D. I. p. 63.

19. Het schijnt, dat oudtijds, en in den beginne der instelling de *Poorterije* of *Gemeente* bekend was onder den naam van *Comannen-gilde*, en

en de poorters onder dien van *Co-mannen*, *qui indies Gildâ co-utuntur*; zij worden ook *Co-mannentes* genaamd in onze latijnsche Charters. *Mieris Charterb.* T. I. p. 189. Nog wordt in *Engeland* de Raad der Gemeente *Common-council*, en het Stadhuis (of hunne Vergaderplaats) *Common-hall* en *Guild-hall* genoemd. De bewoners eener plaats, die in 't gemeen eene schatting opbragten, en dus een *gilde* uitmaakten, worden insgelijks in onze oude *Nederlandsche* charters *Commans* genaamd, blijkens de Keure voor *Wailly* van 1281. *St. Genois* p. 686. Omtrent die benaming heeft men niets stelligers, dan eene keur van 1275 voor de Stad *Gent*. Bij dit Charter wordt het beruchte zoogenaamde *Collegie der Negen en dertigen* afgeschaft, en een Magistraat van 13 Schepenen en 17 Raadsheeren ingesteld, in deze bewoordingen: „Men moet daartoe nemen *Burgers* van *Gent* of van haren *vrijdom*, die men noemt *co-manne Guldt*," *St. Genois*, p. 651. De oude Registers der poorterije worden genoemd *Co-mannen-Boeck*, *Gulde-Boeck*, *Gulde-Register*; het oudste Register van de *poorterije* der stad *Oudenaarden*, in de Archiven dier stad berustende, en 't welk ik gezien heb, (het komt mij voor tot de XIII Eeuw te behooren) wordt genoemd *Co-mannen-Boeck*. Het nieuwe Register der poorters van *Oudenaarden*, beginnende 13 Mei 1550, is eene voortzetting van het oude, en noemt steeds de poorterije *Gulde*, het

Register *Poorters Gulden Boeck*, en de Poorterp *Gulde Broeders*, fol. 1 en 2 *et seqq*.

20. Misschien is die naam van *Co-mannen* tot ons overgebragt door de *Kruisvaarders*, te oordeelen volgens eene bijzonderheid, die wij in den eersten kruistogt van LODEWYK IX vermeld vinden, en welke togt in den tijd van de instelling dier Gemeenten valt. Wij zullen weldra zien, dat het hoofdkarakter eener *Gemeente* of *poorterija* bestaat in eene *gezworene verbroedering, die zoo innig is, dat alle leden zich als broeders moeten beschouwen, en elkander verdedigen*. Nu lezen wij in het leven van LODEWYK IX. Koning van *Frankrijk* (*St. Louis*) door den *Sire de Joinville* p. 1041, dat gedurende het beleg van *Cesarea* Heer *Nasigoe de Foci* van *Konstantinopel* kwam, en den Koning verhaalde, dat de (*Latijnsche*) Keizer van *Konstantinopel* en de andere Grooten (*), die aldaar zich bevonden, toen *verbonden* waren, met een Volk, hetwelk men *Commanen* noemde, (*eene Hongaarsche Natie toen in Moldavie levende*), om daarvan hulp te erlangen tegen VALACHES (†), destijds Keizer der *Grieken*, en om elkander bij te staan, zoodat men elkanders bloed met wijn onderling vermengde, te

(*) *Riches hommes;* Spaansch *ricos hombres*; in de Middeleeuwen de *Aanzienlijken*, de *hooge Adel. Vert.*

(†) Zekerlijk JOANNES VATAZES, Keizer van *Nicée*. *Vert.*

te zamen uitdronk, en zich alsdan *broeders des bloeds* noemde; zoo werd ook een hond in stukken gehouwen, en daarbij de wensch uitgesproken, dat zij, die elkander in den steek lieten, ook zoo mogten varen. Zou men volgens dit berigt niet zeggen, dat onze edele Kruisvaarders, uit het beloofde Land terug komende, aan onze *poorters* den naam van *commanen* of *co-mannen* gaven, hetzij als een bijnaam, hetzij met toespeling op hunne bezworene en innige verbintenis?

21. Hoe het zij met deze afleiding des woords *Comannen*, het schijnt niet twijfelachtig te zijn, dat de *Poorterije* dit *Comannen-gulde* is; en dat alle onze *Vlaamsche* schrijvers, die het voor *Koopmans-gulde* hebben opgevat, dwalen, even als die, welke het woord *Gulde-Register*, dat zoo dikwijls in onze oude Charters voorkomt, voor een wezenlijk *gulden* of *gouden* Register hebben aangezien, hoewel het in zwart leder gebonden was. — Ook diegenen tasten mis, welke door *Comannen-gulde* niet slechts een gewaand *Koopmans gilde*, maar de gilden of broederschappen (ambachten) in 't algemeen verstaan; want deze *ambachten en neringen* (dus was bij ons derzelver eenige naam) zijn in de *Nederlanden* nooit met de *Poorterije* verwisseld geworden. Dus worden zij in het Charter van WENCESLAUS voor *Leuven* van de *gilda* onderscheiden door den naam van *opificia*, *homines communium opificiorum*; in de

de Keure van *Brussel* van 1305, noemt men hem „Commoigne-meesters, Schepenen, geswoornen „ Raed, *alle d' ambachten en de gemeynte* van „ Brussel," *Luyst. van Brab.* D. I. bl. 63. Wat *Vlaanderen* betreft, men weet, dat te *Gent* de *Poorterije* een der drie leden van de stad uitmaakte, de *Neringen* een ander, en de *Weyers* het derde (*Carolina* van 1540.)

22. Onderzoeken wij thans de sporen, die onze *Vlaamsche* Charters ons hebben gelaten van deze ineensmelting onzer bijzondere Gilden in éene enkelde: dezelve zijn niet twijfelachtig.

De Keur van *Diest* in *Braband* is bijkans in dezelfde uitdrukkingen vervat als die van *Berwick*, zij werd zes jaren na deze (in 1290) verleend door *Arnoud van Diest*. *Nec enim permittimus*, zegt hij, *quod aliqui ex Burgensibus nostris Diestensibus, aut alii cujusque fuerint officii* (*Ambacht*, d. i. *heerlijkheid*, en niet *ambacht*) *gildas seu partes in Diest faciant seu contrahant, nec per gildas aut compactiones aliquas ad invicem contrahentes, quidquam contra libertatem Diestensem ordinent, facient vel attentent, sed nos in promissis omnibus fideliter defendemus.* (Uittreksel uit de handschriften onder mij berustende.) De oude Keur van *Middelburg*, van 1217, heeft een ondubbelzinnig blijk van het hier gestelde. *Omnes*, zegt dezelve, *in Middelburgh manentes* sun

SUB UNO JURE *habeantur*, *et*: *quilibet eorum* CO-OPPIDANO *suo scabinium facere debent*. *Mieris Ch. B.* I. D. bl. 170. De *Middelburgers* hadden dus tot daartoe *sub diverso jure*, elk onder de bijzondere *Keure* van zijn *gilde* geleefd. De geschrevene statuten der Gemeente van *Mechelen*, aangehaald bij DUCANGE in zijn *Glossarium*, op het woord *gulda*, en die van *Domburg* in *Zeeland*, te vinden bij MIERIS *Ch. B.* I. D. bl. 189. geven daarvan nog andere blijken. *Nulla confraternitas*, zegt men daarin, NEQUE GULDA, *neque aliquod singulare signum de ipsis*, *nisi sola communitatis confraternitas in Mechliniâ esse poterit*, *vel debebit*. Dus wordt hier niet alleen *de afschaffing aller bijzondere Gulden*, en derzelver ineensmelting in het *algemeene Gemeente-gulde*, gelast, maar men verbiedt zelfs aan elk dier bijzondere gilden het voeren harer oude banieren, en het bijeenscharen onder eene andere, dan de algemeene stadsbanier. Deze voorzorg werd door de hoogste staatkunde aan de hand gegeven.

23. Dus is het stelsel der *Poorterijen* in eenen geest van eenheid, en, zoo men wil, van *centralisatie* ontworpen; doch niet van *centrale werking*, maar van *oppertoezigt*; want men ontmoet reeds in de *Statuta Gildae* duidelijk de ambachten of neringen, tot zekere ligchamen gevormd, hoewel zij toen nog niet alle de Regten

 en

en Privilegien hadden, die hun naderhand zijn ten deele geworden. *Dit* stelsel van eenheid, wel verre van met dat der *Corporatiën* te strijden, kan zelfs buiten dezen niet bestaan; want bij mangel van *Corporatiën* zou deze eenheid niet dan onvermijdelijke verwarring en wanorde hebben opgeleverd, gelijk de ondervinding zulks ten allen tijde geleerd heeft, en zoo als ten stelligste bewezen is door den Heer D'AGOULT, Oud-Bisschop van *Paumiers*, welke bewijzen ik heb bijgebragt in mijne *Histoire de l'Origine des Etats-Généraux* n°. 385. Er is bij een leger ongetwijfeld eenheid en *centralisatie;* maar wanneer de Opperveldheer bij iedere *Compagnie* het bijzonder bestuur, en de plaatselijke bewegingen te midden van den slag moest regelen, in plaats van den gang des legers in 't groot te beheeren — dan zou' er weldra niet dan verwarring heerschen.

24. Ik vind niet, dat men bij de oorspronkelijke oprigting dezer *ambachten* in de *Poorterijen* of *Gemeenten* aan elk derzelve bijzondere banieren gegeven heeft, alles doet het tegendeel vermoeden; want in een mijner nog onuitgegevene *Gedenkschriften over de Nederlandsche Schutterijen*, bewijs ik uit de Reglementen der steden, dat het Volk, in geval van oorlog of opschudding, niet bij ambachten of broederschappen, maar bij *Thiendemanschappen* en *Wijken*, onder

Thien-

Thiendemannen en *Honderdmannen* optrok, zonder verschil van beroep, en dat elke buurt en elke *wijk* haar wapenschild en *Oorlogs-kist* had. Ik meen dus, dat de ambachten, op het voorbeeld dezer bijzondere wapenschilden, elk eene afzonderlijke banier hebben verkregen, nadat zij tot dien trap van magt waren opgeklommen, dat zij afzonderlijke ligchamen uitmaakten: hetgeen mij doet gelooven, dat zij te voren onder de gemeenschappelijke banier der steden van den Vorst optrokken; dus trekken onze broederschappen of confreriën van den handboog, den boog en het geweer, hoewel in bijzondere ligchamen optrekkende, nog de banier en het wapenschild of *blazoen* van *Bourgondië*, zijnde dat onzer oude Landsvorsten.

25. Het gebruik van de bijzondere banieren der *Gilden* moet wel bestaan hebben vóór de oprigting der *Poorterlijen*, en onze voorouders moeten daarvan al het gevaar gekend hebben, omdat zij zoo veel zorg droegen, hetzelve door de Keuren der Gemeenten af te schaffen. Evenwel werd dit gebruik op nieuws ingevoerd, en heeft dezelfde ongelukken veroorzaakt.

26. De jaarboeken van *Vlaanderen* zijn ongelukkiglijk vol van de verwarring, welke deze verkeerde staatkunde der afzonderlijke banieren heeft veroorzaakt. Maar KAREL V, die beter de stelregel van TACITUS kende, *dum mali parent, optimus quisque jussis paret* (*Hist.* L. III. c. 25.)

schaf-

schafte door zijne *Carolina* van 1540 voor de stad *Gent* alle deze bijzondere standaarden af, om van alle inwoners en ambachten slechts één ligchaam eener *Gemeente* uit te maken, en daardoor te verhinderen dat de goeden, wier aantal altijd het grootste, doch juist niet het krachtigste is, niet meer zouden weggesleept worden door de vermetelheid en onbeschaamdheid van het kleinere aantal der woelgeesten. FILIPS *de Goede* had die bijzondere banieren reeds in 1453 afgeschaft, maar na zijnen dood hadden de *Gentenaars* die hernomen, blijkens MEYER *op dat jaar*, die ons ook de heillooze uitwerkselen dezer verscheidenheid van standaarden of banieren in dezelfde Gemeente doet zien.

27. De *Fransche* Charters toonen ook vrij duidelijke sporen dezer inéénsmelting. Dat van *Villeneuve* van den jare 1200, en dus een der oudsten, is vervat in de uitdrukkingen der keure van *Middelburg*. *Universi homines*, zegt men daarin, *in praedicta Villâ manentes*, IN CUJUSCUMQUE TERRA MORENTUR, COMMUNIAM JURENT. *O. T.* T. II. p. 279. Het schijnt zelfs onverdraagzamer dan alle de andere gemeente-charters, doordien het diegene der inwoners, welke op den grond van andere Heerlijkheden binnen de stad woonden (*in cujuscumque terrâ morentur*) tot het *poorterschap* noodzaakte. Het is mogelijk dat deze onbescheidene gestrengheid tot het eerste begin der Gemeenten behoort, maar, daar zij nood-

za-

zakelijk de Gemeentesteden moesten ontvolken, vindt men ze in de andere charters niet weder. Het aannemen toch van het poorterschap bestond in eene geheel vrijwillige daad: die inwoners, welke zulks niet verkozen, bleven in de Stad, onder den naam van *Gedijde*, en *non poorters*; dat is *eenvoudige burgers*, maar zonder van de voorregten der Gemeente te genieten.

28. Het eigenlijke tijdstip van de instelling der Gemeenten is niet wel bekend.

Men wil, dat de stad *Amiens* reeds sedert de *Elfde Eeuw* eene Gemeente was, en daartoe door een Graaf van *Vlaanderen* haren Souverein, het Regt had verkregen: doch dit is niet aannemelijk, want de stad *Amiens* behoorde toen niet aan den Graaf van *Vlaanderen*, wien zij eerst in 1164 ten deele viel, door ISABELLE, erfgename (voor een gedeelte) van RAOUL, Graaf van *Vermandois*, die het Graafschap *Amiens* in 1185 (of volgens anderen in 1183) aan FILIPS AUGUSTUS afstond, (*O. F.* T. XIV. p. IX et X *in notis.*) Onze Geschiedschrijvers brengen deze afscheiding der domeinen van *Vlaanderen* op het jaar 1179, eene afscheiding, die de bron van zoo vele bloedige Oorlogen tusschen *Vlaanderen* en *Frankrijk* geweest is. *Sanderi Flandr. Illustr. Art. Philipp. Alsat. Meyeri Annal.* anni 1179.

29. Volgens den Heer DE BREQUIGNY, (zie deszelfs geleerde onderzoekingen in de XI en XII

dee-

deelen der *Ordonnantien van Frankrijk*) vormden zich overal Gemeenten in den loop der twaalfde Eeuw. De Chronyk van ST. BERTYN schijnt de instelling van bijna alle Gemeenten van *Vlaanderen* toe te kennen aan FILIPS VAN DEN ELZAS, tijdgenoot van FILIPS AUGUSTUS. *O. F.* T. H. p. XIII et XIV, maar dit is niet naauwkeurig. Wat *Vlaanderen* en de overige *Nederlanden* aangaat, werden de meeste Gemeenten in de XIII Eeuw opgerigt. Zie mijne *Hist. des Etats Généraux et Provinciaux*, n°. 148. gedrukt te *Gent* in 1819, en de Memorie van den Heer Kanonik de BAST, *over de oprigting der Gemeenten*: zelfs zijn alle charters vervat in de door mij gegevene lijst, nog geene *Keuren van gemeenten*; onder dezelve zijn sommige niet meer dan Octrooijen van *vrijheden en Vrijdommen*: men noemde dezelve *libertates sive communia*. *O. F.* T. XII. p. 298.

TWEE-

TWEEDE AFDEELING.

Welk was het oogmerk van de instelling der Gemeenten?

50. Gelijk het Gemeen doorgaans een staatkundig oogmerk in de eenvoudigste daden van elke Regering ziet, zoo is ieder een, en vooral de Historieschrijvers, genegen om diepe staatkunde te vermoeden, in die groote gebeurtenissen, welke de gedaante of de grondinrigting der Koningrijken veranderen; terwijl toch die groote gebeurtenissen menigmaal slechts aan het toeval, de omstandigheden, of de kracht der dingen zijn toe te schrijven; waarvan zich een behendig Staatsdienaar slechts meester maakt om ze tot zijn doel te gebruiken, zonder ze te hebben doen ontstaan. Somtijds zelfs wordt hij door die omstandigheden slechts medegesleept, in plaats van ze te hebben voortgebragt; zoodanig was, in mijn oog, *het staatkundige doel* van de instelling der Gemeenten. De hardheid der Meesters jegens hunne lijfeigenen, en de ellende des volks deden de *Villae* en burgten der Heeren verlaten, om on-

onder het gebied van den Burgt eens meer magtigen en meer menschenlijken Gebieders de toevlugt te nemen, voornamelijk in de *Koninklijke* vlekken. Op het gezigt van dezen afval, dien de Koning niet had doen ontstaan, gevoelde hij de voordeelen die daaruit konden ontstaan ter herstelling van de Koninglijke magt en ter vernedering der groote leenmannen, die alleen magtig geworden waren door hunne inbreuken op het Koninklijk gezag sedert KAREL *den Kalen*. Van dat oogenblik af stelde de Koning dit tot zijn doel, en om dit te bereiken begunstigde hij die verhuizingen, door deze gasten en overloopers met gunsten en voorregten te overladen, en dezelve in *Gemeenten* te verzamelen, om zich daaruit geduchte en tevens schattingpligtige legers te vormen. Verwarren wij dus geenszins, de *beweeggronden* met het *doel* van de oprigting der Gemeenten; de eersten waren verscheiden, het tweede was slechts één.

31. Dit doel moest zich natuurlijk allengs meer ontwikkelen. Het Charter der Gemeente van *la Rochelle* in 1199 behelst, dat deze nieuwe Burgers zich tot eene Gemeente hebben vereenigd met het doel, om hunne regten en vrijheden beter te verdedigen en te handhaven; *ut sua jura melius defendere possent*. Het schijnt dat deze verdediging hun niet alleen noodzakelijk was tegen hunne oude Heeren, maar ook tegen de boeren of *buitenlieden*.

sten. Zie de keuren van de *Beverwijk* en *West-kappel* van de jaren 1298 en 1223. *Soo wat Poorter de Gemeente niet en wilde helpen om de Buitenlieden te bedwingen, dat sij tegen der stede recht niet en doen, die sal Heer Wolphert gelden een pond, en de stede een jaar lanck verbeurens* (MIERIS, *Ch. B.* I. D. bl. 633.

32. Het is mogelijk, dat deze omstandigheid bijzonder eigen is aan de *Noordelijke* of *Hollandsche Nederlanden*, omdat zij gelijktijdig invalt met den opstand hunner boeren, welke door die groote landverhuizing naar het Noorden gevolgd is, die nog in 1368 voortduurde. *Handvesten van Amsterdam*, I. D. f. 80 en 81 (*).

33. Maar misschien slaat deze maatregel van voorzorg tegen de buitenlieden op eene geheel andere soort van vijanden. HEINECCIUS *Elem. Juris Germ.* §. 125. verhaalt, op het gezag der jaarboeken van WITEKIND en SIGEBERTUS GEMBLACENSIS, dat Keizer HENDRIK I. (*de Vogelaar*) niet gezind was de Steden met Voorsteden te

(*) Waarschijnlijk bedoelt hier de Schrijver den opstand der Gemeente tegen de Edelen in 1216, bij gelegenheid van den moord van Graaf FLORIS V, waardoor GIJSBERT VAN AMSTEL en andere het land verlieten. Maar de landverhuizing in 1368, waarvan hij gewaagt, schijnt andere gronden gehad te hebben, en met die van 1296 in geen verband te staan. *Vert.*

te omringen, en daartoe eindelijk alleen besloot, om die met *dieven* te bevolken, ten einde zich daarvan als ligte troepen te bedienen.

34. Wij vinden iets dergelijks in onze charters. Er was in elke stad eene *charta furum*, eene *dievenlijst*, (*Miraei*, T. II. p. 1244. *St. Génois*, f. 546, 550, 610 et *passim*), en zoo ik de oude keure van *Eecloo* in *Vlaanderen* van 1240, die onder mij berust, wel begrijp, werd de dief, na zijne inschrijving, uit de stad gebannen, ten zij hij twee verantwoordelijke borgen stelde, dat hij in het vervolg niet meer zou stelen (*). Maar de Steden konden niet verder bannen dan uit haar Regtsgebied. (*O. F.* T. VI. p. 547. T. XII. p. 331. *Oudegherst Ch.* 101). Het is daarom waarschijnlijk, dat die dieven, welke deze waarborg niet konden geven, zich niet verder van de stad verwijderden, dan hun stellig voorgeschreven was, en de Stedelingen op allerlei wijze kwelden.

35. Maar deze stedelingen of burgers hadden nog een ander doel met hunne vereeniging tot een gemeenteligchaam, dat namelijk, het ééne *gilde* zich niet tegen het andere behoefde te verdedigen.

Wij

(*) Qui de furto convictus fuerit, scribetur *in chartâ furum*, et si voluerit, poterit dare duos fidejussores, quod de cetero non furabitur, et sic erit absolutus *à banno pleno*.

Wij hebben reeds gezien, dat de behoefte eener voor allen verpligtende Stedelijke Wetgeviug hen genoodzaakt had zich tot eene Gemeente te vereenigen; maar de vernietiging van alle hunne bijzondere standaarden toont genoegzaam, dat zij daarvan bij gelegenheid tegen elkander gebruik maakten, om den kleinen oorlog te voeren, of het vuistregt uit te oefenen. Zoo had dan elke *gilde* Vestingen of Sterkten in de stad zelve, op het voorbeeld der Heeren, die op het land hunne sterke Kasteelen bezaten. Er waren zelfs voorschriften van politie voor deze bijzondere verschansingen. De *costume* van *Bourbourg* in *Vlaanderen*, van den jare 1210, bevat ten dezen aanzien het volgende: „De sterkten mogen niet meer dan op zijn meest zes voet hoog, en de grachten niet breeder zijn dan veertig voet; zoo dat de *fraise* (*) ten minsten tien voet breed zij", *Saint Genois*, p. 545. Dan de Gemeentekeuren verboden voortaan sterkten of torens binnen den omtrek der mure te stichten, *fortalitium vel turrim*, (*O. F.* T. XII. p. 534), en dit verbod geeft ons den oorsprong en de bestemming dier ouderwetsche gebouwen in de gedaante van kasteelen met torentjes te kennen, die men nog wel in

(*) [*Fraise* is in 't fransch, die hellende rij pallisaden, die over de gracht uitsteekt, om het opklimmen uit de gracht tegen den wal te beletten].

in onze steden ziet (*), maar die sedert een vijftigtal jaren grootendeels verdwenen zijn, door de verfraaijing onzer steden ten gevolge der herstelling onzer Academiën van teeken- en bouwkunde.

36. Na dus gezien te hebben, dat het doel dezer bijzondere gilden, in de hereeniging tot een *algemeen Gilde*, bestond in de vereeniging tegen zulken, die hunne Regten wilden krenken, en de verzekering der veiligheid en goede orde binnen hunne stad, zoo moeten wij thans het doel des Konings beschouwen in de aanmoediging en begunstiging van de instelling der Gemeenten. Dit doel was de herstelling der Koninklijke magt, en de vernedering der groote leenmannen des koningrijks.

37. De bespiegeling heeft, zonder de ondervinding te raadplegen, en onkundig in de geschiedenis van haar eigen Vaderland, vóór de Fransche Omwenteling de vraag opgeworpen, welke soort van Regering voor het Volk het nuttigste was? deze vraag is door de Omwenteling ten nadeele van de Volksregering beslist, hoewel zij eigenlijk reeds door de geschiedenis der Gemeensmannen te *Rome* beslist was, zonder dat men tot den *Ostracismus* der *Grieken* behoeft op te klimmen.

De geschiedenis der Middeneeuwen heeft het ge-

(*) Men had die ook in *Italie*, vooral te *Florence*, tot nog kort voor onzen tijd. *Vert.*

geschil niet gunstiger voor de *Aristocratie* van den Adel beslist; want indien, na de overwinning van *Beverhout* in 1382, door de *Gentenaars* op hunnen Graaf LODEWYK *van Mele* en op den Adel behaald, de slag van *Roosebeke* in 1383 de zaken van den Adel niet voor een korte poos hersteld had, erkende zij, volgens MEYERUS, zelve, dat het met haar gedaan was, indien zij ook in dien strijd waren bezweken; *Parijs*, *Rouen* en verscheidene steden in *Frankrijk*, *Luik* en *Leuven* in de *Nederlanden*, waren reeds onder de wapenen; en alle steden van *Frankrijk*, en de zuidelijke en noordelijke *Nederlanden* hadden eene algemeene zamenzwering gemaakt, aangepord door de gierigheid, de onregtvaardige knevelarijen, en de trotschheid des Adels; *postquam omnes fere Regni Provinciae per avaritiam et injustas exactiones eorum* (*nobilium*) *incitatae conspirare coepissent. Meyeri annal. ad ann.* 1383. Maar wanneer de geschiedenis ons verhaalt, dat het Volk zich eindelijk, om alle teugelloosheid, zoowel van het Gemeen als van den Adel, te eindigen, doorgaans in de armen van éénen Vorst wierp, zoo is het ook niet te verwonderen, dat het, om zich aan de Regeringloosheid der veertiende Eeuw te onttrekken, zich in de armen van zijnen Koning wierp, en dus op nieuws het geschil over de voorkeur, ten behoeve der Constitutionele Monarchale Regering, volgens de *Keuren* of Charters, besliste.

38. Zoo wij ORDERICUS VITALIS mogen geloo-ven, (en hij verdient zulks) is de *Krijgsdienst* het *eenige* voorwerp geweest, hetwelk de Koningen bij de instelling der Gemeenten bedoelden. — Dit was inderdaad het veiligste middel om de groote Leenmannen te vernederen; en dit oogmerk wordt erkend door *Sire de* JOINVILLE, in zijne *Vie de St. Louis* p. 155 et 156. De Koning begunstigde, zegt hij, de groote steden, om *Zijne Pairs en Barons te vernederen.* De Koningen ontzagen in het begin hunne Barons, omdat zij zich nog te zwak gevoelden tot blootlegging van hun geheel ontwerp; het zou eene al te blijkbare aanranding van het eigendom der groote Leenmannen zijn geweest, wanneer zij zonder onderscheid de overgeloopene Opperhoofden en dienstmannen of schatpligtigen daarin hadden opgenomen. Zulks had dus geene plaats, dan *behoudens de trouw aan hunnen Heer verschuldigd*, (O. *I.* T. II. p. XIII. p. 296. T. IV. p. 166. *Assises de Jérusalem*, Ch. 198, *et in notis*, *spicilegium* T. III. p. 611). Maar, nadat eenmaal het Regt der instelling van Gemeenten erkend was als een *Koninklijk Regt*, ontweken de Koningen welra zijdelings deze voorbehouding, door aan de overgeloopene lijfeigenen *volle vrijheid* toe te staan, indien hun Heer dezelve niet binnen een' bepaalden tijd had teruggeëischt; — de lijfeigenen van hunnen kant hielden zich tot na het afloopen van dien tijd verborgen, opdat de Heeren hen, bij gebrek van beschei-

scheiden waar zij zich ophielden, niet konden teruglisschen. Hierover beklaagt zich *Jan van Avennes* tegen die van *Bergen in Henegouwen;* een bewijs dat de Gemeenten dezelve hielpen verbergen.

39. Zoodra deze staatkunde tot rijpheid gekomen was, werd de vernedering der Barons onvermijdelijk, want de aangenomene *Poorter* moest dadelijk zweeren, den Koning *gehouw en getrouw* te zullen zijn; en was hem, als zoodanig, en dus als zijnen *Heer* (*Senieur*) *hulp* en *raad* verschuldigd, dus ook den Krijgsdienst. De Koning van Zijnen kant was hem wederkeerig *eer* en *bescherming* verschuldigd, als aan Zijnen *getrouwen* (*féal*); — nu was deze *getrouwheid* aan den Koning *lige*, dat is, *tegen allen*, niemand uitgezonderd; de Heeren en groote Leenmannen dus, die zich de trouw van hunnen *eigen man*, die *Poorter* werd, voorbehielden, waren in de onmogelijkheid nog deszelfs *raad* en *hulp*, gelijk te voren, tegen den Koning in te roepen, omdat de nieuwe Poorter des Konings *Ban* moest gehoorzamen, zonder die van deszelfs bijzonderen Heer te volgen. De Krijgsmagt des Konings vermeenderde dus noodzakelijk, naar mate die zijner *Pairs* en *Barons* verminderde, door het aantal hunner *getrouwen* (*féaux*), die leden eener koninklijke gemeente werden.

40. Van toen af stelden de Koningen de verpligting tot dien Krijgsdienst vast, door eene bij-

zondere *clausule*, door hun in de Gemeente-*Charters* ingelascht, en van den volgenden inhoud: *et ipsi debent nobis exercitus et equitationes sicut aliae communiae nostrae*, (*O. F.* T. II. p. XXII). Dus werd de Krijgsdienst eene verpligting voor alle steden, die eene Gemeente uitmaakten. Deze dienst was, door de begunstiging dezer *clausule*, niet meer bepaald tot de *Landweer*, die alleen plaats heeft, wanneer de grenzen aangevallen en bedreigd worden; en dus in eenen blootelijk verdedigenden Oorlog; maar werd nu onbepaald, en de Koning kon zijne *Poorters* als *ban* oproepen, naar zijn welgevallen en tot aanvallende oorlogen; hij deed zich door hen verzellen tot in de steekspelen toe, waarvan de Gentenaars echter in 1244 werden vrijgesteld (*Dierickx sur Gand*, T. I. p. 217). — Al te groote drift bederft echter wel eens de beste inzigten; deze onbepaalde verpligting werd weldra een zware en vernielende last voor de burgerij, vooral onder een' oorlogzuchtigen Vorst, en men moest deze verpligting dus bij de *blijde inkomst* beperken tot het eenige geval, dat de grenzen aangevallen of bedreigd wierden. Zie *mijne Recherches sur les inaugurations de nos Princes.* Deze beperking zelve werd echter weder gewijzigd. De steden, elk in 't bijzonder, handelden met den Vorst over het aantal troepen, te leveren in het geval, waarin hij regt had die volgens de algemeene Staatsgesteldheid des lands

te

te vragen; somtijds, vooral sedert het opkomen der geregelde krijgsmagt in de vijftiende Eeuw, kochten de steden het leveren van manschap voor geld af. Deze laatste manier is eindelijk de heerschende geworden, en bij de inkomst der *Franschen* in 1794, betaalden de Provinciën nog den onderstand van het leger in *rations*, waarvan er *Vlaanderen* 18,000 daags tegen vijf *Vlaamsche* stuivers de *ration* betaalde: daarentegen was hetzelve vrij van persoonlijken dienst, uitgezonderd het geval der *Landweer*. Het is onder den naam der *vrijheid*, dat men sedert geheel Europa heeft geleerd beiden te betalen, dat is, in volk en met geld te *dienen*.

41. De Koningen hadden daartoe niet alleen de trouw uitgezonderd, die men aan bijzondere Heeren verschuldigd was, wanneer men hunne *manschappen* in de Gemeente aannam; maar zij hadden er eene nog uitgebreidere voorbehouding bijgevoegd; namelijk *behoudens ons Regt, dat der Bisschoppen, der Geestelijkheid, der Heeren, der Edelen, der Vrijen*, enz. (*O. F.* T. II. p. 187, 221, 232, 237, 239, en XIIII).

42. DIRK *van den Elzas*, Graaf van *Vlaanderen*, die niet zoo willekeurig te werk ging, als FILIPS AUGUSTUS in *Frankrijk*, eischte zelfs de vrijheid van den Heer voor de mannen die hij uitnoodigde om zijne heide te komen bevolken, (SANDERI *Flandr. Illustr.* T. III. p. 126).

43. FILIPS AUGUSTUS ziende, hoe weinig na-

drukkelijken tegenstand de Heeren boden tegen dit stelsel van het Hof, om zich meester te maken van het uitsluitende Regt ter instelling van Gemeenten, durfde het wagen aan de magt der groote leenmannen den hartslag te geven, door het bederven hunner geldmiddelen, nadat hij hunne soldaten had verleid. Hij verklaarde zich tot *beschermer van alle zijne Onderdanen*, en gaf te dien einde in 1182 eene wet, die de *inwoners der Gemeenten* vrijstelde van alle hoofdgeld, *requisitie*, gedrongene geldleeningen en in het algemeen van alle *onregtvaardige en onredelijke* lasten, van welk eenen Heer zonder onderscheid, die mannen (of onderdanen) ook waren, (*cujuscunque sint homines*, *O. F.* T. II. p. 225—252. XVII et XVIII, *Dertig Vragen op Grotius* p. 43).

44. Deze laatste maatregel opende den *Heeren* de oogen, zoo wel aan geestelijke als wereldlijke, en trof hen levendig. Tot daartoe hadden de groote Leenmannen zich vergenoegd met weêrwraak (*Represailles*) te gebruiken, door, gelijk de Koning en de zijnen, dus ook in hunne domeinen Gemeenten in te stellen. Maar op het gezigt der onderneming des Konings, die zich tot éénigen Regter der *Regtvaardigheid* en *billijkheid* van de eischen der Heeren stelde, met magt om die af te schaffen indien hij ze *niet* regtvaardig en billijk vond, zonder eenig ontzag voor den Heer, aan wien zij toekwamen (*cujuscunque sint homines*), op dit gezigt konden de groote Barons

rons zich niet meer misleiden; zij moesten zien, dat de Koning uit kracht van dit beginsel alle lijfeigenen en manschappen naar zijne Gemeenten zou doen toestroomen, in de waarschijnlijke verwachting, dat hij, na derzelver toelating, hunne klagten voor gegrond en billijk zou keuren, en hen van de diensten en lasten, waartoe zij gehouden waren, onder den schijn van derzelver onregtvaardigheid, zou ontheffen. Dit gebeurde ook, gelijk wij spoedig zien zullen.

45. De Barons verzetteden zich van toen af levendig tegen de instelling der Gemeenten, zonder dat de Koning zulks openlijk kon afkeuren; want het regt der *instelling* van Gemeenten was nog niet voor *Koninklijk Regt* erkend, hoewel men hem het *regt van goedkeuring* niet durfde ontzeggen.

46. Dit verlies in manschappen en geldmiddelen veroorzaakte den tegenstand van den Bisschop van *Laön* in de twaalfde Eeuw, en deed de stad door moord en brand verwoesten, volgens GUIBERT, Abt van *Nogent*, tijdgenoot van die ramp. „De *Gemeente*", zegt hij, „een nieuwe, heillooze naam, heeft ten doel, de *dienstpligtigen, door middel eener jaarlijksche schatting, van alle dienstbaarheid te ontheffen*, geene andere straf voor de inbreuken op die wet (van het hof) opleggende dan eene vaste geldboete, *en hen vrijstellende van alle andere lasten*, waaraan de

de lijfeigenen doorgaans onderworpen zijn, (*O. F.* T. I. p. XVIII.)

47. Dit beginsel was regtvaardig in den grond der zake, maar onwettig in den vorm, vermits die *gewoonte*, hoe onregtvaardig dan ook, toch eene *gewoonte* was, en in die betrekking niet anders dan met de medewerking der Staten Generaal kon worden afgeschaft. (zie mijn *Histoire des États Généraux*, Art. 28. §. 6.)

De beste inrigtingen worden dus wel eens wetteloos door onwettige vormen; het onbedachtzame Gemeen keurt die met drift goed, omdat zij voor het oogenblik deszelfs begeerten strelen, zonder te voorzien, dat zij naderhand tot onregtvaardige en onaangename stappen kunnen geleiden. Zonder twijfel is de Koning de *Beschermer van alle zijne onderdanen*, maar hij oefent die bescherming slechts uit *volgens de wet*, en *zonder benadeeling der Regten van eenen derden*, blijkens zijne bevelschriften, dus luidende: *behoudens ons Regt en dat van anderen in alle zaken.*

48. Evenwel, zoo als de Barons hadden voorzien, de boeren (éénmaal *Poorters* des Konings geworden) weigerden hunnen ouden Heeren alle verpligting te voldoen. Wij vernemen dit van eenen tijdgenoot, die op het einde der dertiende Eeuw over de gewoonte van *Beauvoisis* geschreven heeft: „*Et pour le franchise*", zegt BEAUMANOIR, „*et laaissement, le oste de ses homes venoient; sans fere à leurs Seigneurs che que ils*

Ils devoient de leurs masures, anchois les laissoient gaté. Men heeft daarvan ook treurige bijzonderheden in het Charter van *Busency*, (*O. F.* T. IV. p. 369.)

49. Dus ontleent de bevrijding van het hoofdgeld (*taille*) en van alle lasten en dienstbaarheid, die onze *Vlaamsche* gewoonten aan de *Poorters* toestaan, haren oorsprong en Regt van eene willekeurige, hoewel naderhand gewettigde, daad.

50. Maar, terwijl de Koning de *Pairs* en *Barons* in hunne geldmiddelen aantastede, vergat hij tevens de zijnen niet, maar maakte gebruik van de drift der steden, om onder zijne bescherming Gemeenten opterigten. Hij stelde derzelver oktrooi dus op prijs, nu eens voor eene jaarrente, dan weder voor eene som, in eens te betalen. Dus bekwamen die van *Amiens* hun oktrooi: *Ambiani, Rege illecto pecuniis, fecêre communiam.* Filips Augustus gaf hetzelve aan verscheidene steden van het *Laönneesche*, tegen betaling van het *dubbeld* der *jaarlijksche* schattingen, die zij te voren hadden moeten betalen, (*O. F.* T. II. p. xix, xx. *Zie ook* Balen, *Dordrecht*, p. 423). Somtijds hadden er zelfs mededingingen en opveilingen plaats, die weinig strookten met de koninklijke waardigheid. In het begin der twaalfde Eeuw hadden zich de inwoners van *Laön*, bij wijze van opstand en tegen den wil en de belangen huns Bisschops, (die tevens Heer der stad was) tot eene Gemeente gevormd. Zij wendden

zich

zich tot den Koning, met verzoek om bevestiging dier vrijheid, waarvoor zij 400 *livres* boden, maar de Bisschop, om dit voor te komen, bood er 700, en het okttooi werd geweigerd, volgens verhaal van den Abt GUIBERT, (O. F. T. II. p. VIII en XIX).

51. De groote Leenmannen, die in hunne domeinen de koninklijke magt uitoefenden, zoo als de Graven van *Vlaanderen*, de Hertogen van *Bourgondie*, van *Normandie*, van *Bretagne* enz. volgden 's Konings voorbeeld: met dat onderscheid, dat zulke dier Vorsten, welke zich geheel aan het gebied des Konings hadden onttrokken, gelijk de Hertog van *Normandie*, hem de bevestiging der Gemeente, die zij verleenden, niet vroegen; terwijl integendeel dezulke, die nog het oppergezag des Konings huldigden, (gelijk de Graaf van *Vlaanderen* zulks deed tot op den vrede van *Madrid*, in 1526, die op de overwinning van *Pavia* volgde) den Koning van *Frankrijk* op den duur de *bevestiging hunner Gemeenten* verzochten. Dit is de reden, waarom de Charters van bijna alle onze Keuren van *Vlaanderen* zich ook in het XI en XII Deel der *Fransche Ordonnantien* bevinden, aldaar voorzien van 's Konings goedkeuring.

52. Wat de mindere Leenmannen betreft, die te zwak waren om met hunne Gemeenten, of tegen de bedoelingen des Konings te worstelen, zij maakten de bestmogelijke schikkingen tot den

af-

afkoop hunner Heerlijke Regten. (*O. F. T.* II. p. XIX). Zoo dat, in alle deze betrekkingen, de Regten, Vrijheden en *Privilegien* der Gemeenten tegen voldoening der waarde (*titulo oneroso*) verkregen zijn, en meer verdienden geëerbiedigd te worden, dan in onze dagen geschied is.

53. Het is op dat zelfde tijdstip, gelijk wij uit den Abt GUIBERT gezien hebben, dat men de min of meer volledige afschaffing der *persoonlijke* dienstbaarheid, of lijfëigenschap kan te huis brengen. Die slavernij werd in eene *jaarlijksche opbrengst* veranderd, iets, waartoe de Heeren, en de vrije of welgeboren Meesters der lijfëigenen zich wel genoodzaakt zagen, vermits anders de slaven zouden ontloopen zijn, en hunne hutten zouden hebben laten vervallen.

DERDE AFDEELING.

Waarin verschilt het Regt van Gemeente, of van Poorterije, van het Burgerregt, en van dat der Steden met eene Wet?

54. Ter bepaling van het onderscheid tusschen deze drie burgerlijke en staatkundige inrigtingen onzer steden, die het mij voorkomt, dat nog door gee-

geenen onzer Geschiedschrijvers behoorlijk vastgesteld is, hoewel mij die benamingen in alle onze Charters voorkomen, schijnt het eenvoudigste middel mij toe, derzelver kenschetsend onderscheid op te sporen, liever dan dit verschil in de bijzonderheden der Regten, die zij genoten, te willen zoeken. Schrijvers, die den laatsten weg zijn ingeslagen, gelijk BRUSSEL en DUCANGE, hebben meer verwarring, dan kenschetsende bepalingen, geleverd. Dit kon ook niet anders; wij zullen terstond zien, dat de meeste onzer steden met *dezelfde* Regten, voorregten en gebruiken, die zij te voren hadden, *Gemeente-Regt* verkregen hebben, en dat er genoegzaam geene Regten zijn, tot *Gemeenten* behoorende, die ook niet meer of min een *burgerije* of *steden met eene wet* eigen waren. Het verschil tusschen deze drie gesteldheden der steden moet dus noodzakelijk gezocht worden in eenen hoofdtrek welke eeniglijk en uitsluitend aan de *gemeenten* eigen is.

55. Dezen hoofdtrek acht ik daarin te bestaan, dat de *Gemeente uit haren aard* „eene bezworene verbintenis is tusschen de bewoners eener stad, wonende binnen hare poorten, die zich bij eede verpligten, elkander, hoofd voor hoofd en gezamenlijk, onderling van trouw, raad en hulp te dienen, zoowel ter verdediging en bewaring hunner personen en regten, als van die der stad".

56. De *burgerijen* en *steden met eene wet* konden dezelfde Regten en vrijheden hebben, zonder

het

het Regt van Gemeente te bezitten, (*O. F.* T. II. p. IV. V. VI. *Robertson, Introduct. à l'hist. de Charles Quint.*) Dus verleende FILIPS AUGUSTUS in 1222 aan *Beaumont* eene *vrijheid* (*franchise*) *absque Communia et banleuga*, (*O. F.* T. XII. p. 298.) De stad *Guiole* had bijna alle Regten van Gemeente, tot zelfs dat der alarmklok te luiden (*beffroi* of *tocsin*), en maakte nogtans geene Gemeente uit, omdat de burgers onderling niet verbroederd waren, *O. F.* T. II. p. 479.)

57. De Keur der Gemeente verleende somtijds nieuwe *privilegien* of voorregten: maar die vergunning was louter toevallig, en in 't geheel niet kenschetsend. In het algemeen bevestigde het Charter slechts *de gewoonten en costumen, die de stad of het vlek had, eer zij tot Gemeente werd verheven;* blijkens, onder anderen, de keur der Gemeente van *Doornik* van 1187, (*O. F.* T. II. p. 248. 251. p. 111, et seqq. T. XII. *Préface. Analyse*, L. XI. Ch. I. *Spicileg.* T. III. p. 551.)

58. Het meest naar het Regt van Gemeente zweemende voorregt was dat van een *Stedelijk Regtsgebied:* en ondertusschen was dit voorregt nog verre van het *Regt der Gemeente* uittemaken. (Zie *Analyse* L. VIII. Ch. 1., L. IX. Ch. 1. 2 et 3. *O. F.* T. II. p. IV,) immers de steden van *Parys* en *Lyon* hebben nooit het Regt van Gemeente, maar wel van onheugelijke tijden af eene stads regering en een stedelijk Regtsgebied gehad. Een besluit van het Parlement van *Parijs* van den

jare 1373 heeft het elders ten aanzien van *Lyon* bepaald: *cum apud Lugdunum non esset nec communia, nec universitas, nec umquam fuisset*, (*O. F.* T. II. p. IV. *Analyse*, L. IX. Ch. 3 et L. XI. Ch. 2.) De stad *Doornik* had ook reeds eene stadsregering eer zij tot eene Gemeente was geworden, (*O. F.* T. II. p. 250,) en het Charter van 1160 voor *Berkins* en *Steenwerck* verleende aan die plaatsen dezelfde Regten, (*St. Génois*, p. 474.)

59. Het stedelijke Regtsgebied was dus geen *kenschetsend* bewijs van het Gemeenteregt, en kon zulks des te minder zijn, daar de *Burgerijen*, die de *Franschen eenvoudig* noemen, om hen van de *eigenlijk gezegde* gemeenten te onderscheiden, bestuurd werden door *Koninklijke Provoosten*, zoo als die van *Parijs* door den *Provoost der Kooplieden* (*Prévôt des marchands*); terwijl de eigenlijk gezegde Gemeenten hunne eigene, vrijelijk gekozene Overheden hadden, namelijk: *Burgemeesters*, *Commolgne-meesters*, *Schepenen*, *Maijoors* en *Aldermannen*, (*O. F.* T. XII. p. III.) Eene stad, die door den aard harer vrijheden het meest bij eene Gemeente-stad kwam, was die van *Salins*, blijkens de keuren van 1249 en 1318, (*O. F.* T. XII. p. 441.) En nogtans was het geene Gemeente-stad.

60. Deze *Burgerijen* verschilden daarin van de *Gemeenten*, dat zij geen *geheel* uitmaakten, blijkens het boven aangehaalde besluit van het Parle-

lement van *Parijs*; zulks wordt *authentiek* bevestigd door de twee keuren voor de stad *Salins*, want de *Stedehouder des Konings* had met de Schepens het Regt, om op eigen gezag, en naar goedvinden belastingen en *collecten* op de ingezetenen te leggen, hij vertegenwoordigde dus alleen de stad.

61. Dit echte bewijs wordt op eene naauwkeurige en merkwaardige wijze bevestigd door eenen gelijktijdigen Schrijver, BEAUMANOIR, over *Beauvaisis*, waarin hij doet opmerken, dat alle acten eener stad, die geene Gemeente heeft, *hoofd voor hoofd* door allen moeten toegestemd worden; zoo zeer, dat de niet toestemmenden tot niets gehouden zijn. Zie hier zijnen tekst: „Chil, „qui sont Procureurs (*Syndico*) pour le *quemun* „d'aucune vile en laquele il n'a point de *quemune*, doivent estre mis et establis *de par le* „*Seigneur qui a la justiche de la vile*, et par „l'accort de *tout* le quemun; le quieux accort „doit estre fes en la présence du Seigneur, ou „d'aucun envoié de par le Seigneur pour l'accort rechevoir; et le scris, ou chil, qui est „envoiés, doit demander *à chascun du quemun* „*par soi se il s'acordent*; que chil, qui sont „nommé pour estre procureur pour la vile, „soient procureurs de la vile, et aient pouvoir „de perdre ou de gaagnier es causes pour les „queles ils sont establis procureurs; et tout „chil, qui si accordent, doivent estre mis en

 „escrit

„ escrit comme accordans, et tous les noms de „ céaux, qui discordent, doivent estre mis en „ escrit comme discordant, si que quant le ples „ et finis, soit à perte soit à gaaing, que on „ sache, lequel pucent perdre ou gaaigner au „ plet, car chel, qui ne s'accordent au plet, „ ne doivent perdre ni gaagner."

62. „ Wij verstaan hieronder", zegt BEAUMANOIR, „ steden zonder gemeenteregt, want „ Gemeentesteden hebben hunne *Maires* en *Ge-* „ *zworenen*, die voor de Gemeente zijn aange- „ steld, en verliezen en winnen kunnen volgens „ den vrijdom, die hun bij de artikels hunner „ keuren is gewaarborgd", *Beaumanoir* Ch. 4 et 21. Ook heb ik in mijne *Histoire des Etats Généraux*, N°. 90 en volg. doen zien, dat zoo lang de steden bestuurd werden door *Kasteleinen*, en bij gevolg, zoo lang zij nog niet tot eene Gemeente waren vereenigd, de inwoners *hoofd voor hoofd* ter raadpleging over hunne gemeene belangen bijeenkwamen, en dus geen *Geheel* uitmaakten.

63. Alle onze oude Charters spreken van *steden met eene Wet*, zonder ons te melden waarin die eigenschap bestond. Men ziet ze wel ter dagvaart van de Provinciale Staten beroepen, en zekere onderscheiding boven de bloote steden met burgerijen genieten: maar nergens ziet men derzelver kenschetsend karakter vermeld. Is deze benaming misschien eensbeduidend met die van

Poor-

Poorterij en *Gemeente?* Dit komt mij zoo niet voor. De Kasselenijen van *Vlaanderen* (zijnde hoofdplaatsen van zekere omstreek des platten lands, die men niet weder herstelt uit onkunde harer voordeelen, welke nogtans zeer in het oog loopen, wanneer men den toestand des platten lands in *Vlaanderen* niet alleen met dien in alle gewesten onzes Koningrijks, maar ook in alle Koningrijken van *Europa* vergelijkt), deze *Kasselenijen* dan hebben nooit *gemeenteregt* bezeten, en waren daarvoor zelfs niet eens vatbaar; nogtans hebben zij altijd stem en zitting gehad in de Staten, en alle hunne *keuren* worden, gelijk die der steden, *wetten* genoemd, *St. Genois*, p. 543. 545 *et passim*. In 1240 bekomt de stad *Renaix* in *Vlaanderen* eene *wet*, en nogtans heeft zij nooit het Regt van *poorterije* bezeten, *St. Genois* p. 546, *Coutume de Renaix;* en achter dezelve het vonnis van Graaf LODEWIJK, van 1 Mei 1367. Zij moest volgens dit vonnis wel worden bijeengeroepen met het land van *Aelst*, in het welke zij ligt, om te stemmen over den onderstand, aan den Graaf te verleenen: maar de vrijheid van willekeurige schattingen was slechts een *vrijdom*, en maakte nog geenszins het *gemeenteregt* uit. Die van *Capryke* in *Vlaanderen* hadden wel Regt, over zaken van algemeen belang te vergaderen, (blijkens de keure van 1241), en maken toch slechts een eenvoudig vlek of dorp uit, *St. Genois*, p. 549. *Poorterij* en *Wet* zijn dus niet

hetzelfde, en het Regt van eene plaatselijke Regering of een plaatselijk Regt te hebben, maken geenszins het kenschetsend onderscheid tusschen beiden uit; daar beide die voorregten genieten, zoo dat wel elke *Gemeente* eene *stad met eene wet* was, maar elke *stad met eene wet* geene *gemeente* of *poorterije*.

64. Ik houde dus eene *stad met eene wet* voor zulk eene, die niet door koninklijke ambtenaren bestuurd werd, maar eene Stedelijke Regering en Regt had; terwijl nogtans de *burgers niet onderling verbonden waren*, gelijk dit noodzakelijk vereischt werd om eene *Gemeentestad* uit te maken. Eenige aanmerkingen over het woord *Wet* zullen mijn gevoelen bevestigen. Alle onze keuren en stedelijke ordonnantien bedienen zich ter uitdrukking van de twee plaatselijke magten, die van den *Heer* en de *Stad*, van de woorden *Heere* en *Wet*. De bestuurders der steden en van het platte land zijn niet anders bekend dan onder den naam van *Wethouders*, of te zamengenomen van *de wet der plaatse*, of van *Wetbanck*. Ook beteekenen de woorden *wet maken*, *te wet zitten*, *wet vragen*, — *Regt spreken*, *te Regt zitten* en *Regt vragen*. Misschien komt deze uitdrukking van de *Salische* wetten, waarin het formulier van eenen eischer, die om Regt vroeg, aldus luidde: *Da mihi legem*. Diensvolgens verstaat men, zoowel in onze keuren en openbare akten, als in onze erkende gewoonten en het dagelijksch ge-

bruik,

bruik, in *Vlaanderen* en geheel *België*, door het woord *Wet* het *Stedelijke Regt*. Indien deze uitdrukking niet opklimt tot de tijden der *Franken*, is zij in *Frankrijk* ten minste zeer oud, want de keure der stad *Angle* in *Artois* van het jaar 1248 heeft de volgende woorden: *La Loi seule pourra publier des bans*, om aan te duiden, dat alleen de Stedelijke Regtbank het Regt heeft, voorschriften van politie te maken, *St. Genois*, p. 766. Zie ook *Du Cange Gloss. Villa-legis*, *Supplement par D. Carpentier*, *Villa Legis*, *Lex*, *Ville de Lay* ou *Ville de Loy*, (aldus omschreven): *Villa, quae Legibus suis regitur, et Judices suos habet, majores et scabinos.* Want de woorden [*Gemeentestad*] (*ville de commune*), welke deze twee Woordenboeken naar elkanders voorbeeld tusschen twee haakjes daarin voegen, is een bijzonder gevoelen, hetwelk zij slechts in het voorbijgaan en vlugtig schijnen te hebben uitgebragt, daar het door de teksten welke zij aanhalen, niet bevestigd wordt, en geheel niet strookt met die, welke zij bijbrengen onder de woorden; *legem facere*, die allen betrekkelijk zijn tot beheer van het Regt.

65. Wat betreft de eigenlijk gezegde *burgerij*, in plaats van eenen vrijen toestand aan te duiden, was deze integendeel een heerlijk Regt, en stond somtijds gelijk met de lijfeigenschap, *Analyse*, L. V. Ch. 2.

66. Volgens deze bewijzen nu komt het mij

 voor,

voor, dat het verschil tusschen *Gemeente* of *Poorterije*, en eene *Stad met eene wet*, daarin bestaat, dat de eerste eene *bezworene vereeniging*, *broederschap* en *maatschappij* is, terwijl in eene stad met eene wet geene *vereeniging* der leden, noch die *betrekking* van den een op den ander (*relatio unius ad alterum*) bestaat, welke het Charter van *Berwick* vereischt. In eene stad met eene wet is elk aan den Heer en aan de Stad in haar geheel, trouwe, hulpe en raad verschuldigd, maar in eene Gemeente zijn zij dit aan elkander verpligt.

67. Thans kunnen wij ons, zonder verwarring, aan het onderzoek der bescheiden begeven, welke de geschiedenis ons biedt nopens de Poorterijen.

68. Wij hebben reeds doen zien, dat, behalve het stedelijk bestuur, regtsgebied en vrijheden, die ook aan steden met eene wet en Burgerijen konden eigen zijn, het kenmerk der Gemeente gevonden wordt 1.) in hare bezworene verbroedering van alle de Leden, 2.) in hare bepaling binnen de poorten der stad, welke men naderhand met het toelaten van *Buitenburgers* gewijzigd heeft, 3.) in de *wederzijdsche* verpligting van onderlinge trouw, kracht, hulpbetoon en raad. Ontwikkelen wij deze punten:

69. Vooreerst was het oorspronkelijk het vereischte eener Gemeente, dat alle hare Leden zich *vereenigden*. Het Charter voor *Corbie*, van den ja-

jare 1180, spreekt hier duidelijk: „ *Commu-*
„ *niam*", zegt men daarin, „ *ab eis tenendam*,
„ *in quâ ipsi inter se confederari tenentur*, *con-*
„ *didit*." Dat deze vereeniging bezworen werd, blijkt uit een onnoemelijk aantal Charters, onder anderen, die voor *Compiègne* van den jare 1186, *O. F.* T. II. p. 241. In eene van den jare 1161 wordt de Gemeente van *Trier*, *Conjuratio* genoemd, en „ *communia Civium Treyirensium*,
„ *quae et conjuratio dicta*". DU CANGE v. *Conjuratio*. Die van *Poperingen* in *Vlaanderen*, toegestaan door FILIPS VAN DEN ELZAS in 1147, behelst het volgende: *quam conjuraverunt et in quâ confirmati sunt*, DU CANGE v. *conjurare*. In de brieven van KAREL V wordt de Gemeente *jurage* genoemd, *O. F.* T. V. p. 662, in de Gemeentevergaderingen *Conjure* en *Conjurement*, *O. F.* T. II. p. XXIV. Van daar, dat in verscheiden Charters de *Gemeente* genoemd wordt *Commune juramentum*, *O. F.* T. II. p. 205. 221. 228. 241. 278. 291.

70. Het kenschetsend merk der onderlinge en wederzijdsche verdediging, uit deze verbroedering bestaande, is kennelijk uitgedrukt in het Charter van 1186 voor de stad *Compiègne*. *Juraverunt*, zegt dezelve, *inter se et sibi in hunc modum*, *quod intrà firmitates* (omtrek) *Compendii Villae et extrà in burgis alter alteri*, *rectè secundum opinionem suam auxiliabuntur*, *et quod nullatenus patientur*, *quod aliquis alicui aliquid*

 au-

auferat, *vel ei talliatam faciat*, *vel quidlibet de rebus ejus capiat*, O. F. T. II. p. 244. 219. In die van 1347 voor de stad *Aire* in *Artois* zegt men: *per fidem et juramentum firmaverunt*, *quod unus subvehiet alteri tamquam fratri suo in utile et honesto*, O. F. T. XII. p. 568.

71. Het verschil der verpligting tot verdediging uit hoofde der *Gemeente*, en die uit hoofde van het *Burgerschap* of de *Burgerij*, is dus blijkbaar, *Analyse*, L. V. Ch. 3. De eerste behelsde niet enkel de verpligting om de Gemeente *als één ligchaam beschouwd* te verdedigen, maar ook, alle *hare leden onderling hoofd voor hoofd*, omdat zij als zoodanig verbonden waren: de andere leide slechts de verpligting eener algemeene, maar niet personele verdediging op; men was niet hoofd voor hoofd daartoe verbonden.

72. *Ten anderen*. De verpligting om binnen de poorten der stad te wonen, die *oorspronkelijk* eigenaardig aan het Regt der Gemeente verbonden was, behoorde niet aan dat van burgerij. Had de burger zijne cautie *de judicato* aan het vlek (de burgt) betaald, dan was de burger vrij, om te gaan wonen waar hij wilde, *Analyse* L. V. Ch. 2.

73. Daarentegen moest, volgens de aanmerking der Heeren VILLEFANT en BRÉQUIGNY in hunne voorrede, een *Poorter* of lid eener Gemeente volstrekt *binnen* de stadspoorten wonen, O. F. p. VIII. De verpligting tot inwoning in *de be-*

voor-

voorregte plaats was een ander *wezenlijk kenmerk van het burgerschap*. Deze inwoning moest eerst wezenlijk en op den duur plaats hebben, maar werd vervolgens kortstondig en zelfs geheel denkbeeldig, toen de Souvereinen die soort van *personele burgerschap* hadden ingevoerd, welke men konings- of buitenburgers (*forains, du dehors*) noemde, ibid. p. XXV, en die in 't Vlaamsch *buiten-poorters, haege-poorters* heeten, *Diericx sur Gand*, T. I. p. 188.

74. Het lag echter geheel niet in den geest van de instelling der Gemeenten, *buiten-poorters* aan te stellen; daar, zoo als wij zagen, het eenige doel dier instelling was, alle deze bijzondere Gilden in dezelfde stad tot een algemeen Gilde te vereenigen, *multa corpora in uno loco congregata*. Waren deze Gilden buiten de stad in hunne verschillende woonplaatsen op zichzelve gebleven, dan zou het even min noodig geweest zijn, dezelve in een algemeen Gilde te vereenigen, dan thans om alle voorsteden met de stad te vereenigen.

75. Daarenboven hadden alle deze *Gildae* verzocht, *binnen* de stad toegelaten te worden, omdat zij op het platte land en in de voorsteden geene veiligheid meer vonden, als welke bij iederen aanval des vijands in brand gestoken werden. Zoodra zij dus met de stad vereenigd waren, begon men de steden met baksteenen muren in plaats van aarden wallen te voorzien; dus werd

werd *Gent* bemuurd in 1202, *Veurne*, *St. Wijnoxbergen*, *Bourbourg* en *Dixmuiden* in 1385, *Meyer Annal. ad ann.* 1385.

76. Ten bewijze van het *verpligte* verblijf der poorters binnen de steden diene het voorbeeld van *Gent*; door MEYERUS in zijne jaarboeken op het jaar 1202 bijgebragt: „ *Simul Gandavensium res* „ *ordinavit, nam Cives Gandavenses, hoc est,* „ *qui intra quatuor habitabant portas, immunes* „ *fecit ab omnibus vectigalibus.* Portae tum erant „ omnino quatuor: turrita sive Torholtana, quae „ Brugas ducit; *Gallica*, Curtracum; *Brabantina*, quae Alostum; ac *Porta St. Georgii*, „ quae et *Bavonis. Ferebat item vetus consuetudo, ut nemo civitate donaretur, nisi qui habitarent intra eas quatuor portas*". Geen burger of poorter kon zelfs een erve buiten die vier poorten bekomen (*extra quaternas portas*). JAN VAN AVESNES, Graaf van *Henegouwen*, beloofde aan de Abdij van *St. Hubert*, bij Charter van 1288, noch man noch vrouw van de landen van *St. Hubert* onder de burgerijen der steden van *Henegouwen* te zullen opnemen, *ten zij, dat zij in de steden komen wonen waarvan zij burgers zijn*, *St. Genois* p. 767. De keuren voor *Haarlem* en *Delft* bevatten het volgende: „ *Si quis de quacumque parte veniens in oppidum et oppidanus* „ *fieri juraverit*, portae et ingressus ei patebunt". *Mieris Charterboek*, T. I. p. 219 et 229; maar hij mogt niet weder uit de stad weggaan, *O. F.* Tom. I. p.

p. 314. Het woord *yssue*, zoo veel als *exitus*, *uitgang*, *uittogt*, betrekkelijk tot eene geslotene plaats, bewijst reeds op zichzelve, dat een poorter binnen de stad moest wonen, omdat hij het *uitgaande Regt* (*droit d'yssue*) moest betalen, wanneer hij elders wilde gaan wouen. De keure van *Dordrecht* van het jaar 1417 spreekt hieromtrent stellig: „Item, ten sullen geen poorters wezen, „sy en sullen met hoire alinger woenstadt win- „nen binnen der steden daer sy Poortersrecht ge- „nieten willen", *Balen Dordr.* p. 520 (*).

77. Maar zoodra de voordeelen van het Gemeenteregt bekend waren en in den smaak vielen, en dat men zich om strijd beijverde die te verkrijgen, vond men weldra het middel om de verpligting tot *werkelijke* inwoning *binnen de stad* te ontduiken: men hield zich met eene *denkbeeldige* te vreden, en het belang der geldmiddelen wist, zoo als altijd, de wet te omsluijeren. Deze denkbeeldige inwoningen vermenigvuldigden zelfs zoo zeer, dat FILIPS DE SCHOONE daartegen in 1287 onder anderen het volgende bepaalde: 1.) dat de aantenemene burger borgtogt zal stellen, *dat hij dadelijk in de burgerij zal treden*, *en*, *binnen jaar en dag ten minsten*, *een huis*

(*) Het regt van *yssue*, voor erfenissen en huwelijken, is bekend in den *Codex Theodos. tit. quando et quibus quarta pars* etc.

huis koopen. 2.) Dat, zoo hij getrouwd is, hij of zijne vrouw *op den duur* hun verblijf in de burgerij moet houden van Allerheiligen avond tot St. Jans avond (in den zomer), en zoo hij, buiten dien tijd, om wettige redenen uithuizig moet zijn, mag hij zulks niet langer doen *dan drie of vier dagen langer dan de verhindering duurt.* 3.) Man of vrouw moeten op alle hooge feesten in dat jaar in hunne woonplaats zijn, indien zij zich binnen 's lands bevinden. 4.) Is de opteneméne burger niet getrouwd, zoo moeten zijn knecht of andere bedienden er *op den duur* verblijf houden, gedurende den gemelden tijd, maar hij moet in persoon op de hooge feesten zijn. 5.) Zoo een burger zijne stad verlaat, verliest hij zijn burgerregt, ten zijnen nadeele, en moet het *uitgaande Regt* (*droit d'yssue*) betalen, *O. F.* T. I. p. 314. Dit bevel werd ten tweeden en derdenmale in 1302 en 1369 afgekondigd (ibid. p. 367. T. VI. p. 547) een bewijs dat het slecht werd nagekomen; maar welke wet moet ook niet bukken voor klinkende munt? Dus zijn dan eigenlijk de *konings-* of *buitenburgers* ingevoerd, in spijt der oorspronkelijke beginselen van de instelling der Gemeenten, en van den letterlijken tekst der wetten.

78. Diensvolgens schijnt het mij toe, dat vele Schrijvers zich nutteloos afgesloofd hebben, om den oorsprong der *Nederlandsche* woorden, *poorterije* en *poorters*, elders te zoeken, dan in het

woord

woord *poorte.* Daar toch de Regten der Gemeente omschreven waren door de stadspoorten; daar men binnen die poorten moest wonen; daar ieder vrijman *binnen de poorten* mogt komen, maar elk inwoner, binnen de poorten gehuisvest, buiten dezelve geen erve mogt koopen; daar allen, die binnen de poorten woonden, één ligchaam en ééne verbroedering uitmaakten, en zich met eede verpligtten, elkander te helpen, — zoo vind ik het niet zonderlinger, dat men in *Vlaanderen* dit verbond en dat ligchaam *poorterije*, en deszelfs leden *poorters* genoemd heeft, dan dat men het ligchaam der gezamenlijke schippers *schipperije*, dat der wevers *weverije*, dat der visschers *visscherije* noemt, enz.

79. Het derde kenmerk eener Gemeente, was die enge verpligting *tot onderlinge hulp*, *verdediging* en *broederlijke liefde jegens allen.* Het Charter der Gemeente van *Abbeville*, voor den jare 1184, bevat die verpligting in vier woorden: *trouw*, *kracht*, *hulp* en *raad*. *Statutum est itaque, et sub religione juramenti confirmatum, quod unusquisque jurato suo fidem, vim, auxilium consiliumque praebebit, et observabit secundum quod justitia dictaverit*, *O. F.* T. IV. p. 55. T. VI. p. 219. Dit Charter van *Abbeville* stemt overeen met die van *Corbies*, *Amiens* en *St. Quentin. Ibid.* De *Hollandsche* Charters komen daarmede ook overeen, *Mieris Charterboek*, I. D. bl. 603.

80.

80. Behalve de gemelde Charters en de Statuta *gildae* leveren ook die van *Doornik* bewijzen op voor het gestelde, en vermelden tevens de straffen voor den overtreder. „ Indien iemand", zegt het Charter van *Doornik*, „ zijnen aangeval- „ len buurman niet te hulp komt, zal de pro- „ voost hem eerloos verklaren." *Praepositus super eos clamare debet dedecus civitatis*, *O. F.* T. II. p. 249. Men verjoeg hem uit de stad, zijn huis werd afgebroken; want het was een vaste regel, dat hij, die de Regten der Gemeente misbruikte, dezelve verbeurde, *Beaumanoir* p. 125. Zoo hij geen huis had, moest hij er zelf een koopen, opdat het afgebroken kon worden, en dit was eene der redenen, waarom een nieuw Burger borg moest stellen, dat hij er binnen jaar en dag na zijne toelating als lid der Gemeente een zou koopen, *O. F.* T. I. p. 56. Deze straf begon op te houden met het einde der XIII Eeuw, maar slechts bij wijze van voorregt, *Mieris Charterboek*, I. D. bl. 506. *O. F.* T. V. p. 47, waarschijnlijk toen onze steden aanvingen meer een regelmatig aanzien te bekomen. Deze soort van straf geeft ons den maatstaf van den eerbied onzer Vaderen voor eer en goede trouw, omdat zij *trouwbreuk* zoo gestreng straften. Dit karakter was bij ons overgeërfd van de *Duitschers*, die TACITUS zoo billijk prijst, *de Mor. Germ.* C. 24. Hadden zij kunnen denken dat hun nakroost eens met eeden zou spelen! . . . .

81.

81. Deze geest van menschlievendheid vertoont zich ook in alle hunne wetten; alle hunne straffen waren in 't algemeen geldboeten. Volgens SPELMANN is men eerst in de XII Eeuw begonnen de galg te stellen in de plaats der *weeregelden* of losgelden. Hunne staatkunde was, volgens TACITUS; (*de Morib. Germ.* C. 12.) de *schandelijkheden* in de stilte te smoren, maar *misdaden* voorbeeldig te straffen, om het volk niet met het gezigt van gevangenissen en beulen gemeenzaam te maken. Het was verboden, bij uitwinning, het bed van den veroordeelden, van zijn huisgezin, en het bakkersgereedschap te pand te nemen, (*O. F.* T. XII. p. 400) benevens de noodige wapenen ter verdediging van iemands persoon, huis en stad, brandgereedschap, ossen of andere ploegdieren, de kleederen van man, vrouw of kinderen, ten zij men er meer dan ééne soort van had, *O. F.* p. 534. In het huis eener kraamvrouw mogt geene uitwinning plaats hebben, *O. F.* T. XIV. p. 216. BEAUMANOIR, p. 285. Het was verboden, den man tot de nachtwacht te gebruiken, terwijl zijne vrouw in de kraam lag, *O. F.* T. XII. p. 155, of bij iemand, die geen hooi en kribbe had, paarden in te kwartieren, ibid. p. 405. T. XIII. p. 442, enz. Door dergelijke bepalingen trachtte reeds in den beginne de wetgeving der Gemeenten de broederschap, waar op zij rust, te versterken, en nogtans wordt deze wetgeving *barbaarsch* en *gottisch* genoemd,

door onze voorgewende hervormers, die daarvan nooit eene bladzijde gelezen hebben, en die niet weten, dat wij aan de *Gothen* het *Breviarium Aniani* te danken hebben, en dat hun beroemde THEODORIK het voorbeeld der Koningen was.

82. De verpligting tot *raad* en *dienst* van den eenen burger aan den ander, blijkt uit de 13. 17. 22 en 37 hoofdstukken der *Statuta Gildae*; volgens de twee eersten kon ieder burger van zijnen medeburger *raad* vragen; volgens de twee laatsten mogten alle *tegenwoordige* burgers hun aandeel, ten zelfden prijze als hun medeburger, verlangen in de levensmiddelen die op de markt verkocht werden. Men vindt ook daarin (*Hoofdst.* 28.) het geen nog op onze markten plaats heeft, *het uur der burgers* en dat der kooplieden, welk laatste door de marktklok werd bekend gemaakt. Men mogt geene voor de markt bestemde levensmiddelen koopen voor dat zij uitgestald waren (*Hoofdst.* 29). De overtreders hiervan werden *anticipatores fori* genoemd. Daar elke Gemeente hare armen moest onderhouden, deed zij de melaatschen (*leprozen*) de stad ruimen; maar deze zorgde voor hunne behoeften (*Hoofdst.* 15) (*). De Heer DIERICX zegt, in zijne *Memoires sur Gand*, p. 593: „ dat de melaatschheid omtrent het

(*) Van daar de *leprozenhuizen* buiten *Haarlem* en *Leyden*, enz. naderhand ook voor *pesthuizen* gebruikt.

Vert.

het jaar 1621, men weet niet hoe, in de *Nederlanden* heeft opgehouden: zulks blijkt ook daaruit, dat de *Jezuiten*, die omtrent dezen tijd te *Oudenaarden* gevestigd zijn, *de goederen van het Lazarushuis* bekwamen, een bewijs, dat dezelve geene bestemming meer hadden.

83. Behalve deze *onderscheidende* kenmerken der Gemeente, *verpligting tot het wonen binnen de poorten*, *gezworene verbintenis*, en *trouwe hulp en raad*, die elk zijn' medepoorter verschuldigd was, zullen wij nu de *bijkomende* Regten onderzoeken.

84. De Gemeenten bezaten echter die bijkomende voorregten niet uitsluitend, ook de *steden met eene wet*, en de vrije of *bevoorregte vlekken*, genoten die meer of minder volgens derzelver keuren.

85. Dus hadden zij eenen *Gemeenteraad*, nog in Engeland bekend onder den naam van *common council*, bestaande in 24 mannen door de *geheele* Gemeente gekozen uit de waardigste en bekwaamste lieden, voorgezeten door eenen Meyer (*Mâyeur*, *Maire*) en vier overlieden of *provoosten* (*prévôts*), *Statuta Gildae* C. 33. 34. *Anal*. L. XI. Ch. 2.

86. Er was een *Praetor Portûs*, dien de *costume* van *Oudenaarde Poort-Bailliu* noemt, ter onderscheiding van den *Praetor Comitis* of *vorstelijken Bailluw*; daar de eene de dienaar der *wet*, de andere der *heerlijkheid* was, een onderscheid

door ons ontwikkeld in de *Analyse* L. IX. Ch. 1.
De *Poorter Baillum* wordt ook wel *custos communiae* genoemd in de *Annal. Meyeri ad ann.* 1208, want *bailli* beteekent *wachter*.

87. De Gemeente verkoos den Meyer of overman, en kon zij het niet eens worden, zoo viel het Regt van verkiezing op den Gemeenteraad der vierentwintigen (*Stat. gild.* C. 33. 34.). Deze Raad met den Meyer had de Regering en het bestuur der Gemeente, maar niet van het *Regt*; dit stond aan een afzonderlijk Collegie, bestaande uit de *Aldermans*, *Ferthin-mans*, den *Deken* en een' zijner medebroeders, dat is, der burgers, C. 6. Dit alles moet echter van de *vroegste* inrigting der Gemeenten verstaan worden, die naderhand vele veranderingen heeft ondergaan, vooral sedert de instelling der *Schepens-Collegien*. Zie mijne *Analyse*, L. VIII. Ch. 8. L. IX. Ch. 1. 2. 3, en *Hist. des États Généraux*, Ch. V. Sect. 4. Men ziet daaruit, dat, om aan deze Collegien volkomene vrijheid van raadpleging te verzekeren, de overlieden of *Provoosten*, Meyers, Baill-uwen en andere koninklijke ambtenaren, daarvan moesten worden uitgesloten, gelijk zulks nog plaats had bij de inkomst der *Franschen*. Nadat men eenige eeuwen lang te vergeefs getracht had, nu eens het plaatselijk bestuur met het Regt te vereenigen, dan weder beide te splitsen, heeft men ze eindelijk zamen gevoegd in de Collegien van *Burgemeesteren* en *Schepenen*, blijkens alle on-

onze *Costumen.* Toen was het met de geschillen over het Regtsgebied uit: vrede en regt omhelsden elkander.

88. Zoolang het bestuur geheel en al in de handen van den Heer van het vlek of der Stad was, konden er geene eigenlijk gezegde vrije plaatselijke (*municipale*) ambtenaren bestaan. Welke namen men ook aan hunne trotschheid of eigenliefde gaf; zij waren in den grond der zake niets dan gelastigden en huisselijke ambtenaren van den Heer, en stonden onder deszelfs drossaard; (of, was het een koninklijk vlek, onder den drossaard des konings). Om deze, altijd verderfelijke, *centralisatie* te ontduiken, zochten de burgers zoo zeer het Regt der Gemeente, omdat het Regt van *vrij bestuur* een der voordeeligste regten voor het volk is. Men verstond daardoor geenszins, zich aan het *oppertoezigt* der Regering (een onafscheidelijk Regt van de kroon) te onttrekken, maar wel aan de onmiddelijke werking derzelve. Het is toch een oud gezegde, maar door de ondervinding bevestigd: *Laat de handen vrij, maar houd er het oog op.*

89. Onder de Regten van een *vrij bestuur* werden als onafscheidelijk gerekend: 1) Eene *gemeene kas* of *schatkist* (*arca communis*). 2) Een *huis der gemeente* of *stadhuis* (*domus communis*). 3) *Een stadszegel* (*sigillum*). 4) Eene *groote klok* (*campana*, *beffridum*, *beffroi*,) dat is, het

Regt van de klok te luiden; om de gemeente bijeen te roepen. 5) Het gemeene *tuighuis* of geweerkamer (*arma communia*).

90. Alle deze regten zijn vervat in de keuren, als *behoorende aan het gemeene ligchaam eener goede stad*, en, nog des te meer, aan eene *Gemeentestad*, O. F. T. II. p. 477, 478, 479. T. III. p. 28, 36. V. p. 542 fine, XI. p. 314. XII. p. 3, 465, 564, 572. XIV. p. 207.

91. Onder het Regt eener *gemeene kas* was ook begrepen de vrijheid, om plaatselijke belastingen op te leggen voor de lasten en behoeften der Gemeente, zoo als het onderhoud van bruggen, wegen, kerken, enz. Ten dien aanzien hadden de Gemeenten zorg gedragen te bepalen, dat zij deze belastingen konden opleggen en over de kas beschikken, *zonder iemands verlof*, blijkens de aangehaalde keuren. Deze staatkundige, en tevens huishoudelijke maatregelen hadden geen ander doel, dan om die menigte commisen en klerken uittewinnen, waarvan men alle de nutteloosheid en onstaatkundige kostbaarheid onder de *centralisatie* der Koningen en Heeren had ondervonden (*). Men begreep ligtelijk, dat de Vorst bij het

(*) Het is zeer twijfelachtig, of in dien tijd (de X, XI en XII Eeuw), toen nog zoo weinige menschen schrijven konden, bij de Heeren een misbruik van *Klerken* (in onzen zin) gemaakt is. Wij denken, dat de Schrij-

het gewestelijk en stedelijk bestuur slechts twee waarborgen noodig heeft, de behoefte der belasting en het goed besteden der penningen. Maar de vereischte *eenstemmigheid* van alle Raden der stad, en van de drie orden van Staat der Provincie tot het invoeren eener belasting, gaf zekerlijk den Koning een' veel beteren waarborg dan die, welke een Minister op het berigt van zijne *Bureaux* kan geven, *O. F.* T. XII. p. 55. *Hist. des Etats Génér.* Ch. IV. Wat de waarborg voor het *goed besteden der penningen* aangaat, de Regering moest er, met opene deuren, aan de gansche burgerij, daartoe door de groote klok zamengeroepen, verslag van geven. Onze schoone en ruime stadhuizen zijn meest allen eerst uit de XVI Eeuw. Bij gebrek dus van gebouwen, groot genoeg om deze menigte te bergen, deed men de rekening in *de opene lucht*, *in plateâ communi*, *O. F.* T. I. p. 83, III. 190. V. 130. XI. 250. XII. 349. art. 91, *Balen*, *Dordrecht* p 269, 363. *Beaumanoir*, p. 268. *St. Genois*, p 679, 684, 759. Ik vind Rekeningen van de Kasselenije van *Oudenaarden*, opgemaakt in de dorpskerk van Beveren, den 17 November 1427, door den Abt van *Eenaime*, FILIPS MARCHANT en JULIAN DORÉ, Raden daartoe aangesteld door den Hertog van Bour-

Schrijver hier een blik ter zijde werpt op latere inrigtingen en vormen. *Vert.*

Bourgondie, Grave van Vlaanderen, in tegenwoordigheid van den ontvanger en *verscheidene andere personen der kasselenye.* MS. De waarborg voor het goed besteden der penningen was dus door de tegenwoordigheid dier belanghebbenden, welke regt tot tegenspraak hadden, beter beveiligd, dan in het stelsel der *centralisatie*, waar slechts een *Commis*, in afwezigheid der personen, die tot de betaling en dus ook herziening der rekeningen het naast zijn, het regt heeft, op den *vorm* te vitten.

92. Deze waarborg voor de verantwoordelijkheid der steden is zoo nuttig bevonden, dat dezelve bij reglement van 30 Julij 1672 ook tot de dorpen is uitgestrekt.

93. Het bedoelde stelsel heeft in *Vlaanderen* tot in 1794 geduurd, en is toen, benevens alle onze andere instellingen, die door eene ondervinding van zes Eeuwen gewettigd, gestaafd en volmaakt waren, door de Fransche Omwenteling vernield.

94. Hoewel de rekeningen der Provincie door den Thesaurier aan de Staten, die der Steden aan den Magistraat, en die der Kasselenijen of hoofdplaatsen van het platte land aan de leden van dat Collegie, en in tegenwoordigheid van het Publiek, gedaan werden, kwamen er echter, doch *niet als hoorders*, Commissarissen des Konings bij, aan welke men een dubbeld der rekening overgaf.

95.

95. Dus was niets onttrokken aan het *toezigt* van den Souverein op de *werking* der besturende Collegien, en alle leden der Gemeente hadden tevens volkomene vrijheid tot het maken van aanmerkingen, tegenbedenkingen en klagten, waarvan de koninklijke Commissarissen kennis droegen, en berigt aan de Regering gaven, om door den Souverein of zijnen Raad te worden beslist.

96. Het gene betreft de aflegging der dorpsrekeningen, was het Reglement van den 30 Julij 1672 door latere besluiten nader ontwikkeld. In de verzamelingen der plakkaten van *Vlaanderen* vindt men de afkondiging van den 24 Junij 1720 en de besluiten van 9 Julij 1721 en 1 Maart 1722, waarbij voorgeschreven werd, dat bij de rekeningen der dorpen een Commissaris van het Hoofdcollegie zou tegenwoordig zijn, om de aanmerkingen, tegenbedenkingen en klagten der landlieden en landeigenaars te hooren, en vervolgens aan het Hoofdcollegie te onderwerpen, behoudens het regt van beklag, (zonder form van proces) bij den geheimen Raad van Z. M.

97. Dus werden alle rekeningen gedaan op de plaats zelve, in tegenwoordigheid der meest belanghebbenden om dezelve te wraken, en voor eenen toezienden Commissaris van Z. M. De bewijsstukken, de werkzaamheden zelfs van den Municipalen Raad en van het Gewest werden vrij en ongehinderd in deze Vergadering bepleit; en,

 werd

werd de rekening goedgekeurd, zoo was de *comptable* daardoor terstond van alle verantwoording vrij: de Griffier nam de bewijsstukken op, en plaatste die in de Archiven. Dit alles was het werk van eenige uren.

98. Ik hang dit tafereel niet op, om eenig regeringsstelsel te laken, waartoe ik noch lust, noch belang, noch behoefte gevoel; ik wilde slechts bouwstoffen leveren ter vergelijking der oude wijze van bestuur met die der Fransche Omwenteling, en waarvan *Frankrijk* zelve begint terug te komen, blijkens de handelingen der beide Kamers. Het was zelfs stellig verboden rekening af te leggen buiten de stad, *O. F.* T. XI. p. 243, en op dit beginsel rustte het besluit van den 22 Julij 1722. Over het algemeen liet men geen stuk verplaatsen, en uit hoofde dezer voorzorg was geen Collegie verpligt, deszelfs Charters buiten de muren te voorschijn te brengen, *O. F.* T. XII. p. 420.

99. Ook de voorzorgen, die de gehechtheid der Gemeenten aan hunne keuren en vrijheden hun aan de hand gaf, verdienen bewondering. Niet de stadsregering had daarvan de sleutels of de bewaring; er was een koffer met vier sleutels, het eene berustende onder *Schepenen*, het andere onder de *Paisierders*, of *Zoenders* (vredemakers), het derde onder de *Kiezers* der Schepenen, het vierde onder de zoogenoemde *Commis*

regars sur les mises de la Ville, naar het mij toeschijnt de Thesauriers of Commissarissen der Thesaurie met de Stadsraden, zoo als de Heer SECOUSSE meent.

100. In dit koffer der Privilegien bevond zich ook het *groote zegel der Gemeente*, in eene kleine beurs, die daarenboven met lood omgeven, en met het zegel van twee andere burgers, achtbare en *onbeambte* personen moest voorzien zijn. „ L'on „ ne pouvait aller, ni d'icelui aucune chose sceller, se n'est en appelant à ce les personnes „ dictes, et *la communauté à son de cloche en la* „ *basse halle, par leur assentement et devant eux*; „ les Echevins ne pouvant sceller les obligations „ et reconnoissances, qui se passeront devant „ eux, que du *scel aux causes*"; *O. F.* T. V. p. 134 et 135. Aldus drukt zich de keure van *Douai* van het jaar 1368 uit. De Heer MOREAU verzekert, in zijn *Discours sur l'histoire de France*, T. XV. p. 496, dat dit gebruik algemeen was, en de Heer DIERICX bewijst het, wat *Vlaanderen* betreft, in zijne *Mémoire sur la ville de Gand*.

101. Wat betreft het regt om een *huis der Gemeente* of *Stadhuis* te bezitten, zulks had een zeer wezenlijk voordeel, wanneer men ziet (*Anal.* L. IX. Ch. 6) dat men zich te voren op de plaats moest begeven, die de Baljuw goedvond te bepalen, wanneer men regt verkrijgen, en zijne

ne akten wilde doen doorgaan. Daarenboven waren vaste huizen der Gemeente een noodzakelijk gevolg der instelling van eene gevestigde Regtspleging.

102. Het regt van een *Zegel* (*Sigillum*) was een onmiddelijk uitwerksel van de oprigting eener *Gemeente*, en het afscheiden van het regtsgebied der *wet* van dat der *heerlijkheid*, waarover wij in onze *Analyse*, L. IX. Ch. 1. gesproken hebben.

103. Men kan DU CANGE in zijn *Glossarium* raadplegen over de afkomst en de beteekenis van het woord *belfredus* of *beffroy*; het regt daartoe was niet verbonden met dat eener *klok* voor de zamenroeping der Gemeente in Gemeentevergaderingen. Men noemde deze klok, zegt DU CANGE, *campana bannalis*, Vlaamsch *banklocke*. — Maar sedert de Gemeente niet meer hoofd voor hoofd vergadert, niet meer gezamenlijk ten oorlog trekt, en dat men deze klok zelden meer hoort dan om brand, heeft zij den naam van *brandklok* gekregen.

104. Eerst waren deze klokhuizen van hout, daarna allengs van steenen gebouwd. Men bediende zich daarvan dikwijls tot *gevangenissen* der gemeente of keure: want de Heer had er voor zijne heerlijkheid eene op eigene kosten. Nog hield, gelijk ten tijde der *Capitularia* van KAREL DEN GROOTEN, de Burggraaf, Majer of eenig ander dienaar des Konings of van den Heer, de ge-

gevangenis ter leen, blijkens SANDERI *Flandria illustrata*. Vandaar het onderscheid tusschen *'s Grayensteen* (de gevangenis van den Landsvorst) en de *Cypieraegien* of *Stads-vanghenissen* voor de *poorters* of *burgers*. De Heer en de Gemeente hadden dus ook verschillende plaatsen voor de teregtstelling der misdadigers.

105. Het komt mij zeker voor, dat de benedenste verdieping (gelijksgronds) dezer klokhuizen, den steden menigmaal voor *tuighuis* of *geweerkamer* diende. Elke stad had nog, gelijk van ouds, haar tuighuis, toen Keizer JOSEPH II, met oogmerk, om de oud *Nederlandsche* Staatsregeling af te schaffen, in de eerste jaren zijner regering, alle die wapenhuizen bemagtigde, alle onze steden deed ontmantelen, en den grond der vestingwerken verkocht, om den opstand der *Belgen* te voorkomen, dien hij daardoor slechts verhaast heeft, zonder dat hij of zijn opvolger LEOPOLD daarvan het einde hebben gezien (*).

106. Nadat de *Fransche* Revolutionnairen de Geestelijkheid verboden hadden in het openbaar in hun ambtsgewaad te verschijnen, maar toen BUONAPARTE reeds gunstige gezindheden daaromtrent ten behoeve der *Roomsche* Geestelijkheid had doen blijken, zonder nogtans de vroegere verbodswetten

(*) LEOPOLD heeft (in 1791) *wel* het einde van den *Belgischen* opstand gezien. *Vert.*

ten te hebben ingetrokken, waagde het de Kardinaal Aartsbisschop van *Parijs*, DU BELLOY, die gaarne wenschte te weten waaraan de Geestelijkheid zich te houden had, om met de afgevaardigden van het domkapittel in *groot costuum* den keizer hun hof te gaan maken. Tot hunne groote verwondering kwam NAPOLEON hun te gemoet, en zeide tot den Kardinaal: „ Zoo, mijne „ Heeren! zie ik u gaarne, en gij zult mij vermaak doen met u altijd dus te vertoonen; hoe „ groot ook onze waardigheid zij, wij zijn men„ schen, gelijk anderen: de *kleeding* maakt in„ druk op het volk, en doet de *waardigheid* eer„ biedigen". Deze bijzonderheid is mij, door mijnen bijzonderen vriend, den beroemden Groot-Vicaris van Parijs, MALLARET, medegedeeld, die bij de voorstelling tegenwoordig was.

107. Alles doet denken, dat onze voorzaten de uitwerkingen dezer wijze Staatkunde zeer wel gekend hebben: want de Magistraatspersonen of Schepenen moesten niet slechts uit de bekwaamste en aanzienlijkste mannen der Gemeente worden gekozen, maar ook meer of min rijke *tabbaarden* dragen, DU CANGE *Gloss. Verb. Roba.* Tot dat zelfde oogmerk moesten de leden der Stadsregering, de *suppoosten* der gilden, vervolgens de Regters, Advocaten, Procureurs, en in 't algemeen alle openbare Ambtenaren, tabbaarden dragen. Waarschijnlijk had Keizer JOSEPH II, toen hij

hij alle ambtsgewaden door zijnen rondgaanden brief van den 7 April 1780 verbande, (*Placards de Flandre, 6 partie pag. 1.*) en elk toestond met een korten rok en in laarzen ten hove te verschijnen, alle de gevolgen hiervan niet doorgezien. De *Fransche Revolutionairen* voerden hetzelfde gebruik in, onder den naam der gelijkheid (*), maar BUONAPARTE den troon beklommen hebbende, herstelde de ambtskleedingen, en zelfs op een prachtigen voet. Er is geen scheepskapitein, of hij kent dezen invloed der kleederdragt op achting en gehoorzaamheid.

108. De Koning was niet te vreden, de Gemeenteraden met alle uitwendige teekenen, die hun van den eerbied en de gehoorzaamheid hunner medeburgers konden verzekeren, te omringen: hij droeg hun zelf groote achting toe, stelde hen met den rang van *Edelen* gelijk, en vergunde hun den titel van *Edele*, *Eerzame*, en het regt van den degen te dragen, *St. Genois* p. 544, gelijk zij dien ook onder het oude bestuur altijd hebben gedragen; hij wilde ook, dat zij bij gelegenheid eene vertooning zouden kunnen maken, die

(*) Met onderscheid: De leden van het *Wetgevend Ligchaam* en het *Uitvoerend Bewind* hadden zelfs zeer schitterende *Romeinsche* en *Spaansche Costumes*, welke dan wel ongemeenen indruk op het volk hadden moeten maken. *Vert.*

die met den staat en rang hunner stad overeenkwam. Zij mogten dus openbare feesten geven, maaltijden en geschenken geven aan de Prinsen van den bloede, aan de leden der Regering, aan de Afgevaardigden van andere Gewesten en Steden, en aan voorname vreemdelingen. *O. F.* T. V. p. 134, en alle *onze Rekeningen van Steden en Kasselenijen.* De bezuiniging van dergelijke betamelijke onkosten is de ware spaarzaamheid niet, er hebben somtijds misbruiken bij kunnen plaats hebben, maar die waren personeel. Men verbeterde de misbruiken, maar men schafte daarom de wet niet af, anders zou men ze alle moeten afschaffen.

109. Een der kostbaarste regten eener Gemeente was dat *van de poorten der stad te mogen bewaken, en geene troepen intenemen, dan met toestemming der stadsregering*, *O. F.* T. IV. p. 677. T. VI. p. 100. T. VIII. p. 89. T. XII. p. 501 et 555. T. XIII. p. 13. T. XIV. p. 208. *Kluit, Cod. diplom.* p. 1017. *van de Spiegel*, *Satisfactie van Goes.* Het is volgens dit oude regt, dat nog heden de Magistraat, en niet de Krijgsbevelhebber, den Koning bij het inkomen eener stad de sleutels aanbiedt, welke de Koning hem vervolgens teruggeeft.

110. De *Poorters* zelve werden door den Koning en de wet in verscheidene opzigten als *Edelen* behandeld, en aan geene andere straffen of geld-

geldboeten onderworpen, dan dezen. *Dertig Vragen op Grotius*, p. 42, *Kluit*, *Cod. Diplom.* p. 773. Zij moesten, even als de Edelen, door huns gelijke (hunne *Pairs*) gevonnisd worden; een vreemdeling of bastaard mogt niet getuigen tegen een' *Poorter*. *Regtsgel. Aanmerk. op Grotius* T. II. p. 43, *Dertig Vragen op Grotius* p. 38, *Mieris Charterb.* II D. bl. 602, *Balen*, *Dordrecht*, bl. 51.

111. De Poorters waren ook vrij van het *geregtelijke tweegevecht*, *Houard*, *C. A. N.* T. III. p. 26 (*in notis*). Dagelijks waren zij in twist met den Adel, vooral met hunne oude Heeren, gezworene vijanden der Gemeenteregten. Onder de meest gebruikelijke afdoening der geschillen, door de *ordalia* of *oordeelen Gods*, behoorde het *tweegevecht*. Doch hier stond de *Poorter* met den edelman niet gelijk; de edele kon te paard, de Poorter, als onädelijk, mogt slechts te voet vechten: daarenboven had de Edelman het regt zich met lans en zwaard te wapenen; de onädelijke mogt geene andere wapenen voeren dan een schild en een' stok, waarvan de lengte door FILIPS AUGUSTUS, in 1215, op drie voet bepaald was. *Du Cange*, *verb. Duellum*.

112. Deze vrijstelling der *Poorters* van het tweegevecht was reeds uit het begin der dertiende Eeuw, blijkens het Gemeente-Charter voor

Crespy in Valois van het jaar 1215, *O. F.* T. II. p. 306. Art. 19.

113. Het tweegevecht, als eene soort van Regtsgeding, schijnt mij toe, niet te behooren tot dat *vuistregt*, hetwelk ons door de *Duitschers*, van welken wij afkomstig zijn, was overgemaakt, en waarvan nog eene menigte Gemeente-Charters gewagen, die in het XI Deel der *Ordonnances de France* te lezen staan; maar het schijnt tot de *ordalia* of *oordeelen Gods* te behooren. Dit regterlijk tweegevecht moet dus, zoo het mij toeschijnt, niet verward worden met het andere, hetwelk *bijzondere wraak* of *herstelling der gekrenkte eere* bedoelt.

114. Wij zijn zekerlijk aan het Christendom, hetwelk onze zeden verzacht heeft, de afschaffing der wetten verschuldigd, die het *vuistregt* of de *bijzondere wraakneming* door het tweegevecht begunstigden. Eensklaps zekerlijk, en door een onmiddelijk verbod, kon dit niet geschieden: daartoe waren onze altijd gewapende voorvaders nog te ruw; vooral wanneer men een' *Deenschen* Koning van dien tijd hoort uitroepen: *dat het loffelijker is zijn geschil door het zwaard, dan door woorden te beslechten.* Maar de Kerk bereikte niet te min allenskens haar doel, door aan de partijen, in naam van God, eene wapenschorsing voor te stellen, bekend onder den naam van *Treuga Dei* of *Godsvrede:* eene wapenschorsing, gedurende

wel-

welke de gemoederen konden bedaren, en men een weg ter bevrediging des te beter kon inslaan. De koningen voerden nu op hunne beurt de *Treuga Regis*, of den *Vrede des Konings* in (*). Daarna voerde men Collegien van Vredemakers in, en de Koningen verbanden eindelijk geheel deze zoogenaamd *edele* moorden, (*Du Cange*, *voce Treuga*; *O. F.* T. XII. p. 563. T. XIV. p. 317. *Statuta Roncaliae*, *apud Mieris*, *Charterboek*, I. D. bl. 105, *Alkemade*, *Kamprecht*.)

115. Maar het is niet uit dien hoofde, dat de Poorters van dat *geregtelijke tweegevecht* zijn vrijgesteld. Dit, immers, sproot niet uit een ongodsdienstig, maar uit een overgodsdienstig denkbeeld, voord; het denkbeeld, dat God, die de Hoogste Regtvaardigheid is, de zegepraal van het onregt over het regt niet zou kunnen gedoogen. Daar nu de Regters, bij gebrek van stellige wetten, *naar oude gebruiken*, en vooral slechts naar het getuigenis hunner vijf zinnen moesten oordeelen, geloofden zij niet beter te kunnen doen, dan de beslissing aan het *oordeel Gods* te onderwerpen. Maar toen de Gemeenten, de steden met eene

wet,

(*) In *Duitschland*, *Landsvrede*, die allengs, en eindelijk door Keizer MAXIMILIAAN I, bij de vaststelling der Kreitsen en van het Rijkskamergerigt, (1495) in eenen *eeuwigen landsvrede*, met afschaffing van het vuistregt, veranderd werd. *Vatt.*

wet, en de Vlekken omstreeks de dertiende Eeuw hare *Charters* of keuren bekomen hadden, waarin stellig derzelver regten en wetten waren uitgedrukt; toen onze jonge Regtsgeleerden, uit *Italie* teruggekeerd, van daar de kennis van het *Romeinsche* regt hadden medegebragt; toen hadden onze Gemeenten en Regters alle noodige bouwstoffen ter bijlegging van geschillen, zonder het zoogenoemde oordeel Gods, of het geregtelijke tweegevecht, hetwelk dus zonder stellige afschaffing van wege de Kerk of den Koning, van zelve verviel en in onbruik geraakte.

116. De hier behandelde regten waren echter niet alleen eigen aan eene Gemeente of Poorterije, maar aan dezelve doorgaans met elke vrije stad gemeen. Er zijn er nog andere, te veel om afzonderlijk te behandelen, en die men in onze *Costumen van Vlaanderen* vinden kan.

117. Gaan wij thans over tot onze *Buitenpoorters*, in *Frankrijk* bekend onder den naam van *Koningsburgers* (*Bourgeois du Roi*). Wij hebben gezien, dat het eene der kenschetsende verpligtingen van de poorterijen was, *binnen* de muren of poorten te wonen. Toen men dus dit regt *van poorterije* ook tot menschen buiten de poort uitstrekte, noemde men dezelve *buiten-*, de andere *binnenpoorters* (*Préface au T. XII des Ordonnannances de France*, p. xxv). Men kocht namelijk de verpligting, om in de stad te wonen, met

een

één matig regt af, (in *Vlaanderen* voor drie stuivers, betaalbaar aan de (*St. Bavo's*) kerk, en nog bekend onder den naam van *Poorters-jaargeld*, waarvan natuurlijk die van binnen vrij waren.

118. Dit verschil bragt de benamingen op van *vrije* en *wezenlijke burgers* (*Francs-bourgeois, bourgeois réels*), voor de binnenlieden, in tegenoverstelling van *personele burgers* (*bourgeois personnels*), voor de buitenlieden, *ibid.*

119. De instelling dezer buitenburgers was een gevolg van de staatkunde des Konings. Hij had de burgerijen in 't algemeen ingesteld, om zijne magt en gezag ten koste van die der groote Leenmannen uit te breiden; dagelijks groeide dezelve aan door de vlugt der boeren en lijfeigenen, welke in 's *Konings Gemeenten* vrijheid kwamen zoeken. Om dit getal nog meer te doen aangroeijen, had men slechts de burgers tegen een jaarrente van de verpligting te ontslaan om in de stad te wonen. Door deze vrijstelling werden zij des Konings *mannen*, en waren hem hulp en raad verschuldigd, hoewel zij buiten woonden. Deze instelling van buitenburgers bestond reeds in 1215, volgens het Gemeente-Charter van *Crespij*, *O. F.* T. II. p. 306. Art. 12, en was in 1296 in *Holland* bekend, *Mieris*, *Charterboek*, I. D. bl. 82, en verv.

120. Reeds de *vrijburgers* bragten een' zwaren slag aan het gezag der Heeren toe: de *buitenburgers* stonden hetzelve geheel te vernietigen, indien

dien men daarin niet voorzien had, voornamelijk door de *listen en kwade praktijken* daarbij gebezigd, gelijk de Heeren zich in hunne klagten aan Koning FILIPS *den Schoonen* uitdrukken. Niet alleen de wereldlijke Heeren bragten daartegen hunne klagten in: ook de steden beklaagden zich even bitter; want deze buitenburgers verlieten dikwerf eene stad zonder betalen, onder voorwendsel, dat zij burgers eener andere waren geworden.

121. FILIPS *de Schoone* en zijne opvolgers hebben (althans schijnbaar) getracht daarin door Reglementen te voorzien, die wij reeds aangeroerd hebben, doch die men slecht nakwam, vermits die listen en kwade praktijken nog naderhand voortgeduurd hebben. Het kwaad werd zelfs nog dringender in de steden: want, daar niemand toegang tot een gilde had zonder poorter te zijn, en de Koning of Vorst gedurig nieuwe buitenpoorters maakte, zoo waren er velen die naar het deelgenootschap in de gilden dongen, zonder de stadslasten te betalen. De Steden kwamen eindelijk met den Koning overeen, dat beide geene buitenburgers meer zouden aanstellen dan beurtelings, blijkens de *Costume van Oudenaarden*, Rub. 4 Art. 11, en daar nu de steden er geene meer aanstelden, was de Koning buiten de mogelijkheid, om het insgelijks te doen.

122. Ziet daar de slotsom mijner onderzoekingen nopens de geschiedenis der Poorterijen of Gemeen-

meenten ten opzigte hunner vrijheden en voorregten. Het overige behoort tot de Wetgeving, vooral der *Gewoonten*, die men in onze *Costumen van Vlaanderen* kan vinden.

123. Ten slotte dezer Afdeeling zullen wij nog eenige aanmerkingen over het staatkundig stelsel der Gemeenten in het midden brengen.

Zonder twijfel was de oprigting van dit stelsel voor het land bij uitstek voordeelig. De groote Leenmannen zijn vernederd, de koninklijke magt is hersteld geworden, het vuistregt is, even als een vuur, bij mangel aan brandstof, uitgegaan, omdat 's Konings of 's Vorsten magt, boven alle andere magten verheven, in staat was den trots der Edelen te knotten. De lijfeigenschap is verdwenen. De landbouw heeft het hoofd bovengehaald; want de landman vond eene veilige schuilplaats in de nieuwopgerigte Gemeenten. Nu moest ook ieder Meester zijnen *eigen' man* (slaaf) en zijne *leenmannen* met menschlievendheid behandelen, op dat zij hun vaderland, althans hunne geboorteplaats, niet zouden verlaten, waaraan men toch altijd, zoo de druk niet te zwaar is, verkleefd blijft. De kunsten en handwerken, te vóren in de onmetelijke landgoederen der Edelen verspreid, en noch behoefte, noch belang, noch gelegenheid hebbende, om zich boven den dienst op het landgoed vereischt te verheffen, ontwaakten uit hunnen doodslaap, en werden aangemoedigd door mededinging, zoodra zij in een en

dezelfde plaats vereenigd werden, en dus ook mededingers vonden. Van dat oogenblik af, ontstonden eigenlijk eerst de beginselen van koophandel en fabrijken: van toen af ontloken ook in de steden beschaving, welvoegelijkheid en beleefdheid; de kooplieden werden daardoor gelokt, de ruwheid der zeden verzacht; men gevoelde behoefte om de gewoonten en zeden door vaste instellingen te regelen en te bevestigen; en toen ontstond allengs dat stelsel van stedelijk bestuur, hetwelk *Frankrijk* met luide stemme terug wenscht, na het vernietigd te hebben, om hersenschimmige *theoriën* daarvoor in de plaats te stellen.

124. Maar alles heeft zijne grenzen. Nadat de Koningen hun uiterste best gedaan hadden, om Gemeenten op te rigten, en die te begiftigen met vrijheden en voorregten, welke het platte land ontvolkten, zoo is daarna de tijd gekomen, waarin men zich heeft genoodzaakt gezien, met de overmate dier weldaden in te houden, en vergunningen te staken of te wijzigen, die in misbruiken ontäardden. Onze geschiedenis is ongelukkiglijk vol voorbeelden, dat de groote steden, na zich een onbepaald gezag over de kleinere te hebben aangematigd, de Provincie in eenige *hoofdsteden* verdeelden, aan ieder van welke zij kleinere steden of landstreken, onder den naam van *ondergeschikte oorden* of *wijken*, rangschikten,

en

en zich dan onderling, of ook wel hunnen Souverein, beoorloogden. De oude voorregten werden bij die gelegenheid, onder den naam van *straf* of *boete* ingetrokken: maar het is ook somtijds gebeurd, dat de Souverein de maat niet wist te houden in de voorwaarden van de door hem verleende kwijtschelding.

125. Ik zal mij echter hier niet bij die beperkingen en bekrimpingen ophouden, als welke men in onze kronijken en jaarboeken genoegzaam aantreft.

126. Ik bedoel slechts van de wijzigingen te spreken, die een gevolg der omstandigheden waren. Wij vinden, dat de Souvereinen het aantal der vrije steden hebben bepaald, (*Kluit*, *Cod. Diplom.* p. 580. *Préface au T. XII des Ord. Fr.* p. XXXIII), en deze maatregel was zeer verstandig.

127. Immers *vooreerst*, indien men zoo uitsluitend de groote steden, (die alle Gemeente-steden waren) had blijven begunstigen, dan zou men aan alle kleine steden en vlekken den ondergang hebben berokkend. Het gevolg zou geweest zijn, dat die groote steden de magt en pracht van kleine koningrijken, en de kleine het schouwspel der ellende zouden hebben vertoond; gelukkig nog, zoo hun eenige middelen van bestaan waren overgebleven! Deze uitslag ware onfeilbaar geweest, omdat wij nog in onze dagen zien, dat de groote steden alles tot zich willen trekken, en

om strijd alle groote instellingen en landscollegiën in haar midden begeeren.

128. Schoon het bekend is, dat alle Rijken deze klip niet hebben vermeden, heeft in *Nederland*, en vooral in *Vlaanderen*, toch sedert eeuwen eene verstandiger staatkunde veld gewonnen. Over 't algemeen had de eene kleine stad een Bisdom of een Domkapittel, de andere eene Regtbank of een' Raad, of was het middelpunt van groote wegen, waardoor zij de markt of stapelplaats werd van eene landstreek, enz. Door deze staatkundige maatregelen zijn onze kleine *Vlaamsche* steden zoo wel gebouwd, zoo net, en vertoonen overal zoo veel welvaart, hetwelk niet zoo het geval zou zijn, indien alle deze bevolking in onze groote steden was opëengestapeld.

129. En wat zou er van het platte land geworden zijn, indien de Souvereinen niet de voorzigtigheid hadden gehad, dit overloopen van de boeren naar de Gemeente-steden te beletten, met nogtans hun lot door verstandige Reglementen te verbeteren, en vooral door personele diensten in erfpachten te veranderen?

130. Hetgeen dit verlaten der velden door den toeloop in de Gemeenten zou hebben te wege gebragt, is, volgens het denkbeeld van verscheidene stadslieden, hetzelfde, wat naderhand in *Frankrijk* en *Engeland* bewerkt is door de manufacturen en fabrijken in de steden: beide landen hebben

ben daaraan hunnen landbouw opgeofferd (*). Verre zij het van mij, het groote nut dier instellingen te willen betwisten: want zoo lang ik aan de belangen van den Staat heb deel genomen, heb ik de fabrijken uit al mijn vermogen getracht te begunstigen, vooral in *Vlaanderen*, waar zij eerst sedert het Ministerie van den Grave van COBENTZL hersteld zijn. Maar het is mij altijd voorgekomen, dat de bevolking van een Gewest den maatstaf moet opleveren van het aantal fabrijken daarin te vestigen. Slechts van het overschot dier bevolking, en dus der tot den landbouw vereischte armen, mag men (naar mijn denkbeeld) de handen nemen, die in de fabrijken moeten arbeiden; en volgens dit beginsel heb ik, tijdens de laatste jaren der *Fransche* heerschappij in de *Nederlanden*, in een geschrift, aan de Regering ter hand gesteld, betoogd, dat *Vlaanderen* van deszelfs bevolking die groote menigte fabrijken, welke wij toen hadden, en tevens onzen landbouw konden aan den gang houden, terwijl er zelfs nog jaarlijks een aanmerkelijk overschot plaats had.

131,

(*) Het is nogtans zeker, dat de landbouw in *Frankrijk* nooit zoo gebloeid heeft, als ten tijde, toen ook de fabrijken het hoogste standpunt bereikten, na de Omwenteling. Te voren was er de boer een veracht en ellendig wezen. *Vert.*

131. Alle jaren vermeerdert onze bevolking nog, maar ongelukkiglijk neemt het getal der bedelaars verre weg in de sterkste evenredigheid toe, en met den tijd is het te vreezen, dat de armenkas, zoo als in *Engeland*, met een groot gedeelte der grondbelasting zal gelijk staan. Velen, (en ik erken daartoe ook te behooren), velen twijfelen of men de bedelarij wel zoo spoedig door bedelaarshuizen, die men met groote kosten oprigt, zal kunnen uitroeijen Niet alleen is het bestuur daarvan zeer kostbaar, maar sedert men er in het klein, en goedkooper, het zelfde bewerkt en uitvent als de winkeliers, schijnt het mij zeker dat deze, die van hunnen kleinen handel schot en lot betalen, en zich en de hunnen onderhouden moeten, niet lang zullen kunnen markten tegen openbare inrigtingen, die zich op het einde des jaars gelukkig mogen rekeken, zoo het inkomen de uitgaven dekt. De Staten van *Vlaanderen* stelden daarom wijsselijk bij de stichting van het Huis van Correctie voor hun Gewest vast, dat er volstrekt niets mogt bewerkt worden, dat men reeds in de Provincie vervaardigde.

132. Zou het misschien niet beter zijn, van lieverleede onze geweldig groote hei-landen in kleine landhoeven te verdeelen, en de fondsen der bedelaarshuizen tot dat einde te besteden, daarop nijvere of werkzame huisgezinnen te roe-

pen,

pen, en aan de kinderen, die reeds aan den arbeid gewend waren, andere kleine boerderijen op erfpacht te geven, met verpligting om die op hunne beurt te ontginnen? deze heiden geheel of ten deele door straatwegen of kanalen van gemeenschap met alle deze kleine steden te doorsnijden, en het kweeken van hennip en vlas, alsmede de weverijen in alle die streeken te bevorderen? (*) Misschien zou de overvloed, en de lage prijs dier stoffen ons dan eenmaal ontheffen van ons aandeel in de 690 millioenen francs, die men voorgeeft, dat de *Engelsche* katoenfabrikeurs jaarlijks van het vaste land van *Europa* trekken. De thans niet meer bestaande Abtdijen, zouden dit wonder hebben hunnen bewerken, (en de meesten hielden zich daarmede ernstig bezig, zoo als de Heer THYS doet zien), indien men zich daarvan wijsselijk bediend had. Men moest ze namelijk niet vernield hebben, gelijk de hen met gouden eijers; maar ze veeleer gebruikt hebben als eene spons, die men in vredenstijd liet vol loopen, en in oorlog of bij elke andere noodzakelijkheid uitperste. Mogt *Frederiksoord* genoegzaam bloeijen, en ook andere gelijksoortige instel-

(*) Men ziet dat de Schrijver van dit stuk met de bedoelingen der *Maatschappij van Weldadigheid*, die thans ook in de Zuidelijke Gewesten uitgebreid wordt, volkomen eens is. *Vert.*

stellingen doen ontstaan, die deze waarlijk vaderlandsche onderneming voltooijen.

VIERDE AFDEELING.

Over de hinderpalen, die de oprigting der Gemeenten ontmoet heeft.

133. Het is niet te verwonderen, dat de oprigting der Gemeenten of *poorterijen* zoo veel tegenstand ontmoet heeft; niet van de *Geestelijkheid*, gelijk sommige Schrijvers verkeerdelijk stellen: maar van de *Grooten*, zoowel wereldlijke als geestelijke; want deze inrigting tastte regtstreeks het gezag en de geldmiddelen van beiden aan.

134. De geleerde Abt van *Nogent*, GUIBERT, tijdgenoot, in de twaalfde Eeuw, van den oorsprong dezer instelling, geeft ons in weinig woorden de reden van dezen tegenstand, en tevens de verliezen, die de *Grooten* daardoor leden. „ De *Gemeente*", zegt hij, „ eene nieuwe en „ heillooze uitvinding, bestaat, aan den kant der „ *eigenmannen* (lijfeigenen) daarin, dat zij den „ Heer, *ééns in het jaar*, den verschuldigden „ dienst betalen, en door eene geldboete alles „ afkoopen, wat zij tegen de gebruiken van het

„ Hof

„ Hof of de heerlijkheid mogen hebben gepleegd;
„ waardoor zij dus vrij zijn van elke andere be-
„ lasting, die men gewoon is van de lijfeigenen
„ te vorderen", (GUIBERTUS *in vita suâ*, L. III. C. 7. p. 503. *Préface au T. XI des Ord. de France*, p. XVIII). Dus begon het beginsel, door FILIPS AUGUSTUS in 1182 vastgesteld, te werken, en zich in de gevolgen te doen kennen.

135. Men herinnert zich, dat de bepaling, waarbij alle landlieden, die zich in de koninklijke gemeenten kwamen vestigen, vrijgesteld werden van alle *onregtvaardige* eischen hunner Heeren, (*O. F.* T. II. p. 225—252), den Koning tot Regter stelde over het meerder of minder Regtvaardige dier eischen, en hem dus onbepaald meester liet, dezelve naar willekeur af te schaffen of te wijzigen, onder voorwendsel van *onregtvaardigheid*.

136. In der daad begon reeds LODEWYK *de Dikke* in 1188 aan dit beginsel alle de ontwikkeling, en aan de koninklijke magt alle uitbreiding te geven die FILIPS AUGUSTUS had voorbereid (*), want hij veranderde verscheidene heere-

(*) Hier moet eene vergissing schuilen: LODEWYK *de Dikke* was de Grootvader van FILIPS AUGUSTUS, en overleed in 1137. Doch het is waar, dat hij de koninklijke magt, ten koste van die der Kroons Leenmannen, bijzonder ook door het verleenen van Gemeente-reg-

herediensten en belastingen in de eenvoudige opbrengst van eene mudde wijns en zes penningen voor eene zekere hoeveelheid wijngaarden, ten behoeve der zulken, die zich kwamen vestigen op de plaats genaamd *Muraux*. (Sedert het Karthuizerklooster bij Parijs.) (*O. F.* T III. p. 303).

137. Hierdoor baande hij zich den weg tot den afkoop aller heerendiensten, waarmede personen en goederen belast waren: zoodat toen FILIPS *de Schoone* in 1298, en FILIPS *de Lange* in 1318, de *Casalages* in altijddurende erfpachten veranderden, zij slechts het staatkundige stelsel voltooiden, waaraan de Koningen van den derden stam van het begin hunner Regering werkten. (Zie *Remontrances de la Noblesse de Flandre* 1817, benevens mijn antwoord aan den Heer DOTRENGE, en mijne verdediging van KAREL MARTEL.)

138. Dit een en ander verklaart gedeeltelijk de klagten van den Abt GUIBERT. En wat het andere gedeelte aangaat, zoo weet men, dat voor het verkrijgen der keuren de burgers van de genade der Heeren afhingen, wat het boeten der misdrijven betreft, en ook voor vertraging in den dienst aan willekeurige boeten en schaden onderworpen werden; terwijl door de *keuren* deze wille-

regten aan de Steden, begon uit te breiden, en dus de inrigtingen van FILIPS AUGUSTUS voorbereidde. *Vert.*

lekeurige boeten en straffen meer of min tot vaste sommen zijn gebragt, en bij de Gemeente-Charters, de *onregtvaardige* heerendiensten afgeschaft, en de *regtvaardige* wettiglijk in *legale jaargelden* (gelijk de Abt GUIBERT ze noemt) veranderd zijn.

139. Indien de lijfëigenen zich eerlijk gehouden hadden aan de betaling dezer jaargelden of grondbelastingen, zouden de klagten van den Abt minder gegrond zijn: want het is zeker, dat al wat *willekeurig* in de boeten, straffen en de wijze van dienst was ingeslopen, in misbruiken, het gevolg van de Regeringloosheid der Middeleeuwen, bestond, en dus onwettig was. Men heeft slechts de *Salische*, *Ripuarische*, *Bourgondische* en onze andere oude Volkswetten in te zien, om te vinden, dat elke boete en straf daarin naauwkeurig bepaald is. Maar het bleef daar niet bij. De belastingschuldigen verzuimden het betalen derzelve. De klagte der Heeren en Eigenaars der *Villae* was dus zoo veel te gegronder, daar aan den eenen kant de Koning de personele diensten in jaargelden veranderde, en aan den anderen kant de belastingschuldigen daaraan niet voldeden. Volgens BEAUMANOIR betaalden zij eindelijk niet meer aan hunne Heeren, zoodra zij in eene Gemeente opgenomen waren. Zijn getuigenis (hij was de tijdgenoot van den Abt GUIBERT) is op dit punt des te belangrijker, daar het alle onze *Vlaamsche Costumen* bevestigt,

in zoo verre zij de *Poorters* van alle dienstbaarheid en het Regt der doode hand vrij stellen. *Costumen van Oudenaarden*, *Rub.* IV. *Art.* 24. *Costumen van Vlaanderen*, *passim*. Zijn dus de klagten van den Abt van *Nogent* al niet volkomen billijk, ten aanzien van het *regt* der dienstbaarheid in de Middeleëuwen, zij zijn toch ook niet geheel zonder grond, wat de schending van den eigendom *met de daad* betreft.

140. De Heer DE BRÉQUIGNY, Schrijver van de geleerde Verhandeling over de Gemeenten, die tot Voorrede dient voor het XI en XII Deel der *Fransche Ordonnantien*, berispt den met het gebeurde gelijktijdigen Schrijver ODERICUS VITALIS, verstaande dien Schrijver, als had hij gezegd, dat LODEWIJK VI de toevlugt tot de Bisschoppen genomen had, om hem in dien toeleg bij te staan, en door hunne bemiddeling de opstanden en rooverijen te beteugelen, die het Koningrijk verwoestten. Integendeel, zegt hij, wel verre dat LODEWIJK VI zich tot de Bisschoppen zou hebben gewend om de Gemeenten in te stellen, waren het juist de Bisschoppen, die zich bijna altijd het meeste daartegen verzetteden. Wij hebben gezien, dat de Bisschop van *Laon zich liever liet doodslaan*, dan eene Gemeente in zijne stad te dulden. De Aartsbisschop van *Reims* hield niet op, van bij elke gelegenheid tegen de Gemeenten uit te varen, vooral ten Hove. Hij predikte zelfs openlijk tegen deze instelling, die

bij

bij de Geestelijkheid zoo gehaat was: *Sermonem habent de execrabilibus communiis illis.* Men zie ook in de brieven van YVES van *Chartres*, die dezelve in zijnen 77 brief *turbulenta conjuratio factae communionis* noemt: in die van JOHAN *van Salisbury* en STEPHANUS van *Doornik*, hoe de Geestelijken tegen de de eerste instelling der *Gemeenten* uitvoeren, *O. F.* T. II. p. XXI.

141. Het is van belang, deze dwaling te wederleggen, aan welke het gezag van den Heer DE BRÉQUIGNY eenig geloof heeft bijgezet.

Kan het verhaal van den Heer DE BRÉQUIGNY zelve niet gehouden worden eene *declamatie* tegen de Geestelijkheid? daar men immers reeds gezien heeft, dat de grond der klagte tegen de oprigting der Gemeenten niet minder aan de wereldlijke Heeren, dan aan de Bisschoppen gemeen was? Indien de Geschiedenis ons door hare Charters slechts de bijzondere klagten der Bisschoppen heeft doen kennen, is zulks niet, doordien de Geestelijkheid alleen in die eeuw van onkunde lezen en schrijven kon? Volgt daaruit dat de groote wereldlijke Heeren hunne klagten niet met luider stemme, en nog meer met dadelijkheden deden gelden? Zouden er niet geweest zijn, die zich sterk genoeg gevoeld, en zich zelve regt gedaan hebben?

142. Maar wij behoeven niet tot dit ontkennend antwoord de toevlugt te nemen. Dom VRIAL, een *Benediktijner* van *St. Maur*, wien

 wij

wij de geleerde Voorrede voor het XIV Deel van de verzameling der Geschiedschrijvers over *Gallie* te danken hebben, is niet verlegen geweest met de regtstreeksche wederlegging van den Heer DE BRÉQUIGNY, die zich een weinig te zeer heeft laten wegsleepen door eene verbittering tegen de Geestelijkheid, waarvan hij slechts de kiem, doch wij de ontwikkeling, hebben gezien.

143. Wanneer men bedenkt, dat wij, na het einde der Regeeringloosheid in de Middeleeuwen, aan de Kerkelijken de beschaving onzer zeden, de openbare rust, de afschaffing van het Vuistregt, het openbaar onderwijs, de instelling der Regtsgedingen, den landbouw, de herleving der kunsten en de terugkeering tot de ware beginselen van den Godsdienst te danken hebben, en dat alle deze voordeelen tevens niet konden gevestigd worden dan door de instelling der Gemeenten: dan zou het zeer moeijelijk zijn, een verstandig en onpartijdig mensch te overreden, dat de Geestelijkheid het plan zou hebben *kunnen* vormen, van zich, en wel bijkans alléén, tegen die instelling te verzetten, met oogmerk om de vestiging van zoo vele voordeelen te beletten, die zij steeds zelve begunstigden ten behoeve des Konings en der Volken, en ten nadeele van de willekeurige magt der wereldlijke Grooten? ook weêrlegt Dom BRIAL gemakkelijk den misslag des Heeren DE BRÉQUIGNY, door gedenkstukken uit de Geschiedenis die de Heer DE BRÉQUIGNY of niet geraadpleegd,

pleegd, of misschien niet gekend had. Ik zal deze weêrlegging, die niet zonder belang voor de Geschiedenis, en voor de eer der Geestelijkheid is, hier in 't kort mededeelen.

144. Vooreerst maakt van alle tot hiertoe aangehaalde Charters alléén dat van de stad *Compiegne*, van den jare 1152, *bijzonder* gewag van klagten tegen de Geestelijkheid, en nog wel alléén tegen de Geestelijkheid dier steden, *ob enormitates clericorum*. Alle andere Keuren, die de bewoners der vlekken en steden gevraagd hebben om de afperssingen en onregtvaardigheden der Heeren te doen ophouden, maken geen onderscheid hoegenaamd tusschen de Geestelijke en wereldlijke Heeren, en zijn verre van de eersten alléén te beschuldigen. Hoe zouden toch de lijfëigenen der Kerk het eerst de stem hebben kunnen verheffen, daar hun staat die van vrije mannen zeer nabij kwam? De *eigenmannen* der Kerk hadden zoo veel voorregten boven de leeken, dat zij in Regten voor en tegen vrije mannen getuigen konden, waartoe de slaven der leeken geenszins bevoegd waren. Over het algemeen waren zij slechts op den voet van eenvoudige *dienstboden*; blijkens een *rescript* van Paus PASCHALIS II, aan het Domkapittel van *Parijs*, van den jare 1113, waarin gezegd wordt: „*Ecclesiae famuli*, qui apud vos *Servi improprie* dicuntur". *Recueil des hist. des Gaules*, T. XIV. p. LXIX, en het waren inderdaad geene lijfëigenen der Kerk,

 die,

die, ten jare 1067, te *Mans* tegen GODFRIED van *Mayenne* zich vereenigden.

145. Men moet in deze zaak twee tijdperken onderscheiden. Vóór den tijd, waarop de Koningen, door opene brieven, de Gemeenten begonnen te bevestigen, die de inwoners op eigen gezag hadden gevestigd, en later, zoo lang de Koningen zich niet blijkbaar in de oprigting dezer Gemeenten mengden, en dat zij die slechts door de vingeren zagen, genoeg voorziende, dat de partijen wel van zelve hunne toevlugt tot den troon zouden nemen, geschiedden alle deze verbintenissen op eene oproerige wijze, en waren met buitensporigheden verzeld, zelfs dikwijls met moorden. Is het dan wel te verwonderen, dat YVES van *Chartres* en de andere Bisschoppen tegen deze verbintenissen hebben geijverd, en dezelve *turbulenta conjuratio factae communionis* genoemd? (Zie zijn 77 Brief, den 47. in het XV Deel der *Hist. des Gaules*, p. 105.).

146. Maar toen LODEWIJK VI met zijn gezag begon tusschen beiden te komen, onder den schijn van deze woelige verbintenissen tot oprigting van Gemeenten bij te leggen, begon hij niet met diegenen, welke zich in de landen der *Heeren* hadden gevestigd, want deze waren nog te magtig, om die uitoefening van het Koninklijke gezag op hun gebied te verdragen; zelfs LODEWIJK IX durfde zulks immers nog niet eens ondernemen. Men kan in mijne *Geschiedenis der*

Ste-

Staten Generaal zien, met welk ontzag de Koningen nog lang naderhand de Barons hebben moeten behandelen! maar daarentegen trachtten zij hun gezag te doen gelden in de heerschappijen der *geestelijke Heeren*, die minder magtig waren. Dit is zoo waar, dat de oudste Gemeente-Charters niet in het gebied der wereldlijke Barons, maar in de steden *Beauvais*, *Noyon*, *Soissons*, *Laön*, *Amiens*, enz. gevonden worden, waar de Bisschoppen de tijdelijke magt bezaten.

147. Het was er zoo verre af, dat de Koning het in de heerschappijen der wereldlijke Barons zou hebben durven ondernemen, dat deze, den slag vreezende, die hen treffen moest, wanneer deze Gemeente-verbintenissen gelukten, zelve de Bisschoppen ter hulpe toeschoten, om die verbintenissen te vernietigen, zelfs dan, wanneer de Bisschoppen, hetzij uit zucht tot vrede, hetzij door geweld gedwongen, een verdrag met de verbondenen hadden gemaakt. Wij hebben daarvan een treffend bewijs in de oprigting der Gemeente van *Kamerijk* in 1076. De Burgeren hadden dezelve op eene woelige wijze, bij afwezigheid van hunnen Bisschop, GERARD, opgerigt, maar daar deze niet sterk genoeg was *om zich te wreeken op zijne burgers*, maakte hij eene schikking met hen, door behulp van BOUDEWIJN, Grave van *Mons*. Ondertusschen kwamen echter de Ridders van het *Kamerijksche*, misnoegd over deze inschikkelijkheid van den Bis-

 schop,

schop, kort daarop de burgers overvallen, doodden er niet weinigen van; *en dus werd deze zamenzweering en Gemeente ontbonden, en zij zwoeren voortaan trouw aan den Bisschop.* (*Hist. des Gaules*, T. XIII. p. 476, 477, 500.)

148. De Heer DE BRÉQUIGNY beschuldigt dus te onregt de Geestelijkheid, dat *zij* zich voornamelijk tegen de oprigting der Gemeenten zou hebben verzet; vermits de wereldlijke Heeren niet eens duldden, dat de Geestelijkheid daarin toestemde. Integendeel, daar deze inrigtingen doorgaans met opstand verzeld waren, gaven de Bisschoppen daaraan hunne toestemming, *om den vrede aan het land te verschaffen*, blijkens LODEWIJK VI zelf, in zijn Charter voor de Gemeente van *Soissons*. Maar toen de Kerk deze afgeperste verdragen, inschikkelijkheden en eeden voor nietig en van onwaarde verklaard had, waren de Bisschoppen wel verpligt, tegen deze *woelige vereënigingen* uit te varen, die men echter niet moet verwarren met de vreedzame en wettig gevestigde Gemeenten. Zie *de* 77 *Brief van* YVES *de Chartres*, *Voorrede van het XIV D. der O. F. N.* 64 *et* 70.

149. Dit tijdstip van LODEWIJK *den Dikken* gelijkt wel naar andere tijdperken, die wij beleefd hebben, en die in onderscheidene gedeelten van *Europa*, zoo als *Hungarije*, *Nederland* en *Frankrijk* hebben plaats gehad. Men begon met

te

te lasteren, om naderhand zonder vrees voor medelijden te kunnen plunderen.

150. Er zijn tegenwoordig zoo vele menschen, die van *slavernij* dromen, zonder eens de oorsprong derzelve te kennen, noch waarin zij bestaat. Naar hun gevoelen dagteekent zij zich eerst van den oorsprong van het *leenregt*, waarvan zij mede het doel, en het tijdstip der geboorte niet kennen. Ondertusschen is, volgens de juiste aanmerking van Dom BRIAL, in de meer aangehaalde Voorrede, de slavernij in de wereld zoo oud als de oorsprong der Maatschappijen; sedert de vestiging der *Franken* in *Gallie* was zij zoodanig gewijzigd, dat zij, (behoudens het Regt van eigendom) niet meer dan in eenige huisselijke diensten, en opbrengsten van den grond bestond (*). Zoodanig was de dienstbaarheid *naar regten* op het einde der Regering van KAREL *den Grooten*.

151. Maar zijn stelsel van bewindvoering, gevestigd op *persoonlijke bestuurders*, in plaats van *Collegien van bestuur*, bevatte in zich de onvermijdelijke kiem van ontbinding, waarvan niets dan regeringloosheid de vrucht kon zijn.

152. Ook brak deze regeringloosheid achtervolgens uit onder de regering zijner nakomelingen, en kostte aan zijn geslacht de kroon. In dit

(*) *Et servus hactenus paret.* TACIT. *de Mor. Germ.* C. 25.

dit ongelukkig tijdperk, tusschen LODEWIJK *den Vroomen* en LODEWIJK *den Heiligen*, waren de wetten niet enkel tot zwijgen gebragt, (dit zijn zij altijd onder de wapenen,) maar zij waren verloren, en eene volslagene onkunde bedekte geheel *Gallië* met haren digten sluijer. Nadat eens het Koninklijk Gezag was miskend, was het *Regt van den sterksten* het eenige, dat voor Staten en bijzondere personen gold.

153. Bij gebrek van *Collegien van bestuur* wist het volk nog, bij wien het zijne klagten moest inbrengen, zoo lang er eene schaduw van gezag was overgebleven aan de Graven en de *Missi Dominici*, die de Koninklijke pleitgedingen kwamen bijwonen; maar dit overblijfsel van gezag tevens met dat aan den Koning verdwenen zijnde, stond het volk alleen, zonder middelpunt van vereeniging, en had geene keuze meer, dan zich hoofd voor hoofd ook aan de hardste voorwaarden van den sterkeren te onderwerpen, wiens bescherming zij inriepen, of van hem, aan wiens magt zij zich niet konden onttrekken. Alléén de groote steden bukten niet onder het juk dezer Despoten, en dit voorbeeld bevestigt, meer dan alle bespiegelingen, het stelsel van verscheidene Staatkundigen, die meer waarborgen voor de vrijheid eener Natie vinden in eene Vergadering van Staten-Generaal, zamengesteld uit Afgevaardigden der groote Staatsligchamen, dan in die uit *individuele* Afgevaardigden, slechts naar het getal be-

benoemd. Dit beginsel schijnt men in *Duitschland* te willen aannemen, het is zulks reeds in het Koningrijk der *Nederlanden*, en ik heb daarvan de voordeelen ontwikkeld in mijne *Hist. des Etats Génér.* Art. 474. Dit stelsel voorkomt alle kuiperijen, kunstgrepen en schandelijke twisten, die in dit oogenblik geheel *Frankrijk* beroeren, en daarin zoo vele partijschappen doen ontstaan.

154. Ik bedoel zekerlijk geenszins de slavernij voor te spreken: ik wilde slechts aantoonen, in hoedanig eenen zin de schrijvers hunne redeneringen daarover inrigten moesten. Men moet namelijk een onderscheid maken tusschen de lijfeigenschap *naar regt*, vóór de regeringloosheid der Middeleeuwen, en *met der daad*, gedurende die regeringloosheid.

155. Toen dan in de twaalfde Eeuw de lijfeigenen het platte land verlieten, en de toevlugt namen tot de Gemeenten des Konings, was dit niet om zich *naar regt* aan de slavernij te onttrekken; want de wetten, die deze gewijzigd hadden, waren verloren en niet meer bekend: maar om die slavernij *met der daad* te ontvlieden, welke door de regeringloosheid veroorzaakt was, en met deze thans heeft opgehouden; zelfs in die plaatsen, welke geene Gemeente hadden. Zoodra de Koninklijke magt, en met dezelve de wetten hunne kracht hernamen, konden de uitwerk-

werkselen der regeringloosheid niet langer stand houden.

156. Deze twist tusschen den Koning met het Volk aan de eene, tegen de Wereldlijke en Geestelijke Grooten aan de andere zijde, deed, zoo al niet eene algemeene omwenteling, ten minste gedeeltelijke opstanden geboren worden, die de gemoederen verhitteden. Ik wil niet zeggen, dat de Koningen dezelve aanstookten, maar men ziet ook niet, dat zij die smoorden. Men voer uit tegen degenen, welke men wilde dwingen of ten onder brengen, en de rijkdommen der Geestelijkheid, zegt Dom BRIAL, waren daarvan toen het voorwendsel, gelijk wel meer. Men viel dus bij voorkeur den geestelijken stand aan, als die minst in staat was, zich te verdedigen, en het voordeeligst te plunderen.

157. Er werden dus zendelingen afgevaardigd naar alle gewesten van Frankrijk en naburige Koningrijken, die, onder voorwendsel van vrijheid, de gemoederen tegen de Geestelijken opzetteden (*), waarover men Dom BRIAL in de genoemde Voorrede kan nazien, Bl LXX. en volg. (§).

158. Deze bewijzen alleen zouden reeds de klag-

(*) Dus zeide de Romeinsche Veldheer tot de *Belgen:* „ Uw grootste ongeluk is, dat gij rijk zijt" (*Sed vobis maximum discrimen, penes quos aurum et opes, praecipuae bellorum caussae*). TACIT. *Hist.* L. III. C. 74.

(§) Wij hebben gemeend, den Schrijver hier een wei-

klagten der Bisschoppen van dien tijd regtvaardigen. De klagten van iemand, dien men berooft, vereischen regtvaardiging. Zij werden daarenboven minder door een geest van tegenstand tegen de oprigting der Gemeenten, dan door de geweldenarijen en lasteringen veroorzaakt, waarmede men hen dwingen wilde, om daarin toe te stemmen, en hun dan nog bovendien van hunne goederen te berooven.

159. Deze vooringenomenheid van den Heer DE BRÉQUIGNY tegen de Geestelijkheid blijkt ook uit zijn berigt van de onlusten, die plaats hadden ter oprigting van eene Gemeente te *Laön*. Hij schijnt den tegenstand des Bisschops te berispen, die echter, volgens de onderscheiding tusschen de *woelige* en *wettige* oprigting der Gemeenten, zoo ligt te regtvaardigen is.

160. De oprigting der Gemeente te *Laön* behoort alleszins tot de *woelige*: want het blijkt uit het besluit van den Raad des Konings (Julij 1322.) die deze Gemeente afschaft, dat zij op *eene*

weinig te moeten bekorten. Hij haalt HENDRIK *den Kluizenaar*; PETRUS BRUYS, TANCHELIJN, ARNOLDUS DE BRESCIA, als oproermakers in Kerk en Staat aan, als zendelingen van een Comité-Directeur van Middeleeuwsche *Carbonari*. — Over TANCHELIJN zie, daarentegen, de Verhandeling van Prof. H. W. TYDEMAN, (in de *Bijdragen tot de beoef. en geschied. der Godgel. Wetensch.* Deel II. (1814) bl. 72—111.)

Vert.

eene oproerige wijze gesticht en bezworen was. De Burgers, bij klokgeklep vergaderd, hadden zich meester gemaakt van de hoofdkerk, zij hadden er degenen, die eene schuilplaats darin zochten, uitgehaald, en doodelijk gekwetst, voorts den Bisschop vermoord, die hunne woede had willen ontwijken, zijn paleis, tien kerken en verscheidene huizen verbrand, en de burgers en naburige dorpelingen, die in hunnen aanslag niet hadden willen deelen, verjaagd en geplunderd.

161. Door niet minder geweldige middelen had men de Gemeenten van *Amiens*, *Soissons*, en anderen, die de Bisschoppen toebehoorden, willen stichten, *O. F.* T. XII. p. 465. en *Voorrede voor het XI en XII Deel.*

162. De Heer DE BRÉQUIGNY zegt van dezen, dus omgekomenen Bisschop, *dat hij zich liever wilde laten om hals brengen, dan toe te stemmen in de instelling der Gemeenten*, waardoor hij de Geestelijkheid als den grootsten vijand dier instellingen kenschetste.

163. Moest men daarbij ook niet bedacht hebben, dat het regt om Gemeenten op te rigten destijds nog niet erkend was als een *Koninklijk Regt*? Deze woelige verbintenissen waren dus toen niets anders dan *dadelijkheden;* en deze Hervormers gevoelden dit zoo wel, dat zij zich aan den Koning wendden, onder voorwendsel van hunne instelling eener Gemeente te doen wettigen; maar veelmeer om onder den dekmantel dier

wet-

wettiging zichzelve tegen de vervolging en stoornis van den Landvrede in veiligheid te stellen; gelijk die van *Laön* dan ook stellig erkennen, door *'s Konings gezag* gestraft zijn, zoowel door schuldbekentenis als door geldboeten, *tot volkomene voldoening van den Deken en het Kapittel.* Zie *de Ordonnantie des Konings van* 1328. *O. F.* T. XII. p. 3.

164. De Heer DE BRÉQUIGNY moest in de stukken, waaruit hij zijne belangrijke Geschiedenis heeft zamengesteld, hebben gezien, dat deze woelige verbintenissen hebben opgehouden, zoodra het regt om Gemeenten op te rigten, als een *Koninklijk voorregt* erkend was. Toen had zulks met gemeen overleg, geregeld en wettig plaats; zonder dat de Geschiedenis ons meer tegenstand van den kant der Geestelijkheid, dan van dien der Leeken doet zien. Integendeel, men ziet de Geestelijken zich met den deftigen burgerstand en met het *Volk*, (maar niet met het *gemeen*) verbinden, tot onderlinge hulp en bijstand. *Facta inter Clericos, Proceres et Populum, de communi consilio, mutui adjutorii conjuratione*, *O. F.* T. II. p. XXIV.

165. Deze soorten van overéénkomst hadden plaats onder het gezag van 's Konings Raad, die de voorwaarden, door de partijen vastgesteld, bekrachtigde, blijkens de schikking voor *Laön* van 1332, *O. F.* T. XII. p. 3.

166. Twee Artikelen, die ik in deze voorwaarden

den ontmoet, doen mij denken, dat de overtuiging van de voordeelen der Gemeente als toen niet geheel algemeen was: immers, men schijnt er de waarschijnlijkheid, althans de mogelijkheid in te voorzien, dat de Burgers de vereeniging in Gemeenten zullen moede worden. Ik zie, onder anderen, in de Charters voor *Roije en St. Quentin*, vastgesteld: 1. dat de Geestelijkheid en de Heeren in bezit der niet gewijzigde Regten zullen blijven, gelijk vóór de oprigting der Gemeenten, 2. dat zij in de afgestane zullen terugkeeren, *zoo de Gemeente weder afgeschaft wordt*, O. F. T. XII. p. 3, 228 et 270.

167. Inderdaad hebben in 1373 de inwoners van *Roye* hunne Gemeente niet meer verlangd, en van den Koning verzocht, om, gelijk eertijds, door *Provoosten* geregeerd te worden. In 1382 stond eene Baronnie, door de Gewoonte (*Costume*) van *Parijs* bestuurd, daarvan af, en eischte het bestuur volgens het *beschrevene Regt*, O. F. T. VI. p. 214, 648. Men vindt daarvan andere voorbeelden in de *Voorrede voor het XII Deel p.* XXVI.

168. Dit is geheel niet te verwonderen, en strijdt niet met den gewonen loop der dingen. Het Volk, groot of klein, vleit zich, wanneer het tegenspoed lijdt, dat eene verandering van meesters of bestuurders zijne rampen zal verligten.

ten (*). Zij, die op het kussen vlammen, belooven het volk de verligting: maar als het nu ziet, dat het slechts van Meesters, niet van toestand, veranderd is, wordt het tegen de nieuwe verontwaardigd, en verlangt zijne oude Regenten terug, of geeft zich, niet wetende welke partij te kiezen, aan de regeringloosheid over.

Deze uitstap ter regtvaardiging der Geestelijkheid heeft ons reeds eenige voorafgaande daadzaken tot opheldering der vraag aan de hand gedaan, die wij in de volgende Afdeeling zullen onderzoeken.

VIJFDE AFDEELING.

Door welk Gezag zijn de Gemeenten ingesteld?

169. Dom BRIAL maakt in de beantwoording dezer vraag onderscheid tusschen het vroegere tijdperk en het latere, na de XIII Eeuw. Deze onderscheiding kan met de *daad* waar zijn, doch

(*) Zoo zegt TACITUS: *Optimus, post malum Principem, primus dies. Hist.* L. III. C. 42.

doch is het niet in Regten, en komt mij ook niet naauwkeurig voor, dan met eenige wijzizinge.

170. Zoo lang de wetten nog de bijzondere *veten* en het vuistregt erkenden, moeten de steden, en, in 't algemeen, de derde Stand, het Regt hebben gehad, zich, even als de Geestelijkheid, de Adel, en ieder man hoofd voor hoofd, met de wapenen te verdedigen. Ook was dit regt van verdediging, het *eerste deel der bezworene vereeniging der burgers in eene Gemeentestad*. Het Charter van 1199 voor de stad *Rochelle* zegt dit uitdrukkelijk: „ *Ut sua Jura melius defendere possint, et magis integra custodire.* Wij hebben dus ook getoond (*), dat de gezworene verbintenissen der Steden, en zelfs Gewesten van *Nederland*, om aan eene overmagt het hoofd te bieden, welke hunne regten en *privilegien* zou hebben benadeeld, uit hetzelfde oogpunt moeten worden beschouwd.

171. Maar hadden zij dit regt van bijzonderen Oorlog, zoo moet men immers ook daaraan het regt toekennen van banieren, tuighuizen, wachten aan de poorten, het wachtwoord en de stads sleutels in bewaring te hebben? *loco cit.* N. 210. Ongetwijfeld heeft het regt van eigene verdediging zoowel voor de steden, wier bewoners

(*) *Hist. de l'Origine des Etats Généraux*, N. 208 et 209.

ners één ligchaam uitmaakten, en dus vóór de XII Eeuw, bestaan, als voor de Geestelijkheid en den Adel. Dom BRIAL zelf geeft ons een voorbeeld van eene dergelijke verbroedering, op het jaar 1067, namelijk van de stad *Mons* tegen den Hertog van *Mayenne* (*Préface* No. 61.), welke de *Acta Cenomanensium Episcoporum* noemen *Conspirationem*, *quam communiam vocant*.

172. Hoezeer dus vóór de XII Eeuw geene Koninklijke Charters bestaan ter *oprigting* of *bevestiging* van Gemeenten, komt het mij echter niet voor, dat de instellingen van Gemeenten, in bezworene verbintenissen ter *verdediging* hunner Regten bestaande, als *opstand*, noch volgens den geest der Wetgeving in die eeuwen, als onwettig kan worden beschouwd, zoo als Dom BRIAL schijnt te denken.

173. De *Statuta Gildae* van *Berwick* in *Schotland*, van den jare 1284, bevestigen mijn gevoelen ten sterkste; want zij bepalen zich niet tot maatregelen van verdediging hunner Regten of Privilegien, maar regelen vreedzaam hun geheele stelsel van Regtspleging, Bestuur en Politie, zonder de minste tusschenkomst van het Koninklijk gezag, zonder opstand en zonder eenige wanorde.

174. Indien ook de Vorsten in deze inrigting eene inbreuk op hunne magt hadden gezien, zou men dan niet eenigen tegenstand daartegen heb-

ben doen blijken? doch zulks vindt men nergens. Wanneer de zaamverbondenen, of de Grooten, de toevlugt tot 's Konings gezag namen, zoo zien wij dat gezag altijd bezig in het belang der partijen, nooit in het zijne. Integendeel, de Koning erkent in de groote Leenmannen het regt om in de oprigting van Gemeenten op hunnen grond te bewilligen, en, in plaats van die met zoo vele woorden te *bekrachtigen*, verklaart de Koning slechts in het Charter van *Dyon* voor 1187, dat deze Gemeente *door den Hertog toegestaan*, moet worden gehandhaafd, en dat, bijaldien de Hertog daaromtrent in gebreke blijft, *de Koning van Frankrijk aan de burgers een vrijgeleide belooft, om met lijf en goed in Frankrijk te komen.* Zelfs zien wij deze instelling van Gemeenten eerst in 1369, door Koning KAREL V, met zoo vele woorden *bevestigd* (door het woord *confirmamus*). *O. F.* T. V. p. 237—239.

175. De zaak is deze: Men kan uit alle de Gemeente-Charters of Keuren, in de XI en XII Deelen der *Ordonnantien van Frankrijk*, en in de beide Voorredenen te vinden, opmaken, dat de Koning zich in de twaalfde Eeuw noch niet openlijk het regt aanmatigde, om de Gemeenten elders dan in zijne Domeinen, en in die der Kroon, op te rigten; maar dat de groote Leenmannen en de mindere Heeren, naarmate het Koninklijk Gezag, sedert LODEWIJK *den Dikken*,

we-

weder toenam, zich tot den Troon wendden, om onder begunstiging van het Koninklijk gezag de gerezene onlusten, bij gelegenheid der oprigting van Gemeenten, te stuiten en te doen ophouden, of wel te voorkomen.

176. Men zou hiertegen vergeefs de Charters, van 1128 voor *Laons*, en die van 1181 voor *Noijon* in het midden brengen, waarin zich de Koning van het woord *instituimus* bedient, even als of hij zulks deed ter aanduiding van volle magt en *souverein* Gezag. Immers hier gold het slechts Gemeenten, gesticht op zijne eigene Domeinen, of op die der Kroon. Want in die der andere, gelijk in die des jaars 1126 voor *St. Riquier*, erkent hij stellig, dat de Abt het Charter gegeven heeft, in gemeen overleg met *zijne Mannen*, gelijk de Hertog van *Bourgondien* in 1183 voor *Dyon*. Zelfs in de gemelde Charters voor *Noijon* en *Laon* bedient hij zich van de volgende woorden: *Salvo episcopali jure et ecclesiastico, nec non procerum, qui intra terminos pacis districta sua et legitima jura habent.* (*O. F.* T. II. p. XXV. 184, 185, 187, 224 *et passim*). Te weten, de Bisschoppen waren Heeren dier beide Steden. De Koning erkent dus zijn onvermogen, om eene Gemeente in te stellen zonder toestemming der Bisschoppen en Grooten, wier Domeinen en Regtsgebied zich tot in de grenzen van het gebied der Gemeente uitstrekte: te meer moest hij

 het

het gebied van den Heer zelven ontzien.

177. Wanneer men het geschilpunt dus opvat, blijkt het, dat noch de Koning, noch de Grooten daarbij belang hadden: immers, eensdeels ontkende de Koning het Regt der Heeren niet, om Gemeenten in hun gebied op te rigten; anderdeels kwam hij met zijn gezag tusschen beiden om de Gemeenten op te rigten of te bevestigen, doch zonder *hunne* Regten te kwetsen, omdat zulks alleen met toestemming dier Heeren geschiedde: zoodat ik het met den Heer DE BRÉQUIGNY eens ben, dat de Heeren zich veeleer tot den Koning wendden, om hun het gemelde Regt te waarborgen, dan om eene wezenlijke bevestiging daarvan te erlangen. *Voorrede tot T. III. der O. F. p.* XXVIII.

178. Maar ik kan met zijn gevoelen niet instemmen, dat op het einde der twaalfde Eeuw (toen BEAUMANOIR zijnen *Commentarius* op de *Costumen* van *Beauvaisis* schreef), de Koning zich nog de magt niet zou hebben toegeëigend, om *alléén* in het Koningrijk Gemeenten op te rigten, en dat men het gestelde van BEAUMANOIR, dat in het Koningrijk *Frankrijk* niemand, dan de Koning, of wel met zijn toestemming, eene Gemeente kon oprigten, in dien beperkten zin moet verstaan. Immers, de tekst van BEAUMANOIR schijnt mij daartoe te bepaald en te stellig. Zie hier denzelven.

197.

179. „*Nus* ne puet fere Vile de quemune *ou Royaume de France*, sans l'assentiment dou Roy, *forsque li Roys*, *pour che que toutes nouvellités sont defendues*, et si li Rois en vieut fere aucunes ou a faites, si doit il contenu es chatres de franchises que il leur donne, car che est *sauf le droit et des églises et des chevaliers*, car en grévant les églises, ne en appetichant le droit des chevaliers, *ne peut il ne ne doit fere.*"

180. De woorden *nus ne peut* komen mij onvereenigbaar voor met een werkelijk Regt, dat men nog aan de Heeren zou hebben toegekend, om Gemeenten in hun gebied op te rigten, zonder 's Konings toestemming: maar aan den anderen kant denk ik niet, dat er toen reeds eene stellige, blijkbare wetgeving bestond, die den Koning dit Regt uitsluitend toekende. Het was nog niet erkend, maar het werd ook niet betwist. Het is naar mijn gevoelen waarschijnlijk, (volgens den tekst van BEAUMANOIR en de Geschiedenis) dat er in de dertiende Eeuw nog geene wet noch bevelschrift voorhanden was, welke dit Regt aan den Koning toekende, terwijl de Regering nogtans gevoelde, hoe belangrijk voor de Koninklijke magt het was, dat deze grondstelling wierd vastgesteld; dat men nogtans tegen eene stellige wet te veel klagten en tegenstand vooruitzag, waardoor men dus, met te veel overhaasting, den stillen, ongestoorden en gerusten voortgang van

dezen stelregel zelf zou hebben omverre geworpen. Inderdaad, wanneer eene uitdrukkelijke wet dezen eisch der Kroon had willen doen gelden, hoe zou men die in *Normandië* hebben ingevoerd, wiens Hertog geenszins het Koninklijk Regtsgebied in zijne Provincie erkende? en wat zouden de Graven van *Vlaanderen* en de Hertogen van *Bourgondië* daarvan hebben gezegd, die wel dit Regtsgebied huldigden, maar toch op eigen gezag Gemeenten in hun gebied opngtten, hoewel zij zich niet aan de brieven van bevestiging des Konings onttrokken. Het Hof schijnt dus de wijsste partij te hebben gekozen, namelijk van tijd te winnen. Reeds sedert twee Eeuwen was men gewoon, zich tot den Troon te vervoegen, het zij om de bevestiging der Gemeenten te waarborgen, het zij om die te bekrachtigen, en zich aan het Hof des Konings te vervoegen, ten einde de geschillen bij de oprigting bij te leggen. Langzamerhand werd deze *gewoonte* tot een *Regt* verheven. Men trachtte de oprigting eener Gemeente als eene daad van *nieuwigheid* aan te merken, welke altijd onder het Koninklijk Regtsgebied viel, en door eene bij het Hof verkregene Commissie moest worden beslist. *Instruction du Conseil en Flandre du* 15 *Fevr.* 1385. art. 5 et 7. 17 *Août* 1409. art. 11. *Placards de Flandre*, L. I. p. 235 et 239. *Beaumanoir sur Beauvaisis*,

sis, Ch. 32. *Wieland Practyke Civil*, V. *Nieuwicheyt.*

181. Men zou de magt des Konings meer regtstreeks hebben kunnen gronden op *l.* 1. *ff. quod cujusque univers. nomine*, want het beschrevene Regt was in Frankrijk en Gallië van kracht. *Analyse* L. III. Ch. 10.

182. Zoo het dan waar is, gelijk de Geschiedschrijver der Bisschoppen van *Auxerre* verzekert, dat LODEWIJK *de Jonge*, reeds in de twaalfde Eeuw, alle steden die eene Gemeente uitmaakten, *voor de zijne hield*, en den Bisschop zijnen tegenstand kwalijk nam; zoo is er toch nog een groot onderscheid tusschen *een daarvoor gehouden Regt*, en een zoodanig, hetwelk vastgesteld en door anderen erkend is. Dit is zoo waar, dat, niettegenstaande dit misnoegen des Konings, de Bisschop zijn regtsgeding won. *Dom Brial Préface au T. XIV. des Hist. des Gaules*, *N.* 71.

183. Het eerste gedenkstuk, hetwelk ik ken, waarin 's Konings *uitsluitend* Regt zonder omwegen wordt erkend, is een besluit van het Parlement van den jare 1318, waarbij de Gemeente van *Chelles* vernietigd wordt, omdat het haar niet vergund is Major (*Mayeur*) Gezworenen en Gemeente te hebben *zonder brieven des Konings. Quod Villae non liceat habere Majorem, Juratos et communiam sine litteris Regis.*

184. Van toen af ziet men dit Regt des Konings in de veertiende Eeuw bestendig erkend

H 5 door

door Arresten van het Parlement; zoo als dat van den jare 1328, waarbij FILIPS VI de Gemeente van *Laon* herstelt, ten spijt van den Bisschop en het Kapittel, niettegenstaande een vroeger besluit tot vernietiging dier Gemeente, verklarende, *dat wij naar ons Regt eene Gemeente in genoemde stad kunnen vestigen, zoo menigmaal het ons behaagt en oorbaar zal schijnen;* en onder KAREL V, in 1358, wordt door het Parlement verklaard, *cum ad dictum Dominum nostrum* (den Vorst) *in solidum pertineat creare et constituere consulatus et communitates*, *O. F.* T. II. p. XXIX et T. XII. p. 4.

Het is dus eigenlijk eerst in de veertiende Eeuw, dat het *uitsluitende* Regt des Konings ter oprigting van Gemeenten in het Koningrijk als een artikel *van het Staatsregt* erkend is.

ZESDE AFDEELING.

Hoe, en om welke redenen het Gemeente-regt eener stad kon afgeschaft of opgeschort worden.

185. De regten eener Gemeente, in *gewoonten* (*costumen*) bestaande, behoef ik hier niet uitvoerig te behandelen; over de magt tot derzel-

zelver uitlegging, wijziging en verandering heb ik uitvoerig gesproken in mijne *Analyse* L. XI. Ch. 8, en in mijne *Recherches sur les inaugurat.* N. 36 et suiv.

186. Ik behoef mij hier slechts bezig te houden met de wettige magt om de uitvoering van het Regt der Gemeente af te schaffen of op te schorten, hetwelk in de nieuwe *revolutionaire* taal, het *stellen eener plaats in staat van beleg* heet.

187. Het is in regten niet te verdedigen, dat de Regering de magt zou hebben om, op eigen gezag, de oefening van de regten der Gemeente af te schaffen of opteschorten; terwijl zij niet eens de magt heeft, om op zichzelve den zin dier gewoonte uit te leggen, en veel minder nog om de krijgsmagt voor het burgerlijke gezag in de plaats te stellen, daar immers zelfs (volgens de oude regten) zonder vergunning van het burgerlijke gezag niet eens een troep krijgsvolk de stad mogt binnenkomen. Wij hebben reeds gezien, dat de steden in het algemeen hunne regten en vrijheden *titulo oneroso* verkregen hebben. Zij genieten dus Regten, bij *contract* aangenomen, en eene der contracterende partijen mag diensvolgens niet naar eigen goedvinden het genot dier Regten opschorten; hierdoor zou zij niet alleen de magt verkrijgen, om het contract naar believen te schenden, maar ook de deur aan eene gruwelijke willekeur openzetten, die zich over alle steden van een Gewest, ja over een geheel Koningrijk

voor

voor een onbepaalden tijd zou kunnen uitstrekken.

188. Zonder twijfel kunnen er gevallen zijn (hoewel zelden,) waarin het welzijn van den Staat vereischt, dat het burgerlijke gezag voor een' korten tijd aan de krijgsmagt worde toevertrouwd; het kan ook gebeuren, dat eene Stad om wangedrag of billijke verdenking gestraft of bij voorraad buiten staat gesteld worde, om den Staat in het algemeen te benadeelen; maar in allen gevalle moet het niet enkel aan de Regering staan, die buitengewoone maatregelen te nemen, tegen den zin der inwoners, en zonder hen te hebben gehoord.

189. Nogtans vinden wij brieven van PHILIPPUS AUGUSTUS, van den jare 1199. (*O. F.* T. II. p. 277.) waarbij hij *op eigen gezag* de Gemeente van *Estampes* schijnt af te schaffen, uit hoofde der beleedigingen, verdrukkingen en kwellingen der Gemeente tegen de Kerken en Ridders.

190. Mogt men hier plaats geven aan onderstellingen of gissingen, zoo zou men kunnen denken, dat deze afschaffing eerst voor den Hove des Konings bepleit, en daarop gevonnisd was, gelijk wij boven gezien hebben, dat met de klagten der Geestelijkheid en Ridders van *Laön* het geval was. Het Gemeente-charter van *Estampes* is niet meer aanwezig: het zou dus te gewaagd zijn, een zoo willekeurig regt te bouwen op een Charter, dat niet meer bestaat. Somtijds zelfs werden de Charters der Gemeente door den

Ko-

Koning niet verleend, dan tot wederopzeggens toe, *quamdiu sibi placeret*, gelijk dat van *Laön*, (*O. F.* T. XII. p. 466.). Kon die van *Estampes* niet onder hetzelfde beding zijn verleend? In allen gevalle, kan nooit eene enkele daad, allerminst eene van PHILIPS AUGUSTUS, dienen, om de beginselen van het Staatsregt te veranderen.

191. Het is echter waar, dat de Heer DE BRÉQUIGNY zonder omwegen deze magt aan den Koning toekent (*), niet volgens eenige wet, of de beginselen van het Staatsregt, maar door hoogklinkende woorden, meermalen bij gebrek van gronden gebezigd. Dit volstrekte regt, zegt hij, behoorde den Koning, als Wetgever: als zoodanig mogt hij de veranderingen maken, die hij uit kracht zijner onvervreemdbare magt, om zijn gezag ten aanzien van dit gedeelte des Stadsregts uit te oefenen, oorbaar achtte. Dit bewijst echter te veel, en dus niets, zelfs niet omtrent *Frankrijk*, ofschoon dat zelfs nog geene geschrevene Constitutie had; ten tijde dat de Heer DE BRÉQUIGNY dus redeneerde.

192. De Heer DE BRÉQUIGNY haalt het Charter voor *Peronne* aan van 1368, en dat voor *Doornik* van 1370, loopende voornamelijk over de keuze der Maires, stads rekeningen, de zeker-

(*) *Préface du* T. XI. p. 46.

kerheid der gemeente-penningen, de huishouding der Gemeente, enz.

193. Maar verwart hier de Heer DE BREQUIGNY de *Reglementen van bestuur* der steden niet met hare *burgerlijke regten*? gelijk heden ten dage door nieuwigheidzoekende schrijvers maar al te veel geschiedt.

194. Wanneer in eenen Staat de *Wetgevende Magt* tusschen den Koning en de Staten verdeeld is, komt daarentegen de *Besturende* Magt zonder tegenspraak alléén toe aan den Koning. Hij oefent deze magt onverdeeld, en volstrekt, zonder daarvoor aan iemand rekenschap verschuldigd te zijn, zoo lang hij die waarneemt *volgens de wet*. Hij kan zich bedriegen, bedrogen worden door zijne Raadslieden, en zelfs kwalijk besturen; maar de Staten hebben hem geene bevelen te geven, en de eenige weg, die *hun* tegen misbruiken openstaat, zijn *vertoogen*, en, wanneer die vruchteloos worden herhaald, *weigering van dienst*, gelijk ik betoogd heb in mijne *Recherches sur les Inaugurations*.

195. Het eigendom der *burgerlijke regten* behoort geheel aan de wet, en is onder hare bescherming. Slechts de *Wetgevende Magt* vermag daar *verandering te bewerken*, op die wijze, als de Grondwet zulks voorschrijft; maar de *besturende Magt* heeft het regt, de *wijze van uitoefening* dier regten te regelen, als behoorende zulks tot de eigenschappen der *Uitvoerende*, dat is der

Ko-

Koninklijke Magt. Dus behoort immers ook de *Regterlijke Magt* aan den Koning alléén, en worden alle regterlijke en uitvoerende akten in zijnen naam uitgevaardigd.

196. Ongetwijfeld heeft de Koning of Opperheer de magt niet, om regtbanken, die de Grondwet heeft ingesteld, af te schaffen, noch anderen op te rigten; maar aan den anderen kant mag hij alleen, en zonder medewerking der Staten, uit kracht zijner uitvoerende magt, Regtbanken organiseren, en aan dezelve ordonnantien voorschrijven, zoowel wat de manier van procederen, als de bijzondere huishouding betreft, mits zijne inrigtingen niets bevatten, dat strijdt met de wet of de staatsregeling. Onder de hedendaagsche staatsregelingen hebben er weinige de grenzen dier beide Magten zóó goed afgebakend, als die van het Koningrijk *Wurtemberg*.

197. Volgens deze zoo natuurlijke en in geruste tijden nooit betwiste onderscheiding der Magten, zou buiten twijfel de Koning, wanneer hij, door een reglement voor eene Gemeente, het ambt van *Major* of *Maire* had vernietigd, de comptabelen van het doen van rekening ontheven, aan de Gemeente het regt van toezigt over het gebruik van penningen ontnomen, haar belet had de nuttelooze uitgaven af te schaffen, enz. ongetwijfeld de palen van zijn *besturend* gezag te buiten zijn gegaan en den eigendom van de *burgerlijke regten* der Gemeente hebben afbreuk

ge-

gedaan. Maar zoo de Koning, in de gevallen door den Heer DE BRÉQUIGNY aangehaald, slechts de misbruiken verbeterd heeft, die in de wijze van verkiezing van den Major, in het afleggen der rekeningen en de comptabiliteit zijn ingeslopen, zonder het eigenlijke dezer regten aan te tasten, dan heeft hij slechts zijne besturende magt uitgeoefend, welke, volgens BEAUMANOIR (*ch.* 50.) *appartient à chacuns Sires, qui a bonne Villes de sous li ès quelles il a quemune.* Over het geheel is dit hoofdstuk van BEAUMANOIR lezenswaardig over de verdeeling der Magten.

198. Deze volheid der onbepaalde Magt, die de Heer DE BRÉQUIGNY den Souverein des lands toekent, en die hem tot gevolgen zou voeren, die hij zelf ongaarn erkennen zou, wordt daarenboven gelogenstraft door die beroemde Ordonnantie van KAREL *den Wijzen*, waardoor hij, bij de verbetering der ingeslopene misbruiken in alle Gemeenten des Koningrijks, verklaart, daarmede *geenerlei nieuwigheid, herroeping of nadeel te bedoelen ten aanzien van de charters van toelating der voorsz. Gemeente. Martene, Thes. Anecd.* T. I. col. 1520. Ook is deze magt tot het maken van reglementen, die niet tot het wezen der zake behooren, in *Nederland* nooit aan den Souverein betwist, hoe kitteloorig ook de Staten der Provincien waren op alles wat de regten of vrijheden des volks betrof. De verzamelingen onzer Edicten en Plakaten zijn vol Regle-

men-

menten ter betere besturing der steden en kasselenijen, zonder dat dezelve tot klagten aanleiding gaven, — tot tegen het einde der achttiende Eeuw, toen het Weener Hof de *Nederlandsche* Staatsregeling allengs zocht te ondermijnen, onder het voorkomen van *Reglementen*, waardoor eindelijk de opstand van 1787 en 1790 veroorzaakt is, en waardoor de Regering die liefde en dat vertrouwen verloor, welke aan MARIA THERESIA zoo nuttig waren geweest.

200. Tegen het stelsel van den Heer DE BRÉQUIGNY strijden zelfs de door hem aangehaalde *Costumen* van *Péronne* en *Doornik*; op het slot der laatste wordt namelijk gezegd: behoudens *ons ressort bij appèl.*

201. De Koning erkent daarin dus zelf het Regt der Gemeenten, om wegens de schending harer keuren regt te zoeken; en zekerlijk, zoolang het Regterlijke vak nog niet aan de Staten Generaal was vreemd geworden, (zie mijne *Hist. de l'Origine des Etats Généraux*, N. 304 en 873.) hadden de Gemeenten het regt zich daarop te beroepen, gelijk die van *Muyden in Vlaanderen* in 1316, en *Dordrecht in Holland* in 1248 deden. KLUYT, *Cod. Dipl.* p. 1037. Sedert die afscheiding vervoegden de Gemeenten zich tot den Hoogen Raad van Justitie, en bepleitten daar hunne zaak tegen de Fiscale Raden des Konings, gelijk de stad *Gent* in 1540 (*Mém. d'Hollan-*

lander sur la révolte des Gantois); immers, volgens de *Blijde Inkomst* mogt de Souverein, zoo min eenig Staatsligchaam, als eenig bijzonder persoon, anders dan langs den weg van regten, en voor deszelfs natuurlijken regter, vervolgen. Dit zijn echter de eenige voorbeelden niet van dit artikel uit het *Nederlandsche* Staatsregt. De jaarboeken van *Vlaanderen* zijn vol beroepen der bewoners van die Provincie tot het Hof des Konings van *Frankrijk*, en op het Parlement van *Parijs*, tegen de schendingen hunner voorregten door de Graven.

202. Dus was het ook in *Frankrijk*. Het was volgens een besluit, na partijen gehoord te hebben, door het Parlement genomen, dat de stad *Laön* van haar Gemeenteregt werd beroofd. *O. F.* T. II. p. 77. De Bisschop van *Auxerre* won daarbij zijn regtsgeding, ten spijt van den Koning. Indien de Heer DE BRÉQUIGNY dergelijke Parlementsbesluiten niet vindt voor *Doornik* en *Peronne*, is de rede daarvan zeer duidelijk; de hen betreffende reglementen waren met goedvinden der partijen vastgesteld, en hadden dus niets meer dan bloote kanselarijbrieven noodig. *O. F.* T. V. p. 163, 370.

203. Om echter ieder voorwendsel weg te nemen, hetwelk de Regering zou hebben kunnen bij de hand nemen, om het regt van Gemeente verbeurd te verklaren, droegen de Steden zorg

om

om bij hare keuren te doen vaststellen, „ dat „ uit hoofde van misdrijf of nalatigheid der zul„ken, die aan het bewind der Stad zijn, de bo„vengezegde zaken of eenige derzelve niet kun„nen worden verbeurd, verloren of vernietigd, „ ten nadeele der Gemeente of der Regters; tenzij „ onverhoopt de bewoners der stad, of *het groot„ste en beste gedeelte derzelve, een verraad, ver„bond of zamenspanning maakten met de vijan„den van ons, en van ons Koningrijk*, behoudens „ onze souvereiniteit en ressort bij appèl, en „ onze Koninklijke regten." *Costumen de Tournay, de* 1370. *O. F.* T. V. p. 379. Een groot aantal andere *Costumen*, vervat in de 5, 11 en 12 Deelen van dat werk, hebben dezelfde bepaling, die ook met de beginselen van het beschrevene Regt op dit stuk overéénkomt.

204. Deze stellige bepaling was eenigermate onvermijdelijk geworden in de veertiende Eeuw: de Gemeentesteden waren op dat tijdstip door den koophandel, kunsten en handwerken tot zulk eenen trap van vermogen geklommen, dat zij aan de Vorsten niet minder onrust baarden, dan te voren de groote Leenmannen, wier trotscheid en magt zij, met behulp der Gemeenten, hadden gefnuikt. De Wevers en Volders waren in de *Nederlanden* de woeligste burgers, en deden dikwerf de stad, waar zij het sterkst in getal waren, ten spijt van alle andere klassen van

burgeren, opstaan. In één Charter van 1281 worden zij reeds trotsche muiters genoemd, *protervaces et superbi*, en gehoorzaamden het Stadsbestuur niet meer dan zij goedvonden. (*St. Genois*, p. 678, 679, 691, 718, 728. *Mieris Charterboek*, II D. bl. 1025. III D. bl. 152. *Balen*, *Dordr.* bl. 357. *Luyster van Braband*, bl. 75. *Meyeri*, *Annal. ad ann.* 1297, 1299 et 1301. *Dom Bouquet*, T. XIII. p. 379 et 599.). Te midden dier omstandigheden was het vrij natuurlijk, dat de Vorst alle gelegenheden opzocht, om die vrijheden te beperken, welke zijn gezag belemmerden of geheel verlamden, en de vermetelheid dier woelgeesten van de straf vrijwaarden. Doch aan den anderen kant vonden alle andere klassen van burgers, dat het onbillijk zou geweest zijn, hen in hunne voorregten en vrijheden te doen lijden door de schuld van eenige muitelingen. Dit is zekerlijk het oogmerk van dit beding en deze *clausule*.

205. Eindelijk zijn er Steden geweest, die niet langer in Gemeente wilden geregeerd worden; sommige, doordien zij in de oorlogen des Konings geplunderd en verwoest waren, en geene middelen meer hadden, om hare Gemeente-uitgaven te bestrijden; andere, om zich aan de lasten en kosten der afzonderlijke oorlogen van hare Gemeente te onttrekken; nog andere uit misnoegen, ijverzucht of mededinging der geslachten,

die

die op het kussen in de steden vlamden; of uit hoofde van het slecht gedrag harer Magistraats-personen. (*O. F.* T. II. p. XLVIII.). Dus ondergaan staatkundige ligchamen het lot van enkelde menschen; zij verheffen zich, dalen, en verdwijnen geheel. Steden, voor welke door hare pracht, rijkdom en roem een schitterend lot weggelegd scheen tot aan het einde der Eeuwen, zijn niet meer dan vervallene dorpen. *Jam seges est, ubi Troja fuit.*

OVER HET

OUD RUNISCH LETTERSCHRIFT,

EN ONTDEKTE SPOREN VAN HETZELVE IN ONS LAND;

DOOR

N. WESTENDORP,

PREDIKANT TE LOSDORP.

Dewijl het Noorden van Europa lang getrouw bleef aan zijne oorspronkelijke zeden en aloude heidensche godsdienststelsels; dewijl de latere Grieksche en Romeinsche beschaving hetzelve niet dan flaauwelijk bescheen, toen reeds het geheel overig Europa daarnaar streefde; zoo vinden wij ook daar de alleroudste schriftteekenen op heilige dingen, gedenkteekenen, grafsteenen en munten, het langst bewaard. Deze letteren dragen aldaar den naam van *runen* en *runen-schrift*, en verdeelen zich in twee verschillende soorten, waarvan de Helsingoër-runen slechts enkele streepjes zijnde, het meest aan het *keilschrift* evenaren, en oogenschijnlijk onder het alleroudste letterschrift behooren gerangschikt te worden. Op een oud gedenkteeken, gevonden in eene grafstede aan den Rijnkant (1), en in het *ogham* of één der geheime schrijfwijzen der Ierlanders gesteld, hebben wij de verwantschap van dit schrift ontdekt, hetwelk Babylon, Persepolis en China onder eenige geringe veranderingen, en meer of min-

(1) VON KORTUM, *Beschr. einer alten Germanischen Grabstäte.*

minder volmaakt, met de Scandinaviers deelden (1).

Eene aanspeling op *dit* eenvoudig runenschrift, en een bewijs voor deszelfs hoogen ouderdom in het Noorden, vinden wij vermoedelijk in de Vafthrudnismal, waar melding gemaakt wordt, *fra jotna runam*, van *reuzen letters;* want de Edda schrijft de uitvinding en kennis der gewone *runen* steeds aan *Odin* toe, zoo als ons nader zal blijken.

Deze eenvoudige streepjes, welke wij voor de oudste letters houden, vinden wij op gedenkteekenen in Helsingeland en Medelpad in Zweden; doch aan de andere zijde van Upsal zag men ze niet. In Medelpad, waar ook Zweden tusschen de Finnen woonden, ontdekt men, en deze, en gewone runen, op de gedenkteekenen.

De gewone *runen*, of oud Noordsche Schrijfletteren, zijn zeer bekend; dewijl over dezelve veel is geschreven en getwist, en een menigte der opschriften, getrouwelijk afgebeeld, aan het licht zijn gebragt. Niemand, wie hij zij, die eenigzins in de letterkunde ervaren is, zal ten dezen opzigte, geheel onwetend kunnen zijn, daar-

(1) Ook onder de runen van Egypte heeft men somwijlen, zoo wel als onder die van Babylon, dit pijl of keilschrift gevonden, schoon anders het meer gewoon Egyptisch schrift daarvan verschilde. In het tegenwoordig Chineesch schrift merkt men de overblijfselen daarvan op, en tevens eenige karakters, gelijkende op de oude hispanische of fenicische runen.

daar in onderscheidene inlandsche geschriften, zoo als onder anderen in het werk van ENGELBERTS *over den alouden staat der Nederlanden*, deze runische letters zijn medegedeeld. Vooräl zal men wel doen, indien men zich hiervan een goed overzigt verschaffen wil, hiermede te vergelijken, de drie Runen-Alphabets door SCHILTER, uit den Cod. Arg., uit *Olaus* en uit *Duretus* medegedeeld. Hier treffen wij ook aan vier zoodanige alphabets, genomen uit VULCANIUS, *de lit. et ling. Goth.* (p. 20, 24), waarvan twee door *D. Rogers*, en één door *Jos. Scaliger* aan hem waren ter hand gesteld. Het eene alphabet is zeer bijzonder, vreemd en opmerkenswaardig (1). Sommige onzer Geleerden hebben zelfs gedroomd van eene runische taal (2)!

Ysland, Zweden en Denemarken leveren een overvloedig aantal bewijzen op, dat deze soort van letteren aldaar, zoo lang de heidensche godsdienst er voortduurde, in vol gebruik was onder de Priesterschap. De Paus beval immers, na de invoering van den C. G. in 1001, aan de geloovigen in Zweden, om het gebruik dier runen te verlaten, en de romeinsche letteren aan te nemen. Hoe weinig ingang dit echter in het Noorden maakte, mogen wij daaruit afleiden, dat de-

(1) SCHILTER, *Thes. Rer. Germ.* t. I. p. 400.

(2) TEN KATE, bl. 305. — Zie de runen ook bij JUNIUS, in zijne *Versio Gothica* van Ulphilas, enz.

dezelve zelfs in Denemarken, eerst in het begin der veertiende eeuw zijn afgeschaft (1). In Ysland noemde men ze *Deensche boekstaven* (2). Nopens Britannië is het insgelijks genoegzaam zeker en voldoende gebleken, dat deze schrijfletteren insgelijks aldaar door de Priesteren werden gebruikt, tot dat de Christelijke godsdienst dezelve tegenging en verbande; dewijl deze geheiligde letteren aan een vorigen afgodischen eerdienst herinnerden, het volk daaraan een bijzonder vermogen toekende, en de voorptlanters van het Christelijk geloof zichzelven niet konden ontslaan van het gevoelen, dat men met die *runen* tooveren en betooveren kon (3).

In de bergen van Wales is het Bardendom en Bardenstelsel nog overgebleven, en tot heden bewaard. Deze Barden zijn nog in het bezit van een aloud a b c, in vorm met de noordsche runen zeer overeenkomende; evenwel zweemen som-

(1) ASTLE, *Origin and Progress of Writingh.*

(2) Hunne eigene vroegere letters verschilden dus daarvan.

(3) HICKES, *Thes.* I. 146. *Denkelijk*, zeggen de Engelsche schrijvers, zoo als *Warton*, *Fountaine*, *Hickes*, *Wanley*, *Drake* en *Gordon*, zijn de runen door de Saksen en Denen in Britanje ingevoerd. Dit kan misschien van eene enkele soort van letters gezegd worden, maar zekerlijk was voor dien tijd reeds het letterschrift aldaar bekend. De beschaving der Britten ging die hunner latere Onderdrukkers ver te boven.

sommige letters meer naar de oude Hispanische. Uit *Owens Welsch Dictionary*, is hetzelve door *Davies*, in zijn *Celtic Researches*, overgenomen, en tegen over pag. 272, medegedeeld.

Uit de opschriften op munten en gedenkteekenen wordt het niet minder, dan uit de verbiedende bepalingen der Synoden, gestaafd, dat deze runische letters in Spanje bijzonder algemeen waren geworden, waar men ze onderscheidde in turdetanische en celtiberische. In den jare 1115 werd derzelver gebruik, in een Concilie te Toledo, verboden.

Men heeft in Frankrijk en Spanje zeer veel werk gedaan, om dit letterschrift te ontcijferen, ten einde daardoor de geschiedenis voor te lichten. *Don Juan de Evro y Aspiroz* heeft, in een geschrift over de oorspronkelijke taal van Spanje, en in zijne verklaring der oudste gedenkteekenen en medaillies, zich bijzonder hierop bevlijtigd (1).

De

(1) Zie een uittreksel van dit werk in de *Memoires de l'Academie Celtique*, (Paris 1808,) Tom. II, p. 255—356. en, T. III, p. 85—117. — *Strabo* zegt, Lib. III, p. 139, vertaling van *Casaub.* „ Hi (*Turdetani*) omnium Hispanorum doctissimi judicantur, „ utunturque grammatica et antiquitatis monumenta habent conscripta, (καὶ γραμματικῇ χρῶνται) ac poëmata, et metris inclusas leges, a sex millibus (ut „ aiunt) annorum. Utuntur et reliqui Hispani grammatica, non unius omnis generis; quippe ne eodem quidem sermone". Velen vonden in deze plaats de aanduiding van een verschillend letterschrift tevens.

De Celtiberische en Rurditanische alphabets zijn uit dit werk in de verhandelingen van de Celtische Akademie te Parijs overgenomen, en staven de overeenkomst van vele karakters in de Hispanische en de Noordsche schriftstelsels volkomen. Daarom gist ook DE EVRO, dat de oude Hispaniërs langs het Noorden naar Spanje zijn getrokken!

Dat dit letterschrift onder de Saksen op het vaste land heerschte, lijdt geene tegenspraak, daar het door de verzamelde opschriften op munten, en andere gedenkteekenen van hen, in Engeland en in Schotland aanwezig en gevonden, overtuigend door vele geleerde mannen is betoogd (1). IHRE bewijst het tevens daaruit, dat de Angel-Saksen eene letter, *staf*, en *boestaf* noemden, welke naam van den ouden regtstandigen vorm der letters moet zijn overgebleven. Ook hebben zij voor de *th* het runisch teeken in het aangenomen Langobardisch letterschrift overgebragt. Dit toont mede aan, dat de Saksen de runen gekend hebben.

Niet minder is het, uit de berigten en opgaven van *Rhabanus Maurus*, Aartsbisschop van Ments, *Wolfgang Lazius*, en anderen, bekend, dat

(1) Zie de in eene vorige noot genoemde en vele anderen. — Dit is nu nog duidelijker gebleken, uit de medegedeelde berigten van den Heer GRIMM, in zijn werk *Ueber deutsche Runen*, hetwelk nadat onze verhandeling was ingezonden, verschenen is.

dat in het Holsteinsche en aan den Beneden-Rijn, dit runisch letterschrift oudtijds gebruikelijk was; doch ook latere ontdekkingen in Pommeren en in de binnenlanden van Duitschland stelden het buiten allen twijfel, dat de Priesters der Duitsche en Wendische Volkeren zich voor de invoering van het Christendom van deze schrijfwijze bedienden (1).

Zoo zegt de Aartsbisschop *Rhabanus Maurus*, in de negende eeuw levende, van deze *runen* (2), dat zij bij de Noordmannen toen nog in heilige gezangen en godspraken gebruikelijk waren, voor zoo ver zij nog aan het heidendom waren gehecht: en dat zij zich bij de wigchelarijen door loten daarvan, voor zoo ver zij nog heidenen waren, bedienden.

Masch

(1) Zie dezelve op eenen steen in het Schaumburg-Lipsche gevonden, in de *Antiquiteiten*, een oudheidkundig tijdschrift, bezorgd door *N. Westendorp*, N°. III. bl. 211 (te Groningen, bij Oomkens, 1820. 8°.) En op een Afgodsbeeld door *Busching* in Silesië ontdekt.

(2) „Litteris, quibus utuntur Marcomanni, quos „nos Nordmannos vocamus, infra scriptas habemus, a „quibus originem trahunt, qui Theodiscam linguam lo„quuntur, cum quibus carmina sua, incantationesque „ac divinationes significare procurant, qui adhuc pa„ganis ritibus involvuntur". — Nordmanni zijn hier de Noord-Elbingers. Zie verder RHAB. MAURUS *de inv. litt. apud* GOLDASTUM *Rer. Alem.* t. II, p. 67.

MASCH heeft een aantal Wendische afgodenbeeldjes aan het licht gebragt, waarop deze letteren voorkomen.

Maar welk letterschrift was er bij *onze* heidensche voorvaderen in dit land, in zwang? Of zouden dezelve van het genot dezer uitvinding verstoken gebleven zijn, terwijl rondom hen en in het verre Noorden, de *runen* het Volk met eene heilige bewondering en huivering vervulden? — Dikwijls deed ik mij deze vraag, zonder dezelve te kunnen beantwoorden.

Toevallig had ik het geluk te ontdekken, dat ook dit runisch schrift in ons Vaderland, gelijk reeds door het aangevoerde waarschijnlijk werd, was gebruikt geworden, zonder zulks voormaals te gissen. Met mijnen overledenen Vriend den Predikant *de Sitter*, op het kerkhof zijner Gemeente te Bellingewolde wandelende, las ik de opschriften der grafzerken, en hield mij inzonderheid bezig met de wapenschilden dier landelijke bewoners te beschouwen, welke, gelijk wij ook bij Romeinsche, Grieksche en andere oude graven dikwerf opmerken, genomen waren uit hun bedrijf. Doch tot mijne bewondering vond ik in dezelve eenige dier oude letters, onder den naam van *runen*, bij de Oudheidkundigen bekend. Ik besloot om in kalmer tijden hierop nader te letten, en bragt mij dit voornemen te binnen, toen ons Vaderland

van

van de Fransche dwingelandij verlost werd.

Op nieuws ontdekte ik op eenen zerksteen, gemetseld in een der huizen mijner tegenwoordige Gemeente, eene volmaakte en zuivere runische letter, geplaatst bij een ander teeken in het wapenschild. Vervolgens lettede ik bij het bezoeken der scholen, op de oude geschilderde glazen, daar dezelve nog niet waren weg genomen, en deed eenige andere runen te *Zijldijk* op. Rijker was echter de oogst, welke ik verzamelde op eenige grafzerken en geschilderde glazen in de Kerk van *Loppersum*. Vooral bespeurde ik, toen ik met dit oogmerk het groote en fraaije Kerkgebouw van *Appingadam* bezocht, dat hier eene veel rijkere verzameling overschoot. Dewijl andere werkzaamheden mij riepen, verzocht ik den ervarenen Schoolonderwijzer VEENDORP, om mij deze letterteekenen, op de wapenschilden van sommige oude grafzerken en geschilderde glazen voorkomende, in eene naauwkeurige afteekening te willen bezorgen, gelijk dan ook is geschied. Mijn Schoonzoon, de Medic. Doctor BOERMA, op het Zand, heeft de moeite genomen, dezelve te verkleinen, en allen bijeen te brengen, zoo als dezelve in de hierachter volgende afbeelding zigtbaar zijn.

WORMIUS heeft zich alle mogelijke moeite gegeven, om deze slag van letters uit de opschriften op steenen aan Kerken of Kerkhoven, in de ver-

verschillende gedeelten der Deensche en Noorweegsche Gewesten, ten minste twaalf onderscheidene soorten uitmakende, te vergaderen, gelijk door anderen in Zweden is geschied; waaruit het mij toeschijnt, dat somwijlen dezelve van de linker- naar de regterhand, en somwijlen in eene tegenovergestelde rigting zijn geschreven. Tot deze aanmerking, welke velen dezer afwijkingen vereffent, meen ik nog andere redenen te hebben (1). Ook schreef men ze van onderen naar boven, gelijk zulks meer bij andere volkeren gebruikelijk was. Zij komen mede voor in eenen halven cirkel, in een vierhoek, driehoek en in het kruis. Bovendien heeft WORMIUS nog in eene tabél nevens elkander geplaatst soortgelijke runen, reeds elders opgegeven of gebruikt, zoo als van *Huidfeldus in Regum Daniae Historia;* van *Bonaventura Vulcanius, Professor te Leyden,* in zijne verhandeling de *literis et lingua Gothorum;* van *Petrus Lindeberg,* uit monumenten; van den Yslander *Arngrim Jonas;* van *Ulphilas;* van *Lazius;* van *Phil. Thomasius in virga aurea,* en van *Beda.* Dan nog legt hij ons in eene andere tabél, uit acht andere bronnen, eene zulke verzameling voor, waarvan de eerste karakters zijn uit een almanak van 1328; de tweede ontvangen van Prof. *Joannis;* de der-

de

(1) *Wormius,* c. VIII.

de van den Pred. *Petri* op *Moene;* de vierde genomen zijn uit een oud H. S. van Wetten van *Bergen;* de vijfde bezorgd door den Bisschop *Scholonius* uit Ysland; de zesde ontleend uit de Vorstelijke Bibliotheek van *Holstein*, en de Sleeswijksche monumenten; de zevende verschillende van de Deensche, mede van daar; de achtste uit een H. S. der *Scanische* wetten. Ten gemakke der Letterkundigen, heeft hij afzonderlijk de groote afwijkingen vergeleken.

Hierbij de door ons in ons Gewest ten proeve vergaderde en hiernevens medegedeelde teekenen vergelijkende, is de algemeene overeenkomst met deze in vorm, bij den eersten opslag, oogenschijnlijk, doch zulks nader onderzoekende, bespeuren wij, onder dezelve, volmaakte *runen*, niet het minst van de overige Noordsche verschillende, gelijk onze n°. 1, 6, 13, 21, 26, 29, 33, enz. Andere zijn evenwel een weinig meer overeenkomstig met de Sleeswijksche en de door *Lazius* en *Rhabanus Maurus* opgegevene, dan met de Noordsche, hetgeen niet is te verwonderen; waaronder wij rekenen n°. 33.

In het XXIII Hoofdstuk handelt *Wormius* over de zamenkoppeling van runische letters, welke men op de zegels en teekenen der kooplieden, aanduidende de hoofdletters van hunnen naam, ontmoet. Eene kleine en niet rijke tabel vertoont ons eenige dezer zamenvoegingen, en, de

onze

onze nevens deze houdende, wordt daardoor onze overtuiging gesterkt en tot zekerheid gebragt, dat vele dezer onzer teekenen zoodanig verbondene letters uitmaken. Hiertoe brengen wij meest allen; eenige weinigen, zoo als 13, 19, 25, 28, 29, en 33, uitgezonderd.

Men behoort derhalve deze onze ontdekte runische teekenen grootendeels aantemerken als monogrammen of merken, welke de naamsteekening vervingen. En mij dunkt, dat Diplomatici, zoodra zij hun oog alleen op dezelve slaan, zich zullen herinneren, meermalen onder oude oorkonden, eene enkele of zamengestelde runletter, als monogram, te hebben aangetroffen.

Zoo zagen wij, bij voorbeeld, onder Conditiën tot het leggen van eenen dijk aan het Horensche diep van den 8 Junij 1650, n°. 37, als merk van *Jan Heminga;* en n°. 38, een nog vreemder en wezenlijke rune, door *Syger Glimens* getrokken: n°. 39 vonden wij in een uithangend zegel van den Schulte van Eelde, Roelef Lueffege, van 1559.

Toen ik, in jongere jaren, te Sebaldeburen stond, werd ik dikwijls, dewijl slechts weinige lieden toenmaals in Westerdeel-Langewold konden schrijven, geroepen en verzocht, om het *merk* te bevestigen, hetwelk iemand, in plaats zijner handteekenign, onder eenigerlei verbintenis trok. Voormaals had ik aan den Eemskant opgemerkt, dat men, in dit geval, een gewoon-kruis teekende;

maar

maar hier bespeurde ik, dat nog het voormalig heidensch kruis daartoe moest dienen. Doch bovendien was ik er getuige van, dat men dikwijls met eene ontzettende moeite, en onder niet geringe voorbereidsels, overging tot het maken van eenig ander *merk*, afwijkende van de beide voornoemde kruissen, iets, waaraan ik niet gewoon was. Onder dezen merkte ik toen reeds, gelijk uit mijne aanteekeningen van dien tijd blijkt, *runen* op. Het is derhalve de Priesteren des Christendoms niet gelukt, om overal het heilig kenteeken van onzen godsdienst, de vorige gewijde merkteekenen te doen vervangen.

Voornamelijk stel ik, bij de mededeeling dezer *runische merken*, daarom op dezelve eenen bijzonderen prijs, en vleije mij, dat deze ontdekking uit dien hoofde van eenig belang zal geoordeeld worden, omdat ze een ledig vak in onze vaderlandsche geschiedbladeren aanvult.

Dewijl ik mij nu toch op dezen weg heb begeven, en van *runen* en *runische* teekenen gewaagde, vertrouw ik den verstandigen lezer geenen ondienst te zullen doen, wanneer ik hem mijne denkbeelden over den aard en oorsprong dezer *gewone* runen (want van de *helsingoër* spraken wij reeds,) aanbiede. Immers hielden wij reeds jaren lang, ook ons oog op dit punt gevestigd;

na-

nademaal de uitvinding en verbreiding der schriftteekenen een gewigtig deel uitmaken van de geschiedenis der menschheid, en der beschaving van het menschelijk geslacht.

Naauwelijks zou het te gelooven zijn, hoe de begrippen ten aanzien der oudheid en aard dezer *gewone runen*, uit elkander loopen, indien men niet wist, dat dikwijls sommige lieden zich met onderzoekingen bemoeijen, waarvan zij den geheelen zamenhang niet hebben pogen over te zien. Sommige houden dezelve voor zeer oud; anderen oordeelen dezelve afkomstig van het latere gothisch; anderen wederom achten dezelve Romeinsche letters te zijn, zoo als *Celsius*. *Gibbon* wil, dat de oudste runische opschriften van de derde eeuw zijn. *Astle* verdedigt het vreemd gevoelen, dat ze nog jonger zijn, nagemaakt naar bedorvene Grieksche en Romeinsche letters; voornamelijk door de waarzeggers van het Noorden (1). Deze laatste stelling van dien, anders in dit vak ervarenen Brit, is naauwelijks de wederlegging waardig; doordien men niet slechts in het Noorden, in Duitschland en Engeland, daarvan gebruik maakte, maar ook in geheel Germanië, Hispanië, en zelfs in Italië, gelijk zulks uit

(1) ASTLE, *Origin and Progress of Writing*, p. 57, 88, 89. — HICKES, *Thesaurus*, Vol. II. — *Nouveau Traité de Dipl.*, tom. I. p. 710. LEIBNITS drukt zich ook in dien zin uit, in eenen brief van den 19 Febr. 1707, aan *Fountaine* te Berlijn.

uit onwraakbare getuigenissen kan gestaafd worden.

Zonder ons evenwel met de wederlegging van verschillende denkbeelden verder bezig te houden, willen wij veel liever onze overtuiging en ervaring ten dezen aanzien, aan het welwikkend oordeel van deskundigen voorstellen.

Ihre heeft eene fraaije verhandeling geschreven, *de Runarum in Succia antiquitate*, *Upsal* 1769. Doch altijd blijft het oudere latijnsche werk van *Wormius* (1), een hoofdwerk in deze stof. Evenwel waren in zijnen tijd nog niet zoo vele bronnen van kennis geopend als in lateren; zoodat wij thans beter in de gelegenheid zijn, om de geschiedenis en verbreiding van dit gewoon runisch letterschrift te doorgronden, en alzoo de zekerheid onzer gevolgtrekkingen te waarborgen (2).

Het runisch alphabet bestaat, even als vele oude, slechts uit 16 letters; zijnde dus even zoo groot als het pelasgische (3), volgens *Gorii*

Van

(1) OLAI WORMII, *Antiquitates Daniae*, *Hafniae* 1651, ed. secunda, behelzende *litteratura runica*, *lexicon runicum*, *monumenta runica*, *additamenta*, *fasti danici*.

(2) TROIL, *Brieven over Ysland: de* 14 *brief aan Ihre*, bl. 151. Vooral, *Oudheden en Gestichten van Groningen*, bl. 569.

(3) GORI zegt, dat het oudste Tyrrhenische a b c slechts

Van eenen Gothischen oorsprong zijn ze voorzeker niet; want zij drukken geenszins al de toonen der gothische spraak uit. Deze heeft van ouden tijd af, onderscheid gemaakt tusschen *b* en *p*, *g* en *k*, *e* en *i*, *d* en *t*; doch het runenschrift kan dit onderscheid niet uitdrukken. Omgekeerd vindt men in dit *runen- a b c*, een eigene aanvangs- *r*, onderscheiden van eene andere *r* in het midden der woorden; iets hetwelk mede in de Zweedsche en naburige gothische tongvallen onbekend is. De gothische letters zijn geheel anders gevormd, en daarvan kunnen de runen onmogelijk zijn ontsprongen.

DE ROSSI heeft aangetoond, dat het opschrift op den *Leeuw* te Venetiën, en op den *Sacro Catina* van Genua, welke *Akerblad* voor *runisch* hield, uit etruscische karakters was zaamgesteld; waardoor de eenzelvigheid der runische en etruscische karakters althans buiten eenige tegenspraak wordt gesteld; doch iemand kan zichzelven overtuigen door *Lanzi's* werk op te slaan (1).

In-

slechts 13 letters bezat. — De etruscische, oscische en samnitische, zijn van de Pelasgers ontleend; zij verschillen meer in naam, dan in vorm. Het *oscisch* was een tongval van het etruscisch.

(1) DAVIES heeft in zijn *Celtic Researches* tegen over p. 327, een oud Britons a b c: onder n°. 2. eenige etruscische letters uit DE GEBELIN en ASTLE; onder

Indien men tevens aanmerkt, dat men en daar, en in het Noorden, den slangenband aantreft, op welken deze gewijde letteren waren geschreven, dan wordt men overreed, dat het oude Etruscisch letterschrift niets anders dan deze runen bevattede.

Men kan hierover breedvoeriger lezen de opmerkingen van den ervarenen JOHANNEAU, in de *Memoires* der celtische Academie te Parijs. Veiliger zal het echter zijn, om het opschrift op den Leeuw te Venetië voor pelasgisch te houden; (Tom. III. p. 118—125.)

Vergelijkende deze oude Scandinavische boekstaven, met de hispanische, fenicische, oud-italiaansche en oud-grieksche letteren, kan derzelver gelijkheid en gemeenschappelijke oorsprong niet worden tegengesproken (1).

BÜTTNER, heeft, in zijne *Vergleichungs-Tafelen der Schrift-arten verschiedener Völker, in den vorgegan-*

der n°. 3. karakters uit een hoogst merkwaardig opschrift op eene grot te Corneto, uit het *Gentleman's Magazine of Juny* 1779, behalve eenige Iönische letteren; waardoor de gelijke oorsprong en afkomst van de etruscische en runische karakters gestaafd wordt.

(1) WORMIUS haalt ook onderscheidene Schrijvers over dit onderwerp aan; doch uit het hebreeuwsch dezelve af te leiden, is te gezocht. Het hebreeuwsche letterschrift schijnt veeleer eene volmaking van deze oudere karakters aan den dag te leggen.

gangenen und gegenwartigen Zeiten, (Gott. 1770, 4.) ons in staat gesteld, om dit met geruststelling aantenemen.

EICHHORN is van gevoelen, dat, schoon niet alle, evenwel de meeste alphabets zich onder het Fenicische laten rangschikken (1). Evenwel zijn wij van gedachten, dat men al te veel dwang hebbe gebruikt, in deze systematische ordening daar te stellen.

Hoe geraakten onze voorvaderen aan de kennis van dit *runisch* letterschrift? — Bragt *Odin* of de Priesterschap dezelve aan uit Asië? — Het sabeesch, oud persisch, armenisch, georgiaansch, benjaansch, malabaarsch, samscrit (2), tamulisch, ceiloneesch, javaansch, siameesch, en chineesch, gelijkt op het runisch, even zoo min als het Oostersch letterschrift. De verhandeling van den Baron DE BORCK, *sur la conformité de l'ecriture Runique avec l'ecriture Pehlvi*, in de *Essai sur l'histoire du sabeisme* voorkomende, is ons, tot ons leedwezen, slechts bij name en uit eene aanhaling van *Busching* bekend. *Valentia* merkte in sommige der oude tempelho-

(1) S. 36. s. *Geschichte der neueren Sprachenkunde*, I, s. 32—42 en elders, waaruit men de noodige werken over dit onderwerp tevens kan leeren kennen. (Gott. 1807.)

(2) De Samscritische en Tartaarsche letters hebben, volgens *Astle*, vele gelijkheid met elkander.

holen te Elephantine, Salfette enz., wier aanleg ouder dan de Indische geschiedenis is, zeer oude, onbekende karakters op, welke in geen gebruik meer onder de Braminen aldaar waren (1).

In de *Amoenitates* van KAEMPFER, deelt deze werkzame man de karakters van een oud opschrift op een toren in de Stad *Saba*, door hem oud-arabisch genoemd, mede; welke, alhoewel eenigzins fraaijer, van al de aldaar voorkomende straks genoemde alphabets ver het meeste overeenkomst met onze *runen* hebben.

Onzes inziens, mogen wij vaststellen, dat dit oud scandinavisch, hispanisch, etruscisch, pelasgisch en fenicisch letterschrift, eigendommelijk ware aan eenen gevestigden godsdienst en priesterstam. Deze aanmerking is voor de geschiedenis der godenleer van gewigt, en zal eens dienstbaar kunnen worden gemaakt aan de pogin-

(1) Daar er gene platen hoegenaamd, in de Nederduitsche vertaling zijn, verliezen wij daardoor in ons land, de zeer groote voordeelen, welke in eene menigte gevallen uit het raadplegen daarvan, voor de geschiedenis der menschheid ontspringen; zoo als wij uit dien hoofde niet kunnen verzekeren, of de afteekening van dezelve door den edelen Lord zijn medegedeeld. Deze spaarzaamheid teekent den ongunstigen toestand onzer letterkunde.

gingen dier mannen, welke de vereenigings punten of het verschil, ten opzigte der oude heidensche eeredienstep, pogen aan te geven.

Het Noorden en het Westen van Europa, zoo is het gevoelen van *Johanneau*, ontleenden deze runen van de Etruscers en Oud-Italianen (1); dezen van de Pelasgers, welke ze van de Oosterlingen ontvangen hadden. Het is mogelijk; doch even zoo waarschijnlijk is de gedachte van anderen, welke oordeelen, dat het Noorden en Westen dezelve leerde kennen door de Feniciërs, welke eerst in Hispanië, en vervolgens ook in de Noord- en Oostzee, reeds lang vóór Jezus geboorte, gelijk de geschiedenis ons meldt, eenen werkzamen handel dreven. De overlevering in het Noorden schrijft dezelve (dat is, de gewone of gemeene runen,) echter stellig aan den God *Odin* toe; en het schijnt derhalve, dat dezelve door de Priesterschap, den indringenden en overheerenden duitschen volkstam vergezellende, zijn aangebragt: ten zij men mogt veronderstellen, dat door latere Zendelingen de godsdienst, waartoe deze *runen* als heilige schriftteekenen behoorden, zij verkondigd en ingevoerd geworden. Daar de geheugenis daarvan verloren is,

(1) *Runa*, zegt WORMIUS, p. 9. beteekent, volgens sommigen, in het latijn, *teli genus latiorem cuspidem habens.*

is, zullen wij te vergeefs moeite doen, om den ouderdom dezer letteren onder ons te willen bepalen. Alleen meenen wij met regt te mogen aannemen, dat reeds voor de aankomst der Romeinen in Germanië, dit *gewoon runisch* letterschrift alhier en in het Noorden, bij de Priesteren bekend was. Het helsingoër schrift is zeker ook in het Noorden nog bekend.

Voor eenigen tijd heeft men op den toren der Marcomannen te Klingenberg, eene oude vesting in Bohemen te Worlick, behoorende aan den Prins van Schwartzenberg, een aantal karakters gevonden, welke veel zweemen naar het grieksche, etruscische, hispanische, fenicische en runische a b c. *Millin* (1) heeft dezelve in plaat doen brengen, en de genoemde alphabets, benevens dat der Marcomannen, gedeeltelijk aan het licht gebragt, daar nevens gevoegd.

Tychsen onderzocht de karakters op de grafzerken aan de Jenissei en de Abakan, zoo als die door *Pallas* en *Spangenberg* waren medegedeeld, en verklaarde, dat ze eene groote overeenkomst hadden met de oude runische en gothische letters (2).

De-

(1) MILLIN, *Annal. Encycl.*, *Avril* 1818, p. 275.

(2) MEINERS, *de Antiq. monum. in Siber. austr.* *In Comm. Gott.* t. XIII. p. 67, 68.

Deze verzekering heldert het berigt van MARTINIUS op, die verhaalt, in de binnenste gedeelten van Azië, onder China behoorende, een oud handschrift te hebben gezien, geschreven in oud gothische karakters; welk handschrift als eene bijzondere zeldzaamheid in die familie was bewaard geworden. Hij had hetzelve voor geen geld kunnen magtig worden (1).

Wij aarzelen ook niet, om op grond van het aangevoerde, de gissing voor waarschijnlijk te houden, dat de grieksche letteren, gegrift op de gedenkteekenen en grafsteenen, op de grenzen van Rhetiën en Germanië, welke in *Tacitus* tijd nog aanwezig waren, van dit oud grieksch letterschrift behooren te worden verstaan (2). En zouden ook deze oud-grieksche letteren niet gevolgd geweest zijn, in de lijsten der uitgetrokkene en weerbare manschappen, welke in het leger der Helvetiërs door *Julius Caesar* werden gevonden (3)? De verdediging dezer stelling durven wij evenwel niet op ons nemen, dewijl wij deze Helvetiërs met de Gallen tot denzelfden ligurischen stam tellen, welke door de Grieksche

(1) AND. MULLERUS, in *Hebd. Observ.* III. *sec.* X. *Specimen usus L. Goth.* p. 72.

(2) Monumenta et tumulos quosdam Graecis literis inscriptos in confinio Rhetiae Germaniaeque adhuc extare. TACIT. *de mor. Germ.* c. 3.

(3) JUL. CAESAR, de *bello Gallico*, lib. I. c. 29.

sche plantstad Marseille, met de latere letterkunde van Griekenland in kennis kunnen en zullen geraakt zijn. *Johanneau* omhelsde evenwel het denkbeeld, dat dit oud Grieksche letterschrift voor *Jul. Caesars* komst in Galliё gevolgd werd, en hij wil dat *Jul. Caesars* getuigenis aangaande het gebruik van grieksche letteren, aldus opgevat, verstaanbaar wordt (1). Hij ziet zekerlijk op hetgeen de Veldheer, van de Druïden sprekende, hierover zegt. Als *Tacitus* verhaalt, dat de mannen en vrouwen der Germanen in de geheimen der letteren onbedreven waren, willen wij dit gaarne van hunne onkunde in lezen en schrijven laten gelden, daar dezelve in de midden-eeuwen zelfs nog heerschte, mits men dit niet op de Priesterschap toepasse. De Duitschers kenden het gebruik der letteren in zaken van godsdienst; maar niet in het gemeene leven (2). Zeker-

(1) Tom. II, p. 269, l. l. en T. III, p. 121, 122. — DAVIES, *Celtic Researches*, p. 238—241, insgelijks.

(2) Zelfs twijfelen wij er niet aan, dat het deze runen waren, welke men onder de Germanen in *Tacitus* tijd, bij de wichelarijen gebruikte, ten welken opzigte ons de Romein verhaalt, dat zij een tak van eenen vruchtbaren boom in kleine stukken sneden, en met zekere merktekenen voorzagen, dezelve vervolgens op een wit gewaad uitwerpende. Sedert ik bij *de Guignes* las, dat men op eene slechts weinig verschillende wijze nog bij de Chinezen handelt, ben ik in dit denkbeeld versterkt.

kerlijk was dit letterschrift, onder de Duitsche stammen, bij den godsdienst algemeen. Dus is insgelijks het gevoelen van den kundigen *Mallet*.

Er zijn vele woorden in Noordsche en Duitsche sagen, van de *runen* afkomstig en daarop slaande. *Runen* noemde men de Priesters en Priesteressen. Zij waren in collegiën vereenigd, en leefden, gelijk de Braminen, gemeenschappelijk. Een hunner heiligste plaatsen was vooral een der Eilanden in de Oostzee, tegen over Holstein. Even als de straks genoemde Brachmanen in de Indiën, waren zij de raadsmannen en hovelingen der Vorsten, zonder welke geen zaak van aanbelang geschiedde. De Priesteressen droegen mede den naamval *Adel-runer*, *Alruner*, *Helliruna*, waarvan vreemden, Alrunae, Alirunae, Aliorunnae, hebben gemaakt. Het verdient onze oplettendheid, en kan strekken ter nadere verklaring der aloude godsdienstige gebruiken, dat men de vaarzen (vitulae) *alrunlii* heette; en tevens dat *runa*, *rune*, *een langwerpig huis* aanduidde. *Keysler* verzekert, dat zelfs de vrouw van den God *Uko*, bij de Finnen, *Roune* werd genaamd (1).

De benaming dezer letteren af te leiden van *rijn*, *rore* of *ren*, waterloop, is gezocht: onzes erachtens, is er veel meer grond voor het gevoe-

(1) *Antiq. Septentr.* p. 469. De Schrijver heeft hierover meer, p. 456—472. J. LOCCENII, *Antiqq. Sueo-Goth.* l. 2. c. 14.

voelen van *Spellman* en *Keysler*, die hier aan de beteekenis van *geheim*, *verborgenheid*, denken, welke bij *Ulphilas*, Marc. 4; v. 11, en in het Angel-Saksisch, voorkomt. Daarom bestempelen de Bretons in Frankrijk *toovergeheimen*, met den naam van *Rhinau*. Daarom werd het runen a b c, ook *svartra runa stafr* genoemd, en in de Noorweegsche wetten de verbanning er op gesteld, wanneer iemand met *runen* en soortgelijke tovermiddelen zich bezig hield.

Welk eene waarde men aan de kennis dezer letteren hechtte; welke ongemeene kracht men daaraan toekende; en hoe verbazend groot de eerbied voor deze gewijde teekenen ware, daarvan zoude eene menigte van voorbeelden door ons kunnen bijgebragt worden. Alleen willen wij onze lezers het genoegen verschaffen, om, uit eenige belangrijke trekken, zichzelven een juist begrip deswegens te kunnen vormen.

In *Havamal* zegt Odin: „ Weet gij hoe men „ runen moet schrijven? hoe ze verklaren, hoe „ derzelver vermogen genieten? Ik ken een gedigt, dat de koning niet weet en geen menschenkind, het heet *de hulpe*. Hetzelve verdrijft klagten, ziekte en mismoedigheid. Ik „ ken er een, dat de wapenen stomp maakt, „ ketenen verbrijzelt, stormen doet bedaren en „ wonden geneest. Zie! ik toovere stemmen in „ de lucht, en met een oogopslag zijn ze betoo-

„ geld;

„ geld; een dochter komt, als ik *runen* grave,
„ tot mij. Besproei ik de nieuw geborene met
„ water, dan vermag ijzer niets tegen hem. De
„ natuur der menschen, geniën en goden kan ik
„ verklaren; de liefde van eene deugdzame jong-
„ vrouw opwekken; mij altijd van mijne lief-
„ ste doen beminnen. Een ding weet ik, het-
„ welk ik slechts mijne zuster leer, of die gene
„ welke mij in hare armen houdt".

In de Yslandsche woordenboeken schift men de *runen* in zeven soorten; in sigruner, brunruner, mälruner, aulruner, biargruner, limruner en hugruner. *Sigruner* moet gij noemen, indien gij loos en slim in den strijd wilt worden. Snijdt die op het gevest of den draagband van uw zwaard, handschoen en oorlogsdoek, en roep tweemalen *Tyr* aan. *Brunruner* behoort gij te gebruiken, bijaldien gij wenscht, dat uwe koopwaren in gegevene orders, de gevaren der zee zullen ontkomen. Snijd die op de voorsteven en het roer, en zoo zult gij behouden uit zee aanlanden. *Mälruner* dient gij te gebruiken in het beoordeelen en straffen der beleedigingen: snijd die op uwe tuinen, en regtsstoelen, daar het regt bediend wordt. *Aulrüner* wendt gij aan, opdat geene andere vrouw u bedriege: snijd die op den drinkhoorn, en buiten op uwe hand (1), te-

(1) Het *tatouëren*, in het kleiner doch waarschijnlijk in oorsprong en bedoeling hetzelfde.

teekenende tevens op eenen nagel de letter, welke *naud* geheeten wordt. *Biargruner* moet gij leeren, om eene vrouw gemakkelijk te doen baren; wind die om uwe gewrichten en ledematen, en roep de hulp der Dysen aan. *Limruner* behoort gij te kennen, indien gij den naam van een goed geneesheer wilt staande houden, en de wonden volgens de kunst genezen. *Hugruner* moet gij weten, indien gij moediger dan iemand poogt te zijn. Teeken die op uwe geheime deelen en op uwe borst (1).

De *Edda* bestaat uit drie deelen; uit de *voluspam*, of voorzeggingen; ten tweede, uit de *haavamaal*, of zedelijke voorschriften: doch het derde maakt uit *runa capitule*, dat is, de wetenschap of magie van *Odin*; waaruit het door ons voorgesteld gevoelen, nopens den priesterlijken oorsprong en godsdienstige strekking van dit letterschrift, wordt aangedrongen. Welk eene onvergelijkelijke waarde men aan deze teekenen hechtte, is reeds genoeg gebleken; nogtans zal ook een runisch grafschrift, door *Keysler* in zijn werk ingelascht (2), derzelver hooge beduidenis nader verklaren. Hetzelve luidt aldus: „ *Jubern* „ *Ukui* heeft ter gedachtenis van zijnen vader

„ *Ir*-

(1) Zie ook soortgelijk plaatsen, in: *Die Edda Lieder*, *von* F. H. VON HAGEN, *Breslau* 1814, no. IX. *Sigwith und Brynhild.*

(2) *Antiq. Septentr.* p. 138.

„ *Irbern* dezen steen beschreven, en *dood-runen*
„ aan God *Odin* gewijd".

Deze benaming is zelfs overgegaan op bezweringsformulieren, tover-gezangen en gewijde liederen. Althans noemen de Finnen dezelve *runen* en *toverrunen*; zekerlijk omdat dezelve oorspronkelijk met deze heilige karakters waren geschreven.

Wagen durven wij het voor als nog geenszins, om naar het oogmerk te raden, welk men met het gebruik der door ons *medegedeelde teekenen* bedoelde. Zekerlijk waren dezelve uit heidensche tijden overgebleven; het zij dan dat men dezelve te bewaren wenschte, wegens het groot en wonderlijk vermogen van die karakters; het zij dan dat eenige familie gewoon was, door deze trekken zich in openbare en bijzondere handelingen te onderscheiden; het zij dan dat men daardoor de geheugenis van eene priesterlijke afstamming poogde te verzekeren, en voort te planten. Altoos getuigen dezelve van eenen zeer hoogen ouderdom.

Onder deze wapenteekenen op glazen en grafzerken, karakters aan te treffen, die meer met de Noordsche; meer met de Duitsche, zoo als n° 17 met de *d* bij Rhabanus Maurus; of wel bijzonder met de Holsteinsche overeenstemmen, baart bij niemand verwondering: maar daar onder zoodanigen te zien, welke *Wormius* ten minste

ste niet heeft, en die men in tegendeel onder de Hispanische runen moet zoeken, gelijk daartoe behooren, n°. 25, 27, 34 en anderen, geeft aan onzen geest ruime stof tot nadenken. Was misschien het keltisch en iberisch letterschrift, van dat der Duitsche en Fenicische stammen onderscheiden? Zijn deze onze teekenen Keltische overblijfsels? Bestond er voorheen reeds vroegtijdig handel en scheepvaart tusschen dit land en de middellandsche zee? Bragten misschien de Feniciërs nieuwe godsdienstige denkbeelden, eene nieuwe wijze van vereering, in deze oorden, aan welke deze teekenen waren verbonden (1)?

Mogelijk lossen zich deze vragen op, als men in aanmerking neemt, dat in *Wales* het runen alphabet veel van het hispanische bezit: deze *Cymry* zijn van het vaste land afkomstig. Derhalve zoude men, bij een ernstig en proevend nadenken, tot het besluit kunnen komen, dat er tusschen de hispanische en gallische stammen eenige meerdere gemeenschap had plaats gevonden.

De

(1) Bij deze gelegenheid kan ik mij niet ontslaan, van mijne lezeren opmerkaam te maken, op een kelt-iberisch opschrift op een' steen, 't welke door Don LOUIS JOSEPH VELASQUEZ, in zijn *Ensayo sobra los alfabetos de las letras desconcidas . . en las mas antiquas medallas y monumentos de España. Madrid*, 1752, p. 128, medegedeeld wordt. Hetzelve luidt: *Neonylenyen en adolemein.* Bij dit opschrift denk ik gedurig aan onze Godin Nehalennia.

De Ieren hebben zich lang bij hunne voorvaderlijke gebruiken staande gehouden. Daar zij mede, zoo wel als de Cymry in *Wales*, tot den keltischen stam behooren, zouden wij gaarne hunne oude alphabets hebben willen raadplegen, doch daartoe is thans geene gelegenheid. ASTLE heeft wel hunne geheime alphabets (oghams), welke hoogst bijzonder zijn, en uit streepjes bestaande, slechts eene nabootsing van twijgjes of loten gelijken, meest slaande op de *khoua* of *Foxin*-teekenen der Chinezen; doch bovendien verzekert *Davies*, dat er drie andere oude a-b-c-ën bestaan, (p. 275) en beroept zich op M. LEDWICH in *zijne antiquities of Ireland*; 4to, *Dublin*, 1790; bij wien het eerste *Bobeloth;* het tweede *Marcomannil;* en het derde *Bethluisnion na ogma* genoemd wordt. Dit laatste is magiesch: men heeft opgemerkt, dat dezelve met de letters van *Belin* beginnen, en ED. LLWIJD, in zijn woordenboek van de Iersche taal, heeft, uit OFLAHERTY (1), bewezen, dat de namen der letters van verschillende boomen waren ontleend; iets hetwelk derzelver ontleenden oorsprong van de wigchelarijën door loten of twijgjes, schijnt te bevestigen, zoo als elders in sommige gedeelten van Asië daartoe bogen werden gebruikt, waaruit de daar gebruikelijke vorm kan ontstaan zijn (2).

Voor

(1) *Ogygia sive rerum Hibernicarum Chronologia.*
(2) DAVIES, l. l. p. 293.

Voor en aleer wij afstappen van ons onderwerp, zij het mij geoorloofd te verklaren, dat men, mijns inziens, de godsdienstige en priesterlijke oorsprong der letteren te veel uit het oog heeft verloren. Mogelijk kan men het oorspronkelijk letterschrift in drie verschillende soorten scheiden, waaruit vervolgens meer andere zijn zamengevoegd; in stippen, ongelijk hoog of laag geplaatst; in regte streepjes, geschikt in eene verschillende rigting; of in soortgelijke kromme streepjes. Denkelijk bediende men zich eerst bij de wigchelarijen van dezelve. Elk teeken drukte een bijzonder denkbeeld uit, en deze zamenvoegende, spelde men den geheimen wil der Godheid. Zoo moest men ligtelijk op de volmaking van het letterschrift vervallen. Bijzondere godsdiensten voerden natuurlijk ten dezen opzigte verschillende en aan andere priesterstammen onbekende teekenen in, om hunne verborgenheden niet te verraden, en zoo vermeerderde zich met de Secten, het verschil der schriftteekenen. — Nog leggen in Indië en de naburige Staten, de Braminen bij plegtige feesten kleine rijsjes of staafjes in een drie- of vierkant, of vormen daaruit andere figuren, welke in het oude letterschrift, het zij daar of elders, gevonden worden en werden. Gelijk dit eerst eene godsdienstige, eene sterrekundige, eene wijsgeerige en telkundige strekking had; zoo moest zulks als van zelf den weg

 tot

tot het woorden-, en daarna, tot het letterschrift banen (1).

NASCHRIFT.

In 1821 zond ik deze Verhandeling aan de Maatschappij, ten einde mij van mijnen plicht te kwijten: intusschen verscheen het werk van den Heer WILHELM CARL GRIMM, *Ueber deutsche Runen, mit eilf Küpfertafeln. Gött.* 1821; en nu wenschte ik, mijne verhandeling met het werk van den Heer GRIMM te kunnen vergelijken.

Dit verzoek mij gunstig toegestaan zijnde, volbragt ik deze vergelijking; en verblijdde mij daarover, dat wij bijna bestendig van hetzelfde gevoelen waren, en doorgaans op dezelfde resultaten waren nedergekomen.

Het plan van den Heer GRIMM strekte zich verder uit dan het mijne: hij wilde een werk over de Runen schrijven, en ik slechts, bij de mededeeling eener nieuwe ontdekking, de slotsommen van

(1) De aanmerking van den Hoogleeraar YPEY in zijne Geschiedenis onzer Taal, nopens de runen en de schrijfletters, zijn der lezing overwaardig.

van mijn onderzoek nopens dezelve voordragen.

De Heer GRIMM heeft uit dien hoofde, volgens zijne loffelijke gewoonte, geene moeite gespaard, om de oude Runen-Alphabets, welke in Duitschland in oude Handschriften voorhanden waren, op te sporen. 's Mans werk zal ongetwijfeld geraadpleegd worden door ieder, welke zich op de kennis van het oude letterschrift wil toeleggen. Ik heb het dus onnoodig geacht, om mijne verhandeling uit dit anderzins fraaije werk aan te vullen.

N. WESTENDORP.

Onder het afdrukken mijner Verhandeling ontving ik van den Leidschen Hoogleeraar Mr. H. W. TYDEMAN ter leen, een onlangs uitgekomen werkje van eenen IJslandschen predikant, G. BRYNJULF, getijteld: *Periculum Runologicum, sive de runarum origine, propagatione et usu.* Dit is een zeer nuttig werkje, hetwelk zeer geschikt is, om in een kort overzigt de wettigheid en juistheid onzer beschouwingen bewaarheid te zien. Alleen over den oorsprong en de eerste verbreiding der Runen is de schrijver te stellig en te partijdig: hij schrijft die namelijk aan de Gothen toe. Hierin zouden wij hem niet willen volgen.

Vooral drukt hij op de sterke overeenkomst

tusschen het oude Grieksche, het Hetruscische Alphabet, en de Runen-letters: deze overeenkomst is sterk. Deze Grieken ontvingen dit letterschrift echter van de Feniciërs, (niet van de Gothen) — In het Tracische, Macedonische en het Balischrift in de Indië, bestaat de halfscheid der schriftteekens uit runen. Bij opschriften in de oude tempelen van Indië is deze gelijkheid, even als in Siberische Inscriptiën, ongemeen sterk. In het Zend en Pehlvi vond hij slechts weinige dezer letters.

Zijn berigt aangaande het aloude letterschrift bij de Indische rots-tempels en deszelfs sterke overeenkomst, althans voor de helfte, met de runen, is een nieuwe aanwinst voor onze verhandeling.

Intusschen kan ik nog geene reden vinden, om het vermoeden vaarwel te zeggen, dat het schrift eene uitvinding van het Priesterdom is, en dat uit hoofde van de verschillende eerdiensten en Priesterschappen, in het eerste oorspronkelijk schrift van tijd tot tijd wijzingen, afwijkingen en verscheidenheden ontstaan zijn.

Al de overige gevoelens nopens den eersten oorsprong van het schrift hebben geene geschiedkundige gronden voor zich: het zijn niets meer dan enkele gissingen. Deze alleen wordt door de algemeene Volken-geschiedenis begunstigd: zij leert immers met ronde woorden, dat de volke-

ren

ren aan de Goden deze uitvinding toeschreven. Bij de Egyptenaren was *Thaaut* of *Hermes* er de uitvinder van: de Grieken vereerden de Egyptische Godin *Isis* als de ontdekster, de Latynen eene Godin *Carmenta:* volgens het berigt der Chaldeeuwen vond *Oannes*, eene Godheid, het letterschrift uit: de Germanen schreven deze ontdekking aan den God *Tuiscon*, en de Gothen aan *Odin* toe. Bij de Chinezen vond de God *Fohi* de Koua uit. Zoo ging het overal: dit zijn slechts eenige voorbeelden uit het geheel. Evenwel zijn wij van oordeel, dat dit in eenvoudige menschentaal beteekent, dat men aan de Priesterschappen dezer Godheden deze uitvinding verschuldigd is: de Godheid en derzelver priester of priesteres werden bij de oude volkeren verwisseld: het Priesterdom gaf daartoe aanleiding en begunstigde zelfs eene zoodanige denkwijze. Onder de Christenen zijn het ULFILAS bij de Gothen, St. CYRILLUS bij de Bulgaren en Moraviers, WELIKO PERMSKI bij de Permiërs, tijdens derzelver bekeering tot het Christendom, waaraan men de invoering van een nieuw letterschrift verschuldigd is.

Daarenboven berustte immers de behandeling der staats- en burgerlijke zaken oudstijds alleen in handen des Priesterdoms: zij waren de Edelen, de wijzen der natie, de uitvinders en bevorderaars der kunsten en wetenschappen. Alle be-

schaving en ontwikkeling ging van hen uit: deze beschouwing zoude alleen genoegzaam zijn, om ons vermoeden te bevestigen. Doch wat meer is, waren het niet alleen de Priesteren, welke overal, volgens de klare letter der geschiedenis in het uitsluitend bezit der schrijfkunst waren? Ten aanzien van het Runenschrift wordt het duidelijk gezegd, dat de kennis daarvan bij de Priesteren en eenige door hen onderwezene Edelen aangetroffen werd. Waren de kunst van schrijven en lezen zelfs niet in de Christelijke landen tot aan de middeneeuwen toe, enkel eene wetenschap van den Priesterlijken stand? Veilig mogen wij van hen tot hunne eerste voorgangeren besluiten.

Ook erlangt ons gevoelen veel steun van de wijze, warop de oudste volkeren de letteren benoemden. Van velen is het bekend, dat zij deze namen van Goden of heilige en gewijde voorwerpen ontleenden. Zoo verhaalt *Sanchoniaton*, dat de letters bij de Egyptenaren naar de gedaante der Goden waren geschikt. Onder de Noordsche runenletters treffen wij de Godennamen van *Freir*, *Odin*, *Tir* en *Thor* aan. Een aantal gewijde voorwerpen, hetzij van heilige dieren, hetzij van zoodanige vereerde boomen, zijn insgelijks onder deze benamingen der letters bij verschillende alphabets waargenomen: iets hetwelk bijzonder aan eene priesterlijke afkomst herinnert.

Niet minder sterkte ontleent dit ons vermoeden, uit

uit het gebruik hetwelk men van deze letters maakte. Trouwens bij alle volkeren schreef men dezelve eene magische kracht toe. Egyptenaren, Hebreërs, Arabieren, Grieken, Latynen, zoo wel als de Germanen en Noormannen, erkenden derzelver bovennatuurlijk vermogen en magischen invloed. De Kabbala der Joden, de Efesische letters (Ἐφέσια γράμματα), de wonderen welke *Odin* met de runen deed, de Ogums der Ierlanders, het gebruik hetwelk de Marcomannen van deze teekens maakten, en zoo vele andere getuigenissen, toonen aan, welk eene tooverkracht men aan dezelve toekende. Deze denkwijze kon niet wel anders ontstaan dan daaruit, dat de Priesterschap bij heilige verrigtingen de toepassing van dit letterschrift maakte.

N. W.

BIJVOEGSEL.

Opmerkzaam gemaakt door deze Verhandeling van den geleerden WESTENDORP en de verzameling van door hem bijeengebragte, gelijksoortige en grootendeels blijkbaar aan de runen-teekenen verwante merken, gevoelde ik mij aangenaam verrast, daar ik in de maand Augustus 1824, een paar dagen te *Enkhuisen* doorbrengende, en met mijn' vriend, bij wien ik aldaar vertoefde, toevallig aan een afgelegen hoek of buitenzijde der stad wandelende, alwaar het Gasthuis staat, oorspronkelijk gesticht voor arme Vreemdelingen, aldaar, omhoog in smalle tusschen-dammen tusschen de breedere glasramen, de figuren (met klinkers en in rondjes van klinkers) in den muur gemetseld zag, die op de plaat met de letters *a*, *b*, *c*, *d*, *e*, *f*, *g*, *h*, zijn aangewezen. Ze staan aldaar in twee rijen boven elkander; en daar de vier voorste glasramen, met de tusschen-dammen, in later tijd vernieuwd zijn, moet men eigenlijk zich de voorstelling aldus maken:

•	•	•	:	*a*	*b*	*c*	*d*
•	•	•	•	*e*	*f*	*g*	*h*

L.

E. VAN DEN HOOF in zijne Kronijk van Enkhuisen, bl. 22 (1666) schijnt de stichting van dit Gasthuis tot de eerste helft van de vijftiende eeuw te brengen: maar thans wil men te Enkhuisen, dat dit gebouw niet ouder den 1590 à 1592 is. — Ik teekende straks die merken af, liet, t'huiskomende, dezelve netter nateekenen; gedurende welken tijd ik nog twee gelijksoortige merken vond: het eene, (*i*, op de plaat) achter aan den *Fasciculus temporum*, gedrukt bij *Jo. Veldenaer*, te Leuven, 1476, dien ik zelf bezitte; een ander (hier, *k*) bij den eersten druk van den Liesveldsen Bijbel, (te Antwerpen 1526, Z. LE LONG, *Boekzaal* enz. bl. 562) dien ik voor de Boekerij onzer Maatschappij gekocht had op de auctie van Hultman.

Ik bragt aldus een en ander onder het oog van den Heer WESTENDORP, en vroeg er zijn oordeel over — en had het genoegen, dat hij mijne ontdekking op eenigen prijs stelde, en er het volgende over schreef: „ Het gaf mij vele vreugde, „ dat UW.H.G., ook op de inlandsche oude „ merken, die naar runen gelijken, is begonnen „ te letten. — Indien men de lijst aldus aanvulde „ door nieuwe ontdekkingen, dan zou men er „ vervolgens een soort van volledig alphabet van „ kunnen hebben. Zou men niet de geleerden „ kunnen uitnoodigen, van er in de verschillende

„ Gewesten op te letten, en de teekeningen over „ te zenden?

„ *Lit.* *b*, *c*, en *e* heb ik meer gezien en be„ hooren ongetwijfeld tot de runische merken. „ Van *a* en *g* zoude ik mogelijk gelooven, dat „ ze er onder gerangschikt dienen te worden: „ doch *d* en *h* zijn mij, mijns wetens, nergens „ voorgekomen. Dit doet echter, naar mijn ge„ dachten, niets ter zaken. Zij verrijken altijd „ het getal der aloude merken, en zullen aanlei„ ding geven tot nieuwe bijvoegselen, nasporin„ gen en vergelijkingen. *Lit.* *f* vond ik onder „ de Siberische runen dikwijls.

„ *Lit.* *r* is zoo veel te merkwaardiger, dewijl „ dezelve eene zeer groote gelijkheid heeft met „ het elders gevondene *i*, zoodat hierin iets bij„ zonders schijnt te liggen. *Lit.* *k*, op hetzelf„ de blaadje is insgelijks in den vorm der oude „ merken en runen ontworpen, schoon ik de„ zelve niet weet ontmoet te hebben. Intusschen „ verdienen wel allen met UW.H.G., aantee„ keningen bij mijne verhandeling te worden ge„ voegd, het geen ik zeer vriendelijk verzoek, „ dewijl daardoor mijn' arbeid nog meerdere sterk„ te zal ontvangen. — Aan de uitlegging durf „ ik mij thans niet wel wagen, dewijl ik eeni„ ge der daartoe noodzakelijke werken naar Gro„ ningen heb terug gezonden.

„ Ik hoop, dat UW.H.G. de goedheid zal

„ heb-

„ hebben, om hierbij natelezen, een stuk van
„ KLAPROTH, *sur quelques Antiquités trouvées*
„ *en Sibérie*, geplaatst in het *Journal Asiatique*,
„ 7. *cahier*, (Janvier 1823). p. 1. — Is het niet,
„ als of deze Sibèrische de verbinding en over-
„ gang maken met de Punische karakters? Hier
„ vindt U.W.H.G., een van uwe runen en ge-
„ deelten van anderen".

Dezen zomer in Zeeland zijnde, vond ik op een grafsteen in het koor van de Groote Kerk *te Zierikzee*, het merk, hier op de plaat geteekend *l*. — Van eene andere, rijkere, ontdekking op het zelfde Eiland, hoop ik, indien ze zich bevestigt, nader verslag te doen.

H. W. TYDEMAN. 1824.

AAN-

AANWIJZING,

NOPENS DE BIJGEVOEGDE PLAAT.

Deze teekens, merken of runen, met cijfers genummerd, 1—39, zijn alle te *Appingadam* te vinden, uitgezonderd 21, welke ik te *Losdorp*, 25, 26, 27, welke ik te *Zijldijk*, en 29—36, welke ik te *Loppersum* vond en copieerde, nummer 13 en 19 vond ik insgelijks te *Loppersum*.

N. W.

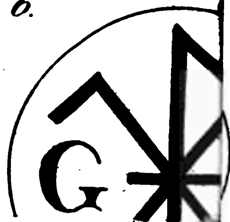
De letters, gevoegd bij de Runen, ter vergelijking uit WORMIUS overgenomen, en in een afzonderlijk vakje op deze plaat gebragt, zijn de beteekenissen derzelve. — De letterteekenen, daarentegen, *a* — *l*, bij sommige der figuren van de plaat, gedragen zich tot mijn Bijvoegsel, bl. 176.

H. W. T.

VOLLEDIGE

6.

24.

VOLLEDIGE NAAMLIJST DER LEDEN VAN DE MAATSCHAPPIJ DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE TE LEYDEN,

Tot het einde des jaars 1823. (†).

Leden der Maatschappij, volgens de Handelingen van den 18 van Hooimaand 1766.

DE HEEREN:

WILHELMUS MOBACHIUS QUAET, *Predikant* te *Haarlem*.

ADRIANUS VAN ASSENDELFT, *Predikant* te *Leyden*.

Mr. HENDRIK ARNOUT KREET, *Advokaat te Rotterdam*.

FRANS VAN LELYVELD, *Koopman* te *Leyden*.

Mr.

(†) Men wenschte deze tweede reeks van Werken der Maatschappij te besluiten met eene volledige Naam-

Mr. HERMAN TOLLIUS, *Hist. Eloq. en Ling. Graec. Professor* te *Harderwijk.*

Mr.

Naamlijst van alle die geleerde en voorname Mannen, welke zij immer onder hare Leden had mogen tellen; terwijl op de Naamlijst, gedrukt vóór het tweede Deels Eerste Stuk dezer Werken, in 1814, alleen de toenmaals levende en de Maatschappij uitmakende Leden gevonden worden. — Gaarne had men den tijd van het afsterven der Leden welke de Maatschappij door den dood verloren heeft (of van het bedanken van eenige andere) bij derzelver namen vermeld. Maar ten opzigte van velen, viel dit in het tijdvak, dat er geene Algemeene en schier geene Maandelijksche Vergaderingen der Maatschappij gehouden waren, en bij dezelve geene geregelde aanteekening van een en ander voorhanden was; terwijl het navorschen hiervan, na zoo langen tijd, veelal meer moeite zoude kosten, dan het waardig mogt geacht worden. Daar er echter eenparigheid ten dezen opzigte plaats moest hebben, heeft men geene vermelding kunnen doen, ook nopens die genen, waarvan dit uit de Voorberigten der bijzondere Deelen van de Werken ligt na te gaan is. — Men zal ook wel ten goede houden, dat men alleen dien titel van ambt of waardigheid bij deze Naamlijst vermeld heeft, dien de verkozenen ten tijde van hunne verkiezinge tot Lid bezaten. — Eene lijst der Leden, waaruit de Maatschappij tegenwoordig bestaat, opent het eerste stuk der Nieuwe Werken. —

H. W. T.

Mr. HENDRIK VAN WIJN, *Pensionaris der Stad Brielle; Lid van het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen* te *Vlissingen.*

PIETER PALUDANUS, *Predikant* te *Wassenaar.*

MEYNARD TYDEMAN, *J. U. D. et Jur. Nat. Gent. et Jur. Publ. Rom. Germ. Professor* te *Utrecht; Lid van het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen* te *Vlissingen.*

ADRIAAN KLUIT, *Eloq. et Litt. Lector, en Rector der Latijnsche Scholen* te *Middelburg.*

ADRIAAN MANDT, *Predikant* te *Kampen.*

JAN MACQUET, *Med. Doct. Schepen der Stad Zierikzee.*

Mr. CAROLUS BOERS, J. Z. *Advokaat* te *Leyden.*

Jonkh. ULBO VAN BURMANIA, *Grietman van Leeuwarderadeel*, te *Leeuwarden.*

Mr. LUCAS TRIP, *Raadsheer der Stad Groningen; Lid van het Groningsche Genootschap* pro excolendo Jure Patrio.

NICOLAAS HINLÓPEN, *Schepen* te *Hoorn.*

Mr. ZACHARIAS HENRIC ALEWIJN, *Heer van Mijnden en Loosdrecht; Raad in de Vroedschap en Schepen der Stad Amsterdam; Directeur van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen* te *Haarlem.*

JAN ARENT, *Baron* DE VOS VAN STEENWIJK, te *Vollenhoven*.

Mr. CORNELIS ANTHONY VAN WACHENDORFF, *Secretaris van den Ed. Achtb. Geregte der Stad Utrecht.*

RUTGER SCHUTTE, *Predikant* te *Amsterdam.*

HERMAN ADRIAAN BRUINING, *Predikant* te *Campvere.*

LEONARD VAN WOLDE, *Predikant* te *Gorinchem.*

MARTEN SCHAGEN, *Predikant der Doopsgezinden* te *Utrecht.*

JOAN FORTMAN, *Praeceptor der Latijnsche Schole* te *Hoorn.*

RIJKLOF MICHAËL VAN GOENS, *Hofraad van H. Keizerl., Koningl. en Apost. Majesteit; Hist. Antiq. Eloq. et Ling. Graec. Professor* te *Utrecht; Lid van de Akademie der Wetenschappen van Siëna, van de Societeit van Etruscische Oudheden te Cortona, enz.*

MICHIEL ANTHONY VAN ASCH VAN WIJCK, te *Utrecht.*

Jonkhr. ROBERT VAN DER CAPELLEN, *Heer van de Marsch en Lathmer; Beschreven in de Ridderschap des Graafschaps Zutphen.*

PIETER VAN DEN BOSCH, *Predikant der Remonstranten* te *Leyden.*

JO-

JOHANNES THEODORUS ROSSIJN, *A. L. M. Phil. Doct. Phil. Math. et Astron. Professor* te *Harderwijk.*

JAN JACOB SCHULTENS, *Theol. Doct. Theol. et Ling. Orient. Professor; Colleg. Theol. Reg. Prim.* te *Leyden.*

JOHAN LULOFS, *A. L. M. Philos. et J. U. Doct. Astron. et Phil. Professor* te *Leyden; Lid van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen* te *Haarlem.*

Jonkhr. GEORG FREDERIC BARON THOE SCHWARTZENBERG EN HOHELANSBERG, *Grietman over Menaldumadeel; Gedeputeerde Staat en Lid van de Houtvesterij van Friesland; Dijkgraaf der vijf deelen Zeedijken; Lid van het Groningsche Genootschap* pro excolendo Jure Patrio.

BALTHAZAR HUYDECOPER, *Schepen der Stad Amsterdam; Oud-Baljuw en Dijkgraaf der Stede en des Eilands van Texel.*

Mr. JAN FREDERIK PARVÉ, *Raad in de Vroedschap en Hoofd-Officier der Stad Haarlem; Rentmeester van Rijnland; Directeur van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen* te *Haarlem.*

Mr. GERARD MEERMAN, *Heer van Vuren en Dalem; Oud-Pensionaris der Stad Rotterdam; Meesterknaap van de Houtvesterij van Holland.*

Mr. JAN JACOB MAURICIUS, *Pensionaris honorair der Stad Purmerende; Oud-Gouverneur Generaal van Suriname; Minister van de H. Mog. Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden bij den Neder-Saxischen Kreits.*

Mr. DANIEL PIETER DE MAUREGNAULT, *Raad en Pensionaris der Stad Campvere; Directeur van het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen* te *Vlissingen.*

DAVID RUHNKENIUS, *Eloq. et Hist. Professor en Bibliothecarius* te *Leyden; Lid van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen* te *Haarlem.*

PETRUS BONDAM, *J. U. D. Jur. Civ. nec non Jur. Publ. Belg. ut et Jur. Feudal. Professor* te *Utrecht; Lid van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen* te *Haarlem; en van het Groningsche Genootschap* pro excolendo Jure Patrio.

HERMAN CANNEGIETER, *J. U. D. Jur. Civ. Nat. Gent. Publ. et Mod. ut et Jur. Publ. Belg. Professor* te *Franeker; Lid van het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen,* en *van het Groningsche Genootschap* pro excolendo Jure Patrio.

WOUTER RUDOLPH NANNINGA, *Theol. Doct.* en *Predikant* te *Dronrijp.*

ENGELBERTUS MATTHAEUS ENGELBERTS, *Pred.* te

te *Hoorn; Lid van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen* te *Haarlem.*

JOANNES EUSEBIUS VOET, *Med. Doct.* te *'s Gravenhage.*

JAN WAGENAAR, *Historieschrijver der Stad Amsterdam.*

PIETER FONTEIN, *Oud-leeraar der Doopsgezinden* te *Amsterdam.*

MARTINUS ISAÄC DE CRANE, *Gymnasii Hornani Prorector.*

Mr. HIERONYMUS VAN ALPHEN, *Advokaat* te *Utrecht.*

Verkozen den 1. van Herfstmaand 1766.

Mr. ANTHONY DE MALNOË, *Adjunkt-Griffier der Stad Leyden.*

Mr. FREDERIK WILLEM BOERS, *Advokaat der Generale Nederlandsche Geoctroijeerde Oostindische Maatschappij* te *Amsterdam.*

JAN CORNELIS VALK, *Predikant der Remonstranten* te *Leyden.*

Den 9. van Herfstmaand 1766.

WILLEM VAN MUYDEN, *Predikant der Remonstranten* te *Leyden.*

Mr. PIETER HENDRIK VAN DE WALL, *Lid van den Oudraad der Stad Dordrecht, Gedepu-*

 teerd

teerd in het Collegie van de Ed. Mog. Heeren Gecommitteerde Raden van de Ed. Gr. Mog. Heeren Staten van Holland en West-friesland.

HENDRIK CANNEGIETER, *J. U. D. Histor. et Eloq. Professor en Rector der Latijnsche Schole* te *Arnhem; Historiographus Gelriae; Lid van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen* te *Haarlem.*

Den 5. van Wintermaand 1766.

Mr. DANIEL VAN ALPHEN, *Oudraad en Schepen,* daarna *Griffier der Stad Leyden; Directeur van het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen* te *Vlissingen.*

Den 6. van Sprokkelmaand 1767.

LUDOVICUS CASPARUS VALCKENAER, *Ling. Graec. et Hist. Patr. Professor* te *Leyden; Lid van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen* te *Haarlem.*

Den 14. van Hooimaand 1767.

Mr. BARTHOLOMAEUS DE MOOR VAN IMMERZEEL, *Raad en Burgemeester der Stad Gouda.*

SAMUEL HENRICUS MANGER, *Theol. Doct. en Professor, en Concionator Academicus* te *Franeker; Lid van het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen* te *Vlissingen.*

Mr.

Mr. JACOB VISSER, *Advokaat* te *'s Gravenhage;* mitsgaders *Agent van St. Servaes, enz.*

ADRIANUS HERINGA, *Med. Doct.* te *Leeuwarden.*

CORNELIUS NOZEMAN, *Predikant der Remonstranten* te *Rotterdam; Directeur van het Bataafsche Genootschap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte* te *Rotterdam.*

WILLEM VAN DER POT, te *Rotterdam.*

NIKOLAAS VERSTEEG, te *Rotterdam.*

Den 6. van Bloeimaand 1768.

HENDRIK ALBERT DIBBETZ, *Hoofdkommis van het Generale Postkantoor* te *Leyden.*

JAN DE KRUYFF, te *Leyden.*

Mr. PIETER TOLLOZAN, *Advokaat te Leyden.*

Den 12. van Hooimaand 1768.

AHAZUERUS VAN DEN BERG, *Predikant te Barnevelt.*

BERNARDUS DE BOSCH, te *Amsterdam.*

PIETER MEYER, te *Amsterdam.*

PIETER HUIZINGA BAKKER, te *Amsterdam.*

Mr. ABRAHAM VAN THYE HANNES, *Drost en Dijkgraaf van Empel en Meerwijk; Raad en Schepen der Stad Gorinchem.*

WILLEM KOPS, *Koopman* te *Haarlem; Directeur van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen aldaar.*

Mr. DIDERIK FREDERIK JOHAN VAN HALSEMA, *Eigenerfde ten Landsdage* tot *Wirdum* in *de Ommelanden; Lid van het Groningsche Genootschap* pro excolendo Jure Patrio.

Den 11. van Hooimaand 1769.

Mr. BURCHARD JOHAN VAN HATTUM, *Advokaat* te *Zwolle.*

HERMANNUS GERARDUS OOSTERDIJK, *Med. Doct. Lands- Stads- en Gasthuis-Doctor* te *Amsterdam; Lid van het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen* te *Vlissingen.*

Den 2. van Sprokkelmaand 1770.

CORNELIUS VAN ENGELEN, *Oud-Leeraar der Doopsgezinden* te *Huyssen, wonende* te *Leyden.*

Den 10. van Hooimaand 1770.

Mr. NICOLAUS THOLEN, *J. U. D.*, *en Advokaat* te *Leeuwarden; Klerk ter Griffie van het Collegie der Ed. Mog. Heeren Staten van Friesland.*

JOHAN KAREL PALIER, *Theol. Professor en Predikant* te *'s Hertogenbosch; Lid van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen* te *Haarlem.*

Den

Den 1. van Lentemaand 1771.

Mr. HENDRIK TWENT, *Veertig in Rade der Stad Leyden*, *en Ontvanger der Ordinaris Verponding aldaar.*

Den 9. van Hooimaand 1771.

HENRICUS JOANNES ARNTZENIUS, *J. U. D. Juris Civilis Professor* te *Groningen*; *Lid van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen* te *Haarlem*, en *van het Groningsche Genootschap* pro excolendo Jure Patrio.

JONA WILLEM TE WATER, *Predikant* te *Vlissingen*; en *Lid van het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen aldaar.*

Mr. LAURENS PIETER VAN DE SPIEGEL, *Burgemeester en Raad der Stad Goes*; *Lid van het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen* te *Vlissingen*, en *van het Groningsche Genootschap* pro excolendo Jure Patrio.

Den 12. van Hooimaand 1772.

HENRI JEAN ROULLAUD, te *Amsterdam.*

CORNELIS CLEYN, *Predikant* te *Brielle*; *Lid van het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen* te *Vlissingen.*

JOANNES VAN SPAAN, *Predikant* te *'s Gravenhage.*

Den 13. van Hooimaand 1773.

Jonkhr. WIGBOLD JOHAN THEODOOR BARON VAN DER DOES, *Vrijheer van beide de Noortwijken, enz. Beschreven in de orde van de Ridderschap en Edelen van de Provintie van Holland en Westfriesland; wegens dezelve Gecommitteerd in den Raad van Staten der Vereenigde Nederlanden; Kastelein en Drossaard over Stad en Lande van Heusden; mitsgaders over de Heerlijkheden Engelen en Vlijmen; Hoogheemraad van Rijnland; Hoofd-Ingeland van Delfland; Eerste Kommissaris van 's Lands Posterijen; Meesterknaap van de Houtvesterij van Holland; enz. enz. enz.*

Mr. PIETER VAN BLEISWYK, *Raadpensionaris van de Ed. Groot Mogende Heeren Staten van Holland en Westvriesland; Groot Zegelbewaarder van denzelven Lande; Curator van de Hollandsche Universiteit* te *Leyden; Directeur van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen* te *Haarlem; enz. enz.*

Mr. HENDRIK FAGEL, *Griffier van de Hoog Mogende Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden; Honorair Lid van het Bataafsche Genootschap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte* te *Rotterdam; enz. enz.*

Mr. FRANCOIS FAGEL, *Griffier van de Hoog Mogende Heeren Staten Generaal der Vereenig-*

de

der Nederlanden; Directeur van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem; Honorair Lid van het Bataafsche Genootschap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte te *Rotterdam*; *enz. enz.*

Mr. HERMAN SCHOMAKER, *J. U. D. Advocaat-Fiscaal der Finantie vun het Graafschap Zutphen, en Secretaris derzelve Stad; Lid van het Zeeuwsche Genootschap* pro excolendo Jure Patrio.

Mr. JAN VAN LIER, *Ontvanger Generaal en Lid van den Loffelijken Etstoel des Landschaps Drenthe; Lid van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen* te *Haarlem*, en *van het Groningsche Genootschap* pro excolendo Jure Patrio; *wonende* te *Assen.*

Jonkhr. WILLEM BARON VAN LYNDEN, *Heer tot Hemmen, Beschreven in de Ridderschap des Quartiers van Niewmegen; Extraordinaris Raad in den Hove van Gelderland; en wegens die Provincie Gecommitteerd ter Vergadering van Hun Hoog Mogende; enz. enz.* te *Niewmegen.*

Mr. THOMAS HOOG, *Raadsheer in den Hoogen Rade over Holland, Zeeland en Friesland; enz. enz.*

JOSUA VAN IPEREN, *A. L. M. Phil. Doct. Lid van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen* te *Haarlem*, en *van het Zeeuwsche*

Genootschap der Wetenschappen te *Vlissingen*; *Predikant te Campvere.*

JACOBUS HINLÓPEN, *Predikant* te *Utrecht.*

GEORGIUS LEMKE, *Predikant* te *Harlingen.*

DIRK SEMEINS VAN BINNEVEST, *Predikant* te *Amsterdam.*

THEODORUS LUBBERS, *Predikant* te *Groningen.*

JOHANNES HENRICUS FOLMER, *Predikant* te *Dwingelo.*

Mr. PIETER LEONARD VAN DE KASTEELE, *Advocaat* te *'s Gravenhage.*

JOHANNES CUPERUS, *Predikant* te *Vollenhove.*

Den 3. van Wintermaand 1773.

PIETER VREEDE, *Junior*, *Koopman* te *Leyden.*

Den 6. van Bloeimaand 1774.

FREDERIK WILHELM PESTEL, *J. U. D. et Professor Jur. Publ. et Privati* te *Leyden.*

Den 12. van Hooimaand 1774.

JACOB ERMERINS, *Secretaris der Stad Campvere*; *Lid van het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen* te *Vlissingen.*

SIMON STYL, *Med. Doct.* te *Harlingen.*

Den

Den 20. van Louwmaand 1775.

PIETER PAULUS, *Student in de beide Regten te Leyden.*

Den 11. van Hooimaand 1775.

Mr. MARINUS JOANNES DE JONGE, *Raad en Oud Burgemeester der Stad Zierikzee; en wegens de Provincie van Zeeland gedeputeerd in het Collegie der Ed. Mog. Heeren Gecommitteerde Raden ter Admiraliteit in het Noorderkwartier* enz. enz. te *Zierikzee.*

Mr. HENDRIK CALKOEN, *Practiserend Advokaat voor de Ed. Achtb. Vierschaar der Stad Amsterdam.*

Mr. JOACHIM RENDORP, *Heer van Marquette, Schepen en Raad der Stad Amsterdam.*

JOANNES LUBLINK, *de Jonge*, te *Amsterdam, Directeur van de Maatschappij tot redding van Drenkelingen, Lid van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen* te *Haarlem.*

Den 1. van Hooimaand 1777.

Mr. JAN LOUIS VERSTER, *Drossaard van Sint Michiels Gestel, en Practiseerend Advokaat* in *'s Hertogenbosch.*

Mr. RUTGERUS PALUDANUS, *Raad in de Vroedschap en Oudschepen der Stad Alkmaar.*

Den

Den 5. van Wiedemaand 1778.

HERMANNUS SCHOLTEN, *SS. Theol. Doctor en Professor aan 's Lands Universiteit*, *en Predikant* te *Leyden*.

Den 14. van Hooimaand 1778.

Mr. CORNELIS VAN LENNEP, *Commissaris der Stad Amsterdam*.

Den 4. van Wintermaand 1778.

Mr. JOHAN BARON VAN MEERMAN, *Vrijheer van Dalem*.

Den 26. van Lentemaand 1779.

HENDRIK ALBERT SCHULTENS, *Professor in de Oostersche Talen en de Joodsche Oudheden aan 's Lands Universiteit* te *Leyden*.

Den 5. van Slachtmaand 1779.

CAROLUS BOERS, *SS. Theol. Doctor et Professor aan 's Lands Universiteit, en Opper-Regent van het Staten-Collegie* te *Leyden*.

Den 11 van Hooimaand 1780.

LAMBERTUS VAN BOLHUIS, *Predikant* te *Oostwold in den Oldambte*.

Mr.

Mr. GERARD DUMBAR, *Secretaris der Stad Deventer; Lid van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen;* en *van het Groningsche Genootschap* pro excolendo Jure Patrio.

JERONIMO DE BOSCH, *eerste Klerk ter Secretarie der Stad Amsterdam; Lid van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem; en Secretaris van de Maatschappij ter bevordering van den Landbouw* te *Amsterdam.*

Den 2. van Lentemaand 1781.

WILLEM BILDERDIJK, *Student in de Regten* te *Leyden.*

Den 10. van Hooimaand 1781.

EVERWIJN WASSENBERGH, *Hoogleeraar in de Grieksche Taalkunde te Franeker; Lid van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.*

ALBERT JAN DE SITTER, *Raadsheer der Stad Groningen; Lid het Genootschap* pro excolendo Jure Patrio.

Den 4. van Wijnmaand 1783.

JAN DE KRUYFF, te *Leyden.*

Den 1. van Slachtmaand 1783.

Mr. JACOB AARNOUT CLIGNETT, te *Leyden.*

Mr. JAN STEENWINKEL, te *Leyden.*

Den

Den 8. van Hooimaand 1783.

MR. RHIJNVIS FEITH, te *Zwolle.*

Den 29. van Zomermaand 1784.

EVERHARD VAN DRIEL, *Hist. et Eloq. Lector en Rector der Lat. Scholen* te *ter Goes.*

Den 1. van Grasmaand 1785.

BROËRIUS BROES, *SS. Theol. Doct. en Prof.* te *Leyden.*

Den 27. van Zomermaand 1786.

GERRIT BRENDER à BRANDIS, te *Amsterdam.*

Den 17. van Herfstmaand 1787.

CORNELIS NOZEMAN, *Leeraar der Remonstranten,* te *Leyden.*

Den 6. van Zomermaand 1788.

NICOLAAS PARADIJS, *Med. Doct. et Prof.* te *Leyden.*
SEBALDUS JUSTINUS BRUGMANS, *Bot. et Hist. Nat. Prof.* te *Leyden.*

Den 30. van Zomermaand 1789.

PIETER WEILAND, *Leeraar der Remonstranten,* te *Rotterdam.*
DIRK ERKELENS, *Koopman* te *Rotterdam.*

Den

Den 29. van Zomermaand 1790.

PETRUS NIEUWLAND, *Lector in de Zeevaart- Wis- en Sterrekunde* te *Amsterdam*.

Mr. JAN HINLÓPEN, *Secretaris van het Geregt* te *Utrecht*.

Den 26. van Zomermaand 1792.

HERMANUS BOSSCHA, *Gymn. Nassav. Velav. Prorector*, te *Harderwijk*.

Den 1. van Wijnmaand 1782.

Mr. JOHAN LUZAC, *Gr. Lit. et Hist. Patr. Prof.*

Den 25. van Zomermaand 1793.

CORNELIS FRANCISCUS DE NELIS, *Bisschop van Antwerpen*.

Mr. GERARD VAN HASSELT, *Burgemeester en Secretaris van de Rekenkamer* te *Arnhem*.

Den 24. van Zomermaand 1794.

Mr. PIETER VAN LELYVELD, P. Z., *Jur. Utr. et Phil. Doctor*, te *Leyden*.

1803.

SEBALD FULCO JOHANNES RAU, *Professor* enz., te *Leyden*.

MATTHYS SIEGENBEEK, *Professor* enz. *te Leyden.*

JOHANNES VAN VOORST, *Professor* enz. *te Leyden.*

Mr.

Mr. WILLEM JACOB VAN NOORT, *Schepen* te *Leyden.*

WILLEM BROES, *Predikant* te *Leyden.*

ABRAHAM DE VRIES, *Predikant bij de Doopsgezinden te Haarlem.*

Mr. BENJAMIN PETRUS VAN WESELE SCHOLTEN, *Oud-Pensionaris* enz. te *Delft.*

Mr. WILLEM ANNE BARON VAN SPAEN VAN HARDENSTEIN [naderhand VAN SPAEN LA LECQ] te *Kleef.*

JOHANNES CORNELIS BOOT, *Predikant* te *Arnhem.*

EWALD KIST, *Predikant* te *Dordrecht.*

Mr. ROBBERT HENDRIK ARNTZENIUS, *Advocaat-Fiscaal* enz., in *den Haag.*

1804.

Mr. MATTHYS TEMMINCK, *Lid der Regering* te *Leyden.*

Mr. NICOLAAS CORNELIS LAMBRECHTSEN, *Lid* van de Regering te *Middelburg.*

Mr. RUTGER BONDAM, te *Kampen.*

CORNELIS DE VRIES, *rustend Predikant bij de Doopsgezinden te Utrecht,* te *Haarlem.*

Mr. PIETER VAN MUSSCHENBROEK, *Schepen* te *Utrecht.*

PETRUS WIERDSMA, *Secretaris van het Departementaal-Bestuur van Vriesland,* te *Leeuwarden.*

Mr.

Mr. DAVID JACOBUS VAN LENNEP, *Professor* enz. te *Amsterdam*.

Mr. JACOBUS SCHELTEMA, *Lid van den Raad van Convooijen en Licenten*, in *den Haag*.

JAN HENDRIK VAN DER PALM, *Professor* enz. te *Leyden*.

Mr. CORNELIS WILLEM DE RHOER, *Professor* enz. te *Utrecht*.

Mr. PHILIP WILLEM VAN HEUSDE, *Professor* enz. te *Utrecht*.

Mr. JOHANNES CORNELIS VAN DER KEMP, *Secretaris van den Raad van den West-Indischen Handel*, in *den Haag*.

Mr. HENRIK WILLEM TYDEMAN, *Professor* enz. te *Franeker*.

JOANNES CLARISSE, *Professor* enz. te *Harderwijk*.

MARTIN JEAN DE BAST, *Kanunnik van St. Baafs*, te *Gent*.

Mr. JAN TEN BRINK, *Professor* te *Harderwijk*.

Mr. PIETER WILLEM PROVO KLUIT, *Griffier van het Hof* te *Utrecht*.

CORNELIS DE WAAL, *Professor* enz. te *Groningen*.

1805.

JAN AARNOUT BENNET, *Med. et Phil. Doctor* te *Leyden*.

Mr. JAN VERSCHUUR JUN., *Schepen* te *Leyden*.

Mr. DIRK RUDOLPH WYCKERHELD BISDOM, *Hoofd-Officier* te *Leyden*.

JAQUES CHARLES SOUCHAY, *Predikant der Walsche Gemeente* te *Leyden*.

Mr. DIEDERIK VAN LEYDEN GAEL, *Lid van de Regering* te *Leyden*.

JOSUÉ TEISSÈDRE L'ANGE, *Predikant der Walsche Gemeente* te *Haarlem*.

ADRIANUS VAN BEMMELEN, *Phil. Doct. en Lector in de Wis- Natuur- en Sterrekunde*, te *Delft*.

Mr. JOHANNES BOSSCHA, *Secretaris bij het Ministerie van Buitenlandsche Zaken*, in *den Haag*.

ADRIAAN VAN DEN ENDE, *Commissaris van het middelbare en lage Onderwijs* te *Haarlem*.

Mr. MAURITS CORNELIS VAN HALL, *Advocaat* te *Amsterdam*.

Mr. JACOB HENRIK HOEUFFT, te *Breda*.

CHARLES VAN HULTHEM, *Oud-Secretaris* enz. te *Gent*.

Mr. WILLEM KIST, *Lid van den Raad der Aziatische Bezittingen*, in *den Haag*.

Mr. JAN HENDRIK ONDERDEWYNGAART CANZIUS, te *Delft*.

JEAN JOSEPH RAEPSAET, *Lid van het Wetgevend Ligchaam in Frankrijk*, te *Oudenaarde*.

Mr. JAN OTTO SLUITER, *Professor* te *Deventer*.

Mr.

Mr. ABRAHAM VERBUL, te *Amsterdam*.

WILLEM HENDRIK JACOB *Baron* VAN WESTREENEN, in *den Haag*.

PIETER VAN WINTER, te *Amsterdam*.

Mr. ADRIAAN VAN ZEEBERGH, *Lid der Regering* te *Haarlem*.

1806.

Mr. RUTGER JAN SCHIMMELPENNINCK, *Oud-Raadpensionaris*, enz. te *Amsterdam*.

Mr. JAN WILLEM DE CRANE, *Professor* te *Franeker*.

JOSEPH KAREL EMMANUEL, *Baron* VAN ERTBORN, *Lid van het Departementaal Bestuur der twee Nethen*, te *Antwerpen*.

GEORGE JOSEPH GERARD, *Lid van de Regering*, te *Brussel*.

Mr. CAREL GERARD HULTMAN, *Oud Algemeen-Secretaris van Staat*, in *den Haag*.

JACOBUS KANTELAAR, in *den Haag*.

JOANNES ANTHONIJ LOTZE, *Professor* te *Franeker*.

PAUL HENRI MARRON, *Predikant* te *Parijs*.

Mr. WILLEM FREDERIK RÖELL, *Secretaris van Staat* enz., in *den Haag*.

Mr. HENDRIK VAN STRALEN, *Oud-Secretaris van Staat* enz., in *den Haag*.

Mr. ADAM ANTHONY STRATENUS, in *den Haag*.

Mr. JOHAN HENDRIK SWELLENGREBEL, *Oud Raadsheer in den voormaligen Staat van Brabant*, in *den Haag*.

G. J. WICHERS, *Lid van den Raad der Amerikaansche Kolonien*, in *den Haag*.

1807.

SAMUEL JOANNES VAN DE WYNPERSSE, *Professor* te *Leyden*.

Mr. MAURITS CORNELIS VAN REVERHORST, te *Leyden*.

EVERT HENDRIK JACOB CUNAEUS, *Secretaris van de Rekenkamer*, te *Leyden*.

Mr. WILLEM PIETER KLUIT, *Lid van de Regering* te *Leyden*.

Mr. HENDRIK KLUIT, *van Rhynzaterwoude*, te *Leyden*.

Mr. JOAN HENRIK APPELIUS, *Secretaris Generaal* enz., in *den Haag*.

JOHANNES WILHELMUS BUSSINGH, *Predikant* te *Gouda*.

STEVEN DASSEVAEL, *Griffier en Archivist* enz., in *den Haag*.

... DESPREZ, *Consul Generaal* enz., te *Parijs*.

EPCO EPKEMA, *Rector* te *Hoorn*.

JOHAN JOACHIM VON ESCHENBURG, *Hofraad en Professor*, te *Brunswyk*.

CHAR-

CHARLES SULPICE FLAMENT, *Bibliothecaris* in *den Haag.*

Mr. JACOB ABRAHAM DE MIST, [naderhand UITENHAGE DE MIST] *Landdrost van het Departement Maasland*, in *den Haag.*

Mr. JAN HENDRIK MOLLERUS, *Minister van Binnenlandsche Zaken*, in *den Haag.*

GERRIT VAN OLIVIER, in *den Haag.*

CHARLES POUGENS, te *Parijs.*

Mr. HENDRIK VAN ROYEN, in *den Haag.*

PIETER STINSTRA, *Curator van de Hoogeschool*, te *Franeker.*

JAN VAN STYRUM, *Landdrost van het Departement Amstelland*, te *Haarlem.*

JERONIMO DE VRIES, te *Amsterdam.*

CASPER JAN WENCKEBACH, *Secretaris Generaal van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken*, in *den Haag.*

Mr. HENDRIK LUDOLF WICHERS, *Landdrost* enz., te *Groningen.*

1808.

Mr. CAREL WYCKERHELD BISDOM, *Advocaat* te *Leyden.*

SAMUEL HENRI DE CHAUFEPIÉ, *Predikant der Walsche Gemeente*, in *den Haag.*

HENRI DANIEL GUYOT, *Predikant der Walsche Gemeente*, te *Groningen.*

PETRUS JANSSENS, *Predikant* te *Bergen op den Zoom*.

HERMAN MUNTINGHE, *Professor* enz., te *Groningen*.

Mr. JAN HENDRIK VAN DER SPYK, *Advocaat* in *den Haag*.

1809.

JAN VAN GEUNS, *Predikant* te *Leyden*.

Mr. PIERRE JEAN BAPTISTE CHARLES VAN DER AA, *Advokaat* te *Leyden*.

Mr. JAN MELCHIOR KEMPER, *Professor* enz., te *Leyden*.

Mr. DANIEL VAN HALTEREN, *President van de Regtbank* te *Leyden*.

Mr. WILLEM CORNELIS ACKERSDYCK, *Advocaat* te *Utrecht*.

Mr. CORNELIS THEODORUS ELOUT, *Staatsraad* enz., te *Amsterdam*.

MATTHIAS VAN GEUNS, *Professor* enz., te *Utrecht*.

Mr. FRANS GODARD AYSO BOELENS *Baron* VAN LYNDEN, *Curator van de Hoogeschool te Franeker*, te *Leeuwarden*.

MATTHIEU PIERRE MOLIÈRE, *Predikant bij de Walsche Gemeente*, te *Delft*.

LOUIS FILIPPE SERRURIER, *Predikant bij de Walsche Gemeente*, te *Haarlem*.

Mr. JAN WILHELM VAN VREDENBURGH, *Directeur*

teur van de Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem, te *Delft*.

ANNAEUS YPEY, *Professor* enz., te *Groningen*.

1810.

ELIAS ANNES BORGER, *Professor* enz., *te Leyden*.

Mr. PYBO ANTONIUS BRUGMANS, *Advocaat* te *Amsterdam*.

ISAAC VAN HAASTERT, te *Delft*.

JACOBUS KONING, te *Amsterdam*.

THEODORE LORIN, te *Parijs*.

Mr. CORNELIS FELIX VAN MAANEN, *Oud-Minister* enz., te *Amsterdam*.

Mr. JOAN FREDERIK VAN DER MEERSCH, *Advocaat* in *den Haag*.

WILLEM FREDERIK WEIJERS, *Predikant* te *Voorschoten*.

1811.

Mr. JAN EVERARD REUVENS, *Raadsheer in het Hooge Geregtshof* in *den Haag*.

Mr. CORNELIS JOHANNES KNEPPELHOUT, *J. U. et Med. Dr.*, te *Leyden*.

Mr. GERRIT VAN LENNEP, *Regter van Instructie bij de Regtbank*, te *Almelo*.

1812.

GOZEWYN JOSEPH AUGUSTYN *Baron* DE STASSART, *Prefect van het Departement der Monden van de Maas* enz., in *den Haag*.

HENRIK *Baron* COLLOT D'ESCURY, in *den Haag*.

GODEFRIDUS JOHANNES SCHACHT, *Th. Doct. en Predikant* te *Leyden*.

ABRAHAM BLUSSÉ *de Jonge*, te *Leyden*.

1813.

Mr. ANTONIUS VAN GOUDOEVER, *Professor en Rector* te *Zwolle*.

JACOB GRIMM, *Bibliothecaris* te *Cassel*.

Mr. ABRAHAM TEN BROECKE HOEKSTRA, *Oud-Grietman*, te *Haarlem*.

Jonkhr. Mr. RUDOLF WILLEM JAN *Baron* VAN PABST TOT BINGERDEN, in *den Haag*.

Mr. THEODORUS VAN SWINDEREN, *Professor* te *Groningen*.

WILLEM JAN ZILLESEN, *Rector* te *Arnhem*.

1814.

Mr. ABRAHAM VAN GERWEN, *Lid der Regering* te *Leyden*.

Mr. GYSBERT KAREL *Graaf* VAN HOGENDORP,

Se-

Secretaris van Staat, *Vice-President van den Raad van State* enz., in *den Haag*.

Mr. ANTON REINHARD FALCK, *Algemeen Secretaris van Staat*, in *den Haag*.

Mr. F. P. G. VAN SCHUYLENBURCH VAN BOMMENRDE, *Lid der Staten Generaal*, in *den Haag*.

ADAM FRANÇOIS *Baron* VAN DER DUYN VAN BENTHORN EN MAASDAM, *Lid van den Raad van State*, in *den Haag*.

FREDERIK *Baron* VAN LEYDEN VAN WESTBARENDRECHT, *Gouverneur van Zuidholland*, in *den Haag*.

Mr. DIDERIK AERNOUT WILHELM VAN TETS VAN GOUDRIAAN, *Gouverneur van Noordholland*, te *Haarlem*.

Mr. SIMEON PETRUS VAN SWINDEN, *Raadsheer in het Hooge Geregtshof*, in *den Haag*.

MAXIMILIAAN LOD. *Baron* D'YVOY, *Lid van den Hoogen Raad van Adel* enz., in *den Haag*.

CORNELIS FRANSEN VAN ECK, *Professor* te *Deventer*.

Mr. JOHANNES CORNELIS DE JONGE, *Adjunct Archivarius* in *den Haag*.

HENDRIK HARMEN KLYN, te *Amsterdam*.

BAREND KLYN, te *Amsterdam*.

JEAN HENRI PAREAU, *Professor* enz., te *Utrecht*.
EELCO TINGA, *Professor* enz., te *Groningen*.
JOANNES WILLMET, *Professor* enz., te *Amsterdam*.
GOSEWINUS GERARDUS AKERSLOOT, *Predikant* te *Leyden*.
HERMANUS PROPER, *Predikant* te *Leyden*.
NICOLAAS GODFRIED VAN KAMPEN, te *Leyden*.
WILHELM *Graaf* VAN RHEDE, *Kolonel* enz.
M. L. *Baron* D'YVOY, *Major* enz.
Mr. CORNELIUS JOANNES VAN ASSEN.

1815.

PIETER GERARD MESS, *Lid der Regering* te *Leyden*.
JOHANNES ARNOLDUS PLUYGERS, *Predikant* te *Leyden*.
ISAAC JACOBUS DERMOUT, *Predikant* in *den Haag*.
Mr. JACOB CAREL VAN DE KASTEELE, *Fiskaal van de Konvooijen en Licenten voor Zuid-Holland*, in *den Haag*.
CORNELIS DE KONING L.Z., te *Haarlem*.
ADRIANUS LOOSJES P.Z., te *Haarlem*.
Mr. RUTGER METELERKAMP, in *den Haag*.
Mr. ABRAHAM SIEWERTSZ VAN REESEMA, *Advocaat* te *Rotterdam*.
HENDRIK TOLLENS C.Z., te *Rotterdam*.

Mr.

Mr. GABINUS DE WAL, *Lid van de Regtbank van Eersten Aanleg*, te *Leeuwarden*.

JAN VAN WALRÉ, te *Haarlem*.

ADRIAAN VAN DER WILLIGEN, te *Haarlem*.

LUCAS SURINGAR, *Professor* te *Leyden*.

1816.

Mr. JAN BAKE, *Professor* te *Leyden*.

Jonkhr. OCKER REPELAER VAN DRIEL, *Commissaris Generaal voor het onderwijs der Kunsten en Wetenschappen*, in *den Haag*.

Jonkhr. JAN HENDRIK SCHORER, *Gouverneur van Zeeland*, te *Middelburg*.

Jonkhr. Mr. JACOB VAN DER DUSSEN, *Lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal*, in *den Haag*.

JOHANNES PIETER VAN CAPPELLE, *Professor* enz., te *Amsterdam*.

Jonkhr. LODEWYK DE GEER, *Secretaris bij het Departement voor het Onderwijs* enz., in *den Haag*.

W. G. GRIMM, te *Kassel*.

Mr. BARTHOLD HENDRIK LULOFS, *Professor* enz., te *Groningen*.

ADAM SIMONS, *Professor* enz., te *Utrecht*.

BER-

BERNARD FREDRIK TYDEMAN, *Predikant* te *Dordrecht.*

1817.

Jonkhr. DANIEL FRANÇOIS VAN ALPHEN, te *Leyden.*

JACOBUS AMERSFOORDT, *Professor* enz., te *Harderwijk.*

PIETER VAN BRAAM, *Lid van den Raad*, te *Dordrecht.*

HENDRIK AREND HAMAKER, *Professor* enz., te *Leyden.*

NICOLAAS MESSCHAERT, *Predikant bij de Doopsgezinden*, te *Rotterdam.*

PETRUS HOFMAN PEERLKAMP, *Rector* te *Haarlem.*

Mr. CASPAR JACOB CHRISTIAAN REUVENS, *Professor* enz., te *Leyden.*

MATTHEUS VAN NOORT, *Lid der Regering*, te *Leyden.*

JOANNES EUSEBIUS VOET VAN CAMPEN, *Predikant* te *Leyden.*

1818.

Mr. LODEWYK CASPAR LUZAC, *Advocaat* te *Leyden.*

COR-

CORNELIS WILLEM STRONCK, *Th. Doct. en Predikant* te *Dordrecht*.

JACOBUS VENHUIZEN PEERLKAMP, *Corrector* te *Haarlem*.

1819.

J. BEHAEGEL, te *Thourout* in *West-Vlaanderen*.

J. B. G. CAMBERLYN D'AMOUGIES, *Lid van de Ridderschap van West-Vaanderen*, te *Brussel*.

JOHANNES KAPPEYNE VAN DE COPPELLO, *Rector* in *den Haag*.

NORBERT CORNELISSEN, *Secretaris van de Hoogeschool*, te *Gent*.

Mr. PIETER RUTGER FEITH, *Regter van Instructie*, te *Almelo*.

JACOBUS GEEL, in *den Haag*.

C. LAMBIN, *Secretaris van het Bestier der Burgerlijke Godshuizen*, te *Yperen*.

Mr. J. D. MEIJER, *Advocaat* enz., te *Amsterdam*.

C. OLINGER, *Professor en Principaal*, te *Ath*.

JAN SCHARP, *S. S. Th. Doct. en Predikant*, te *Rotterdam*.

JOANNES MATHIAS SCHRANT, *Professor* te *Gent*.

Mr. HAZO ALBERT SPANDAW, *Advocaat* te *Zuidbroek*.

Mr.

Mr. HENDRIK WYNBEEK, *Inspecteur der Latijnsche Scholen* enz., in *den Haag*.

J. F. WILLEMS, *Archivarius der Stad Antwerpen*.

Mr. SAMUEL IPERUSZOON WISELIUS, *Directeur van Policie* enz., te *Amsterdam*.

ASSUERUS DOYER T. Z., *Predikant bij de Doopsgezinden*, te *Leyden*.

Mr. PETRUS JACOBUS DE BYE, *Staatsraad*, in *den Haag*.

1820.

Mr. JEAN GYSBERTO DE MEY, *Burgemeester* te *Leyden*.

GERARDUS ANDREAS MARTINUS VAN BOMMEL, *Burgemeester* te *Leyden*.

Mr. GISBERTUS PRINS, *Burgemeester* te *Leyden*.

PAUL GODFRIED VAN HOORN, *Med. Doct.* te *Leyden*.

Mr. JOH. TIBERIUS BODEL NYENHUIS, te *Leyden*.

Mr. JOAN. OTTO ARNTZENIUS, *Oud-Professor* te *Harderwijk*; te *Leyden*.

JOANNES BOSSCHA, *Praeceptor der Latijnsche Scholen*, in *den Haag*.

Baron DE CONINCK, *Minister van Binnenlandsche Zaken*, in *den Haag*.

Mr.

Mr. ISAAC DA COSTA, *Advocaat* te *Amsterdam.*

HENRIK HERMAN DONKER CURTIUS, *S.S. Th. Doct. en Predikant* te *Arnhem.*

Mr. DANIEL JACOB VAN EWYCK, *Secretaris van het Ministerie van Onderwijs, Nationale Nijverheid en Kolonien.*

Jonkhr. Mr. MARINUS WILLEM DE JONGE, *Advocaat* in *den Haag.*

Mr. JOHANNES KINKER, *Professor* enz., te *Luik.*

Baron KEVERBERG VAN KESSEL, *Lid van den Raad van State.*

Mr. JEAN GYSBERTO DE MEY VAN STREEFKERK, *Secretaris van Staat* enz.

TH. SILVER, *Professor* te *Oxford.*

NICOLAUS WESTENDORP, *Predikant* te *Losdorp, in de Provincie Groningen.*

1821.

Mr. PIERRE ANTOINE DU PUI, *Secretaris der Stad Leyden.*

Mr. ABRAHAM BOXMAN, *Advocaat* te *Gorinchem.*

JAN BROUWER, *Predikant bij de Doopsgezinden* te *Leeuwarden.*

GUILLAUME HENRI MARIE DELPRAT, *Predikant der Walsche Gemeente,* te *Leeuwarden.*

JA-

JACOBUS CORNELIS SWYGHUIZEN GROENEWOUD, *Professor* te *Franeker*.

RINSE KOOPMANS, *Professor bij de Doopsgezinden*, te *Amsterdam*.

JAN KOPS, *Professor* enz., te *Utrecht*.

VINCENT LOOSJES, te *Haarlem*.

JOANNES ALBERTUS STRESO, *Rustend Predikant van Kampen*, te *Arnhem*.

HANS WILLEM CORNELIS ANNE VISSER, *Predikant* te *Tsbrechtum*.

1822.

Mr. DANIEL HERMANUS BEUCKER ANDREAE, *Griffier bij de Regtbank van Eersten Aanleg*, te *Leeuwarden*.

Mr. GERARDUS DORN-SEIFFEN, *Lector aan de Hoogeschool*, te *Utrecht*.

CORNELIS PRUYS VAN DER HOEVEN, *Med. Dr.*, te *Rotterdam*.

ABRAHAM DES AMORIE VAN DER HOEVEN, *Predikant bij de Remonstrantsche Gemeente*, te *Rotterdam*.

HEINRICH HOFFMANN (*von Fallersleben*), te *Breslau*.

Jonkhr. JULIUS AEBINGA VAN HUMALDA, *Gouverneur van Vriesland*.

GER-

GERRIT JOAN MEYER, *Professor* te *Leuven*.

Mr. THEODORUS HAAKMA TRESLING, *Advocaat* te *Groningen*.

JACOB ELIAS VAN VARELEN, te *Haarlem*.

CASPAR GEORGE CAREL REINWARDT, *Professor* te *Leyden*.

1823.

Mr. GERARD WTTEWAALL, *Professor* te *Leyden*.

JACOBUS NIEUWENHUIS, *Professor* te *Leyden*.

FREDRIK HENRIK LODEWYK DONCKERMANN, te *Leyden*.

PIETER STADNITSKI, te *Leyden*.

ADRIAAN VAN BYNKERSHOEK VAN HOOGSTRATEN, te *Amsterdam*.

GERARD VAN ORDEN, te *Zaandam*.

Mr. PIETER STEVEN SCHULL, *Advocaat* te *Dordrecht*.

WILLEM HENDRIK SURINGAR, te *Leeuwarden*.

NANNING BERKHOUT, *Predikant* te *Leyden*.

WABE KAMP, te *Leyden*.

AANVULLING *en* VERBETERING *in de* NAAMLIJST.

Bladz. 189. *reg.* 3. *van ond.* ABRAHAM V. THYE HANNES, *lees* JOHAN ABRAHAM enz.

— 199. — 9. — — 1782. *lees* 1792.

— 200. *vóór reg.* 1. *in te vullen:* JOHAN FREDERIK VAN BEECK CALKOEN, *Professor* enz., te *Leyden.*

— 200. *tusschen reg.* 6 *en* 7 *in te vullen:* Mr. CORNELIS ANTONY VAN ROSEVELT, *Kanunnik in den Kapittele St. Jans*, te *Utrecht.*

— 200. *tusschen reg.* 8 *en* 9 *in te vullen:* Mr. JOANNES PETRUS KLEYN, *Lid van het Geregtshof* te *Arnhem.*

Mr. GISBERTUS CORNELIS IN DE BETOUW, te *Nymegen.*

3 2044 013 671 367

